

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

J
A
S

iustum
aequum
salutare

Jogtudományi folyóirat

Budapest

XXI. 2025/1.

A szerkesztőbizottság társelnökei:

Burián László professor emeritus (PPKE JÁK)
Kukorelli István professor emeritus (ELTE ÁJK)

Főszerkesztő: Koltay András egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Szerkesztőség:

Csink Lóránt egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Koltay András egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Szabó Sarolta egyetemi docens (PPKE JÁK)
Vendégszerkesztő: Gyulai-Schmidt Andrea (PPKE JÁK)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bándi Gyula egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Burián László professor emeritus (PPKE JÁK)
Csehi Zoltán egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Harsági Viktória egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Horváth Attila egyetemi tanár (NKE ÁNTK)
Kecskés László egyetemi tanár (PTE ÁJK)
Király Miklós egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Kovács Péter egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Kukorelli István professor emeritus (ELTE ÁJK)
Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Révész T. Mihály c. egyetemi tanár (SZIE DF ÁJK)
Schanda Balázs egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Trócsányi László egyetemi tanár (KRE ÁJK)
Varga Zs. András egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Várnay Ernő egyetemi tanár (DE ÁJK)
Vékás Lajos professor emeritus (ELTE ÁJK)

Technikai szerkesztő és titkár: Szakaliné Szeder Andrea

A szerkesztőség elérhetőségei:

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar
Dékáni Titkárság
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
Telefon: (+36) 20 239 4247
www.ias.jak.ppke.hu
E-mail: ias@jak.ppke.hu

Kiadja:

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
www.ppke.hu

Nyomdai munkák: PPKE Egyetemi Nyomda

A folyóirat tartalma anonim módon lektorált.

TARTALOM

ACTA

Konferencia

A Ptk. emberképe – egyén, család, társadalom
az elmúlt 10 év polgári jogfejlődésében

A konferencia tanulmányai elé (Gyulai-Schmidt Andrea) 5

Csehi Zoltán

A Polgári Törvénykönyv emberképe. A 2013. évi V. törvény
antropológiai megközelítése 9

Landi Balázs

„Párhuzamos (?) életrajzok”: 1960–1970 és 2014–2024 23

Martonyi Zsuzsanna

„Különleges” erények a 10 éves Ptk.-ban

– André Compte-Sponville nyomán 37

Molnár Sarolta

Személyiségi jogok gyakorlati dilemmái a családi jogban 53

Navratyil Zoltán

A jogképesség 'árnyalatai'. A polgári jogi jogalanyiség fogalmának
kiterjesztő értelmezése felé? 69

Pomeisl András József

A méhmagzat jogállása a Ptk.-ban. Jobbító szándékú kritika 85

Kovács Helga

A célba vett emberi méltóság. A jogvédelem ítélkezési tapasztalatai 121

Gyulai-Schmidt Andrea

Fogyasztói jogok a minőség védelmében

– avagy a több mégis kevesebb? 137

Bartl Bálint	
A hibás termékekért való felelősség változó szabályozásának új irányai az európai uniós jogalkotás mérlegén	157
Papp János Tamás	
A magánjog közjogiasodása az online térben. A közjog és a magánjog kapcsolata DSA rendeletben	173
Csapó Orsolya	
Közhiteles nyilvántartások reformja az átláthatóság jegyében.	187
Necz Dániel	
A személyes adatok védelme az MI térhódítására tekintettel. A tiltott MI-gyakorlatok és egyes kockázatosnak tekinthető MI-rendszerek alkalmazásának adatvédelmi szempontjai	203
SUMMA	213

ACTA

A PTK. EMBERKÉPE – EGYÉN, CSALÁD, TÁRSADALOM
AZ ELMÚLT 10 ÉV POLGÁRI JOGFEJLŐDÉSÉBEN*A konferencia tanulmányai elé*

A PPKÉ JÁK Polgári Jogi Tanszéke a tízéves Polgári Törvénykönyv hatálybalépésének kerek évfordulójáról „A Ptk. emberképe – egyén, család, társadalom az elmúlt 10 év polgári jogfejlődésében” című konferencia keretében 2024. május 31-én emlékezett meg. A konferencia előadói tanszékünk oktatói és kiemelkedő tanulmányi eredményű PhD-hallgatói voltak, vitavezetésre pedig más hazai polgári jogi tanszékek meghívott oktatóit kértük föl. Az itt feldolgozott tematika sokszínűsége egyaránt példázza a korábbi szabályozáshoz képest kibővült hatályos Ptk. joganyagának és a tanszékünkön oktató kollégák kutatási területeinek szerteágazó, témagazdag jellegét.

Az IAS tematikus száma, amely a konferencia előadásai alapján készült tanulmányokat befogadta, 12 tanulmányt tartalmaz, amelyek jórészt lefedik az ünnepi tanszéki konferencián elhangzott előadások témaköreit.

A lapszám első három tanulmánya jogtörténeti, -elméleti, illetve szintetizáló, valamint jogfilozófiai szemszögből közelíti meg a központi témát. Az első tanulmány szerzője, Csehi Zoltán a Ptk. egy teljesen új, antropológiai elemzésére vállalkozik. Bemutatja, hogy a Ptk. megújult eszmerendszere – a családjog és öröklési jog szabályozásának kapcsolataiból kiindulva – milyen „embert” állít elénk. Megállapítja, hogy a Ptk.-ban jellemzően a vagyoni jog dominál, amit a társasági jog kódexbe való implementálása is érzékeltet. A szerző azonban a vagyoni jogi megközelítést – a Ptk. új felelősségi rendszerét is figyelembe véve – az emberi individuális tényezők tükrében, és az elvárhatóság általános mércéjén keresztül értelmezi. Landi Balázs írása számos hasonlóságot és különbséget mutat fel az 1959. évi Ptk. (régí Ptk.) és a hatályos Ptk. előkészítő munkálatai, kodifikációja és a két kódex hatálybalépését követő első tíz év módosításainak jellegzetességei körében. A kódexek első tíz évükben számos módosításon estek át, de a hatályos Ptk. továbbra is önazonosan őrzi az örök életű magánjogi értékeket, és hogy ez így maradjon, Vékás Lajost idézve, a szerző több tiszteletet követel a Ptk.-nak. A harmadik tanulmány Martonyi Zsuzsanna tollából a jog és az erkölcs jogfilozófiai megközelítésével elemzi, hogy a Ptk. mely konkrét jogszabályhelyein érhetőek tetten az André Compté-Sponville által felvázolt egyes erények, mint az udvariasság, a hűség, a bölcs elővigyázatosság, a mértékletesség, a bátorság, a

nagylelkűség és a humor. A tanulmány végkicsengéseként az erényes ember mint a Ptk. általános alanya is megszemélyesül.

A lapszám ezt követően négy tanulmányban mutatja be a családjog és a polgári jogi személyiségi jogi igények alkalmazásának kapcsolatrendszerét, különös tekintettel az emberi jogképesség kezdetével, a méhmagzat sok vitát kiváltó jogállásával, ember mivoltával kapcsolatos életvédő nézőpontokra, valamint az emberi méltóság megsértésével összefüggő jogi dilemmákra. Molnár Sarolta tanulmánya azt elemzi, hogy a tradicionálisan erkölcsi normákat tükröző családi jog az elmúlt évszázadban jelentős átalakuláson ment keresztül, amely folyamat ma is tart. A családon belüli jogsértések, mint például a hűtlenség, bántalmazás, kapcsolattartás akadályozása és a *sharenting*, sokszor túlmutatnak a hagyományos családjogi kereteken, ezért a szerző megvizsgálja a személyiségi jogi alapú igényérvényesítés lehetőségét, és hogy ennek alkalmazása mennyiben egyeztethető össze a család közösségi jellegével és érdekeivel. A következő írás Navratyil Zoltán tollából az emberi jogképesség kezdetével kapcsolatos újabb jelenségeket mutatja be a terhesség-megszakítás és az *in vitro* fertilizáció területén. Ezek elsősorban az Egyesült Államok jogalkotásában és joggyakorlatában merültek fel, és ismét felszínre hozták a *pro life* és *pro choice* vitákat. Noha egységes álláspont nem alakult ki, de az életvédő nézőpontok jogilag is egyre hangsúlyosabban fogalmazódnak meg. Pomeisl András cikke bemutatja a méhmagzat sok vitát kiváltó jogállása, valamint a terhességmegszakítás körében kialakult szabályozást, illetve az azzal kapcsolatban született alkotmánybírói határozatokat. A szerző a régi és a hatályos Ptk. rendelkezései alapján elemzi az emberi jogképesség kezdetét és a méhmagzat jogállását, megvizsgálja az ún. feltételes jogképesség fogalmát, valamint felvet néhány olyan kérdést, amely a magzat jogállását illetően rendezetlen. A következő tanulmány szerzője Kovács Helga, aki írásában rámutat a bírói gyakorlat tisztázó szerepének fontosságára, a méltóságsértő megnyilvánulások tényállásainak felderítése és pontos minősítése érdekében. Ezzel összefüggésben az Alkotmánybíróság jogértelmezési gyakorlatát is bemutatja. A szerző továbbá a szólásszabadság egyre megengedőbb értelmezésének hatását vizsgálja az emberi méltóság megsértésének jogi megítélésére.

A polgári jog másik kiemelten szenzibilis alanya a fogyasztó, akinek az alapjogait érintő két tanulmány is bekerült a lapszámba. Gyulai-Schmidt Andrea írása a fogyasztóval szemben megvalósuló hibás teljesítés jogkövetkezményeire összpontosít, és megállapítja, hogy – az utóbbi években született uniós irányelvek hatására – a kellék- és termékszavatosság, valamint a jótállás körében is egyre sürűsödik a módosuló szabályanyag. A zöld átállás jegyében az uniós jogalkotó a cserélési szemben inkább a javítást preferálja, és erre ösztönzi a fogyasztót is. A fogyasztó bővülő lehetőségeivel egyidejűleg bonyolódik a szabályanyag, ami negatívan érinti a jogvédelem hatékonyságát. Bartl Bálint tanulmányában a termékfelelősségi szabályok Európai Unió revízióját mutatja be. A szerző többek között a termékfelelősségi tényállásokkal összefüggésben módosuló kár fogalmát, az egészségkárosodás körében megjelenő lelki eredetű megbetegedések fogalmát és az igényérvényesítés objektív tíz éves határidejének meghatározott esetekben történő meghosszabbításának háttérét ismerteti. A tanulmány elemzi még a fejlesztési kockázat egyes, tagállamokat érintő kérdéseit is.

A lapszám utolsó három írása a digitális platformok, valamint a közhiteles nyilvánosságok és a felhasználók közötti magánjogi kapcsolatok sajátosságait, újabb tendenci-

ait és a kapcsolódó adatvédelmi dilemmákat dolgozza föl. Papp János Tamás tanulmányában azt mutatja be, hogy az Európai Unió digitális szolgáltatásokról szóló rendelete (DSA) hogyan ötvözi a közjog és a magánjog hagyományosan elkülönülő jogterületeit, és miként avatkozik be az állam a digitális platformok és a felhasználók közötti magánjogi kapcsolatokba. A szerző ezt egyrészt indokoltnak tartja, másrészt viszont aggályát fejezi ki arra vonatkozóan, hogy a DSA által bevezetett kógens szabályok sokasodása túlzottan korlátozza a privátautonómiát, különösen a szerződési feltételek tekintetében, amelyek meghatározzák a felhasználók jogait és kötelezettségeit. Csapó Orsolya írásában a cégnyilvántartás, a későbbiekben a jogi személyek nyilvántartása és az ingatlannyilvántartás reformjának apropóján vizsgálja a közhiteles nyilvántartások átláthatóságát. A 'közhitelesség' normatív tartalmát többek között a helyesség, a köztudomás, a teljesség és a jóhiszeműség értelmezésén keresztül ragadja meg. A szerző a továbbiakban rámutat az elektronikus eljárásban rejlő átláthatósági problémák mellett a digitális állam koncepciója mentén megvalósuló digitális állampolgárság valamennyi állami nyilvántartás és szakrendszer összekapcsolásának alapjogi és magánjogi dilemmáira. Végül Necz Dániel tanulmánya az európai mesterséges intelligencia rendelet által meghatározott tiltottnak tekinthető MI-gyakorlatok körét mutatja be. A cikk a tiltott MI-gyakorlatok és egyes kockázatosnak tekinthető MI-rendszerek alkalmazásával kapcsolatos adatvédelmi szempontok és főbb kockázatok körében a biometrikus adatkezelés, az egyes kockázatértékeléshez használt rendszerek és a *web scraping* adatvédelmi kihívások bemutatására is vállalkozik.

Budapest, 2025. január

Gyulai-Schmidt Andrea
egyetemi docens (PPKE JÁK)
a lapszám vendégszerkesztője

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV EMBERKÉPE

A 2013. évi V. törvény antropológiai megközelítése

Csehi Zoltán*

1. Bevezetés

A jelen írással tiszteletemet szeretném kifejezni az új Polgári Törvénykönyv és megalkotói iránt, hatálybalépésének 10. évfordulóját ünnepeelve. Előre jelzem, kifejezetten elfogult és szubjektív a mondanivalóm, melynek indokai a következők. Elsőként az, hogy viszonylag korán bekapcsolódhattam a kodifikáció folyamatába, nem az első sorban ülők közt és nem is a lényeges szereplők közt kaptam helyet, hanem inkább csak segítőként. 2004-ben kért fel Vékás Lajos, a Kódex szellemei atyja és életre hívója, az egyesületi jog és az alapítványi jog szabályozási koncepciójának felvázolására, mely felkérésnek nagy tisztelettel eleget tettem.¹ Ennek betudhatóan lehetőségem volt, hogy a kodifikáció későbbi szakaszában a jogi személy rész formálásában – szintén csak segítőként – részt vegyek. A 2008-as Szakértői javaslat² egyesületre és alapítványra vonatkozó rendelkezései lényegében – kompromisszumok árán – az általam javasolt megoldáson alapultak. A 2009-ben elfogadott és a hatályba nem lépett Ptk. ezekből a szabályozási gondolatokból az alapítványi jogba átültette a leglényegesebb elemeket, de amint ismert, ebből a törvényből a magánjogi egyesület szabályai teljes egészében kimaradtak.³ Majd 2010 után, amikor a kodifikáció újra lendületet vett, az Operatív Szakmai Bizottság tagjaként számomra is intenzívebbé vált a munka.⁴

* Egyetemi tanár, PPKE JÁK; az Európai Unió Bíróságának bírója.

¹ Csehi Zoltán: Javaslat az egyesület és az alapítvány szabályozására az új magyar Polgári Törvénykönyvben (Törvényszöveg-tervezet és indokolás). In: Csehi Zoltán: *Diké kísértése*. Budapest, Gondolat, 2005. 470–521.

² Csehi Zoltán: Tíz éves a Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. *Polgári Jog*, 2018/5.

³ Csehi Zoltán: Meghiúsult kísérlet az egyesület szabályainak megszüntetésére a magyar polgári jogban. *Iustum Aequum Salutare*, 2010/2. 13–23.

⁴ Vékás Lajos: Bevezetés. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 30.

A második indok, hogy a jelen írással a Kódex és Vékás Lajos iránti tiszteletemet szeretném kifejezni. A Kódex jogtörténeti jelentőségét a törvénytől pozitív újdonságaiban és megoldásainak nagyszerűségében vizsgálom, melyet az esetleges kisebb értelmezési nehézségek sem árnyalnak. A harmadik indok pedig az, hogy közel nyolc éve az európai jog gyakorlati művelése teszi ki életem és időm jelentős részét, az uniós jog mindennapi alkalmazásának tapasztalatai pedig messze felértékelik a Ptk.-nak, mint jogi műnek az értékét és jelentőségét. Az előadás és az írás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatóinak kíván segítséggel szolgálni a polgári jog etikai alapjainak megértéséhez.

2. A Ptk. megalkotásának szükségessége

A Ptk. kapcsán jól ismertek azok a gondolatok, elvek és szándékok, amelyek a törvénytől megalkotását befolyásolták:⁵ a szociális piacgazdaság modelljébe kellett beilleszteni a magánjogi normákat, alkotmányosan védett piacgazdaság keretébe, szociális elemekkel átszőve. Elsősorban a vagyoni jogi forgalom szabályozását tűzték ki célul, a mellérendelt jogalanyok viszonyait, amely egyúttal védelmet nyújt egyes személyi jogoknak, személyiségi jogoknak. A magántulajdon talaján, a szabad vállalkozás eszméjére épülő piacgazdaság keretében, a magántulajdon elismerése és a szerződési szabadság megvalósítása érdekében volt szükség az átfogó kodifikációra, ami a szerződési jogban az érdekkiegyenlítés szerepét tölti be.⁶ A szerződési jogban ezek mellett a fogyasztónak minősülő fél erőteljesebb védelmének kellett tükröződnie. Az alkotmányjog megnövekedő hangsúlya mellett az emberi jogok és alapvető szabadságok univerzális, európai és nemzeti védelme adja azt a háttérrel, amelynek talaján ezen jogok magánjogi viszonyokban történő elismerését kellett megerősíteni.

3. A Ptk. szemléletének egy új megközelítése

A jelen írás tudatosan kíván eltérni attól a gondolati sémától, hogy a törvények arra szolgálnak, hogy az embereket és életüket ebbe vagy abba az irányba elmozdítsák,

⁵ Ld. Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, HVG-ORAC, 2001.

⁶ Nehezebb feladata az 1959. évi IV. törvénykönyv valós szükségességét megtalálni. Nizsalovszky Endre: A polgári jog kodifikációja (1958). In: Nizsalovszky Endre: *Tanulmányok a jogról*. Budapest, Akadémia, 1984. 103–116.; az első tervezet visszanyúl a 1871-re Mi a kodifikáció gazdasági-társadalmi kiképzéséről? Nem lehet egy válasszal erre a kérdésre felelni, maga az 1959-es Ptk. születési körülményei mutatják a szocialista érdekmént igazolt és magyarázott kispolgári polgári törvénykönyv megszületését, hogy magántulajdon, szerződési szabadság és piac nélküli viszonyok közt létjogosultsága lehetett egy ilyen típusú kodifikációnak. Veress Emőd állítása meggyőző: az 1959-es Ptk. megalkotásának valós indoka a korábbi szokásjog felváltása egy könnyebben ellenőrizhető, törvénybe foglalt magánjogi szabályozással. Ld. ehhez Veress Emőd: Megjegyzések az 1959. évi IV. törvény keletkezéstörténetéhez: ideológiai környezet és valóság. In: Mádl Ferenc: *Magyarország első Polgári Törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében*. (1960), új kiadása Budapest, Mádl Ferenc Intézet, 2022., 22–23. Ld. még Harmathy Attila: A polgári jogi kodifikációról. In: Mádl Ferenc – Vékás Lajos (szerk.): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Budapest, ELTE, 1994. 105–116.

befolyásolják, és az egyes embert, vagy annak magatartásait irányítsák egy közös közjónak kikiáltott vagy tartott nemesebb cél érdekében. Az egyén feletti érdekek törvényalkotó és -alakító gondolata, nevezetesen az, hogy a társadalmat és annak tagjait az emberi együttélés mikroszintjein a Ptk. – mint egy társadalmi mérnök – által kitalált vagy megálmodott cél vagy célok irányába kell vagy lehet befolyásolni, messze áll a jelen írástól, sőt éppen ettől a felfogástól kíván eltérni. Nem azt vizsgálom, hogy mi a törvény, mint egész célja, hanem azt próbálom körülírni, milyen emberkép olvasható ki a Kódex normáiból. Nem azt keresem, miként értelmezi a jog az embert,⁷ hanem azt, hogy a jogi normák milyen embert vetítenek elénk. Jóllehet a Ptk. normái nem mind újak, sőt ebből a szempontból, amelyekre utalok, alapvetően régiiek, néha évszázadokra vagy még korábbra is visszanyúlnak gondolatiságukban, mint például az emberi tisztesség. Az abszolút újdonság hiánya nem jelenti azt, hogy ezeknek a normáknak az emberi magatartást leíró és meghatározó sorai nem kaphatnak új értelmet a 21. század elején. Sőt, éppen arra kívánok rámutatni, hogy milyen láthatatlan ereje van ezeknek a normáknak, és milyen kisugárzással rendelkeznek, hogy korunkban, az egyén individualitását mindenek fölé helyező érték- és jogszabályvilágban az ember, mint egyén védelme és individuális értéke szinte kizárólagos elismerést élvez. A mai jogrend az embert individuumként fogja fel és szabályozza, a jog az egyén individuálisnak tartott jogait védi, egy sajátosan értelmezett szabadság minél szélesebb körű megélhetése érdekében. De nap mint nap rákérdezőnk arra, hogy helyes-e ez az általános emberkép? Az az emberkép, amit felvázolok, egy idea, teljes egészében a szubjektív olvasat szüleménye abból a megfontolásból, hogy a Ptk. szabályai feltételeznek egy ideális embert, hölgyet és urat, akiknek magatartását minősítik és irányítják. Ennek az idealizált embernek van egy mikrokörnyezete, a családja, és a társadalom tagjaival való érintkezésének lehetnek polgári jogilag is minősíthető tényei, mint magatartások és azok eredménye. A Kódex mutatja, miként kell cselekedni, illetve mi annak a helyzetnek a következménye, ha ezt nem követik. A tisztelt olvasótól kérem, hogy ne értse félre: nem azt mondom, hogy mindenkinek úgy kell élnie, amiről lentebb olvas, még csak azt sem állítom, hogy csak ez az egyetlen lehetséges emberkép, vagy egy ideálról, „mintárról” szólnának a következő sorok, távol álljon mindez tőlem, hanem csak annyit és csakis annyit kívánok megfogalmazni, ami a Ptk. normavilágából kiolvasható, mint lehetséges idea. Ez természetesen nem zár ki más megközelítéseket.

Egy híres természettudós és filozófus szerint a tudománynak háromféle hasznáról beszélhetünk:⁸ 1. tudásbeli eredmény, 2. cselekvési lehetőségek gyarapodása, 3. tudatosabb emberi személyiség befolyásolása. A Ptk. kapcsán ez a hármasság egyszerre valósult meg, három az egyben, egyben mind a három: 1. elméletileg új távlatokat és terepeket nyitott a jogtudomány és a jog gyakorlata számára, 2. gyakorlatban egy

⁷ Teljesen egyetértve szeretett és tisztelt tanárommal, Székely Lászlóval: „először is szögezzük le, hogy az ember fiziológiai, pszichológiai, társadalmi stb. entitás sajátos komplexitásában, totalitásában a jogi szabályozás számára a maga egészében megragadhatatlan, át nem fogható.” Székely László: *Az ember mint jogalany a Ptk. Második Könyvében*. Budapest, ELTE Eötvös, 2021. 9.

⁸ Carl Friedrich von Weizsäcker: Hová vezet bennünket a tudomány? (1950) In: Carl Friedrich von Weizsäcker: *Válogatott tanulmányok*. Budapest Gondolat, 1980. 362–380.

minden eddiginél összefogottabb módon, harmonikusabb és egységesebb polgári jogi normahálót, valós kódexet hozott létre, valamint 3. morálisan emberek ezreinek, millióinak az életet segíti és határozza meg. Az új Ptk. pedig önmagában legitimizálja és igazolja a polgári jog tudományát és eddigi eredményeit.

4. Házasság és család

De térjünk a konkrétumok mezejére. A Ptk. embere családban él, melynek az alapja a házasság és a leszármazási viszonyon alapuló rokonság.⁹ A Ptk. egyik legnagyobb újdonsága, hogy a családi viszonyokra vonatkozó szabályokat is magában foglalja, és abból indul ki, hogy az emberek házasságban és családban élnek.¹⁰ Természetesen tudjuk, hogy ez nem kötelező és számos ember van, aki nem él házasságban, és ez természetesen semmiféle megbélyegzést, akármilyen értékítéletet vagy bármi hasonlót kiváltó körülménynek nem tekinthető. Hiszen maga a Ptk. is elismeri, hogy az emberek együtt élhetnek élettársakként, és más módon is, ami jogilag nem feltétlenül minősítendő, de ez nem változtat a lényegen, és nem teszi kérdésessé az alaptételt, mivel az ember rendes körülmények közt családban jön világra és emberi létéhez szüksége van a családra.¹¹ A házasság és a család a témája a Kódex negyedik könyvének, melyben a rokonság igen nagy hangsúlyt kap. A családjogi könyv 244 paragrafusával, szinte önálló kódex a Kódexben, melynek valós értékét, súlyát és szerepét ennek megfelelően kell elemezni. Igaz, hogy ez a családi jog – ahogyan azt számos kritikusa is megjegyzi – nem sokat mond magáról a házasságról és annak tartalmáról, jóval többet foglalkozik azonban annak érvénytelenségével és megszűnésével, és még annál is többet a házassági vagyoni joggal. Mondhatnánk erős túlzással, hogy csak ezekre a kérdésekre reagál, mintha a mai embernek ezek lennének a legfontosabb szempontjai a házasság kapcsán, ezek közül is elsődlegesen a vagyoni jog aspektusai. De csak egy ellenpélda: a házasságkötés a kiskorút naggyá, nagykorúvá teszi [4:9. § (2) bek.]. Másrészt ez a családjog egy erkölcsi alapokon nyugvó szabályozáson alapszik,¹² és alapvetően meghatározza az ember jogilag releváns személyi viszonyait. Ehhez képest a házasság tartalmáról lényegében nem szól a Kódex, a házastársak közti személyes viszonyokat nem részletezi, mely „hiányosságot” akként kell értelmezni, hogy a férfi és nő kapcsolatának ez a horizontja és mélysége nem a polgári jog tárgya és közege, hanem az ember legszemélyesebb magánügye. A házasság „belső rendjét” nem a polgári jog

⁹ Csehi Zoltán: Az új Polgári Törvénykönyv családkepe. In: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia: Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábán Eszter tiszteletére, jogászai pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, Iurisperitus Bt., 2017. 65–72.

¹⁰ A 1959. évi IV. törvény nem szabályozta a családjogot, a családjog mielőbbi és gyors szabályozása a régi magánjog hatókörének csökkentését is szolgálta, Mádl Ferenc: *Magyarország első Polgári Törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében* (1960), új kiadása: Budapest, Mádl Ferenc Intézet, 2022. 132.

¹¹ Szent II. János Pál pápa: Levél a családokhoz 1994-ben, a Család Évében. In: Uő: *Üzenet családoknak*. Budapest, Szent István Társulat, 2011. 10.

¹² Lábady Tamás: Bevezetés. In: Barzó Tamás – Lábady Tamás – Navratyil Zoltán – Csehi Zoltán – Kenderes Andrea: *Családjog a 2013. évi V. törvény alapján*. Budapest, Menedzser Praxis, 2014. 3.

szabályozza, hanem kinek-kinek életfelfogása, példái és vallása.¹³ Azokat a konfliktusokat, amelyek a házassági személyi viszonyokból fakadnak, a Kódex más normái érintik annyiban, amennyiben jogi relevanciájuk van, végső soron pedig az öröklési jog egyes intézményei, mint például a kiesés az öröklésből. A törvényes öröklésből való kiesés ezen esete azon alapszik, hogy ha a házastársak között nincs életközösség, tényleges, valós együttélés, és a körülményekből nyilvánvaló, hogy az életközösség helyreállítására nem volt kilátás, a túlélő házastárs nem örököl a törvény alapján [7:62. § (1) bek.]. A házasságot szabályozó jognak a vonatkozó erkölcsi normákra és az emberi természetből folyó értékekre kell figyelemmel lennie.¹⁴ Az öröklésből való kitagadás és kizárás jogi lehetősége is ezen alapszik, a családi élet feldúlásának lehet öröklési jogi következménye, ezt fogalmazza meg a szabály. De míg a kizárás érvényességéhez nem szükséges az örökhagyónak indokolni döntését (7:29. §), és a kötelezési igényt sem érinti, addig a kitagadás következménye súlyosabb. A Ptk. 7:78. § részletekbe menően nevesíti a kitagadási indokokat, hiszen külön kitagadási okként nevesíti a törvény, ha a házastárs az örökhagyó vagy egyenesági rokonának, vagy élettársának életére „tör”, vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követ el. Kitagadási okok között szerepel a Kódexben továbbá a tartási kötelezettség súlyos megsértése, a házastársi kötelezettséget durván sértő magatartás is. Külön nevesíti a Kódex a végintézkedési akarat-szabadság megghiúsítását vagy annak kísérletét. Mindkét magatartás az öröklésre való érdemtelenséget eredményezheti. Amint már említettem, a törvény alapján nem örököl a házastárs, ha nem állt fenn életközösség és annak visszaállítására sem volt kilátás – fogalmaz költőien a törvény. Nincs kilátás, azaz az így megélt házastársi viszony nem teljesíti a házassági együttélés követelményét az öröklésre való jogosultság szempontjából. De visszatérve az eredeti gondolati száltra, a Ptk.-ból az olvasható ki, hogy házasságban élő ember az, akit a Kódex megjelenít és ábrázol, az egymásnak felelősséggel, jogilag tartással is tartozó emberpár képe. A házasság a magyar jogban nő és férfi kapcsolata, az Alaptörvény L. cikke, valamint a Családvédelmi törvény¹⁵ szerint is ez csak két ember viszonya; a Ptk. elfogadja és a magánjogi vonatkozásaiban megerősíti ezt a régi-régi tételt. Az emberi személy családban való kiteljesedésének útja a férfi és nő házassága, fogalmazta meg Lábady Tamás.¹⁶ A házasság az emberi természet akkénti megvalósulását jelenti, hogy a férj a feleség által minősül férjnek, a feleség a férj által minősül feleségnek, így alkotva a család „belső” rendjének alapját, amit a Ptk. elismer. A megszületett gyermek apja az anya férje, a házassági kötelék jelenti az apaság első

¹³ Weiss Emília így írt erről: A családjog tárgya: a családi viszonyok szabályozása. Pontosabban – figyelemmel a családi viszonyok sajátosságaira, különösen arra, hogy családi kapcsolatok jelentős részben a családtagok egymás közötti olyan belső viszonyai, kapcsolatai, amelyek sem jogi szabályozást, sem más állami beavatkozást nem igényelnek – a családjog a jogi szabályozást, állami elismerést vagy állami beavatkozást igénylő családi viszonyok jogi szabályozása. Weiss Emília: *Családjogi alapismeretek*. Budapest, Rejtjel, 2004. 9.

¹⁴ Lábady (2014) i. m. 3.

¹⁵ 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről

¹⁶ Lábady Tamás: Az emberi személy az új Polgári törvénykönyvben. In: Lábady Tamás: *Megtartott szó*. Budapest, Wolters Kluwer, 2008. 23.

vélemét (4:98. § a) pont). A rokonságot a Kódex a vérségi leszármazásból vezeti le.¹⁷ A leszármazás nem jogi terminus technicus, nincs kifejtve a Kódexben, törvényen kívüli kategória, hagyomány szerint alapvetően biológiai¹⁸ köteléken alapuló személyi viszonyok kapcsolata és láncolata, ami az egyenesági rokonságot eredményezi. Ez a kapcsolat alkotja azt a legszorosabb emberi köteléket, amelyben az ember él. Ezek a viszonyok eredetük és természetük szerint nem az emberi szabadsághoz kapcsolódnak, nem tudati, akarati elhatározás kérdései, nem az egyén szabadságának az önálló akaratából történő kialakítása, hanem az ember alapvető meghatározottsága, életének azon tulajdonsága, hogy családban élő társas lény, melyből fakad az együttélés erkölcsi jellege. A gyermek a családba születik, a gyermekkel válik családdá a kapcsolat. Ennek az erkölcsi posztulátumnak egyik eleme, hogy az egyéni érdek háttérbe szorul, a házasság és a család mögé. A rokonság nem választható,¹⁹ de a Ptk. embere ebben a mikrokozegben válik társas emberré, amelyből származik, és ezt a köteléket és erkölcsi meghatározottságot a házasságkötéssel tudja továbbadni. Ez adja neki a lehetséges szabadságot, hogy párválasztásával ezt a jövőre nézve átörökítse és továbbadja a következő generációnak, mert ez erkölcsi kötelezettsége. Az ember itt nem a szabadság embere, és függetlenül attól, hogy jóságos vagy gonosz, hogy ismeri-e a rokonságot vagy sem, ápolja-e a kapcsolatait vagy negligálja azokat, az ember rokonsága olyan adottság, amely adott, és lényegében megváltozhatatlan. A Ptk. emberképe ezért mélységesen antropológiai, az emberi lét Európában történelmileg kialakult alapvető koordinátáit tükrözi. A Ptk. annak ellenére ezt az emberképet tette magáévá, hogy napjaink szellemi viharai pontosan ezeket az axiómákat támadják és ezeknek a felülírására törnek.

5. Vagyon

A Ptk. emberének vagyona van, ez a szabályozás kiindulópontja, hiszen el kell hogy tartsa családját, támogatja az arra rászoruló rokonát, ha kárt okoz, akkor megfizeti a károsultnak a kárát, ha szerződést szeg, akkor helytáll azért is. Ezen alapul a polgári jog, kötelezettségek terhelik az embert szándékos vagy véltlen magatartásának következményeiért, amely kötelezettségek teljesítéséhez vagyonra van szüksége. Vagyon van, így birtokol és tulajdona van, ezt írja körül a Kódex családjogot követő 5. könyve, a dologi jog. Védi a törvény az ember tulajdonát, birtokát, és arra a magatartásra ösztönöz, hogy a másokét tartsa tiszteltben. A tulajdonjoga egész életére szól, és még azon túl is ível az öröklés révén, nem évül el. A vagyonjog hangsúlyossága az, amely a családjog mellett a Ptk.-t alapvetően meghatározza. Hogy ez a vagyoni jelleg túlzó-e vagy sem, kellően arányos-e vagy sem, nehéz lenne sommásan megválaszolni. Absztrakt normák keretei hordják a múlt tapasztalatát és a vagyoni érdekek védelmi szükségességét, és

¹⁷ Szeibert Orsolya: A rokoni kapcsolat. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 773.

¹⁸ Uo. 774. említi, hogy napjainkban a leszármazás nem mindig vérségi kapcsolaton alapul, az orvostudomány fejlődésével megvalósítható asszisztált humánreprodukciós eljárások, illetve az ivarsejt-adományozás miatt, vagy a régebről is ismert, az elismerésén alapuló apaság esete.

¹⁹ Itt nem térek ki az örökbefogadásra.

ez a magánvagyon a polgári jogi szabályozás születési helye és világa. Ez a vagyoni jelleg az, amely az autonóm, önálló, a magánautonómiáját kihasználni képes embert vetíti felénk. Ez a hangsúlyos vagyoni meghatározottság, legalábbis annak látszata, korunk látképe, ebben élünk. A Ptk. emberének vagyona van, de hogy mennyi, sok vagy kevés, az nem annyira meghatározó. Meg egyáltalán mi az, hogy sok, és mi az, hogy kevés? De van lakása, vagy ha nincs, akkor bérel, amely szintén vagyoni értékkel bír, de lehet más ingatlana és lehetnek más ingóságai is, hiszen azokat is használja mindennapjaiban és adott alkalmakkor, ezekre köt szerződést, hogy megszerezze mindezeket, majd halála esetén, ha nem használta el vagy nem idegenítette el, akkor örökül hagyja. A Ptk. öröklési joga is ugyanezre a premisszára épül, hogy az elhunyt örökhagyónak vagyona, pozitív vagyona van, amit örökölnek. A Ptk. emberének a másik arca, hogy a vagyon embere, hiszen olyan esetekben is, ha személyében, személyiségi jogaiban sértik – életét, testi épségét, becsületét, jóhírnevét, magántitkait, képmását –, vagyoni kompenzációt is követelhet, melynek eleme a sérelemdíjra és a kártérítésre való jogosultsága. Ez a Kódex elején, az embert meghatározó, jogképességéhez és cselekvőképességéhez szorosan kapcsolódó szabályokban kiemelkedő helyet kapott, ami szintén a személyhez kapcsolódó vagyoni jelleg dominanciáját mutatja.

Ennek ellenére a Ptk.-ból nem a „klasszikus polgári jog emberképe” rajzolódik ki, az „öntudatos és bátran kockázatvállaló”, Jhering felfogásában értelmezett római polgár legújabb posztmodern 2.0 prototípusa. Sokkal inkább az emberi méltóságában alkotmányosan megszilárdított, és ezen túlmenően az alkotó emberi mivoltában megjelenő ember képe sejlik fel, akinél a vagyon életének szerves részét képezi – még egyszer hangsúlyozva – annak nagyságától függetlenül, amely biztonságot és autonómiát biztosít számára. Nem egy új burzsoázia ideálja a 19. századi értelemben, és nem is egy új nyugati vagy keleti oligarcha archetípusa a 21. század példáin, hanem a 21. századi európai életforma anyagiasságba kényszerített embere.

Ha a vagyonának nagysága és terhei nyomasztják, és nem tudja azt saját maga ellenőrizni, hasznosítani vagy használni, akkor bizalmi vagyonkezelési szerződést köthet, így a vagyon gazdasági hasznosítása és a vagyon megőrzése nem feltétlenül jelent nehézséget számára.²⁰ A vagyon továbbá kötelez is, egyrészt erkölcsileg, hiszen abból lehet ajándékozni, s az ajándékozás, mint erkölcsi köteletség a másik, rászoruló irányába jogi szabályozás tárgya. Az ajándékozást, mint ingyenes juttatást a törvény szabályozza. Jóllehet egyoldalú vagyonjuttatásról van szó, a szabályok nemcsak az ajándékozási szerződés kikényszeríthetőségét mondják ki, hanem az ajándékozó és megajándékozott viszonyának nyomatékos erkölcsi jelleget is adnak az ajándék visszakövetelhetőségének szabályával. Ha a megajándékozott vagy vele együtt élő hozzátartozója – akik a körét a Ptk. meghatározza – súlyos jogsértést követ el az ajándékozó vagy közeli hozzátartozója rovására, akkor az ajándék visszakövetelhető. Az ajándék elfogadása így fon jogi hálót az ajándékozásban szerződő felekhez kapcsolódó személyi kör további alanyai közé, mivel az együtt élő hozzátartozó és az ajándékozó közeli hozzátartozója²¹

²⁰ Ptk. 6:310–330. §§

²¹ Ld. a közeli hozzátartozó és hozzátartozó személyi körének törvényi meghatározását Ptk. 8:1. § (1) bek. 1. és 2. pontjaiban.

közti jogsértés re vonatkozik – hiszen nem az ajándékozási szerződés feleiről, nem az ajándékozó és a megajándékozott magatartásáról van szó, hanem tőlük távolabbi személyi körről. Ezen személyek által, illetve sérelmére elkövetett bűncselekmény, vagy polgári jogi jogsértés, becsületsértés, de akár erkölcsi normasértés az ajándékot viszakövetelhetővé teszi.²² A szabály a nagylelkű, segítő embert mutatja, jöllehet a Ptk. embere, emberképe anyagi, de ezzel az erkölcsi elem beemelésével ez az anyagiasság némi ellensúlyozást kap.

Mi ennek a vagyonnak az eredete a Ptk. szabályaiban? Öröklött vagy szerzett vagyronról beszélhetünk. Ismerjük a régi tételt: mind a kettő legális és elismert. Mind az öröklés, mind a házasság lehet vagyont keletkeztető forrás, ebben sincs új, talán annyi a „meglepő” újdonság, hogy megmaradt mind a kettő. Ismert olyan nézet, amely az öröklést társadalmilag kifejezetten károsnak tartja az egyenlőtlenséget konzerváló hatása miatt, de megemlíthetjük a házasság vagyont kumuláló hatásának kritikáját is. A Ptk. megőrizte, sőt megerősítette mind a kettőt, az öröklésben még nagyobb szabadságot adva a vagyonnal rendelkező örökhagyónak, hogy ki legyen a vagyon halál utáni jogosultja, örököse; a házassági vagyonjog pedig szintén új felfogást mutat a korábbiakhoz képest abban, hogy utat enged a felek akarátának és szándékának megvalósulására. A szerzett vagyon pedig a szerződési jogból és a Kódex harmadik könyvének hangsúlyos társasági jogi részében szabályozott üzletszerű gazdasági tevékenységből származó vagyon. A Ptk. emberképe a társasági jognak a Ptk.-ba való beemelésével új dimenziót kapott, hiszen egy gazdaságilag önálló, aktív, és vagyoni előnyre, anyagi haszonra számító ember jelenik meg, aki nem alkalmazott, nem munkajogviszonyban áll, hanem maga próbálja életének vagyoni körülményeit vállalkozással megteremteni.

A vagyonosodás egyes korlátait is megszabja a Kódex: egyrészt az általános szabály kimondja, hogy jogalap nélkül nem gazdagodhat senki, másrészt a társasági jog sem ad lehetőséget visszaélészerű magatartásra, hiszen a vállalkozási tevékenységből csak a pozitív eredmény osztható ki a tagoknak a magánvagyonuk gyarapítására, nem vesélyeztetve a gazdasági társaság működését és likviditását.

A vagyoni jelleg erősödésével együtt szigorodott a Ptk. emberének felelőssége, magatartása szigorúbb megítélése alá esik. Szerződésszegő magatartásnak minősül bármely kötelezettség szerződészerű teljesítésének elmaradása,²³ a szerződésszegéssel okozott kárt meg kell terítenie, ezen felelősség alóli mentesülésére csak szűk lehetőséget ad a törvény.²⁴ Az adott szó szerződéses kötelezettséggé alakítása felerősített felelősséggel jár a Kódex normája révén. Ha szerződésen kívül jogellenesen okoz kárt az ember, akkor a károkozásért felel, a kártérítési felelősség a károkozásból fakad. A károkozó ezen felelősség alól azzal mentesülhet, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt neki felróható – a bizonyítás terhe viszont őt sújtja. Ez a felróhatóság a Kódex elején deklarált elvárható magatartási mércétől függ.²⁵ A károkozásért való felelősség

²² Benke József: Ajándékozási szerződés. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, Menedzser Praxis, 2014. 803.

²³ Ptk. 6:137. §.

²⁴ Ptk. 6:142. §.

²⁵ Lábady Tamás: A deliktualis felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban. In: Lábady (2018) i. m. 342.

nemcsak a saját magatartásra terjed ki: vétőképtelen személy károkozása esetén kizárólag annak gondozója felel, vétőképes kiskorú károkozása esetén a felügyeletre köteles gondozó a kiskorúval egyetemlegesen felel, állattartás esetén pedig az állat tartója az állat által okozott kárért is felelősséggel tartozik.

6. Erkölcs és polgári jog

Az ember nem mindig jó, és nem minden cselekménye tekinthető helyesnek, az ember esendő és néha gyarló, vagy kifejezetten rossz, gonosz. A tudatlanság, a figyelmetlenség, az erőszak, a félelem, a megszokás, a korlátlan vagy korlátozhatatlan érzelmek²⁶ és a lélek bugyrainak pusztító viharai gerjeszhetnek olyan magatartásokat, amelyek másokat súlyosan érinthetnek. A Ptk. embere megsértheti mások személyiségi jogait, meghalt ember emlékét, háboríthatja mások birtokát és tulajdonát, és még számos módon képes jogsértő magatartást tanúsítani. A Kódex által nevesített tényállások közt találjuk a rosszhiszemű túlépítést és ráépítést más földjére, de megsértheti más tulajdonjogát és használatát, és amint már említettem, előfordul, hogy szerződést szeg, szerződésen kívül kárt okoz vagy érdemtelenné válik az öröklésre. Durva hálátlanság, szorult helyzet, másik fél helyzetének kihasználása előnyök szerzése érdekében, erőszakos vagy alattomos úton megszerzett dolog elbirtokolhatatlansága, hogy néhány példát említsünk a Ptk. tényállásai közül. A listát lehetne még folytatni, de a Ptk.-ban kifejezetten nevesített jogsértések, törvénysértések listája nem egy végtelen felsorolás, sokkal inkább átlátható és előre látható – legtöbbször – magától értetődő magatartási normák megsértését jelenti.²⁷ A Ptk.-t nem ismerő ember is tudja, mely magatartás sért jogot, és melyik nem. Csak kevés olyan kivétel ismert, mint példának okáért az elbirtoklás. Az elbirtokló magatartása jogsértésként indul, de az idő, valamint az elbirtoklással hátrányosan érintett személy belenyugvása, hanyagsága és az elbirtokló folyamatos sajátkénti használata – mely adott esetben a tulajdonosi gondosságot és kötelezettségek teljesítését is jelenti – ennek a jogsérelemnek kiveszi élett, majd idővel az elbirtoklónak jogosulti, elbirtoklói pozíciót ad, majd védendő jogként elismerést kap. A Ptk.-ban a tiltó szabályok „kisebbségben” vannak, a jogsértő magatartásokat nevesítő tényállások, mint tilalmak, a joghatásokat kiváltó tényállásoknak csak egy részét adják.²⁸ A joghatások, jogkövetkezmények lehetnek kötelezettséget alapítók vagy pozitív eredményt produkálók. A hátrányos jogkövetkezményt, negatív jogkövetkezményt

²⁶ *A Katolikus Egyház Katekizmus*. 4. kiad. Budapest, Szent István Társulat, 2020. 1735. pont.

²⁷ A magánjogi jogszabályról, csoportosításról és logikai szerkezetéről érdemes figyelembe venni Szászy István gondolatait, mivel rendkívüli erővel mutat rá a jogszabályok sokféleségére és eltérő jellegére. Szászy István: *A magyar magánjog általános része különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1947. 85–110.

²⁸ Asztalos László is elismerte, hogy a polgári jogban a lehetséges jogkövetkezmény feltérképezése rendkívül nehéz, mivel az érdek számos esetben olyan joghatás kiváltású cselekményt generál, melyek részben jogiak, részben jogilag csak értékelhetők. Asztalos László: *Polgári jogi alaptan*. Budapest, Akadémia, 1987. 222. A jogviszony szabályszerű megoldása következményeként beállnak az ehhez fűződő joghatások, míg rendellenes megoldása (vagy mondhatnánk lefolyása) esetén beszél Asztalos szankciókról. Uo. 223.

kimondó szabályok, szankciós normák nem dominálják az egész Ptk.-t, nem ezek határozzák meg a Ptk. szabályozásának alapvető jellegét, inkább csak egyértelmű kereteket jelölnek ki a tiltott magatartások számára, jóllehet ezek jelentőségét nem kívánom elvitatni ebben a tartalmi környezetben.

A Ptk. emberét a jóság és a segítőkészség jellemzi, eljár más helyében – jóllehet az ügy ura erre nem kérte fel, és arra egyébként sem volna jogosult –, hogy ezzel segítsen (megbízás nélküli ügyvivő), melyet a jog jogszerű magatartásnak fog fel (6:583. §). A vagyonából ingyenesen juttat közérdekű célra (6:589. §), vagy ezt intézményesítheti azzal, hogy erre jogi személyt hoz életre, alapítványt tesz. A Ptk. embere nagyvonalú és jószívú, hiszen elengedheti az adós tartozását, megbocsáthat az öröklésre érdemtelenné vált személynek (7:6. §).

De magatartása nem korlátozódik csupán a családja körére és vagyonának gyarapítására, kezelésére, az más irányba is kiterjedhet, magánjogi egyesület alapíthat, illetve ilyen egyesületbe beléphet, amely a társadalmi érintkezés és társadalmi együttműködés magánjogilag szervezett keretét jelenti. A magánjogi egyesület is megtalálta végül a helyét a Ptk.-ban, és ebben a környezetben nem a politizáló emberi együttműködés szervezetbe foglalt szabályáról van szó, hanem az egyéni érdeken túli, a közéletben történő aktív részvételtől, amely a magánjogi autonómiának a szerződési szabadságon túlmutató kiterjesztését jelenti.

Amint utaltunk már rá, az ember cselekedeteit nem mindig az ész irányítja, hanem ösztönök, érzelmek, felindulások, sőt, alantas indulatok. A Ptk. emberének lelke, lelkiismerete és erkölcsi tartása van. A Ptk. nemcsak az ember külső magánjogi viszonyait szabályozza, hanem abból indul ki, hogy az emberi belsőből eredő érzelmeknek – elsősorban a jó érzelmeknek – teret és lehetőséget adjon. De nemcsak belső érzelmekről van szó, hanem leginkább arról, amit Lábady Tamás mond: „amitől a morál az, ami, amitől tehát az erkölcsöt erkölcsnek nevezhetjük, az, hogy az egyénnek túl kell lépnie önmagán. Az erkölcs ilyen értelemben az, hogy az egyén képes »meghalni« a saját önzései számára, és szem előtt tudja tartani a másikat, képes a másik javára cselekedni.”²⁹ A Ptk.-ban ennek a morális embernek a képe rajzolódik ki, melynek eredete messzi múltba nyúlik,³⁰ de még egyszer, ezt a 21. század ideológiailag változó idejében megerősíti. A morálisan helyes magatartás vezeti a Ptk. emberét, és az erkölcsi helyénvalóság mércéje az emberi magatartás indokai közt, mint belső indíttatás, fontos szerepet kap. Carbonnier gondolataiból táplálkozva elmondhatjuk, hogy a polgári jog és az új Kódex ezt követi, nem szabva határt az erkölcsi parancs teljesítésének, sőt, védve azt. Az elévült követelést meg lehet fizetni. Ráadásul, ha az adós megfizeti, akkor a jog a jogosult oldalára áll, és megvédi a visszaköveteléstől. Mi indítja erre az embert? Többnyire a belső indíttatás, belső parancs. Az örökhagyó vagyonával nem fedezett örökhagyói tartozásért nem felel az örökös, de megfizetheti, de vajon mi indítja egy ilyen döntésre? A belső indíttatás. A születendő vagy már megszületett gyermek apaságát az apa nyilatkozatával elismerheti, jogilag szentesíti, nem szükséges hozzá semmiféle vélelem vagy leszármazási igazolás, hanem a lelkiismeret és a döntés erkölcsi ereje, és

²⁹ Lábady Tamás: *Keresztény értékrend és jogrend*. In: Lábady (2018) i. m. 133.

³⁰ Deli Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium, 2013.

ennek következtében a jog szabályával az apa-gyermek viszony ebben az erkölcsi közegben születik meg. A közismert szerződési szabály, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződéshez nem állhatnak be joghatályok, régóta ismert, gyakorlata szinte elenyésző, de mégis szabály maradt. Az erkölcs negatív szabálya szerint az erkölcstelenül viselkedő ember a kötelelésből kitagadható.³¹ A Ptk. nem szab határt az erkölcsnek, hanem elismeri és annak jelentőséget tulajdonít, ha nem is minden tényállásban, de mindennek talajaként, alapjaként.

7. Záró gondolatok

Így érkezünk el mondandónk végén a Ptk. elejére. A Kódex elejének rendelkezéseit sem felejtettük el, hiszen a jóhízeműség és tisztesség követelménye az élet minden terén és minden pillanatában súlyos normaként nehezedik ránk, és így minden cselekedetünkre, melyet az elvárható magatartás követelménye egészít ki. A jóhízeműség és tisztesség generálklauzula, nem pusztán szubszidiárius norma, amely adott esetben a jogkövetkezmény korrekciójára ad lehetőséget, hanem az etika részéről általános magatartási mércét jelent. Azt is hangsúlyozzák, hogy objektív jellegű abban az értelemben, hogy nem az egyén tudattartalmát és értékítéletét veszi alapul, hanem a magatartás társadalmi elvárhatóságát.³² Erkölcsi elvárás és a társadalmi szokás együttese, melynek etikai eredete és tartalma az, amely a Ptk. emberképének megrajzolásában jelentőséggel bír.³³ Az ember magatartásának olyan iránytűje, meghatározója, a tilos és szabad mércéje, melynek egyik magyarázata lehet a „jóra” irányuló emberi magatartás és az ész által kordában tartott emberi természet és magatartás mérése. Mindez túlmutat az egyénen, akinek a saját gazdasági és jogi érdeke mellett a másik érintett fél jogi vagy méltányolható érdekére is tekintettel kell lennie, melynek eredete a más nem sértő magatartás és a másinak járó elismerése megadása. A mérce többet vár el a Ptk. emberétől, mint hogy a magánjogilag értékelt magatartás nem sért jogot, nem lehet dolózus és abuzív, nem lehet jóerkölcsbe ütköző. A Ptk. emberétől elvárja a Kódex, hogy a társadalom szövetében éljen, az együttélés kötelezettségében. A Ptk.-ban jogként megjelenő erkölcsi parancs szankciója pedig az, hogy a jóhízeműséget és tisztességet sértő magatartáshoz nem fűz a jog olyan következményt, amit a magatar-

³¹ Ptk. 7:78. § (1) bek. e) pont.

³² A jóhízeműség és tisztesség szabályának etikai megalapozottságát hangsúlyozza Vékás Lajos és Harmathy Attila egyaránt. Ld. Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 1998. 142–143.; valamint Miskolczi Bodnár Péter: *A jóhízeműség és tisztesség elve*. In Miskolczi Bodnár Péter: *Sokszínű magánjog*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2023. 28.

³³ Miskolczi Bodnár i. m. 25.: „A jóhízeműség és tisztesség alapelve elismert magatartási mérce, etikai megalapozottságú általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogviszonyokban való eljáráshoz, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját is jelenti. Ez az elv a jóhízemű és tisztességes embert teszi a magyar polgári jog absztrakt általános alanyává, amely azt a funkciót tölti be mai polgári jogunkban, amit korábban a *bonus pater familias*, a *bonus vir*, majd a jó gazda gondosságú mércéje jelentett.”

tás célzott, nem váltja ki azt a joghatást, amire irányul.³⁴ Ezt erősíti egy új szabály: az emberek közti magatartások szokásokat alapozhatnak meg, és a szokások az együttélés természetes velejárói, ezért a Ptk. szerződési joga beemeli a szerződést meghatározó tények körébe a szokásokat is. A Kódexnek ez az új szabálya, amely valójában a régi kereskedelmi jogunk normája volt, a szerződés tartalmává tesz minden szokást, amelynek alkalmazásában a felek korábbi üzleti kapcsolatukban megegyeztek, és minden gyakorlatot, amelyet egymás közt kialakítottak. A felek közti viszonyon túlmenően a szerződés tartalmává válik az adott üzletágban széles körben ismert és alkalmazott szokás is, amelynek eredete a felek magatartásán alapul. A szerződéskötéssel vállalt ígéret az adott szó megtartása mellett így tovább bővült a felek közti magatartások erkölcsével és rendjével.

Az elvárható magatartás elvének szabályba iktatásával ennek a magatartásnak az általános zsinórmértékét nevesíti a Kódex. E helyütt is megjelenik a szabályozás finomsága. Jól emlékszem még erre a kérdésre a Ptk. 1:4. § (1) bekezdése kapcsán. A kodifikáció során a vita arról folyt, vajon az elvárható magatartás megsértése legyen a kártérítési felelősséget megalapozó tény? Mindazok, akik nem úgy járnak el, ahogyan elvárható – természetesen feltételezve, hogy van kár –, kártérítési felelősséget megalapozó jogsértést valósítanak meg? Én akkor azzal érveltem, hogy a Ptk. akkor marad emberi léptékű, ha figyelembe veszi emberi esendőségünk kisebb kilengéseit is, és nem szankcionálható deliktuális alapon a társadalmi elvárhatóságot sértő *valamennyi* magatartás. Az ember ellentéteiben cselekedik, az értelem és érzelem, a racionalitás és az elfojtott vagy kiszabaduló szenvedélyek ötvözetében, a mások által megítélt ellentmondásainak fényében, sokszor magában hordozva korábbi elvárások és lelki kényszerűségek kényszerét. A külvilág is alapvetően az érzelmekre, a lélekre hat, hangok, zene, színek, szagok és illatok, fény és sötétség benyomásaival. A deliktuális felelősség kódexbeli szabályának értelmezése nem zárja ki ezt az értelmezést, amely az elvárhatóságot általános felelősségi alapnak értelmezi abban az értelemben, hogy a szerződésen kívüli kártérítésért való felelősség alapszabályát a felróhatóság annyiban egészíti ki, hogy a felelősség alóli kimentés szabályává teszi. Az elvárhatósági követelmény általános jogi szankciója önmagában arra vezet, hogy a felróható magatartás nem érhet el célt, a célzott eredmény nem következik be.³⁵

Végző soron mennyiben reális és mennyiben idealista ez az emberkép, amit megpróbáltam megfogalmazni, ki-ki jogosult ezt maga számára eldönteni. Az bizonyos, hogy ez csak egy lehetséges olvasata a Kódexnek, amely nem törekszik az egyedüli, kizárólagos érvényesülésre, vagy arra, hogy ideaként értékeljük. Hiszen a Kódex normái sokféle cselekvési módot nevesítenek, nemcsak kógens és diszpozitív szabályokat, hanem eltérő cselekvési lehetőségeket, kötött és szabad magatartások széles tárházát. A magatartási lehetőségek közt a Kódex számos esetben nem állít fel egyedülinek követendő irányt, hanem megértő az ember cselekvési szabadsága felé, ezért nem beszélhetünk

³⁴ „Nem minden országban egyértelmű az, hogy erkölcsi szabályokra hivatkozva a bíró figyelmen kívül hagyhat-e jogszabályi követelményt.” Miskolczi Bodnár i. m. 26.

³⁵ Benke József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 132.

„lehetséges” vagy „idelizált” emberről.³⁶ Az itt felvázolt gondolatmenetünk támaszául az a bölcsesség hívható segítségül, amely szerint a tudomány az igazság, a szépség és az etika oldaláról segít nekünk.³⁷ A tudomány követelménye három erényt ültethet el bennünk: először az emberi lélekbe ülteti az igazság keresésének igényét, másodsor a felfedezett tételek tiszteletét, és harmadszor azt a tulajdonságot, hogy egyes kérdéseket nyitva hagyjon. Az a megközelítés, amely Ptk. szabályaiban meglátja azt a családi-társadalmi keretek közé illesztett emberi szabadságot a magánautonómia garantálása révén, ami emberlétünk megbecsülését és megtestesülését szimbolizálja, egybefogja ezt a hármas gondolatot. A Kódex az élet és a halál közé helyezi az embert, halála után pedig emlékéit megőrizni rendeli a kegyeleti jogok elismerésével. Korszemünk egyik nagy kihívása és kísértése, hogy mind az élet, mind a halál napjainkban *látszólag* az ember uralma alá kezd sodródni, míg a Ptk. normái ennek ellenére a legemberibb szabályainkat jelentik, amelynek napi gyakorlásában, értelmezésében és alkalmazásában évszázadok történelmi, együttélési hagyományai élnek együtt.

³⁶ A jelen írás kéziratával kapcsolatban Benke József pécsi jogtudós szerint a Ptk. totalitás-igénye, azaz egyfelől monista kiképzése, másfelől kódex-jellege miatt a törvénykönyv a magatartások és szokások nem csupán középértékére van szabva, hanem bizonyos körben a „versengő”, ha tetszik, a „többitas” és az egymást kizáró magatartási és szokási lehetőségeket is szabályozni, befolyásolni törekszik, sőt, olykor a „szélsőértékek”-et is figyelembe veszi, amelyek legfeljebb mint az eltérő életviteli-szokási-magatartási utakat szegélyező életvitel-szokások-magatartások jönnek szóba.

Ebből adódóan kérdéses számára, hogy a Ptk.-nak lehet-e egyáltalán egyes számban „ember-képe”, s ha igen, akkor ez az „ember-kép” totálisan absztrakt (ezért valójában nem is létező, így nem is reális), vagy inkább ikonszerűen elvont-e (ahol a szabályozás mozaikjaiból kirajzolódó, az ikonfestészetben is jól azonosítható és szigorú szabályok szerint megfestendő arcelemek csupán lehetségesek – esetleg ennél többek: tipikusak).

Egy elvont, absztrakt, totális emberkép, amely az alábbi két, reális, a totalitást kerülő lehetőséghez képest pánista, szükségképpen lehetetlen: egy reális ember nem lehet egyszerre minden ember, miként a jogalany sem totális egzisztenciájában ítéendő meg, hanem konkrét ténykedése folytán.

Ha az emberkép nem totális, akkor vagy lehetséges (szerény igény), vagy tipikus (reális igény). A „lehetséges” emberkép el- és befogadó, ezért szükségszerűen nem kizárólagos, de nem is totális, így a magánjogi kódex monista totalitásához képest oly szerény, hogy már az „emberkép” fogalmat is meg kell tőle tagadni, vagy, elfogadása esetén többes számban, ember-képekről kell beszélni, amely a dolgot a lényegétől fosztja meg: az ember teremtményi egyedülállóságától. A „tipikus”, vagyis az „ikonszerű” emberkép szabályozó és irányító jellegű, de csak részlegesen, hiszen az atípusos létezés tényének elismerése önkéntelenül is, azaz *eo ipso* folyik a törvénynek a tipikus lét- és magatartási formákat mintegy elvártnaként szabályozó, a dolog természete miatt a rangsorolás téves benyomását keltő metodikájából.

³⁷ Von Weizsäcker i. m.

„PÁRHUZAMOS (?) ÉLETRAJZOK”: 1960–1970 ÉS 2014–2024

Landi Balázs*

1. A Polgári Törvénykönyv előzménye és kodifikációja

1.1. A „régii” Polgári Törvénykönyv (rPtk.)

Jóllehet Nagy Imre kormánya 1953-ban hirdette meg törvényalkotási programját, de az elsődlegesen polgári jogi és büntetőjogi kodifikációt előkészítő munka már 1952-ben megkezdődött a szocialista országok törvénykönyvének fordításával.

A polgári jogi kodifikációs kormánybizottságot formálisan 1953 novemberében hívták életre¹ Erdei Ferenc igazságügyminiszter vezetésével, aki mellett a bizottság további tagja volt: Nizsalovszky Endre, Világhy Miklós, Rudolf Lóránt, Vas Tibor, Molnár Erik, Czakó Kálmán, Lakatos Imre, illetve további minisztériumi és szak-szervezeti képviselők. A munkálatok formális megkezdésének történeti közegét és hangulatát² is jól jellemzi, hogy ugyancsak ebben a hónapban, 1953 novemberében hagyták el az utolsó rabok és az ÁVH tagjai is a Recski Kényszermunkatáborát...

A kodifikációs kormánybizottság legalább annyira feszített, mint ambiciózus ütemterve alapján az előkészületi munkákat kevesebb mint egy év alatt, 1954 szeptember végéig kellett lezárni. A legfontosabb elvi kérdésekről az Országház utcai Állam- és Jogtudományi Intézet tartott külön vitákat, majd a tervezet első szövegeit a kodifikációs kormánybizottság észrevételezésre megküldte a bíróságoknak, az ügyvédi szervezeteknek és a Magyar Jogász Szövetségnek is. A konkrét jogszabályi szövegeket az Igazságügyminisztériumban Szabó Imre, mint a Törvényelőkészítő

* Egyetemi docens, PPKE JÁK.

¹ 514/15/1953. Mt. sz. határozat (1953. november 13.); vö. az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indoklásában és az Igazságügyminisztérium hivatalos kiadványában 1953 decemberére teszik a Mt. vonatkozó határozatát. *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Általános Indokolás.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960. 12.

² Ld. Vékás Lajos: Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. In: Keszé Barna Arnold – Köhidi Ákos (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére.* Budapest–Győr, Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. 564–574.

Főosztály vezetője készítette el, de azok elfogadásáról – a beérkezett véleményekre figyelemmel – mindig a kodifikációs kormánybizottság határozott. Ennek részeként írta meg Világhy Miklós 1954 januárjában a polgári törvénykönyv rendszerére vonatkozó koncepciót,³ ami csak egy évvel később jelent meg nyomtatásban.⁴ Ugyancsak Világhy Miklós tartott előadást a kodifikáció előkérdéseiről az MTA 1954. évi nagygyűlésén, kiemelve, hogy „a hiányzó kódexek [Btk., Ptk.] megalkotása nemcsak szakmai, de egyben politikai ügy is”. A szélesebb szakmai közönség azonban már csak az 1954 szeptemberi határidőt követően értesül arról, hogy „folynak Magyarország Polgári Törvénykönyvének előkészületei” Eörsi Gyula által írt és a *Jogtudományi Közöny* 1954. szeptember-októberi számában publikált cikkéből.⁵

A kodifikációs kormánybizottság, az Igazságügyminisztérium és a közreműködő szakmai szervezetek együttműködése eredményeként 1956 szeptemberére készült el a Tervezet első változata,⁶ s ezzel a kodifikációs kormánybizottság be is fejezte érdemi működését.⁷ Az 1956 októberében kitört forradalom, majd az azt követő harcok szükségképpen megszakították a kodifikáció folyamatát, vagyis az első Tervezet széleskörű vitája elmaradt. A kodifikációs munkálatok ugyanakkor már 1957 kora tavaszán újra indultak, amit még a rPtk. miniszteri indokolása is kiemelt:

„Az ellenforradalmat követő gyors konszolidációra jellemző, hogy néhány hónap elmúltával a Polgári Törvénykönyv ismét napirendre került. Az igazságügyminiszter által létrehívott szűkebb-körű bizottság a Tervezet fontos kérdéseit 1957 tavaszán újból megvizsgálta. E munkálatok eredményeként készült el 1957 júniusára a Polgári Törvénykönyv Tervezetének az a változata, [...] amit a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. szeptember 13-án [...] széleskörű vitára bocsátott.”⁸

A második Tervezet vitájának lebonyolításával a kormány a Hazafias Népfrontot, az Igazságügyminisztériumot és a Magyar Jogász Szövetséget bízta meg.⁹ A beérkezett nagyszámú – több ezer! – észrevétel, javaslat és vélemény feldolgozására az

³ Ld. Verebics János: Előtanulmány a magyar polgári jogi kodifikáció 1953–1962 közötti történetével kapcsolatos Igazságügyminisztérium-i iratanyaghoz. In: *Az 1959-es Polgári Törvénykönyv Előkészítő Anyagai*. I. k. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017. 14.

⁴ Világhy Miklós: A Magyar Népköztársaság polgári törvénykönyvének rendszeréről. *Jogtudományi Közöny*, 1955/8. 457–487.

⁵ Eörsi Gyula: A polgári törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. *Jogtudományi Közöny*, 1954/9–10. 334–347.

⁶ Fazekas Judit: Történeti áttekintés a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. és 2013. évi V. törvények kodifikációjáról. In: Keserü–Kőhidi i. m. 121–136.

⁷ A kodifikációs kormánybizottság működéséről szóló jelentést a Minisztertanács 2180/1956. sz. (X.18.) Mt. határozatával tudomásul vette, majd pedig az 1080/1957. sz. (IX.13.) Korm. határozatban a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány is megerősítette.

⁸ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Általános Indokolás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960. 13.

⁹ 3402/1957. sz. (IX.13.) Korm. határozat.

igazságügyminiszter külön bizottságot hozott létre, amely bizottság munkája nyomán jött létre a jelentősen átdolgozott (immár harmadik) Tervezet, amit az Országgyűlés 1959. július 30-án fogadott el, majd a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. tvr. – mintegy 9 hónap felkészülési időt hagyva – 1960. május 1-jén léptetett hatályba.

1.2. A hatályos Polgári Törvénykönyv (Ptk.)

Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter már 1989 nyarán létrehívta az új polgári törvénykönyv kodifikációját előkészítő bizottságot Vékás Lajos társelnöksége mellett,¹⁰ amely azonban a beinduló politikai, társadalmi és gazdasági változásokra kényszerű és sürgető – gyakorta „mozaikos”, ti. elaprózott – jogalkotási lépések közepette háttérbe szorult, majd elhalt. Maradt tehát egyfelől a rPtk.-n kívüli jogfejlesztés és jogalkotás – különösen a gazdaságot érintő külön törvényekben –, másfelől a rPtk. évenként többszöri (pl. 1992-ben kilenc alkalommal történő!) és összességében több száz paragrafusát érintő módosítgatása.¹¹ Az állandósult és a rPtk. egészét érintő kisebb-nagyobb jelentőségű módosításoktól mindenképpen meg kell különböztetni az ún. Kupa-program keretében megindult társasági/gazdasági-jog felülvizsgálatát,¹² amely eredményeképp olyan „koncepcionális változást jelző módosítás” is érvényesült, ami szükségessé tette az 1988. évi VI. tv. (Gt.) megalkotását és hatályba léptetését.¹³ A fenti mozgások alapján a '90-es évek második felében reális esélye volt, hogy a hagyományos német–francia, és a tradicionális magyar előzmények alapján dualista rendszerű polgári jogi szabályozás irányába lép az ország, vagyis a polgári törvénykönyv mellett egy „vállalati jogi” kódex megalkotására kerülne sor, amely megoldás legjelesebb támogatója Sárközy Tamás volt.¹⁴

A Horn-kormány egyik utolsó intézkedésével¹⁵ elindította a Polgári Törvénykönyv korszerűsítésére irányuló munkálatokat. Vastagh Pál igazságügyi miniszter Harmathy

¹⁰ „Könnyű észrevenni ugyanakkor, hogy a hatályos Ptk. [ti. rPtk.] – alkotóinak kiemelkedő szakmai tudása ellenére – nem képes kielégíteni a piacgazdaság követelményeit. Kódexünket a keletkezése idején szinte megszüntetett magántulajdon körülményeire alkották, s az erősen leegyszerűsödött vagyoni forgalom igényeihez igazított szabályok oly sok hézagot mutatnak, annyi ma már elfogadhatatlanul »vázlatos megoldás« tartalmaznak, hogy egy alapokig hatoló, átfogó reform elkerülhetetlen.” Vékás Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, HVG-ORAC, 2001. 24–25.

¹¹ Sáriné Simkó Ágnes: A Polgári Törvénykönyv módosításai 1989–1997. között. *Gazdaság és Jog*, 1998/2. 3–8.

¹² Sárközy Tamás: Az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjának menetéről. In: *A 2013-as Polgári Törvénykönyv Előkészítő Anyagai*. I. k. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017. 11.

¹³ Vékás Lajos: A Polgári Törvénykönyvről. In: Vékás Lajos – Vörös Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2014. 13.

¹⁴ Sárközy Tamás: A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje. *Gazdaság és Jog*, 1998/7–8. 9–16.; Sárközy Tamás: A Kereskedelmi Törvény esetleges koncepciója. *Gazdaság és Jog*, 1999/4. 3–6.

¹⁵ Ld. a 1050/1998. (IV.24.) Korm. határozat; a Korm. határozat szerint: „[...] a felülvizsgálat közvetlen célja egy korszerű, a nemzetközi gyakorlatnak és elvárásoknak megfelelő Polgári Törvénykönyv megalkotása, amely a gazdaság alkotmányaként a civilisztika alaptörvénye lesz [...]”

Attilát kérte fel a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság elnökének, mivel azonban őt 1998 nyarán alkotmánybíróvá választották, helyére – egy évvel később – Vékás Lajost nevezték ki.¹⁶ A Kodifikációs Főbizottság tagjai voltak: az igazságügyi miniszter, a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a Legfőbb Ügyész, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnöke, a Magyar Jogászegylet elnöke, miniszteri biztosként Sáriné Simkó Ágnes, és a Kodifikációs Főbizottság titkára, Kisfaludi András. A Kodifikációs Főbizottság alatt működött a Kodifikációs Szerkesztő Bizottság, melynek tagjai voltak: Vékás Lajos egyetemi tanár (ELTE), Boytha György c. egyetemi tanár (PPKE), Lábady Tamás a Pécsi Ítéltábla elnöke, egyetemi docens (PPKE), Petrik Ferenc a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiumának ny.elnöke, Sárközy Tamás egyetemi tanár (Corvinus Egyetem), Weiss Emília professor emerita (ELTE), Zlinszky János professor emeritus (PPKE), Sáriné Simkó Ágnes miniszteri biztos (IM), Gadó Gábor helyettes-államtitkár (IM) és Kisfaludi András egyetemi tanár (ELTE). A kormányhatározat alapján a Kodifikációs Főbizottság alatt az egyes főbb részek szerinti munkabizottságok is létrejöttek, amelyek vezetői: Lábady Tamás, Mádl Ferenc, akit köztársasági elnökké történt választását követően Boytha György „váltott”, Petrik Ferenc, Sárközy Tamás, Weiss Emília és Zlinszky János voltak.

A munkabizottságok javaslataira támaszkodva a Kodifikációs Szerkesztő Bizottság elkészítette az új Polgári Törvénykönyv koncepcióját, amit a Kodifikációs Főbizottság 2001. november 8-án – néhány módosítással – vitára alkalmasnak ítélte meg, így azt nyilvános szakmai vitára bocsátotta. A beérkezett vélemények alapján átdolgozott koncepciót a Kodifikációs Főbizottság 2002. november 18-án véglegesítette, majd azt a kormány is elfogadta,¹⁷ egyúttal kijelölte a kódex első tervezete elkészítésének határidejét: 2005. szeptember 30., valamint a határozat mellékleteként az egész Koncepció közzétételét a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában.¹⁸

Az első normaszövegtervezet 2005 decemberére készült el,¹⁹ amit 2006-tól széleskörű szakmai vitára bocsátottak, majd a beérkező nagyszámú észrevétel²⁰ kb. 2007 nyarára dolgozta fel a Kodifikációs Főbizottság. Mivel az időben elhúzódó szakmai előkészítés egyre inkább veszélyeztette a Ptk., mint jogalkotási „presztízs-kódex” adott

¹⁶ 1061/1999. (V.28.) Korm. határozat.

¹⁷ 1003/2003. (I.25.) Korm. határozat.

¹⁸ A Kodifikációs Főbizottság egyidejűleg elfogadott egy „Tematika”-t, amely a Koncepció alapján a normaszöveg kidolgozásának vezérfonalául szolgált. A Koncepció és a Tematika együtt került közzétételre 2003 februárjában a Magyar Közlöny különszámában.

¹⁹ A Kodifikációs Szerkesztő Bizottság által elkészített és szakmai vitára bocsátott első tervezetet „Vita-tervezet”-nek nevezték, amit normaszöveggel és részletes indokolással együtt közzétettek 2006-ban.

²⁰ „2007. első felében számos fórumon – a Magyar Jogászegylet és annak több megyei szervezete, a Magyar Ügyvédi Kamara, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara, a Pécsi Ítéltábla, a Szegei Ítéltábla, egyetemi jogi karok és más szervek rendezésében – megtartott viták keretében hangoztak el módosító észrevételek. Írásban – többek között – a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma, a Legfőbb Ügyészség, a Budapesti Ítéltábla, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara, minisztériumok és más országos hatáskörű szervek, egyetemi jogi karok és magánszemélyek nyilvánítottak kritikai véleményt és tettek jobbitó javaslatokat.” Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, CompLex, 2008. 53–54.

parlamentari cikluson belüli elfogadását, az IRM 2007. augusztus 31-én „átvette” a Kodifikációs Szerkesztő Bizottságtól a tervezettel kapcsolatos szakmai munkát,²¹ hogy azt – felgyorsítva az előmunkálatokat – már 2008. év második felében elfogadhassa az Országgyűlés, s így a kódex 2010. január 1-jén hatályba léphessen. Mindezek nyomán az IRM 2007. október 29-én tette közzé első hivatalos tervezetét, majd a kormány 2008. május 28-án fogadta el a második, véglegesnek tekintett tervezetet, amit 2008. június 5-én nyújtottak be az Országgyűlésnek.²² A törvényjavaslat általános vitája 2008. szeptember 18. és december 8. között zajlott, s ahhoz több mint 400 módosító javaslat/indítvány érkezett.²³ Az Országgyűlés – többszöri halasztást követően – 2009. szeptember 21-én fogadta el egyszerű többséggel a Ptk.-t, amelynek hatálybaléptetését „lépcsőzetesen” tervezték: az első és a második könyv 2010. május 1-jén, a többi pedig 2011. január 1-jén lépett volna hatályba, vagyis az IRM sem tudta tartani a maga által – politikai szempontokra figyelemmel – eredetileg kitűzött, 2010. január 1-jei határidőt.

A törvényt Sólyom László köztársasági elnök nem írta alá, hanem ún. politikai vétóval visszaküldte az Országgyűlésnek,²⁴ amit az Országgyűlés – a köztársasági elnök által példálózó jelleggel felsorolt problémák közül hozzávetőleg harmincat többé-kevésbé orvosló módosítással – 2009. november 9-én ismét elfogadott, és a 2009. évi CXX. törvényként hirdetett ki. Az új Ptk. hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és az átmeneti rendelkezésekről szóló Ptké.-t 2009. december 14-én fogadta el az Országgyűlés, amit Sólyom László köztársasági elnök szintén „politikai vétóval”²⁵ küldött vissza megfontolásra.²⁶ Jóllehet a köztársasági elnök észrevételeivel mind a „szélnék eresztett” Kodifikációs Főbizottság tagjai, mind más szakmai szervezetek képviselői is egyetértettek, azokat ismét figyelmen kívül hagyta az Országgyűlés, és a törvényjavaslatot újfent elfogadta a parlamenti többség, amit a 2010. évi XV. törvényként hirdettek ki. Ez utóbbi jogszabályt²⁷ az Alkotmánybíróság – a vétót követő négy hónappal később és a köztársasági elnök észrevételeivel megegyező indokokkal – alkotmányellenesnek ítélte és megsemmisítette 2010. április 28-án,²⁸ mindössze két (!) nappal a Ptk. tervezett hatálybalépése előtt, így közvetve ellehetetlenítette a 2009. évi CXX. törvény hatálybalépését is.

²¹ Vékás Lajos ezt követően határozta el, hogy a kodifikációban közreműködőkkel közösen, „alternatív ellenjavaslatként” publikálják saját tervezetüket, ami „Szakértői Javaslat” néven vált ismertté. A „Szakértői Javaslat”-ról még szakmai konferenciát is tartottak az MTA-n 2008. március 31-én.

²² A Ptk. törvénytervezetét Draskovics Tibor igazságügyi és rendészeti miniszter terjesztette be T/5949. szám alatt az Országgyűlésnek 2008. június 5-én.

²³ Ld. mindenekelőtt Vékás Lajos: *Bíráló és jobbító észrevételek az új Ptk. kormányjavaslatához. Magyar Jog*, 2008/9. 577–590.; és Csehi Zoltán: *A 2009. évi CXX. törvényről, az új Polgári Törvénykönyv megíásult kísérletéről, annak előkészítéséről és tartalmáról. Iustum Aequum Salutare*, 2010/3. 71–103.

²⁴ Sólyom László: *Documenta*. I. k. (Polgári jog). Budapest, HVG-ORAC, 2019. 925–935.

²⁵ Sólyom i. m. 936–938.

²⁶ Kiemelendő, hogy a Ptké.-t érintő államfői vétó terjedelmében mindösszesen ötöde (!) a Ptk.-val szemben emelt államfői vétó terjedelmének; abban kifogásolta a köztársasági elnök egyfelől a Ptk.-val kapcsolatos észrevételeinek Országgyűlés általi semmibevételét, másfelől határozottan és tömören bírálta a túlnál rövid felkészülési időt (4–4,5 hónap) és a kódex „lépcsőzetes” hatálybaléptetését.

²⁷ Ti. a 2010. évi XV. törvény két leglényegesebb szakaszát: az 1. § (1) bekezdését és a 208. §-át.

²⁸ 51/2010. (IV.28.) AB határozat.

A 2010 nyarán megalakult új kormány egyik első intézkedésével²⁹ visszavonta a hatályba nem lépett Ptk.-t, egyúttal annak előkészítését „visszaadta” a Kodifikációs Főbizottságnak. Ekkor a Kodifikációs Főbizottság és a Kodifikációs Szerkesztő Bizottság mellett létrejött egy harmadik bizottság is: az Operatív Szakmai Bizottság. Ebben a bizottságban folyt a tényleges kodifikációs munka, míg a Kodifikációs Szerkesztő Bizottság az elvi kérdésekben döntött és a kódex belső koherenciáját őrizte. Az új bizottság tagjai voltak: Kisfaludi András egyetemi tanár (ELTE), Csehi Zoltán egyetemi docens (PPKE), Körös András tanácselnök (LB), Menyhárd Attila egyetemi docens (ELTE), Wellmann György kollégiumvezető (LB), Kemenes István ítélőtáblai kollégiumvezető (Szeged), Lábady Tamás ítélőtáblai elnök (Pécs) és egyetemi docens (PPKE), Székely László miniszteri biztos, Vékás Lajos professor emeritus (ELTE), valamint Gárdos Péter ügyvéd, Szilas Péter (KIM) és Boros Zsuzsanna (KIM). A 2010 ősze és 2011 ősze közötti egy év intenzív kodifikációs munka eredményeként született meg a Ptk. újabb tervezete, ami „Bizottsági Javaslat” néven vált ismertté.³⁰ A Bizottsági Javaslatot a kormány változatlan formában fogadta el 2012. február 15-én, majd a társadalmi vita eredményeként átvezetett apróbb módosításokkal 2012 nyarán benyújtott az Országgyűlésnek,³¹ amit az négy-öt lényegi módosítással – a Kodifikációs Főbizottság szakmai érvei és kétségei ellenében³² – fogadott el 2013. február 11-én. A kódex rendelkezései egyidejűleg és egyszerre, több mint egy év felkészülési időt követően 2014. március 15-én léptek hatályba.

1.3. Az előzmények és a kodifikáció „párhuzamos élettrajza” (rPtk. és Ptk.)

A kodifikáció időtartama a rPtk. esetében kb. hét év volt (1952 és 1959 között), a Ptk. esetében pedig kb. tizenöt év (1998 és 2012 között). Mindkét kódex esetében külön kodifikációs bizottságot hívott életre a kormány: a rPtk. esetében egy bizottságot (kb. 15 fő részvételével – ami azonban nem foglalta magában pl. az Országház utcai intézet közreműködő munkatársait), a Ptk. esetében három bizottságot (kb. 30 fő részvételével). Mind a rPtk., mind a Ptk. kodifikációjában fontos szerepet töltött be a jogtudomány képviselőinek részvétele és a széleskörű társadalmi egyeztetés. Sem a rPtk., sem a Ptk. kodifikációs időszaka nem esett politikailag kedvező időszakra: a rPtk. kodifikációját „turbulens forradalmi helyzet” jellemezte (Nagy Imre kormánya, „új irányvonal”, 1956), míg a Ptk. kodifikációját „permanens forradalmi helyzet” jellemezte (négy parlamenti cikluson ívelt át, ami alatt hat miniszterelnök és öt jogalkotásért felelős miniszter váltotta egymást). Mind a rPtk., mind a Ptk. kodifikációja belesimult a nemzetközi jogalkotási folyamatokba és több külföldi „mintát” is követett, ezzel is előmozdítva az

²⁹ A 1129/2010. (VI.10.) Korm. határozat szerint benyújtott törvényjavaslat alapján az Országgyűlés által 2010. július 5-én elfogadott 2010. évi LXXIII. törvény kimondta, hogy „a 2009. évi CXX. törvény szerinti Ptk.” nem lép hatályba.

³⁰ Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatát magyarázatokkal*. Budapest, CompLex, 2012.

³¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat (2012.VII.11.).

³² Vékás Lajos: Bíráló és jobbitó észrevételek az új Ptk. kormányjavaslatához. *Magyar Jog*, 2013/1. 1–7.

egységes magánjog kialakítását.³³ Az rPtk.-ra a szovjet (1923), a csehszlovák (1950), a bolgár (1951) és a lengyel (1955) polgári jogi kódex gyakorolt hatást, míg a Ptk. kodifikációjában közreműködő jogászok nagy figyelemmel fordultak az Mtj (1923), a holland (1992) és a québeci (1994) polgári jogi kódex felé. A két kodifikáció időtartamához igazodóan a rPtk.-nak három tervezete volt, míg a – kétszer hosszabb ideig készülő – Ptk.-nak közel kétszer annyi, öt tervezete volt a tizenöt év alatt. A kódexek jelentőségére figyelemmel a rPtk. hatálybaléptetésére 9 hónap, míg a Ptk. esetében 13 hónap állt rendelkezésre a társadalomnak. Mindkét kódex jelentős változásokat eredményezett a hatályos jogrendszerben: a rPtké. I. az 1945 előtti joganyagot teljes egészében, az 1945 utáni jogszabályok közül pedig hetvenegyet helyezett hatályon kívül,³⁴ a Ptk. – a rPtk. szabályaihoz képest – pedig háromnegyed részben új szabályozást eredményezett.³⁵ A szűken vett polgári jogi joganyag megváltozása mellett mindkét kodifikációt számos más, meghatározó jogterület kodifikációja is kísérte. A rPtk. megalkotásával közel egy időben került sor a polgári perrendtartás, a családjogi törvény, a büntető törvénykönyv és a munka törvénykönyv elfogadására is; míg a Ptk. elfogadását követően került sor szinte valamennyi jelentősebb kódex, így a Pp., a Btk., a Be. és a Nmjtvt. elfogadására is.

A két kódex előkészítése és kodifikációja során megvizsgált és összehasonlított szempontok könnyebb áttekinthetősége érdekében az alábbiakban foglalható össze a rPtk és a Ptk. „párhuzamos életrajza”:

	rPtk.	Ptk.
kodifikáció időtartama	kb. 7 év (1952-1959)	kb. 15 év (1998-2012)
külön kodifikációs bizottság	1 (kb. 15 fő)	3 (kb. 30 fő)
jogtudomány képviselőinek részvétele	igen	igen
széleskörű társadalmi egyeztetés	igen	igen
politikai események	Nagy Imre kormánya, „új irányvonal”, 1956	4 országgyűlési ciklus, 6 miniszterelnök, 5 igazságügyi miniszter
„minták” (ill. többé-kevésbé párhuzamosan futó kodifikációk)	szovjet (1923), csehszlovák (1950), bolgár (1951) és lengyel (1955) polgári jogi kódex	[Mtj. (1928)], holland (1992) és québeci (1994) polgári jogi kódex
tervezetek száma	3	5
felkészülési idő (hatálybaléptetés)	9 hónap	13 hónap
átmeneti rendelkezések	1945 előtti joganyagot (22 konkrétan meghatározott jogszabály kivételével) teljes egészében hatályon kívül helyezi 1945 utáni jogszabályok közül 71-et helyez hatályon kívül	a Ptk. a hatályos törvények kb. 40%-át érinti a Ptk. szabályai a rPtk. szabályaihoz képest: 7%-ban változatlan 18%-ban lényegében egyező (kis változtatások) 35%-ban érdemben változott 40%-ban teljesen új
egyéb jogterületek kodifikációja	igen: Pp., Csjt., Btk., Mt.	igen: Pp., Btk., Be., Nmjtv.

³³ Arthur S. Hartkamp: International Unification and National Codification and Recodification of Civil Law: The Dutch Experience. In: Attila Harmath – Ágnes Németh (szerk.): *Questions of Civil Law Codification*. Budapest, MTA, 1990. 67–73.

³⁴ Verebics i. m. 41.

³⁵ Sárközy (2017) i. m. 22.

2. A Polgári Törvénykönyv első tíz éve a módosítások tükrében

2.1.A „régí” Polgári Törvénykönyv (rPtk.)

A rPtk. hatálybalépését követő első tíz év alatti módosítások legnagyobb része – a módosítások 90%-a – 1968-ban történt. A módosítással érintett negyvenöt § közül tizenkettő § a tevszerződéssel, tizenhárom § a mezőgazdasági termékértékesítési szerződéssel, kettő § az állami vállalattal, négy § a szövetkezettel, egy § a személyi tulajdonnal és további egy § a társadalmi tulajdonnal volt kapcsolatos. Az e körben módosult negyvenöt §-ból harminchárom § változása alapvetően ideológiai jellegű volt.³⁶ Az első tíz év módosításainak fennmaradó, csupán 10%-a érintette az érdemi polgári jogi szabályokat, így: a kisajátítást, a szerződések általános szabályait, a haszonbérletet, a bizományt, a kölcsönt, a polgári jogi társaságot és az öröklési szerződést.

A rPtk. első érdemi és előkészített módosítása voltaképpen csak tizenhét évvel annak hatálybalépését követően következett be, az 1977-es novella révén. Ezt követően 1990-ig még huszonöt alkalommal módosították a rPtk.-t, majd a jogállami átmenettől a Ptk. megalkotásáig – 1990 és 2014 között – még kilencvenöt alkalommal, köztük néhány évben példátlanul gyakorisággal (pl. 1992-ben kilencszer és 1993-ban nyolcszor módosították a rPtk.-t).

A rPtk.-t – annak hatálybalépését követő első tíz évben – érintő módosítások az alábbiakban foglalhatók össze – évenkénti bontásban:

Év	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (685 § = 100%)
1960	–	–
1961	–	–
1962	–	–
1963	–	–
1964	–	–
1965	2	0,3%
1967	3	0,4%
1968	45	6,5%
1969	–	–
1970	–	–
10 év alatt	50	7,3%

³⁶ „Magában a Ptk.-ban [ti. rPtk.-ban] a tevszerződésekre vonatkozó normák (XXXV. fejezet) mindössze 13 paragrafust foglaltak el, a részletszabályok kormányrendeletben jelentek meg. Amikor pedig a szigorú tevtvasításos rendszer bomlani kezdett, az 1966 és 1968 között kidolgozott és bevezetett „új gazdasági mechanizmus” jogi kereteinek megalkotása során jórészt ezek a szabályok is meghaladtak a váltak [...]”. Vékás (2014) i. m. 12.

A rPtk. időtállóságát még tovább erősíti, ha az első tíz év ideológiai módosításait figyelmen kívül hagyjuk, akkor mindösszesen huszonöt §-t érintettek a módosítások, ami a rPtk. hatszáznyolcvanöt §-ának csupán 3,6%-a.³⁷

2.2.A hatályos Polgári Törvénykönyv (Ptk.)

A Ptk.-t – hatálybalépését követő első tíz évben – mindösszesen harmincegy (!) alkalommal módosították, ami a Ptk. kétszáznegyven §-át érintette. A legnagyobb mértékben a Harmadik Könyv rendelkezései változtak: a módosítással érintett paragrafusok több mint 30%-a a jogi személyek körébe esett, melyek közül százket § a gazdasági társaságokra vonatkozott, ami a Harmadik Könyv módosításainak 82%-át jelentette.³⁸

A Ptk. módosításokkal leginkább érintett második része – „holtversenyben” – a Második és az Ötödik Könyv. A Második Könyv minden páros évben változott – 2022. évet kivéve –, és a változások a Második Könyv paragrafusainak 16,4%-át érintették, úgymint a gondnokság, a cselekvőképesség és a személyiségi jogok szabályait. Az Ötödik Könyv tíz év alatt ötször módosult, a módosítások 77%-a pedig a zálogjog körébe esett, s azok nagyobb részt két lépcsőben – 2016-ban és 2023-ban – történtek. A módosítások további 20%-a az építmenyi jog bevezetéséből eredt, vagyis a dologi jogot érintő módosítások nagy száma ellenére a dologi jog nagyobb része – valójában! – mégis stabilnak mondható.

Érdekes módon a harmadik, módosításokkal leginkább érintett része a Ptk.-nak a Családjog, amely szabályainak 11,5%-át módosították az első tíz évben; ráadásul mindösszesen három olyan naptári év volt, amikor nem léptek hatályba a Negyedik Könyvet módosító rendelkezések – 2015-ben, 2017-ben és 2019-ben. Ezek a módosítások – kisebb pontosítások – érintették a névviselés, az örökbefogadás, a szülői felügyelet, a rokontartás és a gyámság szabályait, vagyis a családjog egészét, annak ellenére is, hogy az alapvetően (jog)politikai elzárkózás okán sem a házasságra/élettársi kapcsolatra vonatkozó szabályozásban, sem az öröklési szabályokban nem engedte a kormány érvényre juttatni – a Kodifikációs Főbizottság javaslata ezirányú javaslata ellenére sem! – a társadalomban megfigyelhető alapvető változásokat.

Szintén kiemelendő, hogy a Ptk. legterjedelmesebb része, a kötelmi jog közel hatszáz paragrafusnyi joganyaga – ide nem számítva a már csak történetileg is konzervatív és legkevésbé változást mutató bevezető rendelkezéseket és az öröklési jogot – változott a legkevésbé:³⁹ mindösszesen a vonatkozó szakaszok 7,4%-át érintették a módosítások, ráadásul a tíz év alatt három évben – 2015-ben, 2019-ben és 2021-ben – egyáltalán nem léptek hatályba módosítások, illetve volt három év – 2020, 2022 és 2024 –, mely

³⁷ „A korszak kódexei közül a Ptk. [ti. rPtk.] mellett egyedül az 1964-ben született lengyel törvénykönyv mutathat fel ilyen sikert.” Vékás (2014) i. m. 10.

³⁸ Csak két évben, 2015-ben és 2019-ben nem volt a Harmadik Könyvet érintő módosítás!

³⁹ A Hatodik Könyvet érintő módosítások 32%-a még a Ptk. hatálybalépését megelőzően történt!

években csak egy-egy § változott, vagyis a Ptk. hatálybalépését követő első tíz évből hat évben gyakorlatilag változatlanul működött a Hatodik Könyv.⁴⁰⁾

A Ptk.-t – annak hatálybalépését követő első tíz évben – érintő módosítások az alábbiakban foglalhatók össze – évenkénti bontásban (az első táblázat a Ptk. első négy könyvének módosításait tartalmazza, a második táblázat pedig az utolsó három könyv, valamint az egész kódex összesített módosításainak számát tünteti fel):

Ptk. módosításai: 1. táblázat

Év	Első Könyv		Második Könyv		Harmadik Könyv		Negyedik Könyv	
	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (6§=100%)	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (55§=100%)	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (40§=100%)	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (244§=100%)
2014 előtt	–	–	1	1,8%	28	6,9%	9	3,6%
2015	–	–	–	–	–	–	–	–
2016	–	–	1	1,8%	6	1,5%	2	0,8%
2017	–	–	–	–	11	2,7%	–	–
2018	–	–	4	7,3%	6	1,5%	2	0,8%
2019	–	–	–	–	–	–	–	–
2020	–	–	2	3,6%	4	1%	3	1,2%
2021	–	–	–	–	3	0,7%	4	1,6%
2022	–	–	–	–	60	14,8%	5	2%
2023	–	–	–	–	4	1%	2	0,8%
2024	–	–	1	1,8%	3	0,7%	1	0,4%
10 év alatt mindösszesen	–	–	9	16,4%	125	30,8%	28	11,5%

⁴⁰⁾ Ahogyan a rPtk. esetén, úgy a Ptk. esetén is a kötelmi jogi szabályokkal foglalkozott leginkább behatóan a kodifikációs bizottság, ami őszintén és nyíltan megmutatja, hogy a polgári jog alapvetően és elsődlegesen a vagyonforgalom joga: azt látja, érti és képes szabályozni legstabilabb és legkiszámíthatóbb módon, történjék az központilag irányított tervutasításos szocialista tulajdonviszonyok közepette a rPtk.-ban, vagy az Alaptörvényből ugyan „kiírt”, de a Ptk. szemléletmódjában, sőt társadalmi modelljében igenis jelen lévő és érvényesülő – a magántulajdon védelmére építő – piacgazdaság viszonyai között.

Ptk. módosításai: 2. táblázat

Év	Ötödik Könyv		Hatodik Könyv		Hetedik Könyv		Mindösszesen	
	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (187§=100%)	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (592§=100%)	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (100§=100%)	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (1590§=100%)
2014 előtt	2	1%	14	2,4%	1	1%	55	3,5%
2015	–	–	–	–	–	–	–	–
2016	12	6,5%	6	1%	–	–	27	1,7%
2017	–	–	11	1,9%	2	2%	24	1,5%
2018	1	0,5%	4	0,7%	–	–	17	1,1%
2019	1	0,5%	–	–	–	–	1	0,06%
2020	–	–	1	0,2%	–	–	8	0,5%
2021	–	–	–	–	–	–	7	0,4%
2022	–	–	1	0,2%	–	–	66	4,2%
2023	14	7,5%	6	1%	1	1%	27	1,7%
2024	–	–	1	0,2%	–	–	6	0,4%
10 év alatt mindösszesen	30	16%	44	7,4%	4	4%	240	15%

Ha összességében tekintjük a közel ezerhatszáz paragrafus terjedelmű Ptk.– hatálybalépését követő első tíz évben – bekövetkezett módosításait, megállapíthatjuk, hogy arányait tekintve időtállósága nem marad alul a rPtk.-nak.⁴¹

2.3. Az első tíz év módosításainak „párhuzamos életrajza” (rPtk. és Ptk.)

Jól lehet – a rPtk. és a Ptk. terjedelmére figyelemmel – valóban nem történt aránytalanul nagyobb számú módosítás a két polgári jogi kódexek első tíz évében, a közel két és félszer nagyobb terjedelmű Ptk. – már csak a paragrafusok nagy száma okán is – folyamatosan igényelte – vagy másként megfogalmazva: „szükségképpen elszenvedte” – a kisebb, döntően technikai módosításokat, hol jogharmonizációs kötelezettség, hol kapcsolódó jogterületeken végbement jogalkotás következményeként. A Ptk. hatálybalépését követő első tíz évében csak egyetlen olyan év volt – a 2015. év –, amikor nem lépett hatályba módosítás, miközben a rPtk. hatálybalépését követő első tíz évében mindösszesen három évben – 1965-ben, 1966-ban és 1967-ben – léptek hatályba módosító rendelkezések. Ha a módosítások időbeli elosztását vizsgáljuk, megállapítható, hogy a Ptk. hatálybalépését

⁴¹ A túlnyomórészt apró kiigazítások és technikai módosítások mellett egyedül a zálogjogi szabályok nagyarányú és koncepcionális módosítása az egyetlen kivétel!

követő első négy évben több módosítás történt, mint a rPtk. hatálybalépését követő első tíz évben összesen. Tovább árnyalja a módosításokkal kapcsolatos összehasonlítást, hogy nemcsak a Ptk. hatálybalépését követő tíz éves időtartam első felében – ti. 2014 és 2018 között –, de a Ptk. hatálybalépését követő tíz éves időtartam második felében – ti. 2019 és 2024 között – is több módosítás következett be, mint a rPtk. hatálybalépését követő első tíz évben összesen. Ugyanakkor, ha figyelmen kívül hagyjuk a rPtk. 1968. évi, döntően ideológiai jellegű módosításait – ez a módosítással érintett negyvenöt §-ból harminchárom §-t jelentett a rPtk. esetében –, akkor a Ptk. hatálybalépését követő első négy évben háromszor több módosítás történt, mint a rPtk. hatálybalépését követő első tíz évben összesen. Különösen érdekes, hogy bár a Ptk. kodifikációs időtartama több mint kétszer annyi ideig tartott, mint a rPtk. előkészítése, a rPtk. hatálybalépést megelőzően nem került módosításra, szemben a Ptk.-val, amelynek ötvenöt paragrafusa – a Ptk. paragrafusainak 3,5%-a – is érintett volt módosításokkal még azok hatályba lépését megelőzően.

A két kódex hatálybalépését követő első tíz év módosításainak „párhuzamos életrajza” az alábbiakban foglalható össze – a könnyebb áttekinthetőség érdekében:

	rPtk.		Ptk.		
	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (685§=100%)	Változással érintett §-ok száma	Változással érintett §-ok százaléka (1590§=100%)	
hatálybalépést megelőzően	–	–	55	3,5%	7,8%
1. év	–	–	–	–	
2. év	–	–	27	1,7%	
3. év	–	–	24	1,5%	
4. év	–	–	17	1,1%	
5. év	–	–	1	0,06%	7,3%
6. év	2	0,3%	8	0,5%	
7. év	3	0,4%	7	0,4%	
8. év	45	6,5%	66	4,2%	
9. év	–	–	27	1,7%	
10. év	–	–	6	0,4%	
mindösszesen	50	7,3%	238	15%	

3. Összegzés: a rPtk. és a Ptk. első tíz évének „párhuzamos életrajza”

„Íme ezek az emlékeztetőre méltó tények [...]”, ahogy azt Plutarkhosz írja az egyes személyiségek életútjának bemutatását követő összegzése elején.⁴²

⁴² Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*. I–II. kötet. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 83.

Plutarkhosz tizedik könyvében ír a Hannibállal oly sokáig hadakozó Fabius Maximus és Periklész életéről.⁴³ Mint írja: „Ez a két államférfi sok azonos erénnyel dicsekedhetik, különösképpen szelidséget, igazságszeretetet, s a népük és hivataltársaik hálátlanságát elviselni tudó türelmet találunk bennük, amivel hazájuknak igen nagy szolgálatot tettek.”

Sajátos „jogi metaforával” élve, ezt láthatjuk a rPtk. és a Ptk. első tíz évét áttekintve, amely hasonlatban a rPtk. Fabius Maximus, a Ptk. pedig Periklész.

Plutarkhosz úgy fogalmaz, hogy „Fabius [...] hazája ügyeinek vezetését a legszénytelenebb és legsiralmasabb körülmények közt vette át, nem a biztos jólétet tartotta fenn az országban, hanem nehéz bajokból vezette jobb viszonyok közé hazáját”. Ugyanezt a szerepet töltötte be a rPtk. Vékás Lajos szerint:

„A kódex alkotói az európai magánjog legjobb hagyományain nevelkedett, széles látókörű, az összehasonlító jogban iskolázott tudós jogászok voltak. Ehhez járult, hogy ők a 20. század első harmadában alkotott színvonalas magyar törvénytervezetekre építhettek”,⁴⁴

s végső soron ezen képességek és készségek birtokában készítették el a „magántulajdon nélküli magánjog” tartós és értékes kódexét.

Plutarkhosz folytatólagosan úgy fogalmaz, hogy

„[...] Periklészt olyan kudarc nem érte, mint Fabiust, amikor Hannibálnak sikerült őt az ökrökkel törbe csálnia. Mert amikor kezében tartotta az ellenséget, amely szántsándékkal és mégis véletlenül behatolt egy hegyszorosba, hagyta, hogy éjszaka észrevétlenül, nappal pedig nyíltan elosonjon, és így legyőzze azt, aki őt bekerítette. Ha pedig a jó hadvezérnek nemcsak a jelen lehetőségeit kell felhasználnia, hanem helyesen kell megítélnie a jövőt is, az athéniaknak úgy végződött a háború, ahogyan Periklész előre látta és megmondotta, mert túl sokra vállalkoztak, és elvesztették hatalmukat.”⁴⁵

Ugyanezt az utat járja a Ptk. is – látszólag elmulasztva „jelen lehetőségeit” a csatározásra, és türelemmel viseli a hivatal(nok)ok hálátlanságát és tudatlanságát. A GT, a zálogjog, a fogyasztóvédelem és egyéb közjogi hatások, nem utolsó sorban az ember- és családkép, végső soron a társadalmi modell alapvető változásai közepette is őrzi azokat a – helyenként több százéves! – magánjogi értékeket, amelyek segítségünkre lehetnek „egy jólétben felfuvalkodott és elbizakodott nép nagyzását és vakmerőségét féken tartani”, ahogy az Periklész korában is történt.

Vékás Lajos intelmét idézve: „Több tiszteletet a Ptk.-nak!”

⁴³ Uo. 323–406.

⁴⁴ Vékás (2014) i. m. 10.

⁴⁵ Plutarkhosz i. m. 404–405.

„KÜLÖNLEGES” ERÉNYEK A 10 ÉVES PTK.-BAN – ANDRÉ COMPTE-SPONVILLE NYOMÁN

Martonyi Zsuzsanna*

André Comte-Sponville¹ francia kortárs filozófus 1995-ben jelentette meg a *Petit Traité des Grandes Vertus* című, erényekről szóló művét.² Megjelenése után szinte azonnal filozófiai bestsellerré vált és azóta 19 nyelvre fordították le. Azáltal, hogy a filozófiai gondolkodást közérthetőbbé teszi, nagy szerepe van abban, hogy az erkölcs-filozófia ismét ki tud törni az egyetemek falai közül. A „kis könyv” erénykatalógusa széles körben elfogadott válogatásává vált az évszázadok alatt kialakult erények listájának. Ez adja magyarázatát annak, hogy miért ezen lista alapján indulunk el akkor, amikor a 10 éves Ptk.-ban keressük az erények megjelenését.

Tizennyolc erényt mutat be az udvariasság „még nem” erénytől, egészen a szeretet „már nem” erényéig.³ A mű – érthető módon – nem tér ki a jogszabályok mögött meghúzódó ember, az általános magánjogi jogalany szükséges és megragadható erényeinek kiemelésére. Az ismert, erkölcs és jog között fennálló összefüggés okán, érdemes ezen listában szereplő egyes erények megjelenési formáit a törvényben, nevezetesen a tíz éves Ptk.-ban megtalálni és – amennyire lehetséges – beazonosítva megfeleltetni. Megnézni, hogy a szabályanyagban melyek azok a pontok, ahol a jogszabály szinte

* Megbízott oktató, PPKE JÁK.

¹ André Comte-Sponville a világban rendkívüli népszerűségnek örvendő kortárs francia filozófus, aki rendszeresen megjelenik a francia televízióban, mint filozófiai kommentátor. Comte-Sponville a Sorbonne-on (Université Paris I) tartott kurzusokat 1998-ig. 2008-tól 2016-ig a Comité Consultatif National d'Éthique (Nemzeti Etikai Konzultatív Bizottság) tagja volt. Miután Magyarországra ellátogatott az író, a magyar fordítás első kiadása is megjelent 1998-ban. Idén (2024-ben) jelent meg a fordítás negyedik kiadása. Önmagát epikuroszai értelemben vett materialistának, spinozai értelemben vett racionalistának és Montaigne-i értelemben vett humanistának nevezi.

² André Comte-Sponville: *Petit traité des grandes vertus*. Paris, P. U. F. 1995. Magyar fordítása: André Comte-Sponville: *Kis könyv a nagy erényekről*. Budapest, Osiris, 2024. (a továbbiakban: „Kis könyv”).

³ A „kis könyv” erénylistája a következő: udvariasság, hűség, bölcs elővigyázatosság, mértékletesség, bátorság, igazságosság, nagylelkűség, részvét, irgalmasság, hála, alázat, egyszerűség, türelem, tisztaság, szelídség, jóhiszeműség, humor, szeretet.

‘kikényszeríti’ az erényeknek megfelelő, tehát az erényes viselkedést. Ezáltal pedig finomítani a kódex általános alanyának elvárt lényegi tulajdonságain.

Így juthatunk el a magánjog emberképéhez, amelynek kidolgozása során felmerülhet a kérdés, hogy hova kell visszanyúlnunk akkor, amikor akár megalkotjuk azt, vagy akár meg akarjuk érteni? Jogi és kulturális hagyományaink adnak választ. Az európai hagyományok adják az alapot az értéshez és az értékrendet a cselekvéshez. Mint ismert, a görög filozófiai hagyomány dualista emberképe Platón óta kijelöli az utat. A római jog emberképét egy magabiztos, józanul gondolkodó, családjáról gondoskodó – általános emberi mérce szerint – jó édesapa adja. A keresztény gondolkodás emberképéről az Újszövetség számtalan helyen említést tesz, melynek összefoglalását jelenthetik talán Szent Pál – római polgár és apostol – szavai az efezusiaknak írt levelében.⁴ Az erények mindvégig meghatározták ezen kulturális gyökerek emberképét. De mennyiben támaszkodhatunk, az elmúlt 10 évet vizsgálva, hagyományunk e három pillérére? Már az sem bizonyos, hogy e kérdés valódi jelentőséggel bír. Érdekes-e mindez akkor, amikor egy fogyasztói szerződésben vizsgáljuk az általános szerződési feltétel tisztességtelenségét, vagy annak eldöntésénél, hogy milyen mértéket nem léphet túl a birtos, amikor önhatalommal lép fel a tilos önhatalom ellen? Mi az a magatartás, ami már szükségtelen zavarást valósít meg a szomszéd felé, amit nem köteles eltűrni? Milyen súlyosan kifogásolható magatartás az, amit, ha egy volt élettárs tanúsít, elvezethet addig, hogy érdemtelen lesz a tartásra? Esetleg azt, hogy mely esetekben pótolhat nyilatkozatot a bíróság, ha valamelyik fél visszaélésszerűen tagadta meg annak megadását? Milyen szerepet játszik ilyenkor az emberről alkotott kép, amely a hagyományokból kiindulva folyamatos fejlődésen megy keresztül? Abban biztos egyetértés mutatkozik, hogy magának az emberképnek igenis van szerepe, de abban már szkeptikusabbak lehetünk, hogy az emberkép hagyományai jelentőséggel bírnak akkor, amikor magánjogi általános alanyról beszélünk. Az azonban látható, hogy az egyes történelmi korszakok változó erényfogalma és kiválasztott, hangsúlyt kapó erénylistája bizonyos pontokon megfeleltethető a mai jogszabály rendelkezéseivel.

Arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen konkrét jogszabályhelyekben jelennek meg az egyes, André Compté-Sponville által felvázolt erények, mint az udvariasság, a hűség, a bölcs elővigyázatosság, a mértékletesség, a bátorság, a nagylelkűség és a humor. A szerző által erényeknek tekintett fogalmak közül válogatva, sorrendjét valamennyire követve (anélkül, hogy az egyes erények erkölcsfilozófiai elemzése és történelmi változásainak feltárása megtörténne) a Ptk. hatályos rendelkezései közül szemezgetünk, felhívva a figyelmet azok lényegi elemeire.⁵ A cél nem az egyes megjelenési esetkörök kimerítő elemzése, sokkal inkább egyes pontokra való rávilágítás példálózó felsorolás által, s ezzel kísérletet téve arra, hogy a magánjog emberképét

⁴ Pl. „Továbbra is újítsátok meg a rátok jellemző gondolkodást és vegyétek fel az új egyéniséget, amelyet Isten formált az akarásával összhangban, és amely igazi igazságosságon és hűségen alapul.” Ef 4,23-24.

⁵ Az alkalmazott módszer magyarázza azt, hogy a már nagy valószínűséggel közkinccsé vált erkölcsfilozófiai gondolatok nincsenek hivatkozva. Emellett többnyire csupán a Ptk. vonatkozó rendelkezései kerülnek megjelölésre a hivatkozásokban és hasonlóképpen elmarad ezen jogintézményekhez tartozó jogtudományi munkák felsorolása.

plasztikusan körvonalazzuk. Fenntartjuk azt, hogy a példák kizárólag példák maradnak és nem jelentik azok lezártágát, hiszen az erényeknek megfeleltethető lista különböző értelmezésekkel bármikor tovább bővíthető.

1. Az udvariasság,

...mint illő viselkedés

A felvázolt erénylista első helyén, a képzeletbeli sík kezdeti pontján egy – a szerző által nem valódi erénynek tekinthető – elvárás, az udvariasság elvárása áll, amely „észrevétlenül az erkölcshez vezet”.⁶ Az udvariasságot illemként is beazonosíthatjuk a hatályos jogszabályban. A tízéves Ptk. öröklési joga megtartotta a metajurisztika köréből ismert illem fogalmát, amely egyfajta erkölcsi kötelezettségként nehezedik ebben a körben az örökösökre. A vagyon halál utáni sorsát érintő kérdések között meghatározó helyet foglalnak el hagyatékokat érintő tartozások, amelyek közül a Ptk. az örökhagyó illő eltemetésének költségeit helyezi első helyre.⁷ Az örökhagyó életének körülményei, az anyagi lehetőségei és helyzete, kiegészítve az adott helyben és időben szokásosnak tekinthető temetkezési gyakorlatokkal adják a kiindulópontot. Ezen hagyatéki tartozás elsődleges célja – ahogy a bírói gyakorlat kifejezi – az örökhagyó emlékének illő megőrzése.⁸ Az emlék megőrzése tehát nemcsak belülről fakadó, a jog által megragadhatatlan szükségyszerűségként jelenik meg bennünk, hanem egy az erények közé is sorolható udvariasságnak megfeleltethető elvárásként. A halálunk utána maradó vagyonunk jogi sorsát rendező szabályok tehát az udvariasság erkölcsi elvárását kiemelik a többi erénynek való megfelelés közül és az illem jogon túli normájának tartalmát ezáltal kitöltik. Az udvariasság az illem által megerősíti a belső meggyőződésünket, hogy az elhunytat méltó módon kell eltemetni, ahhoz, hogy emléke ennek megfelelően tudjon fennmaradni.

Az udvariasság máshol is felbukkan a hatályos szabályok betűi mögül-közül, hol az absztrakció magasabb, hol alacsonyabb fokán, de minden esetben azonosítható módon. Az, hogy a szerződési jogunk egyik tételezett alapelve az együttműködési és – ennek kiemelt formája – a tájékoztatási kötelezettség, érzékelhetővé teszi az udvariasság piaci viszonyokban sem elhanyagolható voltát. Amellett persze – mivel kölcsönös kötelezettségként értékelendő – így minden fél érdekében is áll ennek megfelelni, hiszen csak akkor várhatja az udvariasság ezen megnyilvánulási formájának érvényesülését bármelyik fél visszafelé is. Ez a kölcsönösség bizonyosan minden szerződési és egyéb kötelmi viszonyban szereplő személy érdekében áll. Az együttműködési kötelezettség kiemelt voltát támasztja alá ezen kötelezettség(ek) elmulasztásának okán bekövetkezett egyensúly-eltolódások kártérítéssel fenyegetett helyreállításának előrevetítése a Ptk. által.⁹ Az együttműködési kötelezettség a szerződés előkészítésénél és annak megköté-

⁶ „Kis könyv” i. m. 29.

⁷ Ptk. 7:94.§ (1) bek.

⁸ BH1996. 367.

⁹ Ptk. 6:62. § (5) bek.

sénél, sőt az egész tartama alatt is terheli a feleket. Itt kerülünk egy kicsit távolabb az általános megfogalmazásoktól. A szerződés megkötése ajánlatok elfogadásával valósul meg. A kérdés az lehet, hogy mit tartunk udvarias eljárásnak egyrészt az üzleti élet szerződéskötésénél, másrészt az üzleti szférán kívül eső szerződéskötések világában. A Ptk. eltérést engedő szabályaiban leírt udvariassági szabályok vajon megfelelnek-e a hétköznapi udvariassági mércéinknek? A kapott ajánlatra való válaszadás időbeliségének kérdése és annak rendezése utal az udvariasság elvárására a szerződések megkötésénél. A Ptk. rendezi azokat az esetköröket, amelyek abból adódnak, hogy egy lényeges kérdésekre kiterjedő és a szerződéskötésre irányuló szándékot egyértelműen kifejező jognyilatkozathoz az ajánlattevő fél meddig van kötve, ha nem határozza meg előre a kötöttségének pontos idejét.¹⁰ Különbség van azonban aközött, ha az ajánlat megtételekor jelen vannak a felek, és aközött amikor távol vannak egymástól, és így az ajánlatnak meg kell érkeznie a másik félhez.¹¹ Amennyiben az a fél, aki kapja az ajánlatot, azonnal képes válaszolni, hiszen ahogy megteszik, ő tudomást szerez róla, akkor az udvariasság és a jogszabály is megköveteli tőle, hogy reagáljon késlekedés nélkül valamiképpen a kapott jognyilatkozatra. Ha nem fogadja el, vagy visszautasítja, vagy elgondolkodik és más feltételeket támaszt, akkor megszűnik a másik fél kötöttsége. Az udvariasság követelménye is megkívánja, hogy ne késlekedjen senki a reakcióval a – megfontoláshoz szükséges idő figyelembevételével természetesen –, mert azzal a másikat ok nélkül vártná. Másik esetkörben is a hétköznapi udvariassági szabályoknak megfelel az a jogszabályi rendelkezés miszerint, ha a felek az ajánlat tételekor távol vannak egymástól, a tett ajánlat általi kötöttség akkor szűnik meg, amikor eltelik az az idő, amely alatt a válasz megérkezhetne, ha minden a rendes körülményeknek megfelelően.¹² Az udvariasság tehát nem erény, hanem az általános emberi magatartási elvárt minimum szintje, amely mindenkitől elvárható.

A házassági jogban megjelenő, törvényen alapuló házastársi tartás intézménye is egyfelől az udvariasság „nem erényének” példája. A házastársak egymást támogatni kötelesek. Ez következik a házasság intézményének speciális védelméből és ennek következményeként a felek egymás iránti szolidaritásából. Él ez a kötelezettség – bizonyos feltételek fennállása mellett – akkor is, ha többéves együttélés után, tehát az életközösség felbomlásakor már nem élnek együtt a házastársak, sőt a házassági kötelek felbomlása után is. Az udvarias emberi viselkedés normája a másiktól való további gondoskodást és nem kiszolgáltatót helyzetben való hagyását követeli meg, amennyiben nem merül fel önhiba a saját eltartásában és rászorultság áll fent. Ez egyezik a hatályos Ptk. elvárásával.¹³ A jogszabály kiegészíti az alapkövetelményeket azzal, hogy a jogosult ne legyen érdemtelen a tartásra és az, aki a tartást nyújtja, rendelkezzen ennek képességével.¹⁴ Az udvariasság hétköznapi értelme mindezen feltételeket figyelmen kívül hagyja. Nem azért udvarias az ember, mert a másik nem érdemtelen rá.

¹⁰ Ptk. 6:64. §.

¹¹ Ptk. 6:65. §.

¹² Ptk. 6:65. § (1) bek.

¹³ Ptk. 4:29. § (1).

¹⁴ Ptk. 4:30–31. §.

Az udvariasságnak nem része a másik ember magatartásának figyelembevétele vagy a képesség megéléte sem. A jognak azonban kiegyenlítően kell igazságosnak lennie és így eltérhet – ahogy el is tér – az egyes erények belső zsinórmértékeitől.

2. A hűség,

...mint kötelezettség

A Ptk.-ban egyetlen ponton szerepel a hűség fogalma. A negyedik könyvben a házastársak személyi viszonyai között az általános rendelkezésekben. Az együttműködési és támogatási kötelezettség tételezésekor a törvény kijelenti, hogy a házastársak hűséggel tartoznak egymásnak.¹⁵ Ez tehát kötelezettséget ró rájuk a házasságuk fennállása alatt. Azonban ez, mint kifejezetten családjogi szabály, nem teremt általános polgári jogi kötelezettséget a hűség erényéből. Ahogy az ítélkezési gyakorlat is kiemeli, e házastársi kötelezettség megszegéséhez szankciót a törvény a családjogi kereteken kívül nem fűz. A hűség erényével ellentétes magatartás nem lehet alapja a polgári jogi kárfelelősség megállapításának.¹⁶ A hűség tehát a családi viszonyokban, és azon belül is a házastársak között jelenik meg, itt közvetlen szankciót nem, de közvetett szankció alkalmazását lehetővé téve. Egyéb együttélési formáknál azonban, a házasulandókra vonatkoztatva, vagy akár rokonok között nem szerepel ez a kötelezettség. Nem is említve a vagyoni viszonyokat szabályozó jogszabályhelyeket, ahol egyáltalán nem találkozunk ezzel a fogalommal tételezett formában. Ez valamiképpen helyesen van így, mert a hűség fogalma köznapi értelemben emberpárra, egy kifejezett egység két tagjára használatos és szűkebb értelemben az egymás közötti nemi érintkezés kizárólagosságára utal. Ennek ellentmondani látszik, hogy a Ptk. összekapcsolja a hűséget az együttműködési kötelezettséggel a közös célok érdekében, ami arra utal, hogy a hűség fogalmát tágabb értelemben használja a köznapi nyelv általános jelentéstartamánál a házastársak vonatkozásában: egymás segítségét, egymás ügyeiben való eljárást, közreműködést és a meg is nevezett kölcsönös támogatást egymás iránt. Látható, hogy annak ellenére, hogy a hűség legjelentősebb megnyilvánulása a szexuális téren mutatott hűség, de nem szűkíthető le erre kizárólagosan.

A Ptk. tehát egyetlen egyszer tartalmazza a hűség kifejezést, de ez még nem jelenti azt, hogy a hűség, mint erény nem jelenne meg máshol a törvény betűi mögött. Megjelenik akkor is, amikor egy általános alanyra különféle szerepeket vagy álarcokat teszünk, hogy a legmegfelelőbb viselkedést tanúsíthassa, miközben igyekszünk összhangba hozni az „önazonosságának alapjául”¹⁷ szolgáló hűség erényével. Haladjunk az általánostól a különös felé. A *pacta sunt servanda* elve, a megállapodások általános kötelező erejének elismerése valójában a hűség erénye. Hű vagyok az adott szavamhoz. Elvi jelentőségű tétel, hogy a szolgáltatást az adott kötelem tartalmának megfelelően kell teljesíteni, ami a *pacta sunt servanda* törvényi megfogalmazása, és mint a hűség

¹⁵ Ptk. 4:24. § (1).

¹⁶ Debreceni Ítéltábla BDT2011. 2554. számú esete.

¹⁷ „Kis könyv” i. m. 38.

erényének jogszabályi megjelenése a teljesítés általános szabályában.¹⁸ Itt már konkrét jogkövetkezményekkel. Érvényes szerződések estén bármilyen eredeti megállapodástól eltérő teljesítés a szerződészegés jogkövetkezményeit vonja maga után, mert hűséggel tartozom szavaimhoz és önmagamhoz. Az 'adott szó kötelez' generálklauzulaként történő megfogalmazása ez. A kötőerő a hűségből táplálkozik és a hűség formálódik általa polgári jogi paranccsá. Ez a kötőerő kapcsolja össze a feleket, kialakítva azon magatartások körét, amelyeket a megállapodás vagy kinyilvánítva, vagy hallgatólagosan tartalmaz. A Ptk. emellett normatív szintre emelte azt a korábban már a joggyakorlatban megjelenő szabályt, miszerint a megállapodások tartalmává válik, vagy válhat a felek között minden szokás, amiben korábban megegyeztek, vagy a közöttük korábban kialakított gyakorlat.¹⁹ Az általános alanytól elvárható, hogy azon túl, ami az adott szerződés természetéből és az általa kívánt cél elérésének teljesítéséből következik, hűségesek maradjanak korábbi tetteikhez, döntéseikhez, preferenciáikhoz. De nemcsak saját korábbi tetteikhez, döntéseikhez, hanem azokhoz is, amelyeket ugyanazon időben széles körben, adott üzletágban, hasonló szerződések alanyai szakmai szokásaik által rendszeresen alkalmaznak és szakismeretük részét képezik. Hűségesek tehát az alanyok tekintetében szűkebben a múlthoz, és tágabb értelemben a jelenhez. A múlthoz saját magát az emlékezés által, a jelenhez mások lényéhez kapcsolódva.

A magánjog szemszögéből vizsgálva azt a kérdést, hogy miért kell a hűség erényének megfelelni a szerződések tartalmának kitöltésekor, egyszerűnek tűnik a válasz. Egyszerűsíti, kiszámíthatóvá teszi az üzleti élet viszonyait, hiszen amiben egyszer megállapodtunk, az valószínűleg megfelel későbbi érdekeinknek is. A szabály diszpozitív jellege megengedi, hogy később, új megállapodások tárgyalásánál ettől eltérjenek a felek, sőt kifejezetten kizárják annak érvényesülését. A hűség házastársunkhoz, ígéreteinkhez, megállapodásaink tartalmához azonban a bennünk élő erkölcsi törvénynek is megfelel.²⁰

3. A bölcs elővigyázatosság,

...mint a felelősség alapja

Az ókori görög és a középkori keresztény erkölcsfilozófia négy sarkalatos erényének egyikeként ismert bölcs elővigyázatosság erénye több ponton megjelenik a hatályos

¹⁸ Ptk. 6: 34. §.

¹⁹ Ptk. 6:63. § (5).

²⁰ Amikor az erkölcs oldaláról fogalmazzuk meg azt a kérdést, hogy miből táplálkozik a hűség iránti igényünk, többféle válasz adható. Ezen a ponton a morállal foglalkozó filozófusok közül Kanthoz érdemes visszanyúlni. Ő, akit a benne lévő erkölcsi törvény és a felette lévő csillagos ég tölt el csodálattal, és aki a bennünk élő erkölcsi törvényre vezet vissza az ész által is alátámasztott követelményt, amely arra viszi az embert, hogy ennek az erkölcsi törvénynek, mint objektív mércének megfelelően éljen, hozza meg a döntéseit, vagy kösse meg megállapodásait és tartsa be azokat. Kant híres kategorikus imperatívusza fejezi ki ezt a gondolatot, amit a tiszta gyakorlati ész alaptörvényének nevez. Eszerint: „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényhozás elveként érvényesülhessen.” Immanuel Kant: *Az erkölcsök alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája.* (Ford. Berényi Gábor.) Budapest, Gondolat, 1991. 138.

Ptk. emberképének jellemzőit adó jogszabályhelyek között. Egy, a magatartásának következményeit előre látó, gyakorlati okossággal és józan ésszel megáldott általános alanynak erénye ez. Az értelem és a gyakorlat erénye, ami tehát az intelligencia erényeként értelmezhető. Már Arisztotelész híres mondatában is jelen van. Kiemeli, hogy ezen erény birtokában vagyunk képesek kellő módon mérlegelni a között, hogy mi a jó és mi a rossz az ember számára, és ilyenkor szembesülünk valójában az értelemmel, a megismeréssel, a valósággal.²¹ Az értelem erénye, mint elővigyázatosság, az előreláthatóság fogalmának bevezetésével (a két kifejezés előtagja is ugyanaz) hallgatólagosan számos helyen megtalálható a törvényben.

Az előreláthatóság fogalmával találkozhatunk az ötödik könyvben a tulajdonra vonatkozó szabályok között a szükséghelyzetben való cselekvésnél:²² amikor más vagyont fenyegeti veszély és a tulajdonosnak mérlegelnie kell, hogy a fenyegető kár meghaladja-e majd azt a kárt, ami őt, vagy vagyonát éri a veszélyhelyzet elhárítása érdekében tett cselekvés által. Ezt nem tudhatja pontosan, ezért az értelemhez fordul, a bölcs elővigyázatossághoz. Ha értelme, a valóság megismerhetősége által arra vezeti, hogy előreláthatóan meghaladja, akkor köteles túrni, hogy dolgát igénybe vegyék.

A fogalom megjelenik a szerződések általános szabályai között is az előszerződésnél.²³ Lehetőséget biztosít a törvény a feleknek arra, hogy bizonyíthatják, hogy valamilyük – miután annak kötelezettségét vállalták, hogy egy későbbi időpontban szerződni fognak egymással – utóbb, még a végleges szerződés megkötése előtt a körülmények megváltoznak és – egyéb feltételek fennállása mellett – a körülmények megváltozásának még a lehetősége sem volt előrelátható, megtagadhatják a szerződés megkötését. Nem ismerhető meg a valóság előre, hiába a bölcs elővigyázatosság, az átgondolt előre gondolkodás. Hiába ezek lennének a törvény mögött megjelenő ember tulajdonságai és elvárt attribútumai. Vannak kiszámíthatatlan események, amelyek felmentenek az ígéret betartása alól. Az ismert klauzula megmutatja a bölcs előreláthatóság erényének határait.

A családi viszonyokon belül a kiskorú gyermek tartásának szabályai között megtaláljuk az előreláthatóság mérlegelésének szükségességét.²⁴ A bíróságok mindig a gyermek érdekeit kötelesek elsődlegesen figyelembe venni, akkor is, ha a magánautonómia ki nyilatkoztatott elsőrendűségének korlátozásaként a szülők közötti gyermektartásdíjról szóló megállapodásukat felülírják. Ezt akkor tehetik a bíróságok, ha a körülmények olyanképpen változtak meg a szülők közötti megállapodást követően, hogy a gyermek érdekét súlyosan veszélyeztetik és ezek a körülmények nem voltak előre láthatók. A bíróságok tehát lehetőséget kapnak arra, hogy beavatkozzanak egy tartós jogviszonyba, ha a körülmények lényegesen és előre nem láthatóan megváltoznak. Hiába gondolják azt a szülők, hogy egy egyszeri juttatással a gyermektől különélő szülő eleget tehet tartá-

²¹ „Tehát csak egy lehetőség marad: az okosság gondolkodással párosult cselekvő, igazi lelki alkat, mely arra irányul, ami az embernek jó vagy rossz.” Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. (Ford. Szabó Miklós.) Budapest, Európa, 1987. 163. (VI., 5. könyv 1140b).

²² Ptk. 5: 26. §.

²³ Ptk.6: 73. § (3) bek.

²⁴ Ptk. 4:217. § (3) bek.

si kötelezettségének és bölcs elővigyázatossággal, észszerű előrelátással úgy gondolja, hogy megfelelően gondoskodik gyermekéről, a valóság változásait nem tudhatja előre.

Mint ismert, az előreláthatóság mind a szerződésszegéssel okozott károkért, mind a szerződésen kívül okozott károkért való felelősségi szabályokban jelentős szerepet kap a teljes kártérítés elvének racionális korlátozását célozva. A szerződésszegések körében egyéb feltételek megléte mellett azt kell vizsgálni, hogy annak a félnek, aki megszegi a szerződést, ne legyen előre látható az ellenőrzési körén kívül felmerülő, a szerződés-szerű teljesítést gátló körülmény.²⁵ Nem az ő képességei, erényességének mértékének függvényében ne legyen számára előre látható a körülmény a szerződéskötés, tehát a kötelezettségvállalás időpontjában, hanem az általános alany számára, akit megfosztottunk egyedi jegyeitől. Ezáltal objektivizáljuk a mércét, a mértéket, aminek meg kell felelnie. Az objektivizált mérce a bölcs elővigyázatosság erényének való megfelelés.

A deliktualis kárfelelősség szabályai között megjelennek az előre fel nem ismerhető, az ember adott valóságának részét nagy valószínűséggel nem képező körülmények. Így jelenik meg az előreláthatóság, mint a bölcs elővigyázatosság törvényi megfogalmazása.²⁶ Szerepe azonban más, mint a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésénél. Korlátként jelenik meg az okozati összefüggés követhető láncolatának megszakításával, miközben egyértelművé válik a fent említett általános alanyra vonatkoztatható gyakorlatias gondolat. Azokat a károkat, amelyeket gondos személyként nem látok, vagy nem is láthatok előre kellő bölcsességgel és elővigyázatossággal, azokért nem felelhetek. Korlát tehát, így a mérték határa. A mérték határát, vagyis, hogy meddig terjed, mi a tartalma az elvárt erénynek, a bíróságok feladata kidolgozni egyes konkrét esetekben.

A bölcs elővigyázatosság erénye, mint a „cselekvésben megvalósuló bölcsesség”²⁷ azonban nem kizárólag az előreláthatóság kérdéskörében merülhet fel. Az öröklési jogban találjuk az örökhagyónak biztosított azon lehetőséget, hogy indokolás nélkül kizárhatja azt a személyt az öröklésből, aki a törvény rendje alapján halála után örökösévé válna.²⁸ A bölcs elővigyázatosság erényének gyakorlása vezet ilyenkor. Az örökhagyó belső meggyőződésének, racionális gondolkodásának eredményeként, a lehetséges „veszélyek” elkerülése érdekében dönt vagyona halála utáni sorsáról. Annak ellenére, hogy a kifejezés általános jelentése alapján az ellenkezőjére következtethetnénk, az előreláthatóság értékelésénél a múlt (szerződéskötés időpontja, károkozás időpontja) a meghatározó, addig valakinek az öröklésből való kizárása szükségszerűen a jövővel foglalkozik.

A jövőre gondol a bölcs elővigyázatosság erényét gyakorló akkor is, amikor cselekvőképességének birtokában előre arról rendelkezik, hogy amennyiben esetleg cselekvőképessége korlátozottá válik, ki legyen a gondnoka és ő milyen módon járjon el akár személyes, akár vagyoni ügyeiben.²⁹ Ha később gondolja, ezt a nyilatkozatot módosít-

²⁵ Ptk. 6:142. §.

²⁶ Ptk 6:521. §.

²⁷ „Kis könyv” i. m. 53.

²⁸ Ptk. 7:29. §.

²⁹ Ptk. 2:39. §.

hatja is, és vissza is vonhatja. A jövőről bölcsen, értelemmel tehát nemcsak másokról, de önmagunkról is gondolkodhatunk és rendelkezhetünk.

4. A mértékletesség,

...mint az értékaránytalanság kiküszöbölésének egyik eszköze

„A mértékletesség az a visszafogottság, amelynek révén ura maradunk örömeinknek, ahelyett, hogy rabszolgájukká válnánk.”³⁰ Általános értelemben a mértékletesség erényről az ember legelemibb vágyainak beteljesítésének és beteljesíthetőségének oldaláról beszélünk. Igényeinkhez való hozzáférésről és azok iránti viszonyulásról gondolkodunk. A jog világában sem távolodunk el alapjaiban ettől a gondolattól, csak a nézőpont változik. Az egyének között fellépő helyzeteket vizsgáljuk és az egyes egyén magatartásának megítélésénél azt próbáljuk kideríteni, hogy az egyén mennyiben használja ki a másik gyengeségét, esetleges tudatlanságát, kiszolgáltatottságát saját érdekeinek érvényesítésében, azáltal, hogy a mértékletesség erényét figyelmen kívül hagyja. Ezáltal igazságtalan helyzetet eredményez és ezt akarja a jog – megfelelő eszközeivel – kiküszöbölni. Így az igazságosság alaperénye is vezérelvként képes irányítani az általános alany magatartását. A másik ember figyelembevételével azáltal valósul meg, hogy magunk mértékletességre törekszünk. A jog által kijelölt, magunkra szabott korlátok által behatárolva cselekedhetünk tehát a mértékletességre figyelemmel. A korlátok közé szorított helyzetben többen vagyunk, de a magunk szemszögéből kell mértékletességre törekednünk. A mértékletesség az emberre magára vonatkozik.

Közelebb lépve a hatályos szabályozáshoz és egyben egy példát kiragadva azt látjuk, hogy a Ptk. szerződési joga többféleképpen viszonyul az akaratnyilatkozatokhoz. Bizonyos helyzetekben nem szól bele az élet határtalan variációs lehetőségeket kínáló szerződési kapcsolataiba, megadva ezzel a szerződési autonómiát az érintett alanyoknak.³¹ Ezzel szemben megteszi azt is, hogy igenis felszólal egyes, konszenzusos megállapodások során előforduló igazságtalan helyzetek ellen még a szabad verseny és szabadon meghatározható piaci árak világában, a működő piacgazdaság viszonyai között is. Átvitt értelemben büntetve azokat a helyzeteket, amelyek nem felelnek meg a mértékletesség erkölcsi kívánalmának. Ilyen az az esetkör, amikor érvénytelenséggel sújtja az értékaránytalan helyzeteket. A mérték megtartása, a szükségletek kielégítésében a józan határok betartása tehát a jog által is kezelendő és kezelhető. Így tesz a Ptk. is, amikor ezen rendelkezésekkel erkölcsi és egyben észszerű szabályoknak felel meg. Megfelel a „letisztult, kordában tartott, művelt ízlésnek”.³² A mértékletesség megtartása a jog által szabályozott helyzetekben igazságos állapotok megteremtésének biztosítója lehet. Képes arra, hogy a szélsőséges megnyilvánulásokat meggátolja. A Ptk. általános emberképe is egy józan, megfontolt, kellően éber, mértéktartó entitás portréja. Egy olyan emberé, aki, amikor visszterhes szerződést köt, így nem vezet ingyenes

³⁰ „Kis könyv” i. m. 61.

³¹ Ptk. 6:59. §.

³² „Kis könyv” i. m. 60.

juttatás szándéka, akkor az előre kalkulálható arányosság követelményét betartja és nem hoz létre kirívóan, a másik által nem vállalt egyensúlytalan helyzetet a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között.³³

Az arányosság elve és ezen keresztül a mérsékletesség erénye a szerződések biztosítékokkal való ellátásánál is követendő zsinórmértékként szolgál. Példaként említhető egy előzetesen joghátrányként kikötött lehetséges eszköz: a kötbér kikötése. Egyes esetekben mértéke túlzott lehet, és ezért lehetőséget kell engedni – bizonyos szigorú feltételek megléte esetén – annak bíróságok általi mérséklésére.³⁴ Korlátot emel a jogszabály a felek szabad megállapodásai elé, ezzel rászorítva az embert egy visszafogott, másokra odafigyelő, mértékletes viselkedésre.

5. A bátorság,

...mint bizalom a másik szavahihetőségében

A bátor hitelező, a bátor kezes, a bátor haszonkölcsönbe adó, a bátor fogyasztó. Felmerülhet a kérdés, hogy mi az, ami mindegyik alany sajátja. A használt jelző nagyban segít. Mindegyikük gyakorolja a bátorság erényét. Mindegyik képes uralni félelmeit. Marad a kérdés, hogy azért gyakorolja a bátorság erényét, mert egy jelzős szerkezet tagja (bátor hitelező), vagy azért, mert szerepének része a bátorság erényének való megfelelés. Másként fogalmazva a kérdést: bátorrázával válik, mert fogyasztó, mert kezes, mert hitelező, vagy mert rendelkezik ezzel a kiegészítő tulajdonsággal és egyébként egyszerűen fogyasztó, hitelező vagy kezes? Mesterkéltnek tűnhet a bátorság erényét látni ezekben a jog által is szabályozott esetkörökben és jogalanyok által felvett álcokhoz társuló tulajdonságok leírásában. Azért érezhetjük így, mert általánosságban, hétköznapi értelemben a bátorság sokféle tartalmat tükrözve, szinte minden esetben a félelemmentességet jelenti, amely érthető módon „csak mások szolgálatában vagy egy általános és nemes cél érdekében válhat erénnyé”.³⁵ Akkor válhat erénnyé, tehát és ezáltal „morálisan csak akkor méltányolható, amikor [...] többé-kevésbé elszakad a közvetlen önös érdektől.”³⁶ Hogyan hasonlíthatók össze ezek a jogalanyok adott szerepek azzal a helyzettel, amikor leugrunk egy repülőgépről ejtőernyővel, vagy feláldozzuk életünket megvédvé valaki mást? Egy hitelező vagy egy kezes nem nevezhető ilyen értelemben bátornak. Bátornak tekinthető azzal, hogy bizalommal fordul valaki más felé és bátran bízik abban, hogy a másik betartja azt, amiben megállapodtak. A bátorságnak bizonyosan ez egy könnyített formája. Egyáltalán mérhető a bátorság? Miért bátrabb egy hitelező egy kölcsönszerződésben, amikor kölcsönt folyósít, helyettesíthető dolgot átad, vagy egy haszonkölcsönbe adó egy haszonkölcsön szerződés esetén, mint egy eladó egy adásvételi szerződés esetén?

³³ Ptk 6:98. §.

³⁴ Ptk 6:188. §.

³⁵ „Kis könyv” i. m. 72.

³⁶ Uo. 70.

A kölcsönadó időlegesen átengedi a dolog használatát és bátran bízik abban, hogy későbbi időpontban vissza fog kapni ugyanabból ugyanannyit, kiegészítve a dolog használatáért járó díjjal, amennyiben nem szívességi kölcsönről van szó.³⁷ A dolgot szükségszerűen elveszíti időlegesen és bízik. Itt jön a bátorság, ami bizalommal társul. Bátran bízik abban, hogy az adós teljesíteni fog. A bizalom nem csak arra irányul, hogy visszakapja a helyettesíthető dolgot, hanem bízik a másik szavahihetőségében a vagyoni helyzetére vonatkozóan. Bátran vállalja a visszafizetés esetleges kockázatát és egy – a szó nem hétköznapi értelmében vett – idegennek átruházza a tulajdonjogot, miközben a használatot átengedi. A bátran kockázatot vállaló általános alany képéből, jelleméből következik ezen erénynek való megfelelés. Még inkább mesterségesnek és túlzónak tűnhet a bátorság erényét a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseinek megkötésekor kiemelni. Ugyanakkor ezekben az esetekben is az általános alany képe egy felek igényeinek kölcsönös kielégítésére törekvő személyt mutat. Ennek a képnek kell alapul szolgálnia jog szabályai számára. A hitelező ilyenkor is el kell, hogy szakadjon az önös érdekeitől és ezáltal valamiféle bátorság az ő esetében is megjelenik. A fentebb feltett kérdésre, miszerint immanens része-e egy hitelezőnek, egy haszonkölcsönbe adónak, egy kezesnek és másoknak is a bátorság, egyértelműen igenlő választ kell adnunk. A hatályos Ptk. általános emberképének igenis a sajátja és az egyes jogintézmények ezt még erőteljesebben kifejezésre juttatják és kifejezetten megkövetelik a bátor, kockázatvállaló viselkedést.

6. A nagylelkűség,

...mint a jövőbeni tulajdonviszonyok rendezésének egyik mankója

Comte-Sponville azt állítja, hogy nagylelkűség esetén „cselekvésről van szó , mégpedig nem ilyen vagy olyan törvény vagy szöveg függvényében, hanem mindenféle szöveg és törvény fölött, minden emberi esetben, és egyedül a szeretet, a morál vagy a szolidaritás elvárásaihoz igazodva.”³⁸ Ez a megfogalmazás nem mond ellent annak, hogy egy a törvény mögött, vagy a törvényben, vagy törvény felett lévő emberkép kibontásakor különféle erényekkel szembesülünk és ezek az erények adott, konkrét szabályokban megtestesülhetnek. Így lehetséges az, hogy számtalan, a Ptk. által szabályozott életviszonyban találkozunk a szívből jövő nagylelkűség erényével, amelyek mind a cselekvésről szólnak. A szerződési jog területéről, az ingyenes szerződések világából válogathatjuk a legkézenfekvőbb példákat, vagy említhetjük a tartási és az életjáradéki szerződést. A családjog területéről a nevezett gyám intézményét emelhetjük ki, hiszen a nevezett gyámnak el kell vállalnia a tisztséget és ez együtt járhat a nagylelkűség szubjektív erényének gyakorlásával. Az öröklési jog szabályanyagában is kézenfekvő módon számtalan esetben jelenik meg „az adás erénye”.³⁹ A dologi jogból keresve pél-

³⁷ Ptk.6:383. §.

³⁸ „Kis könyv” i. m. 124.

³⁹ Uo. 123.

dát a ráépítés egyik jogkövetkezménye – ha nem is olyan kristálytisztán megjelenítve – épül a nagylelkűség erényének valamiféle megragadhatóságára.

Ingatlan tulajdonjogát ráépítéssel is meg lehet szerezni.⁴⁰ Ráépítés esetén az építkező nem saját, hanem más tulajdonában álló földre építkezik saját anyagával. Azt, hogy hogyan alakulnak a viszonyok a felek között, vagyis, hogy mik lesznek az építkezés következményei jogi szempontból, pontosabban, hogyan alakul az épület és a föld tulajdonjoga, a hatályos törvény bizonyos megoldásokat ajánlva ugyan, de rábízta az építkezésre és a földtulajdonosra. Megállapodásukban szerepe lehet a nagylelkűség erényének. Ez a szerep ugyanakkor akkor sem tűnik el, amikor a Ptk. a felek megállapodásának hiányában rendezi a következményeket. Számol bizonyos körülményekkel, mint az időben való tiltakozás az építkezés ellen, vagy a hiszem megítélése, vagy a föld és az épület értékének egymáshoz viszonyított arányának kérdése. Ezek mellett felfedezhető a nagylelkűség erényének való megfelelés igénye is. Azokban a törvény által szabályozott esetekben, amikor az építkező és a földtulajdonos között közös tulajdon jön létre, vagy amikor csak az építkezőé lesz az épület tulajdonjoga, vagy a földtulajdonos szerzi meg az épületet, nem igazán fedezhetjük fel a nagylelkűség erényét. Mindenki azt kapja, ami észérvek alapján is jár neki. Az észszerűség és igazságosság elismerése mellett, a nagylelkűség egy esetben érhető tetten a ráépítés törvény által szabályozott jogkövetkezményei között, mégpedig akkor, amikor az építkező, azaz a ráépítő szerzi meg a föld tulajdonjogát. Kétség nem fér ahhoz, hogy ez elég nagylelkűen hangzik. Ahhoz azonban, hogy ez a nagylelkűség felszínre jöhessen, természetesen nem lehet szó a ráépítő részéről a rosszhiszeműségről, valamint a földtulajdonos részéről arról, hogy tiltakozik az építkezés ellen. Az azonban mindenképpen szükséges, hogy az épület értéke a föld értékét nagymértékben meghaladja. Amennyiben ez megvalósul, akkor a földtulajdonos – ellenértékkért cserébe – megteheti azt a „nagylelkű gesztust”, hogy nem nála marad a föld tulajdonjoga, hanem az építkezőhöz kerül. Az itt megjelenő nagylelkűség mértéke (ha egyáltalán mérhető) nem éri el azt a szintet, mint amikor valaki vállalja, hogy ingyenesen és megfelelő gondossági mérce alapján – mint megbízott – elvégzi a rá bízott feladatot. Ilyekor sokkal inkább tetten érhető a nagylelkűség. Mégis, mint adás erénye felszínre bukkan a ráépítésnél is, amellet, hogy az érte kapott ellenérték kissé árnyalja a képet. A nagylelkűség – ahogy Comte-Sponville is állítja – emberileg mindenképp, társadalmilag kevésbé szükséges.⁴¹ Az emberkép megalkotásánál azonban egy tulajdonságaitól megcsupaszított embert kell új erényekkel felruházni és a nagylelkűség nem maradhat ki a ruhatárból.

7. A humor,

...mint a jog által korlátozott erény

A címben szereplő az erényekre utaló ‘különleges’ kifejezés a humornál, mint erény-nél kap valódi jelentőséget. Hogyan tekinthetjük a humort erénynek? Ha elfogadjuk

⁴⁰ Ptk. 5:70. §.

⁴¹ „Kis könyv” i. m. 143–144.

Comte-Sponville álláspontját, miszerint a humor erény, akkor is marad a kérdés, hogy hogyan jelenhet meg egy hatályos törvényben, nevezetesen a tízéves Ptk-ban? A humor nem igazán sajátja egy szabályrendszernek. Legalábbis a hatályosnak biztosan nem. Akkor sem, ha a humor, mint erény „nem akadályozza meg a komolyságot mindabban, ami a másik emberrel szembeni kötelességeinket, kötelezettségeinket, felelősségünket, sőt saját életvezetésünket illeti.”⁴² Ebből következően az a tény, hogy a humor nem jelenik meg – általunk ismert valójában – a törvény szövegében, még nem jelenti azt, hogy a magánjog emberképének ne lenne sajátja a humor erényének gyakorlása, így része a kódex mögött meghúzódó emberről alkotott idealizált képnek. Azért is, mert „a humor teljes joggal része a szellemnek”,⁴³ és bizonyos komolyságot feltételez. A problémát az okozza, hogy jelen esetben konkrét szabályokat kellene találni – folytatva az előző erényekhez kapcsolt jogszabályhelyek, jogintézmények összekapcsolását az erényekkel –, azonban, a jog természetéből adódóan a humor esetében rendkívül nehéznek tűnik ez a feladat. Nem meglepő, hogy hosszú keresés előzte meg a humor felfedezését a kódexben és ez a hosszas keresés vitatható eredményre vezetett. Emellett a talált példák az eddigiéknél részletesebb magyarázatra szorulnának, ami már önmagában véve megkérdőjelezi létjogosultságukat. A humor és az ironia megkülönböztetésében rejlő probléma is visszarettentő lehet attól, hogy egyes jog által szabályozott helyzeteket a humor erényének megnyilvánulásaként tudjunk értékelni. Nehezítő tényező az is, hogy míg a többi erény esetén valószínűsíthető egyetértés mutatkozik azok tartalmát, jelentését illetően, addig a humor rendkívül szubjektív műfaj, ami erényként való megjelenésével sem tűnik el, így sajátosan egyedi annak megítélése. Ezért ebben az esetben célszerű lenne változtatni a dolgozat megközelítésén és nem jogszabályi példákat erénynek megfelelően bemutatni, hanem inkább a joggyakorlatot segítségül hívva éppen azokat az eseteket keresni, amikor a humor erényének határát a jogalkalmazó szabja meg és ezáltal a humort megfosztja erény mivoltától. A kérdés az, hogy meddig mehetünk el a humor alkalmazásában, amikor másról – saját értékrendünk szerint – humorosan nyilatkozunk vagy mást esetleg kifigurázunk. Hol van a határa a véleménynyilvánításnak a humor használatában és mit kell még személyiségi jogainkat nem sértő humorként eltűnnünk? A mai társadalmi viszonyainkkal össze nem férő humorhasználat korlátját megtaláljuk a jogszabályi szövegben a személyiségi jogokat védő jogszabályok között.⁴⁴ A Ptk. ezen sérelmekre, amikor a humor nem megengedett, másokat sértő határokon túli használata merül fel, egy újonnan bevezetett jogintézménnyel, a sérelemdíjjal segít a humor tárgyává tett személy jogérvényesítésén.⁴⁵ A pontos határok meghúzása azonban a bíróságok feladata marad.

⁴² Uo. 285.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Ptk. 2:45. §.

⁴⁵ Ptk. 2:52. §.

8. Az erényes ember, mint a Ptk. általános alanya

Ahogy a fentebb leírtakból is látható, az embert sokféle nézőpontból szemlélhetjük. Nézhetjük és definiálhatjuk, mint társadalmi lényt, mint biológiai lényt, mint gondolkodó lényt, mint morális lényt, mint a nagy egész részeként felfogott lényt. Emellett közelíthetünk akár a társadalomtudományok, a természettudományok, a filozófia, az etika, vagy akár antropológia felől. Akkor, amikor a társadalomtudományokon belül, a magánjog oldaláról közelítünk, mint társadalmi lényt vizsgáljuk az embert. Különösen azért, mert megalkotva egy jogi emberkép fogalmat az egész társadalom, mint az egyént egyesítő közösség képe rajzolódik ki előttünk. Az embert, mint absztrakt a jogszabályok között megbúvó lényt értékelve juthatunk el társadalomképünk megrajzolásához.

Normát alkotni úgy lehet, ha ismerjük azt, akire szabjuk. A nehézség nem az, hogy mit szabályozunk, mit ragadjunk meg, emeljünk ki az életviszonyok közül szabályozás tárgyaként. A nehézség az ember, akinek-akiról szólnak a szabályok. Az, hogy kit képzelünk el magunk elé, ki az, akit általánosítani tudunk és megfosztani önálló tulajdonságaitól úgy, hogy közben tulajdonságokkal kell, hogy felruházzuk. Erényessé kell tegyük. Tehát egyszerre fosztjuk meg emberi belsőjétől ahhoz, hogy általánosíthassuk, miközben tulajdonságokat rendelünk hozzá, ami alapján viselkedését, döntéseit szabályozni tudjuk. Lecsupaszítva, emberi tulajdonságaitól megfosztva áll előttünk az, aki általánosoként felfogható. Az általános alanyt fel kell ruháznunk képességekkel, tulajdonságokkal tehát ahhoz, hogy a mércét rászabhatóvá tehesük a norma által. Kérdés az, hogy milyen az az ember, akinek van egy érinthetetlen, teremtéssel, születéssel kapott belső világa, de nincs már külső megnyilvánulása. Ezt kell meghatározni, és belőle kiindulni, amikor szabályokat alkotunk. Lehet ez egy sokszor emlegetett gondos családapa, egy kereskedő, egy észszerű férfi, egy velejében polgár, egy fogyasztó, egy nemmel nem rendelkező ember. A korok változtatták az emberképet, akire szabályok vonatkoznak. Erények – ha más értelmezési tartománnyal is – mindvégig jellemezték a normák szabályozási alanyát.

Foglalkozhatunk azzal is, hogy kell-e egyáltalán magánjogi emberképet alkotni. Az emberkép akkor is létezik, ha nem kodifikáljuk a rá jellemző elvárési szinteket és a jelleg adó sajátosságait? Másként megfogalmazva a kérdést: az emberkép a megalkotással születik, vagy fordítva, az embernek mindenképpen van képe belső tulajdonságokkal, amiket figyelembe kell vennie mind a jogalkotónak, mind a jogot alkalmazónak, mind a magánjogi jogviszonyok szereplőinek, hiszen a kép az, ami megmutatja az embert, aki absztrakt jogalanyként a magánjogi jogszabályok között és felett megjelenik? A kép ezigdig is belesimult mindennapjainkba, mi magunk voltunk a kép. Láthattak minket fogyasztónak, bejegyzett élettársnak, támogatónak, vagy tulajdonosnak, jogalap nélkül gazdagodónak, kötelelésre jogosultnak. A Ptk. megalkotásának előkészítő szakaszában elkészült egy értéktartalmat is hordozó kép a magánjog főszereplőjéről, aki bármely konkrét formát öltve rendelkezett általános elvárési szintnek

beillő tulajdonságokkal.⁴⁶ Ezt a képet árnyalhatjuk a fentebb bemutatott erényekre való rávilágítással.

Kimaradt a Comte-Sponville által erénynek nevezett részvét, az igazságosság, az irgalmasság, a hála, az alázat, az egyszerűség, a türelem, a tisztaság, a szelídség, a jó-hiszeműség és a szeretet erényeinek előfordulásainak leírása. Egy következő írás adhat arra alkalmat, hogy ezen erények megnyilvánulásait beazonosíthassuk a tízéves Ptk. paragrafusaiban és ezáltal tovább csiszolhassuk a kódex emberképét.

⁴⁶ Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 15.; Lenkovich Barnabás: A magánjog ember- és társadalomképe. In: *Liber amicorum. Studia L. Vékás dedicata. Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék, 2009.

SZEMÉLYISÉGI JOGOK GYAKORLATI DILEMMÁI A CSALÁDI JOGBAN

Molnár Sarolta*

1. Bevezetés

„Szűnhet nemesség, szűnhet valláskülönbség, jöhet vasút, villany, forgalom, a család, mint régen, ma is ugyanazon az alapon áll, ha ezen kívül minden változik is, ezen belül nem szabad változásnak esni.” Az idézet Grosschmid Bénitől származik.¹

A családi jogot klasszikusan az erkölcs által leginkább átjárt polgári jogi területeként szokás számon tartani. Ugyanakkor ez a terület alakult át talán a legjobban az elmúlt százötven évben és ez a mozgás koránt sem zárult le napjainkban. Egyrészt megfigyelhető a családi jog közjogiasodása, másrészt a magánautonómia erősödése is, így kógens szabályok helyébe lépő „szerződésiedése”, illetve a szabályozás visszaszorulása, visszalépése. Ennek következményeként bizonyos korábban szankcionált magatartások már nem számíthatnak családjogi szankciókra. Más magatartások, melyek korábban a jog elől rejtve maradtak, felszínre kerülnek. E magatartások erkölcsi megítélése ugyan vitán felül állhat, jogi értékelése azonban sok problémát vet fel. Így számos fórumon felmerül a kérdés vajon személyiségi jogi, károkozási igényérvényesítés lehetséges-e családi vitákban.

Klasszikus családjogi szankciók házasság esetén a bontás, szülő-gyermek kapcsolatban a felügyeleti jog megszüntetése, tartás esetén az érdemtelenység (ez részben öröklési jogi is) és ezeknek nem igazán van reparációs, de talán még prevenció funkciójuk sem. Míg a vétkességi bontójog célja volt, hogy a vétkes felet szankcionálja a bontással, amiért házassági kötelezettségeit megszegte, manapság a bontójog kevésbé szankciós jellegű.

Ehhez képest a személyiségi jogok a külső behatásoktól, jogsértéstől védik az egyén intim szféráját. A család, a családtagok viszonya már ezen az intim szférán belül van. A személyiségi jogok viszont individuális jogok, így akár a családtagokkal

* Egyetemi adjunktus, PPKE JÁK. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0708-1574>

¹ Weiss Emília: A családjog fejlődésének negyven éve. *Magyar Jog*, 1985/3–4. 337.

szemben is megilletethetnék az egyént. A családi élethez való jog mint személyiségi jog megsértése az egyént családi kapcsolataiban védi a külső behatásoktól. A jogsértés abbahagyásán túl a szankciók lehetnek elégtétel-jellegűek, de célozhatnak reparációt és prevenciót is.²

A család a magyar jogrendben is „*olyan elsődleges és természetes közösség, amely általában elsőbbséget élvez az állammal és bármely más közösséggel szemben*”.³ Bár az is érdekes kérdést vet fel, hogy alkalmazható lenne-e személyiségi jogsértésként a közösséghez tartozás alapján a családtagok jogérvényesítése a Ptk. 2:54. § (5) alapján, most nem ezt vizsgálom. Azonban mi a helyzet a családtagok közötti jogsértésekkel? A családon belüli (jog) vita személyiségi jogi, egyáltalán jogi kérdés?

Az individualista személyiségi jogok szemléletéből következően nem olyan egyértelmű a válasz. Az egyén elsőbbsége, a személyiség védelme vajon mikor törli át a családi magánélet burkát? Kevesebb védelem illeti-e az egyént, ha családtagja tanúsít jogsértő, kötelességszegő magatartást, mintha ha idegen személy teszi ugyanezt? Nyilvánvaló, hogy bizonyos jogsértésekre azért adódik alkalma a családtagoknak, mert ezen intim szférán belül vannak és ezzel kapcsolatban bizonyos kötelezettségek is terhelik őket. Tehát fontos különbség, hogy a személyiségi jogok megsértése esetén az abszolút szerkezetű jogviszonyból keletkezik relatív a jogsértéssel, míg a családtagok között pont e kapcsolatukból fakad a köteleesség, melyet megszegnek, tehát eleve relatív a jogviszony és nem a jogsértéssel válik azzá.

2. Házastársak személyi kötelezettségeinek megsértése

A Ptk. némileg bővítette a házastársak viszonyairól szóló rendelkezéseket. Elsőként a hűség kötelezettségét említi a törvény⁴ és ezt érintően két esettel foglalkozom. A házastársak közötti hűség kötelezettségének mindenképpen része a nemi kapcsolat, vagyis egyrészt a felek között a házasság fennállása alatt van szexuális kapcsolat, másrészt ez kizárólagos, házastársukkal áll fenn, harmadik személyekkel nem. Tágabb értelemben nem csupán a nemi hűséget értjük rajta,⁵ hanem a kölcsönös bizalom, és lojalitás, fizi-

² Petrik Ferenc: Személyiségi jogok. In: Wellmann György (szerk.): *Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések, az ember mint jogalany, öröklési jog. I/VI. sorozat.* Budapest, HVG-ORAC, 2013. 160.

³ Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 36.

⁴ Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a 2009. évi CXX. törvény nem tartalmazta a hűség kötelezettségét, azt az együttműködéssel helyettesítette, ami például a leszármazást, az apasági vélelmet az együttműködésből és nem a hűségből vezette volna le. „Az együttműködési kötelezettség előírása a ma már nem elsősorban és kizárólag a szexuális hűséget jelentő »hűséggel« tartoznak egymásnak» tételt (Csjt. 24. §-a) váltja fel, és lényegében a házastársak mindenre kiterjedő összetartozását, egymással való szolidaritását kívánja kifejezésre juttatni. A joggyakorlat a »hűség« követelményét a Csjt. hatályba lépésétől kezdve ebben a szélesebb értelemben fogja fel, amely magában foglalja a másik házastárs érdekeit sértő magatartások tilalmát.” T/5949 sz. törvényjavaslat miniszteri indokolása 549.

⁵ Csiky Ottó: A házastársak jogai és kötelezettségei. In: Körös András (szerk.): *A családjog kézikönyve.* Budapest, HVG-ORAC, 2007. 118.

kai és lelki, érzelmi elkötelezettség el nem hanyagolását is jelenti.⁶ Ennek kifejtésére szolgál, hogy a közös célok érdekében történő együttműködés külön is megjelölésre kerül a 4:24. §-ban. Ez részben értelmezhető a hűség fogalmi körének bővítéseként is,⁷ de fakad abból a hiányból is, hogy ez mint alapelv nincs rögzítve a törvénykönyv elején,⁸ azonban a családi viszonyok tartósságuk és szoros jellegüknél fogva elképzelhetetlenek együttműködés nélkül. Az együttműködést csak a házastársaknak írja elő a Ptk., bár minthogy az élettársak szabályozása átkerült a szerződési jogba, rájuk is vonatkozik a szerződések általános szabályai közül az együttműködés (6:62. §). A szülőkre vonatkozóan szintén előírja a Ptk. az együttműködést (4:173. §), ugyanakkor felmerül, hogy az együttműködés családi kapcsolatokban való különös jelentősége megkövetelné, hogy azt mint elvárható magatartást alapvető szinten írja elő a Negyedik Könyv. A kölcsönös támogatás pedig az élet minden területére vonatkozik, mind anyagi, mind egymás fejlődésének segítése, egymás ápolása, gondozása beletartozik ebbe a kötelezettségbe. Olyan erős a házaspár összetartozásának támogatásban megnyilvánuló köteleme, hogy törvényben meghatározott esetekben még a házasság felbontása után is fennállhat, így például a tartás formájában.

Az együttműködés mikéntje az, hogy a családot érintő közös ügyekben közös a döntési jog (4:25. §). Azonban a felek autonómiája sem veszik el a házasságkötéssel, így saját ügyekben a döntési jogot önállóan, de a család érdekeit szem előtt tartva gyakorolják, azaz a felek kölcsönösen alkalmazkodni is kötelesek⁹ egymáshoz és a családhoz. Itt is megfigyelhető az a kettősség, hogy az egyén és a másikkal való kapcsolata miatt a házaspár, mint egység, párhuzamosan jelenik meg. Már az alapelvek körében is megjelent az egyenjogúság, erre épül, hogy a felek egymásra figyelemmel, de szabadon dönthetnek a saját ügyekben, a házasságukat és a családot érintő ügyekben pedig együtt döntenek. Elhatározásaik kapcsán ismét megerősítést nyer a gyermek védelme is.

Ezen viselkedési normák előírásának célja a házassági életközösség működési minimumának rögzítése, alapjainak lefektetése. Egyértelmű az, ahogy a kötelezettségek a házassági kapcsolatból születnek, be nem tartásuk magát a házasságot lehetetleníti el, tehát nem ahhoz kapcsolt viselkedési normák, hanem a fogalomból következő tartalmi elemek.

E kötelezettségek jogi természeté, hogy miként értékeli a jog azok megszegését, vagy hogyan segíti elő teljesítésüket, amúgy sem könnyen értelmezhető, de a bontási jog szankciós jellegének elvesztésével kérdéssé vált. Világos, hogy a jogi jellemzőkön túl etikai, erkölcsi tartalmakat is rögzítenek ezek a szabályok.¹⁰ Ez a házasság termé-

⁶ Pamela Mendoza Alonzo: Daños morales por infidelidad matrimonial. Un acercamiento al Derecho español. *Revista chilena de derecho y ciencia política*, Vol. 2. (2011) 47. <https://doi.org/10.7770/rchdcp-V2N2-art42>

⁷ Boros Zsuzsa: A házastársak személyi viszonyai. In: Körös András (szerk.): *Polgári jog. Családjog*. III/VI. Budapest, HVG-ORAC, 2021. 89.

⁸ A szerződési jog alapelvei között szintén megtaláljuk a Ptk. 6:62. §-ben.

⁹ Csiky Ottó – Filó Erika: *Magyar családjog*. Budapest, HVG-ORAC, 2001. 40.

¹⁰ Lábady Tamás: A magánélet alkotmányos védelme. *Acta Humana*, 1995. 77. Kiemeli erkölcsi töltetű intézményi mivoltát az ABGB több mint kétszáz éve változatlan szövege is, ld. Herger Csabáné: A

szetétől, a családjog egészétől sem tekinthető idegennek,¹¹ mivel a jogalanyok legintimébb kapcsolatairól, nem pedig a kereskedelmi forgalmi viszonyokat – bár ezekben is helye van az etikának – érint a szabályozás.¹²

Egy családjogi kapcsolatban nehezebb a kár számszerűsítése, és a nem vagyoni hátrány mellett másodlagos. A magyar bírói gyakorlatra is az volt a jellemző, hogy a házassági kötelezettségek megszegését családjogilag tartotta értékelhetőnek és más szankciót nem tekintett alkalmazhatónak.¹³ Azonban az elmúlt néhány évben a Kúria személyiségi jogsértésként értékelt néhány, a hűség megszegésével is összefüggő esetet, valamint a Ptk. elfogadása után egyrészt a családjognak a kódexbe való tényleges visszatérése, valamint a személyiségi jogsérelmek újdonságai további kérdéseket vetnek fel. Megfigyelhető ez a tendencia más jogrendben is.¹⁴

Talán a két legjobban megfogható kötelezettségszegés a hűtlenség és a bántalmazás lehet.

2.1. A hűtlenség következménye személyiségi jogsértés

A házasságban közvetve olyan jogkövetkezmények kötődnek a hűséghez mint az apasági vélelem, tehát a leszármazás, ennek anyagi következményeként pedig a tartás, vagy épp az öröklés. A leszármazáshoz kötődő alapvető, identitást meghatározó, emberi méltóságból fakadó jog sérelme súlyosan sérti az egyén személyiségi jogait. „Az önazonossághoz és önrendelkezéshez való jog pedig azt is magában foglalja, hogy mindenkinek a legszemélyesebb joga vérségi származását kideríteni”.¹⁵ A kérdés a gyakorlatban úgy is felvetődik, hogy az is az önazonossághoz való jog része, hogy a személy tudja, ki származik tőle. Hiszen valaki gyermekének lenni épp olyan identitásképző, mint szülőnek lenni, és így az a személyiséget alapvetően meghatározó ismeret.

házastársi hűség szerepe a magyar szekularizált házassági köteléki jogban. In: Somfai Balázs (szerk.): Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára. Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. 143.

¹¹ Lenkovic Barnabás: Polgári alanyi jogok – alkotmányos alapjogok (Alapvető kérdések az alanyi és az alapjogok körül). In: Sajó András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest, CompLex, 2006. 114.

¹² Érdekes kérdést vet fel, hogy a jogalkalmazó bíró az érvelése, jogszabályi értelmezése során – különösen családjogi-ügyekben – milyen erkölcsiséget használjon jogi hivatásából következően. Ld. Jakab András: Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud? *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1. 83–93.

¹³ „[...] a törvény közvetlen szankciót nem fűz, azok a családjogi kereteken – így a házasság felbontása, apaság vélelmének megdőntése iránti perekben – kívül eső szankcióval nem járhatnak”. Debreceni Ítéltábla Pf.20241/2011/3. számú határozata kártérítés tárgyában.

¹⁴ Pl. Spanyolországról ld. Mendoza Alonzo i. m.; USA-ról ld. Harry D. Krause: On the Danger of Allowing Marital Fault to Re-Emerge in the Guise of Torts. *Notre Dame Law Review*, Vol. 5. (1998); Olaszországról ld. Biagio Ando: Interspousal Claims at the Crossroads of Tort Law and Family Law: The Delicate Balance between Family and Individual. *Journal of Civil Law Studies*, Vol. 1. (2011); Olaszországról és Kanadáról ld. Maria Rosaria Marella: “Love Will Tear Us Apart”: Some Thoughts on Intrafamilial Torts and Family Law Modernization Between Italy and Canada. *Comparative Law Review*, Vol. 2. (2016).

¹⁵ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991, 272.

A Kúria megállapította a jogsértést abban az esetben, amikor¹⁶ a felek közötti 1988-ban kötött házasságban hosszabb időn keresztül nem született gyermek, a feleség kérése ellenére a férj nem volt hajlandó termékenységi vizsgálaton részt venni, mert arra következtetett, hogy nem áll fenn probléma, mivel a házasság alatt egy alkalommal a feleség gyermeket fogant, azonban vetelés következtében a gyermek nem született meg. Ettől függetlenül megállapítható volt, hogy ebben a házasságot érintő fontos kérdésben, a problémára való válaszkeresésben a férj nem működött együtt a feleséggel. A feleség 1998-ban úgy döntött, hogy házasságon kívüli kapcsolatból vállal gyermeket, amelynek következményeként valóban sikeresen megfogant és 1999 januárjában gyermeke született. Erről az elhatározásáról és házasságon kívüli kapcsolatáról, valamint a gyermek származásáról a férjét nem tájékoztatta, miközben az életközösség folyamatosan fennállt a felek között. A gyermek apjának a férjet jegyezték be az anyakönyvbe és a férj – mit sem sejtve – valóban apaként gondoskodott a gyermekről. Később azonban a peres felek házassága megromlott és 2004 végén felbontásra került, a gyermeket az anyánál helyezték el, de a volt férj gondoskodott a gyermek tartásáról. 2009 folyamán a gyermekkel való kapcsolattartás okán vita alakult ki a felek között és az alperes, a volt feleség, ekkor közölte a felperessel, a volt férjjel, hogy egyébként nem ő a gyermek apja, amit apasági vélelem megdöntésére irányuló keresetben a bíróság 2010-ben megállapított és a tartási kötelezettséget is megszüntette.

A felperes kártérítés iránti keresetében a vagyoni és nem vagyoni kárának megtérítését kérte az alperes házassági kötelezettséget megszegő magatartásával emberi méltósága és önrendelkezési szabadsága sérelmével okozott nem vagyoni kárért. Míg az elsőfokú bíróság megítélte a kártérítést, a másodfokú ítéletábrai határozat a fent említett indokokkal, vagyis hogy családjogi jogvita csak családjogi rendezésre tarthat számot, elutasította a keresetet. A Kúria úgy foglalt állást, hogy nem a hűség megsértésének van meghatározó szerepe, hanem annak, hogy az anya a gyermek származását elhallgatva a családi állását manipulálta, ami a felperes emberi méltóságát, önrendelkezési jogát valóban sértette. A nem vagyoni kártérítést arra tekintettel ítélte meg a bíróság, hogy nem csak a személyes érzelmek megsértése, hanem az ebből fakadó pszichés sérelem is bizonyított volt.

Hasonlóképpen a másik esetben¹⁷ az alperes anya házasságon kívüli alkalmi, majd állandó kapcsolatot létesített későbbi élettársával, akitől gyermeke született a felperessel, a volt férjjel való házassági életközössége fennállása alatt. A gyermek két éves korában az anya és későbbi élettársa gyanakodni kezdtek, hogy a gyermek nem a felperestől származik, azonban ezt az alperes a továbbiakban is elhallgatta a felperes elől, bár ez időben a felperes tudomására jutott, hogy az alperes házasságon kívüli kapcsolatot tartott fenn. Azonban a peres felek nem kívánták megszakítani az életközösséget, arra csak további mintegy két év elteltével került sor, amit követően az anya a gyermek apjával élettársi kapcsolatban élt. A felperes továbbra is apaként gondoskodott a gyermekről, tartásdíjat fizetett és kapcsolatot tartott vele a következő évig, amikor az alperesek ellehetetlenítették a gyermekkel való kapcsolattartását és apasági vélelem

¹⁶ Kúria Pvf.21819/2011/6. számú határozata kártérítés tárgyában.

¹⁷ Kúria Pvf.21171/2009/2. számú határozata kártérítés tárgyában.

megdöntésére irányuló perben a felperes apaságát megdöntötték. A bírósági érvelés szerint bár „az általánosan elfogadott erkölcsi normák megsértése – ezen belül a házastársi hűség kötelezettségének megsértése, illetve a gyermek vérszerinti származásának az eltitkolása – önmagában személyiségvédelmet nem alapoz meg”, az az alperesi magatartás, amivel felróhatóan öt éven keresztül elmulasztotta a származás tisztázását, vezetett arra, hogy a férj és a gyermek közötti érzelmi kapcsolat későbbi megszakadása a személyhez fűződő jog megsértését megalapozza. A szülői státusz elvesztése köztudomás szerint pszichés hátrányt okoz, azonban ez a gondolatmenet súrolja a gyermek mint kár kérdéskörét,¹⁸ hiszen, ha nem hitte volna, hogy ő a szülő, nem alakul ki érzelmi kapcsolat és nem éri sérelem.

Tekintettel arra, hogy a Ptk. 2:52. § (2) alapján a jogsértés tényén kívül mást bizonyítani nem kell, automatikussá válhatna ilyen esetekben a sérelemdíj megítélése, hiszen konkrét esetben a felróhatóság alóli kimentés nem igazolható. Az anya azzal védekezett, hogy nem tudta biztosan a gyermek származását, ez azonban aligha mentesíthet. A felróható magatartás hiányára való hivatkozás ezért nem tűnik meggyőzőnek, mivel a hűség kötelezettsége nem azt jelenti, hogy a házasság fennállása alatt mástól ne fogadjon gyermeke a feleknek, hanem azt, hogy mással ne létesítsenek nemi kapcsolatot sem.

További kérdés, hogy ha a jogsértés tényén kívül mást nem kell bizonyítani, a házastársi törvényi kötelezettség megsértése ilyen jogsértésnek miért nem minősülhet. Vajon az esetek üzenete az, hogy a hűtlenség nem jogsértés, csak a származás tisztázására vonatkozóan van kötelezettsége az anyának? Ebből természetesen tovább gondolható, hogy csak abban az esetben van esély a jogsértés megállapítására, ha a házasságon kívüli kapcsolatból gyermek származott, ezzel kapcsolatban a férj tévedésben volt és abban az esetben is csak a feleség hűtlensége okozhat ilyen sérelmet. Pedig a házaspár kötelezettségei, így a hűség kötelezettsége is, egyenlők. Vajon nem lenne személyhez fűződő jogának megsértéseként értékelhető egy olyan helyzet, ahol a férj a házasságon kívül tart fenn intim kapcsolatot és esetleg abból a kapcsolatból is származnak gyermekek, esetleg egy teljes másik család? Itt természetesen nem a szülőség státuszába vetett hit és az ebből kialakuló kapcsolat esetleges megszakadása sérül, hanem a házastársi kizárólagosságba, a házastársi státuszba vetett hit, ami köztudomásúlag legalább annyira súlyos lelki megrázkódtatást jelent, és a családi élethez való jog megsértéseként lehetne értékelni.

Az első esetben különösen megfigyelhető, hogy a tények között előkerül más házassági kötelezettségszegés az együttműködés hiányával és amennyiben ez nem kerül értékelésre, szintén hiányérzetünk támad. A hűtlenség, bár mivel nevesített kötelezettség a hűség megtartása, maga is önálló problémát jelent a házasságban, azonban nem kiragadható a házastársi életközösség kontextusából.

¹⁸ Ld. bővebben: Navratyil Zoltán: Wrongful life. Gondolatok a fogyatékossgal született gyermek saját-jogú kártérítési igényéről. *Magyar Jog*, 2009/4. 220.

2.2. Bántalmazás értékelése

A sokrétű összetevőket, amelyek a házassági konfliktushoz vezetnek, valamiképp a vétkességi bontójog még tudta értékelni, a jelenlegi jogalkalmazás kevésbé. A magyar joggyakorlat következetes abban, hogy a házassági vagyon megosztásánál nem jöhetnek számításba méltányossági szempontok sem.¹⁹ A méltányosság alapelvét a bíróság nem gyakorolhatja kifejezett felhatalmazás nélkül. Ennek megfelelően a házasság fennállása alatt tanúsított magatartás sem tarthat számot értékelésre a vagyon megosztásánál. Bár van olyan külföldi ellenpélda, ahol erre lehetőséget látott a bíróság.²⁰ New York államban, amikor a bontási eljárás során a bíróság bizonyítottan látta, hogy a húsz éven át tartó házasság alatt a férj fizikailag és érzelmileg bántalmazta feleségét és gyermekeit, a vagyont 95,5% arányban a feleségnek juttatva osztotta meg. Egy másik esetben a bíróság megállapította az érzelmi bántalmazást, amikor a feleség azzal fenyegetőzött, hogy verőemberekkel fogja megöletni a férjét, ez már kirívóan súlyos magatartás.²¹

A bántalmazás, a kapcsolati erőszak amellet, hogy büntetőjogilag értékelhető,²² személyiségi jogsértésként is szankcionálható, ha már a családi jog nem tartalmaz megfelelő súlyú következményt. A családon belüli erőszaknak további számos büntetőjogi tényállása van, így a Btk. XX. fejezete A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények címet viseli s ilyen tényállásokat sorol fel: kiskorú veszélyeztetése, kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása, kiskorú elhelyezésének megváltoztatása, tartási kötelezettség elmulasztása, kapcsolati erőszak. De ide lehet sorolni más-hol megtalálható tényállásokat is: rágalmazás Btk. 226. §, becsületsértés Btk. 227. §, zaklatás minősített esete Btk. 222. § (3) bekezdés, szexuális erőszak 197. §, a családi jogállás megsértése 213. §. stb., melyek esetében szintén elképzelhető személyiségi jogi jogérvényesítés. A házastársak közötti jogsértések ilyen gyakorlata több országban felmerült,²³ az egyesült államokbeli szakirodalom tárgyalja a jelenséget.

Szankcionálható a házastársi köteleességszegés?

Eredetileg dogmatikai értelemben kizárt volt, hogy házastársak egymás ellen indítsanak károkozással, vagy személyiségi jogsértéssel összefüggő eljárást, mivel a házasságban a két fél egyesült, így jogi értelemben egy személynek számított a férj és a feleség, tehát nem tudtak egymás ellen pereskedni.²⁴

¹⁹ Pfv.21515/2021/9.

²⁰ Ayelette Hoffmann Libson: Not My Fault: Morality and Divorce Law in the Liberal State. *Tulane Law Review*, Vol. 3. (2019) 631.

²¹ Pamela Lauffer-Ukeles: Reconstructing Fault: the Case for Spousal Torts. *University of Cincinnati Law Review*, Vol. 1. (2011) 251.

²² Bővebben ld. Ázsoth Szilvia: A családon belüli erőszak büntetőjogi aspektusai. *Büntetőjogi Szemle*, 2023/1. 3–7.; és Visontai-Szabó Katalin: A családon belüli erőszak pszichológiai és jogi kérdései. *Családi Jog*, 2013/1. 9–18.

²³ Így például a már említett New York állambeli esetet.

²⁴ William Blackstone: *Commentaries on the Laws of England*. (Ed. George Tucker) 1803. 441. Idézi Ira Mark Ellman – Stephen D. Sugarman: Spousal Emotional Abuse as a Tort? *Maryland Law Review*, Vol. 4. (1996) 1283.

Az ilyen típusú felelősségi jog egyik célja az erkölcsi elégtétel, ami preventív módon segít a társadalmilag elfogadható magatartás határainak kijelölésében: ebből a kiindulópontból szemlélve a házasságban tanúsított kirívó jogsértés feltétlen elítélendő.²⁵ Hogy ennek ez a típusú felelősségi keret felel-e meg legjobban, természetesen vita tárgya. Nehéz eldönteni, hogy hol húzza meg a határt a jogalkotó a kirívó és az emberi kapcsolatokból természetesen következő érdeksérelem, konfliktus között. Azt is fel lehet vetni, ha valamilyen módon szankcionálja a jogrendszer a házassági kapcsolatban tanúsított magatartást házassági kötelezettségszegésként vagy személyiségi jogsértésként, akkor vajon nem a vétkességi bontójog eltörlését teszi-e semmissé?²⁶ A feldúltsági bontójogban nincs hibáztatás, felelősségre vonás. A bontójog képet ad arról, hogy az adott társadalom miként tekint a házasság intézményére. A bontójogoknak létezik olyan osztályozása, mely a három kategóriát állít fel: a vétkességet figyelmen kívül hagyót, a vétkességit és egy olyat, amely valamiképpen figyelembe veszi a kötelezettségszegő magatartást a bontás során.²⁷

A házassági kötelezettségszegés eseteinek személyiségi/felelősségi jogi értékelése során a bíróságok implicit módon a házasságról, mint két személy közötti polgári szerződésről alkotnak képet,²⁸ pedig a családjogi viszonyok mások. Ha mégis szerződésként tekintenénk a házasságra, akkor az egyetlen olyan kontraktus, amiből a szerződészegő fél felelősségre vonás nélkül és akár anyagi előnnyel szabadulhat.²⁹ Más családjogi kötelezettségszegések ilyen értékelése esetén szintén furcsa a felek közötti jogviszonyt hogyan értelmezzük, hiszen nem szerződésen kívüli károkozásból fakad a jogviszony, hanem az már korábban fennálló, de még annyira sem szerződés alapján jött létre mint a házasság.

Ezeknek a kötelezettségszegő, erkölcstelen magatartásoknak az elítélése tükrözi a liberális társadalom bizonyos előfeltevéseit a családról. Ha vannak családjogon kívüli egyéb, például személyiségi jogi, vagy más felelősségi, kártérítési jogérvényesítési lehetőségek, az szintén sajátos képet fest arról, hogy a társadalom hogyan gondolkozik a házasság felől. Ha pedig vannak – akár morális alapon – ilyen ítéletek, akkor ez vajon miért hiányzik magából a családi jogból? Érthető a tendencia, hogy itt egy hiányra reagál a joggyakorlat, de hogy ez a családok és így a társadalom érdekét szolgálja, az kérdéses. Elképzelhető olyan családjogi rendszer, amely a családjogon belül reagál a súlyos kötelezettségszegésekre a maitól eltérő módon és szükségesek ez?

Egyáltalán szükség lenne erre, most, hogy a magyar jogrendben a családi jog viszatért a Polgári Törvénykönyvbe és a polgári jog egységes? Természetesen, ha a házasság egy erkölcsileg neutrális szerződés lenne, akkor is jár válasz a szerződészegő magatartásra és a kimentés a klasszikus szerződészegés esetén igen nehéz. Ha lenne valamilyen módon a kirívó házassági kötelezettségszegésnek értékelése, az esetleg azzal is járhatna, hogy nem a gyermek felügyeleti eljárására terhelődik a sérelmek feldolgozása.

²⁵ Ellman–Sugarman i. m. 1284.

²⁶ Uo. 1285.

²⁷ Laufer-Ukeles i. m. 117–118.

²⁸ Hoffmann Libson i. m. 622.

²⁹ Krause i. m. 1360.

Természetesen az is megkérdőjelezhető, hogy ez a házaspár egymás iránt tanúsított magatartására milyen hatással lenne. A kirívó esetekben, amikor bűncselekményt is megvalósít az erőszakos fél, a büntetőjogi felelősségre vonás lehetősége nem elég visszatartó erő, akkor miért tartaná vissza a polgári jogi felelősségre vonás eshetősége?³⁰

Mindez elvezet arra kérdésre, hogy a modern állam jogrendje meghatározhat-e erkölcsi normákat a családdal, a házassággal kapcsolatban vagy morálisan semlegesnek kell-e lennie?³¹ Mintha a modern közerkölcs, közgondolkodás úgy tartaná, hogy a házasságok néha tönkremennek – akár egy kocsis vagy mosógép – és senki sem tehet róla, csak ez van.³² Az individuális szemlélet és az autonómia alapelve újraértelmezte a házasságot, már nem a család egységének védelme az elsődleges, hanem az egyének akár a kilépéshez való joga.³³

3. Szülő-gyermek jogviszony

A szülő és gyermek közötti kapcsolatban, különösen, amikor a gyermek kiskorú, adódhatnak olyan helyzetek, amelyek érzékenyen érintik a felek személyiségi jogait. Legyen szó a gyermek képmásával és hangja felvételével kapcsolatos jogairól vagy a kapcsolattartási jogáról. A szülő és gyermek viszonya természeténél fogva kölcsönösen függő viszony, ahol a kiskorú, jogérvényesítési képességének korlátozott volta miatt is, kiszolgáltatott lehet. Természetesen nem csak a kor, más helyzet is teremthet egyensúly-eltolódást, ezért is emeli ki a Ptk. IV. könyve az alapelvei között a gyermek érdekeinek védelme mellett a gyengébb fél védelmét is.³⁴ Azonban előfordulhat olyan helyzet, ahol a jogsértés nem a szigorú értelemben vett családjog, hanem a személyiségi jogok területét érinti.

3.1. Sharenting

Holland bíróság elmarasztalta azt a nagymamát, aki unokáiról osztott meg képeket a beleegyezésük nélkül a közösségi médiában (Facebook, Pinterest), és az ügyben felperesként eljáró édesanyától, illetve korábbi partnerétől, az édesapától, mint törvényes képviselőktől sem rendelkezett ilyen engedéllyel.³⁵ A legidősebb unoka 2012 áprilisa és 2019 áprilisa között a nagyszülőkkel közös háztartásban élt, majd később az anyja volt partneréhez, az édesapához költözött. Az alperes lánya, az édesanya, többször felszólította őt, hogy a képeket távolítsa el, azonban a nagymama erre nem volt hajlandó. Az ítélet alapját a GDPR 2. cikk (2)(c) pontja és 8. cikk (1) bekezdése, valamint

³⁰ Ellman–Sugarman i. m. 1287.

³¹ Hoffmann Libson i. m. 602.

³² Mary Ann Glendon: *Abortion and divorce in Western law*. (The Julius Rosenthal Foundation lectures 1986.) Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1987. 107.

³³ Hoffmann Libson i. m. 627.

³⁴ Ptk. 4:2. § és 4:4. §.

³⁵ Rb. Gelderland - C/05/368427 / KG ZA 20-106.

a vonatkozó holland jogszabály³⁶ jelentik, mely szerint 16 év alatti kiskorúak esetén a törvényes képviselő hozzájárulására van szükség. Az alperes az eljárások alatt a legtöbb fényképet letörölte unokáiról, a felperesről és gyermekeiről egy közös kép az alperes Pinterest oldalán (amit már nem használ) és egy kép a legnagyobb unokájáról a Facebook-oldalán maradt fenn. Ellenkérelmében előadta, hogy szeretné, ha a legnagyobb unokájáról készült képet megtarthatná, mivel ez az unokája hosszabb időn keresztül vele élt és különleges kapcsolat fűzi hozzá. Ennek nem tulajdonított jelentőséget a bíróság a marasztalás során, annak viszont volt jelentősége, hogy nem volt megállapítható, hogy az alperes beállításai lehetővé tették-e hogy nyilvánosan elérhetőek voltak a képek, vagy a keresőmotorok megtalálták-e a képeket. Ennek megfelelően a képek nem magánfelhasználásra készültek, így vonatkozott rájuk a GDPR.

Itthon hasonló jogvita még nem fordult elő, de talán ez csak idő kérdése. Azonban egy személyiségi jogi ügyben a bíróság röviden utalt arra, hogy a gyermekéről a szülő közzé tehet képeket közösségi média felületeken, hiszen itt adott a gyermek tudta és beleegyezése.³⁷ Talán vélelmezett lehet, mert a Ptk. a gyermek véleményének meghallgatását és figyelembevételét előírja.³⁸ Azonban a szakirodalom azt is felveti, hogy a túlposztoló szülő veszélyezteti a gyermek érdekeit s az a szülői felügyeleti jog korlátozásához vagy akár megszüntetéséhez is vezethet.³⁹

3.2. Ellennevelés, szülői elidegenítés, mint személyiségi jogsértés

Amikor az édesanya minden héten összepakolt gyermekének és az ablak elé állította, hogy várja édesapját, holott tudta, hogy az apa csak minden második hétvégén jön a gyermekért, így a gyermek maga mondta némi idő elteltével, hogy nem szeretne az apával időt tölteni, hiszen annyiszor cserbenhagyta, a bíróság a gyermeket az apánál helyezte el.⁴⁰

Az ilyen magatartás értékelésre kerül a szülői felügyeleti jog körében, mint a nevelésre való alkalmatlanság, azonban esetlegesen nehezen helyrehozható károkat okoz a szülő-gyermek kapcsolatban, ami a szülői felügyelet gyakorlásának megváltoztatásán túl is számíthat jogi következményekre. Vajon a megromlott szülő-gyermek viszony kapcsán a szülő vagy akár a gyermek is érvényesíthetne az elidegenítő szülővel szemben személyiségi jogi igényt?

A kapcsolattartás akadályozására ugyan tartalmaz szankciókat a Ptk.,⁴¹ azonban amikor a probléma krónikussá válik akkor több lehetőség is felmerül. Egyrészt az

³⁶ Uitvoeringswet Algemene Verordening gevevensbescherming 01-07-2021. 5. cikk (1) bekezdés.

³⁷ Fővárosi Törvényszék P. 22.375/2022/42. (58).

³⁸ Ptk.2:12. § (4), 2:14. § (3), 4:148. §., 4:234. § (1)

³⁹ Edit Kriston: The regulation background of „Sharenting” in Hungary. *Forum: Acta Juridica Et Politica*, Vol. 2. (2023) 63.

⁴⁰ Komenda Dorottya: 'Anyát akarom!': Az 'ellennevelés' jelensége a szülői felügyeleti joggal és a kapcsolattartással összefüggő családjogi ügyekben. In: Kurunzi Gábor – Pogácsás Anett – Varga Ádám (szerk.): *'A puro pura defluit aqua' Válogatott tanulmányok joghallgatók tollából.* Budapest, Pázmány Press, 2023. 235.; hasonlóképp BH2017. 123.

⁴¹ Ptk. 4:183. §.

ilyen szülő nevelésre való alkalmatlansága, másrészt, amennyiben kára merül fel a másik szülőnek, kártérítés,⁴² azonban könnyen belátható, hogy az ilyen magatartás szenvedést okoz, mind a gyermeknek, mind a szülőnek, így felvetődik e másik hátrány kompenzálása.

Az, hogy a kapcsolattartás s személyiségi jog körébe tartozik azzal indokolható, hogy a szülő-gyermek kapcsolat, mint megóvandó érték egyenesen az emberi személyiségből következik.⁴³ A Kúria 2018-ban úgy ítélte meg, hogy ha a családi jog területére tartozik a jogvita, akkor a személyiségi jogi bíróság nem illetékes abban állást foglalni.⁴⁴ Az adott esetben a különélő szülő indított családi élethez való joga megsértése miatt eljárást, mert gyermekével nem tudott kapcsolatot tartani. Bár a kapcsolattartás akadályoztatására léteznek valóban családjogi szankciók, azonban ezek hatékonysága erősen kérdéses. Továbbá ebben az esetben olyan súlyos, hosszabb időn át tartó akadályoztatásról volt szó, hogy a bíróságnak azt kellett vizsgálnia, e magatartás egyúttal sérti-e a családi élethez való jogot, valamint hogy az személyiségi jogi jogsértésnek minősül-e. Mivel még nem volt jogerős a kapcsolattartás szabályozása, így ez a kérdés addig nem volt elbíráható személyiségi jogsértésként, illetve a Kúria úgy foglalt állást, hogy a családjogi vitákat nem személyiségi jogként kell érvényesíteni.

Egy másik hasonló ügyben, ahol szintén ilyen ítéletet hozott a Kúria,⁴⁵ az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt ugyan elutasította, azonban megállapította, hogy „Amíg annak megítélése, hogy az általános személyiségi jog szabályai általánosságban felhívhatók-e a szülő és gyermek kapcsolattartásával összefüggő, alapvetően a család jog körébe tartozó tényállások esetén, alapvető alkotmányjogi jelentőséggel bírhat.”⁴⁶ A szakirodalom már egy évtizede reflektált a személyiségi jogként való érvényesülés tendenciájára, azzal, hogy annak veszélyeire, a családi kapcsolatoktól idegen, egymást szembeállító természetére felhívta a figyelmet.⁴⁷

Ehhez képest 2022-ben egy másik ügyben már megítélte a Pécsi Ítéltábla a személyiségi jogsértést, amikor hasonlóképpen a kapcsolattartás akadályoztatása merült fel.⁴⁸ Ebben az esetben hosszabb ideig, visszaélészerűen akadályozta a különélő szülő jogát a kapcsolattartásra, és bár a személyiségi jogsértéseknél a jogsértés ténye elegendő az elmarasztaláshoz,⁴⁹ a bíróság azt is hangsúlyozta, hogy a kapcsolattartás akadályoztatása eredményeként maga a kapcsolattartás célja, vagyis az élő kapcsolat a gyermekkel, lehetetlenült el. A különbség, hogy az első esetben kb. félévi kapcsolat-

⁴² EBH2000.320.

⁴³ Barzó Tímea: A különélő szülő kapcsolattartási jogát ellehetetlenítő szülői magatartás polgári jogi és büntetőjogi következményei. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2. 91.

⁴⁴ BH2018. 222.

⁴⁵ Pfv. 20.604/2020/6.

⁴⁶ 3183/2022. (IV. 22.) AB végzés.

⁴⁷ Pál Szilvia: A kapcsolattartási jog a személyiségi jogok egén – csillag vagy fecske? *Családi Jog*, 2014/2. 14.

⁴⁸ BDT2022. 4517.

⁴⁹ Ptk. 2:51. § (1) és 2:52. § (2).

tartás meghiúsulása után fordult bírósághoz a szülő, a második ügyben mintegy két és fél évig nem valósult meg a kapcsolattartás.

Ez több fontos kérdést is felvet. Vajon meg kell várni, hogy a gyermekkel való valódi kapcsolat megszűnjön ahhoz, hogy személyiségi jog sérelme fennálljon? Nem előreláthatóbb-e az a szülő, aki miután a kapcsolattartás akadályoztatása esetén elérhető szankciókat⁵⁰ kimerítette, a felmerült költségeit érvényesítette, a kapcsolattartás szabályozását kérte a bíróságtól, azonban a kapcsolattartás továbbra sem valósul meg, esetleg visszafordíthatatlan hátrányt okoz a szülő-gyermek kapcsolatban, személyiségi jogsértéssel fordul a bírósághoz? Az időtényező rendkívül fontos minden gyermekkel kapcsolatos kérdésben, hiszen a gyermekkor egy viszonylag rövid szakasza az életünknek. Meg kell-e várni a következményeket, mikor a személyiségi jogok megsértése esetén a jogsértés tényén kívül további hátrány bizonyítását nem írja elő a törvény még sérelemdíj esetében sem, a felróhatóság márpedig ilyen esetben adott.

Azonban ezt a személyiségi jogot csak szülő-gyermek kapcsolatban, és mint láttuk korlátozottan ismeri el a bíróság, így a nagyszülővel szemben nem.⁵¹ A gyermek és nagyszülő közötti kapcsolattartási jog alkotmányos alapjog, gyermekjog, illetőleg alapvető emberi jog, de – többlet tényállás hiányában – nem önálló személyiségi jog, mondta ki a Debreceni Ítéletábla.

Természetesen az is kérdés, hogy a családi jog miért nem tartalmaz megfelelő eszközt az ilyen jogsértéssel okozott hátrány elkerülésére, megakadályozására, kiküszöbölésére.

4. Családi jogi és kapcsolódó polgári jogi szankciók

Klasszikus családjogi szankció viszont az érdemtelenység, mellyel tartási jogosultságtól esik el az, aki ilyen erkölcsileg kifogásolható magatartást tanúsított. Az érdemtelenégi tényállások lehetnek akár személyiségi jogsértések is. Ide tartozik a házastársi és az élettársi tartás, valamint a rokонтartás, illetve a magyar jog hagyományosan erősen család-központú öröklési jogában az érdemtelenység mint kiesési ok, valamint a kitagadási okként említett érdemtelenység.

A házastársi és élettársi érdemtelenység kétféle lehet, egyrészt a kapcsolatot magát védi ezzel a törvény, másrészt a házastárs vagy élettárs és vele élő hozzátartozója felé tanúsított durván sértő magatartást szankcionálja.⁵² Rokонтartás esetén a második tényálláshoz hasonló a kötelezett és vele élő hozzátartozója felé tanúsított súlyosan kifogásolható magatartás, a másik viszont általánosabb olyan életvitel, ami miatt nem várható a tartás, szülő esetén viszont csak a kirívóan súlyos magatartás vezethet érdemteleniségre, nagykorú gyermek esetén akár a kapcsolattartás hiánya is.⁵³

Társkapcsolat esetén még az is fontos tényező, hogy mindkét fél magatartását vizsgálni szükséges, vagyis itt is megjelenik a horizontális családjogra jellemző kölcsönös-

⁵⁰ Ptk. 4:183. §.

⁵¹ BDT2021. 4341.

⁵² Ptk. 4:30. §, 4:87. §.

⁵³ Ptk. 4:194. § (2), (3), 4:220. § (3), (4).

ség és egyenlőség. Rokontartásnál ez általánosabb: a kapcsolatuk jellege és a kötelezett magatartása is figyelembe veendő.

Öröklésnél egyrészt a közös végrendelet, közös öröklési szerződés vagy a házastárs, élettárs javára tett juttatás hatálytalanságához vezet az életközösség olyan megszakadása, melynek helyreállítására nem volt kilátás.⁵⁴ Másrészt a házastárs kiesik az öröklésből, ha az életközösség megszakadt a fenti módon. Az öröklésre való érdemtelenség elég konkrét és elég súlyos magatartásokat takar: így azt, ha az örökhagyó életére tör, a végakarathatározását akadályozza, az örökségből részesülő más személy életére tör.⁵⁵ Aki pedig érdemtelen lenne, az ki is tagadható a köteletrészből. Kitagadás más erkölcsileg súlyos magatartásokhoz tartozik még, így bűncselekmény az örökhagyó ellen, vagy egyenesági rokona, házastársa, élettársa élete ellen, vagy más súlyos bűncselekmény, tartási kötelezettség elmulasztása, erkölcstelen életmód, szabadságvesztés, segítség elmulasztása, nagykorú leszármazó durva hálátlansága, szülőt a gyermek ellen elkövetett olyan magatartása ami szülői felügyelet megszüntetésére vezetne, házastársi kötelesség durva megsértése.⁵⁶

Ezen tényállások két csoportba oszthatók, egyrészt azok, amelyek erősen a családtagok közötti viszonyból következően kerülnek szankcionálásra, de idegenek között nem értelmezhetők, másrészt olyan magatartások, melyek függetlenek a kapcsolattól, bár az ehhez fűzött következmény a kapcsolatra vezethető vissza. Az utóbbi esetben a bűncselekménynek is minősülő helyzetekben természetesen személyiségi jogi szankciók is alkalmazhatók, bár annyi eltérés van, hogy a jogosult csak az lehet, aki ellen a bűncselekményt elkövették, míg a családi jogi vagy öröklési jogi szankciót nem feltétlenül az a személy érvényesíti, akit egyenesen ért a sérelem, hiszen a családi jog logikája mégiscsak valamiféle kapcsolati összetartozás és nem elszigetelt individualizmus. Másrészt olyan tényállások is vannak, amelyek nem érintenek személyiségi jogokat, például erkölcstelen életmód vagy szabadságvesztés büntetése, de lehetőség nyílik az ilyen embertől való elhatárolódásra a családja részéről. A jog és erkölcs határán mozgó magatartások, mint a segítség elmulasztása, a hálátlanság, külön is fejtörést okoznak a gyakorlatnak.

A személyiségi jogokhoz tartozik a névviselés kérdése, ami a házasság felbontása után bizonyos magatartások esetén szankciós jelleggel megvonható, ez is egyfajta sajátos családjogi szankció. Így a jóhírnevét védendő a férjet megilleti a jog, hogy kérje volt felesége -né toldást tartalmazó névviselésének megtiltását, ha szándékos bűncselekményt követett el, valamint a házastársi összetartozást védendően ugyanezt a formát újabb házasságkötés esetén nem viselheti tovább a nő.⁵⁷ Természetesen következményként merül fel az ajándék visszakövetelésének joga. Így visszakövetelhető az ajándék az ajándékozó vagy közeli hozzátartozója elleni súlyos jogsértés elkövetése esetén,⁵⁸ amelyben akár a házastársi kötelességek súlyos megsértése, szülő és gyermeke közötti

⁵⁴ Ptk. 7:34. § (1), 7:46. §, 7:51. § (1) és 7:62. § (1).

⁵⁵ Ptk. 7:6. §.

⁵⁶ Ptk. 7:78. §.

⁵⁷ Ptk. 4:28. §.

⁵⁸ Ptk. 6:237. § (2).

jogsértés is helyet kaphat. Valamint a később meghiúsult feltevés esetén is,⁵⁹ bár ehhez jogsértésre nincs szükség. A házasság felbontása nyilván minősülhet ilyen meghiúsult feltevésnek, de más családi kapcsolatokban is elképzelhető ilyen tényállás. Az is közös az öröklési joggal és talán a családi viszonyokra különösen is jellemző természetük-ből fakadóan, hogy szintén a megbocsátás az, ami az igényérvényesítés elenyészésére vezet.⁶⁰

5. Összegzés

Ha kizárjuk a polgári jogi felelősség szabályait a családi jogból, akkor figyelmen kívül hagyjuk, hogy a polgári jog alapvetően egységes.⁶¹ Az új Ptk. kodifikációja során a családjog Ptk.-ba való beépülésével aligha megkerülhető a kérdés, hogy családjogi kár vagy sérelem esetén is alkalmazni kell-e a magánjogi normákat a kár megtérítésére, a sérelem kompenzálására. Amennyiben csak a felsoroltak szolgálnak családjogi szankcióként, ez csak korlátozott védelmet nyújtana a sértett félnek, sem magánjogi jogai, sem alkotmányos személyiségi jogai, sem emberi méltóságának védelmére, úgy tűnik, ez nem elég.⁶²

A felek között egyrészt létezik egy jogviszony, melyből fakadó jogok megsértése értékelhető, másrészt jogviszonyon kívül is lehet a jogsértés jogot felhívó. A kötelemkeletkezettő tényeket nem kimerítően sorolja a 6:2. § (1) bekezdése, az itt szereplő „[...] *más jog megsértéséből*...” fordulat értelmezhető úgy, hogy családjogi kötelezettség megsértéséből is fakadhat kötelelem, amire elérhetőek a Ptk. kompenzációs eszközei, a személyiségi jogokhoz hasonlóan. Azonban nem családjogi szankciók alkalmazása esetén veszélyként merülhet fel, hogy az ilyen polgári jogi eszközök individualista színezete nem összeegyeztethető a család magasabb rendű érdekeivel,⁶³ továbbá, hogy ez mennyiben kívánatos.

Így, ha a polgári jogi felelősség elveit kívánjuk a családjogból fakadó, de mint a polgári jog integráns részeként ahhoz tartozó jogsértés elleni eszközként igénybe venni, sajátosan, a családjog elveit is figyelembe véve kell őket alkalmazni. A jogsértés jogellenességét kizárja az érintett hozzájárulása [2:42. § (3)], a károsult beleegyezése [6:520. § a)], azonban az ilyen nyilatkozat az általános szabályok szerint érvénytelen lesz jóerkölcsbe ütközés⁶⁴ miatt. Speciális szabályként lehetne alkalmazni, akár úgy, hogy a bírói gyakorlat kidolgozza, hogy az igényérvényesítés lehetőségének megszűnéséhez vezet az érintett családtag megbocsátása.⁶⁵

⁵⁹ Ptk. 6:237. § (3).

⁶⁰ Ptk. 6:237. § (4).

⁶¹ Mendoza Alonzo i. m. 49.

⁶² Uo. 49.

⁶³ Uo. 47., vagyis, hogy az egyéni igényérvényesítés sértheti a család összetartozásra, közösségre épülő értékrendszerét.

⁶⁴ Székely László: Személyiségi jogok. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. I. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 127.

⁶⁵ Ahogy az 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról 81–82. §§-ban is látjuk.

Vajon mi az oka annak, hogy a családjogi vétkes vagy felróható magatartások átte-relődnek felelősségi jogi, személyiségi jogi és kártérítési irányba? Ez a tendencia része lehet a családjoggal kapcsolatos erkölcsi diskurzus szélesebb körű hanyatlásának, így az erkölcsi tartalom (család)jogból való fokozatos eltűnésének.⁶⁶ A házasság esetén a vétkesség eltörlése a családjog erkölcsi semlegességet célzó reformjának nem várt következménye. Ugyanakkor számos hátulütője is lehet annak, ha a köteleességszegés a családjogból a felelősségi jogba kerül át. Egy újabb peres eljárás újabb költséggel és érzelmi teherrel, veszteséggel járhat.⁶⁷

⁶⁶ Carl E. Schneider: Marriage, Morals, and the Law: No-Fault Divorce and Moral Discourse. *Utah Law Review*, Vol. 2. (1994); Carl E. Schneider: Moral Discourse and the Transformation of American Family Law. *Michigan Law Review*, Vol. 8. (1985).

⁶⁷ Hoffmann Libson i. m. 618–619.

A JOGKÉPESSÉG ‘ÁRNYALATAI’

A polgári jogi jogalanyiség fogalmának kiterjesztő értelmezése felé?

Navratyil Zoltán*

1. Bevezetés

A polgári jogi jogalanyiség köre, annak kezdete a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) alapján adott, azaz „[a] jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg”.

Előfordulhat azonban, hogy a jogképességgel, az ember jogalanyiségával „[...] mint Voltaire a Jóistennel – csak köszönő, de nem beszélő viszonyban vagyunk!”¹ Utóbbi pedig ártani, biztos nem ártana.

Léteznek – elsősorban a külföldi jogi szabályozásokban, valamint a bírói gyakorlatban – tendenciaszerűen megjelenő és visszatérő jelenségek, amelyek a terhességmegszakítással, valamint az anyatesten kívüli művi megtermékenyítéssel (*in vitro* fertilizációval) összefüggésben alapvetően befolyásolják a – magzati és embriónális – jogalanyiséggel kapcsolatos nézeteket. E jelenségek ugyan hosszú múltra tekintenek vissza, viszont napjainkban egyre gyakrabban és markánsabban fogalmazódnak meg, és kérdőjelezzik meg a korábbi jogi szabályozást, valamint a korábbi bírói gyakorlatot.

Jelen tanulmány e jelenségeket kívánja kiemelni, a jogalanyiséggel ‘beszélő viszonyt’ kíván kialakítani anélkül, hogy a terhességmegszakítással, valamint az *in vitro* fertilizációval kapcsolatos szabályozási módokat, nézeteket és vitákat részletekbe menően ismertetné.

* Egyetemi docens, PPKE JÁK.

¹ Salvador Dalí: *Egy zseni naplója*. Budapest, Helikon, 2019. 104.

2. Az életvédő szemlélet újjászületése az Egyesült Államokban

Érdekes elsőként az egyesült államokbeli jogi környezetet szemügyre venni, ahol az utóbbi években alapvető változások történtek, amelyek az embrionális, magzati élet védelmével függenek össze.

2.1. A korai joggyakorlat egységessége a Roe v. Wade ügy nyomán

Az Egyesült Államokban terhességmegszakítás tilalmának alkotmányellenességéről szóló 1973-as Roe v. Wade döntés² a kiindulópont. Ebben a szövetségi *Supreme Court* (SCOTUS) leszögezte, hogy a terhesség megszakítása a magánszféra körébe tartozik. Továbbá kitért arra is, hogy a magzat nem minősül személynek, tehát nincsenek alkotmányos alapjogai sem. A döntés alapján a tagállamok a magzati élet védelmében kizárólag a harmadik trimesztert követően hozhattak terhességmegszakítást tiltó jogszabályt.³

A szintén kiemelendő az 1992-es *Planned Parenthood v. Casey* ügy,⁴ melyben a SCOTUS megerősítette az anya reprodukciós szabadságával kapcsolatos jogokat. Kimondta, hogy a magzati élet ugyan védelmet érdemel, de e védelem az anya magánszférához és testi integritásához való jogával szemben alulmarad. Leszögezte, hogy mindenki szabadon dönt arról, hogy nemz-e gyermeket és kihordja-e őt, s szintén az anyatesten kívüli életképesség határához kötötte a terhességmegszakítást jogszerűen tiltó szabályozást, továbbá bevezette még az anya önrendelkezési jogával kapcsolatban az „aránytalan teher” („*undue burden*”) mércéjét is.⁵

Ha az ezekben – és a terhességmegszakítással összefüggő hasonló – az esetekben körülhatárolt reprodukciós jogosultságokat, és a tagállamok számára előírt kötelezettségeket az asszisztált reprodukcióra, s azon belül az anyatesten kívüli művi megtermékenyítésre vetítjük, akkor egy lényeges elem szembeötlővé válik. Az ügyek – bár kétségtelenül összefüggésben vannak a tradicionális családmodellek felbomlásával – kizárólag az *anyaméhben fejlődő* utódra vonatkoztak, a SCOTUS nem számolt az

² 410 U.S. 113 (1973).

³ Ez a testen kívüli magzati életképesség határának volt tekintendő. Consuelo G. Erwin: Embryonic Stem Cell Research: One Small Step for Science or One Giant Leap Back for Mankind? *University of Illinois Law Review*, No. 1. (2003) 224.

⁴ 505 U.S. 833 (1992).

⁵ Jennifer Baker: The War of Words: How Fundamental Rhetoric Threatens Reproductive Autonomy. *University of San Francisco Law Review*, Vol. 43., No. 3. (2009) 675–678. Ezekon kívül meg lehet említeni a *Skinner v. Oklahoma* [316 U.S. 535 (1942)] ügyet, amelyben a bíróság alkotmányellenesnek mondta ki a tagállam kötelező sterilizációt elrendelő törvényét, s deklarálta, hogy az utódnemzés szabadsága alapvető emberi jog. A *Griswold v. Connecticut* [381 U.S. 479 (1965)] ügyben a SCOTUS alkotmányellenesnek találta az állam fogamzásgátló szerek használatát tiltó szabályát. Az *Eisenstadt v. Baird* [405 U.S. 438 (1972)] ügyben hasonlóan döntött a testület. Az egyén joga eldönteni, hogy kíván-e gyermeket nemzeni és kihordani, függetlenül attól, hogy házas vagy egyedülálló. Janna C. Merrick – Robert H. Blank: *Reproductive Issues in America: a Reference Handbook*. Santa Barbara, ABC–CLIO, 2003. 5. <https://doi.org/10.5040/9798216984825>; John A. Robertson: *Children of Choice: Freedom and the New Reproductive Technologies*. Princeton, Princeton University Press, 1996. 36.

asszisztált reprodukció módszereivel, amelyek nyomán az anyatesten kívül is létezhet embrió.⁶

2.2. Radikális fordulat az évtizedes alapjogi gyakorlatban: a Dobbs-ügy

A terhességmegszakítással kapcsolatban a SCOTUS 2022-ben a *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* ügyben⁷ mérföldkőnek tekinthető döntést hozott, melyben teljes mértékben felülírta a korábbi precedenseken alapuló közel ötvenéves gyakorlatot.⁸ Az egyetlen olyan eset, amikor a testület a korábbi döntését egy alapjogi jogosultság megszorításának irányában változtatta meg.⁹

A döntés lényege, hogy a SCOTUS rábízta a tagállami jogalkotókra a terhességmegszakítás szabályozását, leszögezvén, hogy az abortuszhoz való jog nem áll a szövetségi alkotmány oltalma alatt. A változtatás indoka tömören az volt, hogy a 14. alkotmánykiegészítés nem terjed ki az abortuszhoz való jogra, nem védelmezi e jogosultságot, az nem gyökerezik mélyen a nemzet történelmében és hagyományában. A terhességmegszakítás minden egyéb alkotmányosan védendő cselekedettől különbözik, mert potenciális emberi élet megsemmisítését eredményezi.

Fontos ugyanakkor három lényegi elemet hangsúlyozni. Egyrészt a SCOTUS nem magának a terhességmegszakításnak a jogos vagy jogszerűtlen kérdésében foglalt állást, hanem a tagállamok döntési, jogalkotási szabadságát terjesztette ki erre a kérdésre.¹⁰ Másrészt azt sem mondta ki a testület, hogy a magzat alkotmányos értelemben embernek, személynek minősül teljes jogképességgel, de azt sem, hogy ne minősülhetne annak tagállami szabályozás alapján.¹¹ A döntés alapvető következménye volt, hogy ismét felszínre hozta az embrionális, magzati személyiség kérdését,¹² azzal, hogy immár nem áll az abortuszhoz való – szövetségi – alkotmányos jog a embrionális, magzati

⁶ Lee M. Silver – Susan Remis Silver: Confused Heritage and the Absurdity of Genetic Ownership. *Harvard Journal of Law and Technology*, Vol. 11., No. 3. (1998) 594.

⁷ 142 S. Ct. 2228 (2022).

⁸ Sarolta Molnár: US Constitution and the Notion of Family. The Risks of the Supreme Court's Judicial Activism through Family and Privacy Cases. *Pázmány Law Review*, Vol. 11. (2024) 11. <https://doi.org/10.55019/plr.2024.1.81-99>

⁹ Rebecca Feinberg: Transcript: The Future of IVF Post Dobbs. *Journal of Law and Health*, Vol. 37., No. 1. (2023) 1. Az ügy Mississippi tagállamból indult útjára, melynek joga tilalmazta a terhesség megszakítását a magzati fejlődés tizenötödik hetétől.

¹⁰ Lyle R. Strathman: Personhood Refutes Legalized Abortion. *The Human Life Review*, Vol. 50., No. 1. (2024) 28.

¹¹ Gerard Letterie – Dov Fox: Legal personhood and frozen embryos: implications for fertility patients and providers in post-Roe America. *Journal of Law and the Biosciences*, Vol. 10., No. 1. (2023) 3. <https://doi.org/10.1093/jlb/lсад006>

¹² Monika Jordan: The Post-Dobbs World: How the Implementation of Fetal Personhood Laws Will Affect In Vitro Fertilization. *UIC Law Review*, Vol. 57., No. 2. (2024) 253.; Cynthia Sooho: An Embryo is not a Person: Rejecting Prenatal Personhood for a More Complex View of Prenatal Life. *ConLawNOW*, Vol. 14. (2023) 112.

személyiséggel összefüggő jogszabályi rendelkezések útjában.¹³ Harmadrészt a testület nem foglalkozott az asszisztált reprodukción belül az *in vitro* fertilizációs eljárás során az anyatesten kívüli embriók jogállásával, illetve az *in vitro* embriókkal összefüggésben felmerülő kérdésekkel.¹⁴

2.3. A Dobbs-ügy hatása a tagállamokra: a ‘meg nem született gyermekek’

A 2022-es Dobbs-ügy óta több tagállam fogadott el olyan jogszabályt, amely kimondja, hogy az emberi élet a fogantatástól kezdődik.¹⁵ Hozzávetőlegesen 14 tagállam használja a ‘meg nem született gyermek’ (a törvényszövegek alapján: „*unborn child*”) kifejezést a megtermékenyülést követően, de ezek között van olyan – például Georgia állam –, amelyik az anyatesten kívüli, *in vitro* embriót kizárja ebből a körből.¹⁶

Számos tagállam valamilyen módon, de korlátozza a terhességmegszakításhoz való hozzáférést.¹⁷ E korlátok a teljes tiltástól a szigorúbb feltételeken át az enyhébb megszorításokig terjedhetnek, például büntetőjogi szankciók, társadalombiztosítási finanszírozás kizárása, időhatár kikötése, egészségügyi szempontok figyelembevétele stb.¹⁸

Néhány példán keresztül megvilágítva, Georgia állam 2022-ben hatályba lépett jogszabálya a terhességmegszakítás tilalmát a magzati szívverés megindulása után jogeltesnek tekinti, amelyet a fogantatást követő hatodik hétre tesz, és a személy fogalmába pedig beleérti a meg nem született gyermeket („*unborn child*”). Hasonló, a magzati szívhangra utaló jogszabályt hozott 2023-ban Dél-Karolina állam is, amely a személy fogalmát a megtermékenyítés pillanatához köti.¹⁹

Oklahoma terhességmegszakításra vonatkozó jogszabálya szintén kifejezetten meg nem született gyermeknek („*unborn child*”) nevezi a magzatot a megtermékenyülés pillanatától kezdve egészen a születésig. A terhesség megszakítására pedig kizárólag

¹³ Deborah J. Leffell: How ART Exceptionalism Exposes the Pretense of Fetal Personhood. *New York University Law Review*, Vol. 99., No. 1. (2024) 379.

¹⁴ Uo. 369.

¹⁵ A legszigorúbb szabályozást követő államok közé tartozik Alabama, Arkansas, Idaho, Kentucky, Louisiana, Missouri, North Dakota, Oklahoma, Tennessee, Texas, Nyugat-Virginia. Ezekben az államokban a terhességmegszakítás bűncselekménynek számít. Laura Hermer: Intentional Parenthood, Contingent Fetal Personhood, and the Right to Reproductive Self-Determination. *University of Michigan Journal of Law Reform*, Vol. 57., No. 2. (2024) 295–296. <https://doi.org/10.36646/mjlr.57.2.intentional>; Leffell i. m. 386–387. A tagállamok továbbra is a magánélethez való jog (*privacy*) mentén érvelnek polgári jogilag. John Dinan: The Constitutional Politics of Abortion Policy after Dobbs: State Courts, Constitutions, and Lawmaking. *Montana Law Review*, Vol. 84., No. 1. (2023) 34–35.

¹⁶ Hermer i. m. 291.

¹⁷ Feinberg (2023) i. m. 2.

¹⁸ Vö. Kerry Lynn Macintosh: Dobbs, Abortion Laws, and In Vitro Fertilization. *Journal of Health Care Law and Policy*, Vol. 26., No. 1. (2023) 11–12., 15–17; Jordan i. m. 251.; Interactive Map: US Abortion Policies and Access After Roe. <https://states.gutmacher.org/policies/>

¹⁹ Jordan i. m. 267. Ugyanitt a tagállami *supreme court* gyermeknek minősítette a magzatot, és büntetőjogi szankciót alkalmazott az anyával szemben, aki a harmadik trimeszter alatt kábítószer fogyasztott, amely kimutatható volt a magzati szervezetben, s ez okozta a halálát.

akkor kerülhet sor, ha az az anya életét veszélyezteti;²⁰ nincs lehetőség abortusz végzésére akkor sem, ha a terhesség például erőszak következménye, vagy ha a gyermek vérfertőző kapcsolatból származik. Arkansas vagy Kentucky államban is teljeskörű – büntetőjogi – tilalom érvényesül.²¹

Külön említést érdemel Idaho állam, ahol a jogszabály kizárólag akkor engedi meg a terhesség megszakítását, ha a terhesség fennmaradása anya halálához vezetne.²² E jogszabály azonban 2022-ben, a Dobbs döntést követően összeütközésbe került egy szövetségi szintű jogszabállyal (*Emergency Medical Treatment and Active Labor Act* – EMTALA), amely minden egészségügyi intézményt arra kötelez, hogy sürgősségi osztályukon a beteg állapotát stabilizálják, ha annak elmaradása halálhoz vagy egészségkárosodáshoz vezetne. Idaho állam jogszabálya viszont kizárja az abortusz lehetőségét akkor, ha csupán az anya egészségének megőrzése a cél. Tehát sürgősségi ellátás során is csak akkor lenne végezhető terhességszakítás, ha az anya életét kellene megmenteni. A szövetségi igazságügyi minisztérium (*Department of Justice*) 2022-ben pert indított a tagállam ellen, s a szövetségi *district court* előzetes végzésében megtiltotta Idaho jogszabályának kikényszerítését, helyt adva ezzel az EMTALA-ban foglaltaknak. Az ügy a SCOTUS elé került volna, de a testület végül a 2024 nyarán hozott döntésében nem fogadta be az indítványt.²³

Összességében elmondható, hogy sok tagállamokban találunk olyan szabályokat, amelyek a *testen belül* fejlődő magzati életet védik, s ezzel a szemlélettel egyértelműen a személy fogalmát terjesztik ki a magzatra is. Hozzá tartozik ugyanakkor ehhez, hogy egy folyamatosan mozgásban lévő területről van szó, ha a tagállami jogalkotási folyamatokat szemléljük, de látható, hogy a Dobbs-döntés radikális változást hozott a magzati élet védelme tekintetében tagállami szinten. Jelenleg számos tagállam jóval szigorúbb szabályozást követ, mint például az európai államok többsége.

3. Aggályok az anyatesten kívüli embrió tekintetében a Dobbs-ügy következményeként

Határvonalat kell húzni az anyatesten belül, és *in vitro* fertilizáció során az *anyatesten kívül* fejlődő embrió között, mivel testen kívüli művi megtermékenyítés esetén az *in vitro* embriókkal kapcsolatos kérdések kimaradtak már az évtizedekkel ezelőtti 'pro-life'– 'pro choice' vitákból is.²⁴ A SCOTUS által eldöntött Dobbs-ügy sem tért ki arra 2022-ben, hogy a terhességszakítással összefüggő jogszabályi változások mennyiben érintik az asszisztált reprodukciós technikák közül a testen kívüli megtermékenyí-

²⁰ Oklahoma Statutes. tit. 63 § 1–745.32.

²¹ Arkansas Code Annotated § 5–61–404(a); Dinan i. m. 34.

²² Idaho Code § 18–622.

²³ Moyle v. United States, 603 U.S. _ (2024) Docket No. 23–726 (06/27/2024); Aliza Rosen: Important Abortion Cases in a Holding Pattern Following SCOTUS Decisions. (Published: July 03, 2024) <https://publichealth.jhu.edu/2024/scotus-mifepristone-and-emptala-decisions-explained>

²⁴ Eli Y. Adashi – Daniel P. O'Mahoney – I. Glenn Cohen: Assisted Reproduction Post-Dobbs: The Prospect of Legislative Protection. *Fertility & Sterility Reports*, Vol. 4., No. 2. (2023) 128. <https://doi.org/10.1016/j.xfre.2023.02.005>

tést.²⁵ Két különböző jelenségről van szó, s ebből fakadóan a szabályozási tendenciák is különbözőek.

3.1. Többlettényezők az *in vitro* embrió tekintetében

Az *in vitro* fertilizációs eljárás nem terhességmegszakítás, nem az élet kioltását célozza, hanem épp ellenkezőleg, az élet keletkezését, a várandósság elősegítését. Ennek ellenére az eljárás szükségszerűen magában hordoz olyan elemeket, amelyek az élet védelmének kérdéseit vetik fel, de más körülmények között.

Ez a tény az Egyesült Államokban is bizonytalan helyzeteket eredményezett a következők miatt.²⁶ A testen kívüli embrió – az eljárás sajátossága miatt – gyakran van kitéve veszélynek, károsodás kockázatának, illetve megsemmisülésnek.²⁷ Az eljárás során gyakran több embriót hoznak létre, mint amennyi beültetésre kerül, s ezeket az embriókat egy esetleges későbbi beültetés céljából bizonyos ideig fagyaszttva tárolják. Újra kell gondolni, hogy mi történjen például akkor, ha a fagyaszttva tárolásra előírt jogszabályi idő lejár? Vagy a szülők kéri az embriók megsemmisítését? Esetleg többes terhesség során kell ún. szelektív terhességmegszakítást végezni az eljárás sikeressége érdekében? Egyáltalán szabad-e több embriót visszaültetni, amely önmagában is a vetélés – a testen belüli magzati élet megsemmisülésének – kockázatát hordozza magában? De ide tartozhat az ún. preimplantációs genetikai diagnosztika is, melynek során az embrió szintén megsemmisülhet. S a preimplantációs diagnosztika folyamatosan fejlődik, több szempont szerint is lehetőséget ad például az embriók közötti szelekcióra.²⁸ Ezekre az esetekre vonatkoznak-e a terhességmegszakítással összefüggésben, az emberi élet keletkezéséről, a jogalanyiságról elfoglalt tagállami jogalkotói álláspontok?²⁹

Ha az Egyesült Államokat vizsgáljuk, akkor nincs szövetségi szintű szabályozás az egész asszisztált reprodukció tekintetében sem, és alapvetően piaci igények határozzák meg e területet, amelyek eleve az eljárás sikerességét, hatékonyságát tekintik mérvadónak. Így például jogszabályi szintű szabályozás nincsen arra vonatkozóan, hogy mennyi embriót lehet létrehozni és beültetni egy eljárás során, és ezzel a többes

²⁵ Macintosh i. m. 2.

²⁶ A terhességmegszakítás kérdésén kívül jelenleg 37 tagállam tiltja büntetőjogilag a magzatölést, magzatelhajtást (*fetal homicide*), de ezek a jogszabályok nem vonatkoznak az *in vitro* fertilizáció során létrejött testen kívüli embriókra. Paul Benjamin Linton: In Vitro Fertilization, State Wrongful Death Statutes and State Fetal Homicide Statutes: The Reaction to LePage v. Center for Reproductive Medicine. *Issues in Law & Medicine*, Vol. 39., No. 1. (2024) 54–55.

²⁷ Eva C. Feinberg et al.: An Egg is Not a Chicken and an Embryo is not a Child. *Fertility and Sterility*, Vol. 121., No. 5. (2024) 752. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2024.03.013>

²⁸ Edward. R. Grant: The Short-lived Verdict in Le Page v Center for Reproductive Medicine: Why ‘Personhood’ Matters in the Regulation of Assisted Reproductive Technologies. *Medical Law Review*, Vol. 32., No. 3. (2023) 406. <https://doi.org/10.1093/medlaw/fwae020>

²⁹ Macintosh i. m. 2.; Hermer i. m. 2.

terhességek kockázata, és egyes embriók megsemmisülésének a kockázata, bizonyos beavatkozásoknál a születési rendellenességek kockázata is növekszik.³⁰

3.2. Az embrió mint 'meg nem született gyermek'?

Ha az *in vitro* embrióra, mint emberi életre rávetítjük a terhességmegszakításra vonatkozó szabályokat, és személynek, 'meg nem született gyermeknek' tekintjük a megtermékenyülés pillanatától, akkor figyelembe kell venni ennek polgári jogi és büntetőjogi konzekvenciáit, felelősségi vonatkozásait is. Ez az *in vitro* fertilizációs eljárásokat szinte teljes mértékben hátrányosan befolyásolná,³¹ vagy ellehetetlenítené, s elkerülhetetlen konfliktusokkal járna.³² Például kinek a joga érvényesüljön, ha az anya és az *in vitro* embrió érdekei ütköznek; csupán egy petesejt kinyerésére legyen-e lehetőség; egy szándékos vagy gondatlan magatartás az embrióval szemben az anya, a pár, az orvos, vagy harmadik személy részéről milyen polgári és büntetőjogi következményekkel járjon, hiszen ha gyerekekről, emberről beszélünk, akkor például büntetőjogi szempontból az összes életellenes, testi épség ellenes tényállások felhívhatók. Tárolható-e fagyasztva az embrió, vagy esetleg az sértené-e valamilyen jogosultságát? Egyáltalán az egész eljárás tekinthető-e úgy, hogy embriók életét teszi ki valamilyen módon veszélynek azzal, hogy a testen kívül létrehozott embriók közül a legéletképesebb(ek) kerül(nek) beültetésre?³³

Nehezen képzelhető el, hogy magának az embriónak a *fizikai elhelyezkedése* megváltoztatná magának az embriónak a természetét. Ha a megtermékenyülés a védendő élet kezdetének pillanata, akkor ebből a szempontból irrelevánsnak lehetne tekinteni, hogy a megtermékenyülés testen kívül, vagy testen belül történt-e meg.³⁴ A Dobbs-ügyben hozott döntés következményei bizonytalanok.³⁵

Érdekes ugyanakkor, hogy még a terhességmegszakítást kriminalizáló tagállamok közül is sokan kivételt tesznek az asszisztált reprodukciós eljárásokkal kapcsolatban.³⁶ Azaz, amíg az anyatesten belül fejlődő embrió személynek, meg nem született gyermeknek minősül, addig az anyatesten kívüli embriót nem tekintik annak.

Hosszú időn keresztül volt megfigyelhető, hogy a jogi szabályozás szempontjából a meddő személyek, párok – a megbízók – gyermekszületéshez való érdeke volt a döntő,

³⁰ Romualdo Sciorio – Sandro C Esteves: Contemporary Use of ICSI and Epigenetic Risks to Future Generations. *Journal of Clinical Medicine*, Vol. 11., No. 8. (2022) 2136. <https://doi.org/10.3390/jcm11082135>

³¹ Jordan i. m. 282.

³² Linton i. m. 51.

³³ Jordan i. m. 285.; Perrine Ginod – Michael H. Dahan: Embryos as Unborn Children: the Alabama Supreme Court's Ruling and its Possible Impact for Legal Rulings in Other States. *Fertility & Sterility Reports*, Vol. 5., No. 2. (2024) 131. <https://doi.org/10.1016/j.xfre.2024.03.006>

³⁴ Hermer i. m. 292.

³⁵ Rachel Rebouche – Mary Ziegler: Fracture: Abortion Law and Politics after Dobbs. *SMU Law Review*, Vol. 76., No. 1 (2023) 30. <https://doi.org/10.25172/smulr.76.1.8>

³⁶ Leffell i. m. 389.

s nem annyira a meg nem született élet védelme.³⁷ Ugyanakkor találkozhatunk olyan jogszabályokkal, valamint bírósági döntésekkel, ahol e két tényező komoly kollízióba kerül.

4. Az *in vitro* embrió személy mivoltának megjelenési formái

Az *in vitro* embrió jogi státuszával kapcsolatban érdemes kicsit visszamenni az időben, ugyanis itt is egy napjainkig tartó folyamat rajzolódik ki, és fejlődik tovább.

Különösen a fagyasztva tárolt embriók jogállásával kapcsolatban döntően az Egyesült Államokban történt jogesetek bizonyítják a nehézséget. Ezeknek az ügyeknek a közös jellemzője, hogy a házas- vagy élettársak *in vitro* fertilizációs eljárásban vesznek részt, melynek során az anyatesten kívül létrehozott embriók lefagyasztása válik szükségessé, majd a felek házassága vagy kapcsolata felbomlik, s dönteni kell a fagyasztva tárolt embriók további sorsáról. Az eljáró bíróságok három irányból tudják megközelíteni a kérdést. Egyrészt a szülők reprodukciós jogai egymással kerülnek összeütközésbe, leggyakrabban az egyik fél a gyermekek megszületését akarja, míg a másik fél nem akar szülővé válni. Másrészt ezekben az esetekben élesen felvetődik az anyatesten kívül létrehozott embrió személy vagy dolog mivolta. Harmadrészt adott egy kötelmi jogi alap is, mert általában az *in vitro* fertilizáció és az embriók mélyhűtése előtt a szülőknek tenniük kell egy előzetes nyilatkozatot, melyben a házasság vagy kapcsolat jövőbeli lehetséges felbomlása esetére rendezik a mélyhűtve tárolt embriók sorsát. Több lehetőség közül van mód ilyenkor választani, lehet kérni az embriók saját célú felhasználását, megsemmisítését, adományozását.³⁸

4.1. Az embrió mint ‘köztes kategória’

Az első ilyen jogeset, ami egy tagállam legfelsőbb bírói fórumát elérte, a Davis v. Davis ügy 1992-ből származik.³⁹ A Tennessee államban élő pár házasságát a bíróság felbonthatta, de nem tudtak megegyezni a hét fagyasztva tárolt – genetikailag saját – embrió feletti ‘felügyeleti jogot’ illetően, s előzetes nyilatkozat sem állt rendelkezésre. Az anya a visszaültetésüket, illetve adományozásukat szerette volna elérni, az apa viszont nem akart genetikai szülővé válni, s kérte az embriók megsemmisítését. Az első fokon eljáró bíróság kimondta, hogy az embriók emberi lénynek („*human beings*”) minősülnek, s érdekük az, hogy megszülessenek.⁴⁰ Az állam legfelső bírósága ezzel ellentétben úgy határozott, hogy az apának jogvédte érdeke, hogy ne váljék akarata ellenére genetikai apává akkor, ha terhesség még nem következett be. Kimondta továbbá, hogy az emb-

³⁷ Emma Waters: Taming IVF’s Wild West. *The New Atlantis*, Vol. 76. (Spring 2024) 62.

³⁸ Mary Joy Dingler: Family Law’s Coldest War: The Battle for Frozen Embryos and the Need for a Statutory White Flag. *Seattle University Law Review*, Vol. 43. (2019) 295–296.; Allyson Wade: Using Contract Law to Resolve Frozen Pre-Embryo Disputes. *Maryland Law Review*, Vol. 81., No. 3. (2022) 1056–1059.

³⁹ 842 S.W.2d 588 (Tenn. 1992).

⁴⁰ Stanley H. Friedelbaum: Reassessing Family Relations Law: Issues and Inquiries in the States Courts. *Albany Law Review*, Vol. 68., No. 2. (2005) 245.

rió nem tekintendő embernek, sem a tagállami, sem pedig a szövetségi jog szerint, de dolognak sem. Egy 'átmeneti kategóriának' („*interim category*”) tekintette őket a bíróság, amelyek különös tiszteletet érdemelnek potenciális emberi mivoltuk miatt, tehát *speciális státuszt* határozott meg számukra a személy és a dolog kategóriái között.⁴¹

A Davis-ügy kivételnek tekinthető, az egyéb hasonló tényállás mentén hozott döntések lényeges hozadéka összességében az, hogy a bíróságok inkább a felek előzetes nyilatkozatát részesítik előnyben, s a tagállami jogalkotók is elfogadtak olyan jogszabályokat, ami az előzetesen tett nyilatkozat prioritását és kikényszeríthetőségét mondja ki. A megállapodás érvényességének elismerése a dologi jogi, tulajdonjogi elméletet erősíti az *in vitro* embriókkal összefüggésben.⁴²

Jogszabályi szempontból, de szintén kivételként érdemes megemlíteni Arizona államot, ahol ilyen esetekre a jogalkotói rendelkezés 2018-tól annak a félnek ad elsősorban rendelkezési jogot az embrió felett, akinek a szándékában áll, hogy az embrióból gyermek szülessen.⁴³ Ezzel a szabályozás figyelmet fordít az anyatesten kívüli embrionális élet valamilyen mértékű védelmére is.

4.2. Az embrió mint 'jogi személy'

Louisiana tagállam joga az, ami a szembeötlő módon különbözik a többi tagállamétól az *in vitro* embriók védelmét és jogalanyiságát illetően.⁴⁴ A jogalkotó még jóval a 2022-es Dobbs-ügy előtt 1986-ban különbséget tett a testen belül és a testen kívül fejlődő embrió között, észelve azt, hogy a Roe-ügyben a tagállamokra rótt korlátozás csak a testen belül fejlődő életre vonatkozik, az *in vitro* embrióra viszont nem.

A jogalkotó önálló 'jogi személyként' („*juridical person*”) definiálja az anyatesten kívül megtermékenyített petesejtet, az *in vitro* embriót. Az embriónak önálló identitása van, perben állhat és perelhető is. A jogalkotó elismeri személy mivoltát, felruházza *jogképeséggel*, s biztosít számára bizonyos jogosultságokat. A törvény az emberi lény kifejezést használja, s deklarálja, hogy az emberi embrió önálló entitás („*separate entity*”). Kimondja, hogy az embrió kizárólag reprodukciós célra használható fel, tulajdonjog nem állhat fenn rajta, s tilos a szándékos megsemmisítése. Az embriót *létrehozó párnak szülői jogosultságai vannak*, ennek esetleges hiányában az eljárást végző orvos

⁴¹ Egyéb hasonló tényállású precedensértékű ügy volt többek között: York v. Jones, 717 F.Supp. 421 (E.D.Va. 1989); Kass v. Kass, 91 N.Y.2d 554 (N.Y. Ct. App. 1998); 431 Mass. 150 (Mass. 2000); A.Z. v. B.Z., 725 N.E.2d 1051; J.B. v. M.B., 170 N.J. 9 (N.J. 2001) 783 A.2d 707; Litowitz v. Litowitz, 48 P.3d 261 (Wash. 2002); In re the Marriage of Witten, 672 N.W.2d 768 (Iowa 2003); Roman v. Roman, 193 S.W.3d 40 (Tex. App. 2006); In the Matter of the Marriage of Dahl and Angle, 222 Ore. App. 572 (Or. Ct. App. 2008); In re Marriage of Rooks, 429 P.3d 579, 581 (Colo. 2018); Reber v. Reiss, 42 A.3d 1131 (Pa. Super. Ct. 2012). Egyébként a 'köztes kategória', mint *sui generis* jogi entitás előfordul más államok precedens értékű jogeseteiben is, pl. Jocelyn P. v. Joshua P., 250 Md. App. 435, 250 A.3d 373 (2021); Findley v. Lee, No. FDI13780539, 2015 WL 7295217, (Cal. Super. Ct. Nov. 18, 2015).

⁴² Barry Brown: Reconciling Property Law with Advances in Reproductive Science. *Stanford Law & Policy Review*, Vol. 6. No. 2. (1995) 77.

⁴³ Arizona Revised Statutes § 25–318.03 (2018); Soohoo i. m. 103.

⁴⁴ Louisiana Revised Statutes § 9:121–9:133.

az embrió időleges gyámjának minősül, akinek a feladata megvédeni az embrió jogait. Az embrió adományozása lehetséges, de azt ‘örökbefogadó beültetésként’ („*adoptive implantation*”) nevesíti a törvény, amivel szintén az embrió emberi mivoltára utal. Ebben az esetben a szülők írásban lemondanak felügyeleti jogukról, s így járulnak hozzá az embrió örökbeadásához. Az ellenérték fejében történő embrió- és petesejt-adományozást a törvény kifejezetten tiltja.

Már a fogalom-meghatározás is különleges, mely szerint embriónak minősül a megtermékenyített petesejt, amely egyedi genetikai tulajdonságokkal rendelkezik, s az anyaméhben meg nem született gyermekké fejlődik.

A törvény kimondja, hogy biológiailag az embrió emberi lénynek minősül, s egyértelműen ki is zárja, hogy tulajdonjog álljon fenn rajta. Az *in vitro* fertilizációs eljárásban részt vevők számára az embrió tekintetében két lehetőség adott. Egyrészt szülői státuszt kapnak az embrió felett, ha ezzel egyetértenek. Másrészt, ha a páciensek szülői jogaikról lemondanak, ezzel tulajdonképpen az embrió más páciens általi – közhatalmi aktust magában foglaló – örökbefogadásához járulnak hozzá. Egyebekben az embrió örökbefogadása szinte mindenben azonos a már megszületett gyermekével, így annak nyílt vagy titkos formája is lehetséges, továbbá ugyanúgy szükséges hozzá alkalmassági vizsgálatot végezni és környezettanulmányt készíteni annak biztosítása érdekében, hogy az örökbefogadó szülők a gyermeknevelésre alkalmasak-e. Ez azonban azzal is jár, hogy amennyiben nem kerül sor az összes embrió visszaültetésére, akkor az embriókat létrehozó szülőknek szükségképpen le kell mondaniuk róluk, s örökbefogadásukhoz hozzá kell járulniuk, akkor is, ha nem akarják, hogy a genetikailag tőlük származó embriókat más személy szülje meg, s nevelje fel a gyermeket.⁴⁵

Abból az alapállásból kiindulva, hogy az embrió felett tulajdonjog nem gyakorolható, a törvény kifejezetten megtiltja az embriók megsemmisítését. Bevezeti viszont e tekintetben az életképesség kritériumát, s amennyiben az embrió bizonyos időn túl nem képes a továbbfejlődésre, akkor életképtelennek kell tekinteni, s ezzel megszűnik a jogi személy státusza is.

4.3. Az embrió mint ‘gyermek’

Alabama államban – amelyik a terhességmegszakítást tekintve büntetőjogilag az egyik legszigorúbb szabályozást követi – a tagállami legfelső bíróság 2024 februárjában a mérföldkőnek számító *LePage v. Center for Reproductive Medicine* ügyben kimondta, hogy az anyatesten kívüli embriók, a megtermékenyített petesejtek jogilag a gyermekkel esnek egy tekintet alá, s ha az embrió akár gondatlan magatartás folytán megsemmisül, akkor az egészségügyi intézmény egy gyermek haláláért tehető felelőssé.⁴⁶

A tényállás szerint a felperesek az egészségügyi intézményben *in vitro* fertilizációs eljárásban vettek részt, és az embriókat a beültetésig fagyasztva tárolta a klinika. Az

⁴⁵ Naomi R. Cahn: *Test Tube Families: Why the Fertility Market Needs Legal Regulation*. New York, NYU Press, 2009. 98.; Vö. June Carbone – Naomi Cahn: Embryo Fundamentalism. *William & Mary Bill of Rights Journal*, Vol. 18., No. 4. (2010) 1040.

⁴⁶ No. SC-2022-0515 (Ala. May. 3, 2024).

erre szolgáló helyiség azonban egy mulasztás miatt nem lett lezárva, s szintén a klinikán kezelt egyik páciens bement oda, s kíváncsiságból kinyitotta a fagyasztás céljára szolgáló tartányt, kivett néhány embriót tartalmazó tégelyt, de hirtelen el is ejtette azokat, mivel a tárolásra szolgáló folyékony nitrogén súlyos égési sérüléseket okozott számára. Az embriók – amelyek három páciensből származtak – megsemmisültek.

A döntéssel a bíróság elismerte az *in vitro* embriót mint személyt. A döntés ugyan nem tiltotta meg az *in vitro* fertilizációt, azonban azt követően a tagállamban működő egészségügyi szolgáltatók azonnal felfüggesztették e tevékenységüket. A tagállami jogalkotó gyorsan reagált, a döntést követő három héten belül jogszabályi szinten zárta a klinikák felelősségét ilyen esetek tekintetében.⁴⁷ Annak eldöntésével viszont a jogalkotó adós maradt, hogy az *in vitro* embriók – a bírósági döntésben megfogalmazott állásponttal összefüggésben – személynek minősülnek-e vagy sem.⁴⁸

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az alabamai döntés nem tekinthető jogilag a Dobbs-ügy következményének, mert itt *anyatesten kívüli embriókról* volt szó, nem pedig a terhesség megszakításáról. A bíróság egy módosításokkal hatályban lévő – igaz 1872-ben keletkezett – tagállami jogszabályt,⁴⁹ valamint a hatályban lévő tagállami alkotmány kiegészítését értelmezte, amely a – jogszabályi szöveg szerint – „gyermek”, „kiskorú” életének valamilyen jogellenes magatartás, mulasztás, gondatlanság következtében történő kioltásáról szól, s amely alapján a szülők sérelemdíjat követelhetnek.⁵⁰ Az eredeti törvényszöveg a gyermek fogalmába beleértette a meg nem született gyermekeket is. Ez alapján jutott arra a következtetésre a bíróság, hogy az anyatesten kívüli embriók anyaméhén kívüli gyermekeknek („*extrauterine children*”) tekinthetők, s az említett kifejezések minden meg nem született életre is kiterjeszthetők, függetlenül attól, hogy ezen meg nem született életetek hol – testen belül vagy kívül – helyezkednek el.

Érdekes ugyanakkor, hogy a precedens szerint gyermekekről van szó, a tagállami jogalkotó mégis immunitást biztosít a művi megtermékenyítést végző intézményeknek, tehát a probléma jól érzékelhető a jogalkotói szándék és a bírósági gyakorlat között.⁵¹

⁴⁷ Michelle J. Bayefsky: Protecting Access to Infertility Treatment in a Post-Dobbs United States. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*, Vol. 41., No. 7. (2024) 1713. <https://doi.org/10.1007/s10815-024-03158-x>; Sonia Suter – Naomi Cahn: Lawmakers Rushed to Protect IVF in Alabama – Why wasn't Abortion Afforded the Same Urgency? *The British Medical Journal*, 08 March 2024. 1. <https://doi.org/10.1136/bmj.q581>

⁴⁸ Vélhetően politikai okok is meghúzódtak a háttérben. Bryant Furlow: Alabama Supreme Court's "Extrauterine Children" Decision Alarms Oncologists and Fertility Experts. *The Lancet*, Vol. 25., No. 4. (2024) 423. [https://doi.org/10.1016/S1470-2045\(24\)00139-6](https://doi.org/10.1016/S1470-2045(24)00139-6)

⁴⁹ Wrongful Death of a Minor Act, 1872. Wrongful Death of a Minor Act, § 6–5–391, Alabama Code 1975. Nyilvánvalóan a jogalkotói szándék ekkor nem terjedt ki az asszisztált reprodukcióra, ahogy annak az egyetlen külvéleményt megfogalmazó bíró hangot is adott.

⁵⁰ Alabama Constitution of 1901, Art. I, § 36.06.

⁵¹ Nem egyedüli jelenségről van szó, például Indiana és Nebraska a terhesség-megszakítás területén kifejezetten megszorító államnak minősül, ugyanakkor az IVF területén megengedő a szemlélete. Indiana CODE § 16–34–1–0.5 (2022); Nebraska Revised Statutes § 28–396 (2006).

5. Két érdekesség a Európából az *in vitro* embrió jogalanyisága vonatkozásában

Egységes álláspont Európában sincsen.⁵² Azonban említést lehet tenni Németországáról, ahol a jogalkotó 1990-ben fogadta el az embrió védelméről szóló törvényt (*Embryonenschutzgesetz* – EschG), amely kifejezetten életvédelmi szempontból szabályozza az asszisztált reprodukciós technikákat.⁵³ Így például főszabály szerint kizárt az embrió fagyasztva tárolása, csak kivételesen lehetséges, akkor, ha az anyánál fellépő egészségügyi okokból kifolyólag csak később tudják visszaültetni, vagy például kizárólag annyi petesejt kerülhet megtermékenyítésre, amennyi majd beültetésre is kerül. Azaz a jogi szabályozás anyatesten kívüli embriók esetében is szigorú szabályozást mutat: az embrió emberi méltósággal rendelkező emberi lény.⁵⁴

5.1. Az élet keletkezése mint folyamat

Egy kuriózumnak számító német bírósági ítéletről érdemes szólni, amely kiválóan érzékelteti, hogy az emberi életnek, és az ehhez kapcsolódó jogi minőségnek vagy védelemnek a határai biológiai okok miatt a jog számára elmosódhatnak. 2010-ben a rostocki tartományi legfelső bíróság (*Oberlandesgericht*), világított rá arra, hogy biológiai tényeket milyen nehéz jogszabályi szinten megragadni.

Egy házaspár asszisztált reprodukciós eljárásban vett részt, a petesejteket megtermékenyítették a férfi ivarsejtjeivel, de rögtön ez után le is fagyasztották azokat, tehát az ivarsejtek végleges összeolvadásának folyamata, az embriók kifejlődése még nem történt meg. Ezek után a férj autóbalesetben tragikus hirtelenséggel elhunyt. Mivel az ivarsejtek lefagyasztott állapotban már élő voltak készítve az egyesülésre, az özvegy ezeknek a megtermékenyített petesejteknek a felhasználását, az eljárás folytatását kérte az egészségügyi intézménytől. A klinika megtagadta azt az ESchG azon rendelkezésére hivatkozással, amelyik büntetni rendeli, ha a petesejtet a férfi halála után termékenyítik meg az elhunyt hímivarsejtjeivel.⁵⁵ Ezek után a nő bírósághoz fordult, s

⁵² Vö. pl. Parillo v. Italy (No. 46470/11), Grand Chamber, ECHR 27 August 2015.; Gabriela Belova: Some Remarks on the Legal Status of Human Embryo. *Kutafin Law Review*, Vol. 6., No. 1. (2019) 11. <https://doi.org/10.17803/2313-5395-2019-1-11-002-012>; Urban Vrtacnik: (Legal) Status of Embryo in Biomedically Assisted Procreation. In: Peter Clark – Kamil Hakan Dogan (szerk.): *Contemporary Issues in Clinical Bioethics – Medical, Ethical and Legal Perspectives*. IntechOpen, 2024. 7–8. <https://doi.org/10.5772/intechopen.1002201>

⁵³ Embryonenschutzgesetz vom 13. Dezember 1990 (BGBl. I S. 2746).

⁵⁴ A Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*) korábban két döntésében foglalkozott ezzel, s annak a felfogásnak engedett teret, amelyik a magzatot jogilag is emberi lénynek tekinti és védelemben részesíti. Az anyatesten belül fejlődő embrió, illetve magzat, mint emberi élet, emberi méltósághoz és élethez való joga az alkotmánybírósági döntések értelmében az alkotmányból levezethetően alapjogi védelemben részesül. BverfGE 39,1 (1975); BverfGE 88, 203 (1993). Ezek az alkotmánybírósági döntések egyértelműen csak a terhességmegszakítással, ebből fakadóan az anyatesten belül fejlődő embrióval, magzattal foglalkoztak, az *in vitro* fertilizáció során az anyatesten kívül létrehozott embrióval nem.

⁵⁵ Erwin Bernet: Reproduktionsmedizin. (Aktuelle Rechtsprechung in Leitsätzen.) *Recht der Medizin*, 2010/4. 121. ESchG § 4 (1) 3.

az ügy az özvegy javára dőlt el. A bíróság indokolása szerint az ESchG rendelkezése azért nem alkalmazható, mert a megtermékenyített petesejtek esetében – függetlenül attól, hogy a megtermékenyülés folyamata még nem fejeződött be, *s embrió még nem fejlődött ki* – a férfi ivarsejtjei még annak életében fel lettek használva. A törvény értelmezéséből pedig a halál utáni felhasználás tilalma vezethető le, az az eset, amikor maga a megtermékenyítés történik a halál után. Ebből következik az is, hogy a megtermékenyített petesejttel a megtermékenyülés *folyamata* indult meg, ami nagyjából huszonnégy órát vesz igénybe, a petesejt és a spermium találkozásával kezdődik, és a sejtmagok összeolvadásával fejeződik be. E folyamat kezdetétől a hímvarsejt már nem izolálható a petesejtből, ahogy más hímvarsejt sem játszhat további szerepet a megtermékenyülésben.⁵⁶

Az eset alapján látható, hogy a bíróság az embrióvédelmi törvény tiltó rendelkezéseit is megszorító módon értelmezte, az élethelyzet *biológiai alapjait* vette alapul, amikor jogi indokolásában a megtermékenyülés – és ezzel tulajdonképpen az emberi élet – folyamat-jellegét hangsúlyozta.⁵⁷

5.2. Az *in vitro* embrió dologi jogi különállása

Hazánkban egy érdekes ellentmondás figyelhető meg ezen a területen. A magzati élet védelméről szóló jogszabály hatálya kizárólag a testen belül fejlődő magzatra vonatkozik.⁵⁸ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) definíciója szerint embrió „[...] minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig”; magzat pedig „[...] a méhen belül fejlődő emberi lény a 12. hetétől”.⁵⁹ A jogszabály nyelvtani értelmezése alapján emberi lényről csak a tizenkettedik héttől beszélhetünk, de ebben az esetben is csak akkor, ha a magzat az anyaméhben helyezkedik el. Azaz – a nyelvtani értelmezésen túl, logikai értelmezés alapján – az anyatesten kívüli embrió nem emberi lény.

A jogszabály ezen túl kimondja, hogy „[a] testen kívül létrejött embriót a méhmagzat jogállása a beültetés napjától illeti meg”.⁶⁰ Fontos megjegyezni, hogy az Alkotmánybíróság a terhességmegszakításról szóló első döntésében elvi érveléssel mondta ki, hogy az Alaptörvény ('Alkotmány') szerint nem lehet semmit sem visszavenni az ember eddig elért jogi pozíciójából, a jogalanyiség köre nem szűkíthető.⁶¹ Az alkotmánybíróági állásponttal jól láthatóan ellentétes az Eütv. ezen rendelkezése, az, hogy a méhmagzati jogállás, és ezzel a magzat számára biztosított feltételes jogképeség az anyatesten kívüli embriót csak az anyaméhbe történő beültetéstől illeti meg. Az Eütv. rendelkezése

⁵⁶ Rainer Beckmann: OLG Rostock: Herausgabe von imprägnierten Eizellen nach dem Tode des Mannes. *Zeitschrift für Lebensrecht*, 2010/2. 56–57.

⁵⁷ Vö. Hámori Antal: Javaslat a még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelme érdekében. *Jogelméleti Szemle*, 2022/1. 50. <https://doi.org/10.59558/jesz.2022.1.36>

⁵⁸ 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről, 1. §.

⁵⁹ Eütv. 165. §.

⁶⁰ Eütv. 179.§ (3).

⁶¹ 64/1991. (XII.17.) AB határozat. ABH 1991. 297, 312.

‘visszavesz’ az ember eddig elért jogi pozíciójából, mert az anyatesten kívüli embrió-nak feltételes jogképessége nincs, az kizárólag az anyatesten belüli embrió-nak van. A jogszabály a szerint differenciál, hogy az embrió hol helyezkedik el.

Ezzel szemben a Ptk. az ember jogképességének kezdetét – élve születés feltételétől függően – a fogantatáshoz köti.⁶² de a Ptk. e rendelkezését az Eütv. tulajdonképpen lerontja anyatesten kívüli embriók esetében, ‘rászabályoz’ a Ptk.-ra és alapjogi kérdésekre is, kollíziót teremtve a jogszabályok között. A magyar jog szerint tehát az anyatesten kívüli embrió-nak – későbbi élve születés esetén – nem a fogantatástól kezdődik a jogképessége.

Az anyatesten belül fejlődő embrió, magzat részére adott a feltételes jogképesség, amelyből arra is következtethetünk, hogy a méhen belül fejlődő magzat *személynek* minősül, hiszen a jogképesség kizárólag a személyekhez kapcsolódó kategória. A testen belül fejlődő magzat részére gyámot is lehet rendelni, amennyiben ez jogainak megóvása érdekében szükséges, ami szintén csak a személyhez – s ezen belül is a természetes személyhez – kapcsolódó fogalom.

Az anyatesten kívüli embrió esetében viszont a feltételes jogképesség az Eütv. említett rendelkezése alapján kizárt, az a beültetéstől számítandó. Továbbá a jogszabály szerint rendelkezési jog gyakorolható felette, birtokolni és adományozni lehet, letétbe helyezhető, ebből pedig az következik, hogy az anyatesten kívüli embrió inkább *dolognak* minősül.⁶³

6. Lehetséges szabályozási alternatívák az *in vitro* embrió jogállásával összefüggésben

Az embrionális és magzati jogalanyiség kérdésköre továbbra is nyitott, és napjainkban ismét felszínre kerültek az ezzel kapcsolatos viták, különös tekintettel, ha esetleg a *testen belül* fejlődő magzatra vonatkozó életvédelmi szempontokat próbáljuk meg a *testen kívül* létező embrióra vetíteni. A következő lehetőségek adottak a jogalkotó számára az *in vitro* fertilizáció tekintetében.⁶⁴

Egyrészt a jogalkotó továbbra is korlátok nélkül, vagy bizonyos korlátozásokkal lehetővé teszi az eljáráshoz való hozzáférést a szülők reprodukciós szabadságát tartva szem előtt. Ebben az esetben az anyatesten kívüli embrió *dolognak* minősül, amelyre speciális szabályok vonatkoznak, de az életvédelmi szempontok nem hangsúlyosak.

Másrészt a jogalkotó kiterjeszti a *személy* és jogképesség fogalmát teljes mértékben az anyatesten kívüli embrióra, s ekkor *személynek* minősül, annak minden – fentebb vázolt – jogkövetkezményével együtt. Ez esetben maguknak az *in vitro* fertilizációs eljárásoknak a jogszerű volta is megkérdőjelezhető.

⁶² Vö. Jobbágyi Gábor: *Az élet joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 232–234.

⁶³ E különbségtételt erősíti az ún. „szívhang-rendelet” néven elhíresült jogszabály, amely alapján a terhességmegszakítás csak akkor végezhető el, ha a várandós nő számára az egészségügyi szolgáltató a magzati életfunkciók működésére utaló tényezőt egyértelműen azonosítható módon bemutatta. 29/2022. (IX. 12.) BM rendelet a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény végrehajtásáról szóló 32/1992. (XII. 23.) NM rendelet módosításáról, 1. sz. melléklet.

⁶⁴ Vö. Waters i. m. 65.

Harmadrészt a jogalkotó dönthet úgy is, hogy az *in vitro* embrió valamilyen 'köztes kategória', ami a személy és dolog felosztás tekintetében kissé értelmezhetetlen, de talán e körben értékelhető a potencialitás teóriája azzal, hogy az embriót bizonyos fokú védelem illeti meg, ami megjelenhet például a létrehozott embriók számának korlátozott voltában, a beültetés kötelezettségében, a megsemmisítés kizárásában, azaz bizonyos mértékű életvédelmi aspektusok megjelennek.

Megemlíthető még végül az Egyesült Államok jogirodalmában felvetett ún. 'amalgamated life-property model'. Az olyan államok, amelyek a személynek tekintik a meg nem született életet, s a személy mivolt kezdetét a megtermékenyüléshez kötik, vonakodnak attól, hogy az *in vitro* embriót dolognak tekintsék jogilag.⁶⁵ Ez a modell tulajdonképpen ugyanazt kínálja – más köntösben –, mint például az eddigi magyar szabályozás, azaz az embrió alapvetően dolog, de 'természetéből' adódóan speciális szabályok vonatkoznak rá.

Gyakran használt kifejezés az embrióval, a magzattal kapcsolatban a *potencialitás*, hogy az csupán 'potenciális', lehetséges, az emberré válás képességével bíró élet.⁶⁶ Ez egyrészt alátámaszthatja az embrió feltétlen védelmét, hiszen az embrió kétségtelenül hordozza az emberré válás egyedülálló és mászhoz nem hasonlítható képességét. Másrészt viszont meg is foszthatja e védelemtől az embriót, hiszen az emberré válás képessége csupán lehetőség ebben a feltevésben, s nem ténylegesség.

Összességében elmondható, hogy a testen belüli vagy kívüli embrióknak nem csupán a jogi, hanem a morális státusza tekintetében is különbözőek az álláspontok.⁶⁷ Nevezhetjük 'kvázi személyiségnek' vagy 'kvázi embernek' is, amikor a teljes személyiségi státuszuk csupán egy részhalmaza vonatkozik rá,⁶⁸ de nem emberi személyként tekinthető *eleve* jogalanyuk a fogantatástól kezdve.⁶⁹ Egységes álláspont nincsen, a 'terminológiai háború' viszont biztosan nem változtat a biológiai tényeken.

7. Következtetések

Az emberi életről alkotott felfogásunkat nagyban befolyásolják etikai, szociális, vallási, filozófiai tényezők, ahogy a neveltetés, az egyéni tapasztalat, a tudomány szempontjai sem hagyhatók figyelmen kívül.⁷⁰ Kétségtelen például, hogy a 2024-es alaba-

⁶⁵ Tracy J. Frazier: Of Property and Procreation: Oregon's Place in the National Debate over Frozen Embryo Disputes. *Oregon Law Review*, Vol. 88., No. 3. (2009) 939.

⁶⁶ Ivana Szadovska: The Moral Status of the Fetus and the Concept of Personhood. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research*, Vol. 57., No. 1. (2021) 155.

⁶⁷ Lilla Vicsek – Judit Sándor – Zsófia Bauer: The Human Embryo: Mapping Patients' Ethical Decisions in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, Vol. 7. No. 2. (2021) 152. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i2.780>

⁶⁸ Vö. Ela A. Lesham: Dead Bodies as Quasi-Persons. *Vanderbilt Law Review*, Vol. 77., No. 4. (2024) 1060.

⁶⁹ Frivaldszky János: Az ember jogalanyiségének, életéhez és méltóságához való joga a kortárs katolikus természetjogi alapú jogfilozófiai megközelítésben. *Acta Humana*, 2020/4. 54. <https://doi.org/10.32566/ah.2020.4.2>

⁷⁰ Sara Murray: The Frozen Ones: Disputes, Divorces, and Dispositions. *Florida Law Review*, Vol. 75., No. 3 (2023) 621.

mai LePage-ügyben kifejezetten vallási szempontok domináltak,⁷¹ de kétségtelen az is, hogy mind a terhességmegszakítás, mind az *in vitro* fertilizáció területén hangsúlyeltolódások figyelhetők meg a magzati élet, a magzati jogképesség javára.

A kontinentális jogi gondolkodástól Louisiana felfogása idegen lehet, nálunk a jogi személy kifejezés valamilyen szervezetet jelent, amelyet a jogalkotó jogképeséssel ruház fel annak érdekében, hogy maga a szervezet jogalany lehessen, saját nevében jogokat és kötelezettségeket vállalhasson. Ehhez járul, hogy a jogi szabályozás és a jogtudomány kizárólag a jogi személyekkel, mint szervezetekkel kapcsolatosan dolgozott ki bizonyos jellemzőket, amelyekkel a jogi személynek mint szervezetnek rendelkeznie kell e minőségében. A jogi személy fogalma kizárólag e szervezetekkel összefüggésben gyökeresedett meg, noha a jogi személy fogalmát jogszabály nem adja meg, azt a jogtudomány dolgozta ki. A szervezet azáltal válik jogi személlyé, hogy a jogalkotó ilyenként ismeri el.⁷²

Hazánkban például egy alapvető kiindulópont lehet *in vitro* embriók tekintetében is az, hogy a méhen belül fejlődő magzatnak jogképessége van, igaz ugyan, hogy ez feltételes, de jogilag ez azt bizonyítja, hogy a testen belül fejlődő magzat a *személy* – s nem a dolog – elvi kategóriája alá esik, hiszen a jogképesség a személyhez kötődik. A jogképesség formális és normatív fogalom, a jogalkotó döntésétől függ, hogy a természetes személyeken kívül – valamilyen okból – milyen entitásokat ruház fel vele.⁷³ Minden embernek jogképesnek kell lennie, de jogképes nemcsak az ember lehet. A jog az emberen kívül is bármit jogalannyá, személlyé nyilváníthat. A kontinentális jogrendszerekben azonban az embrió ‘jogi’ személyként való felfogása sem vonhatna maga után olyan lényegi elemeket, amelyek csak a természetes személy sajátosságai, s amelyek kivétel nélkül minden embert megilletnek, s amelyekkel minden fejlődésben lévő embert megillettehne: amilyen például az élet és a méltóság.

⁷¹ Feinberg (2024) i. m. 752.

⁷² Vö. Csehi Zoltán – Navratyil Zoltán: *A személyek joga a 2013. évi V. törvény alapján: Az új Polgári Törvénykönyv szövegének rövid magyarázata*. Budapest, Menedzser Praxis, 2013. 56. Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államok jogában is a jogi személy valamilyen szervezetet jelent a magyarhoz hasonló tartalommal: The Law Dictionary – Featuring Black’s Law Dictionary Free Online Law Dictionary 2nd ed. <https://thelawdictionary.org/juridical-person/>

⁷³ Vörös Judit: Az emberi embrió szabályozásának kérdéseiről. *De Iurisprudentia et Iure Publico*, 2012/4. 4.

A MÉHMAGZAT JOGÁLLÁSA A PTK.-BAN

Jobbitó szándékú kritika

Pomeisl András József*

1. Bevezetés

A magánjog, amely a jogalanyok mellérendeltségen és egyenjogúságon alapuló személyi és vagyoni viszonyait szabályozza a maga sajátos logikája szerint, nem szakítható ki a jogrendszer egészének szövetéből; a magánjogban is érvényesülniük kell az alkotmányos rendszerből fakadó elveknek és követelményeknek, a magánjogra is hatnak a közjogi berendezkedés szabályai. De maga az alkotmányos rendszer sem zárt: alapvető szabályait olyan filozófiai és etikai normák határozzák meg, amelyek mélyen gyökereznek az adott társadalom kultúrájában és történelmében. Ebből a megközelítésből a magánjog hasonlít a középkori autonómiákhoz: miként a Magyar Királyság területén működő jászkun kapitányságok, székely és szász székek saját jogszokásaik szerint éltek az életüket, miközben autonómiájuk alapja a középkori, keresztény Magyar Királyság alkotmányos rendjében gyökerezett, és annak alárendelten létezett, úgy a magánjog is önálló a maga területén, de szabályozása végső soron az alkotmányjog tételeire épül.

Ezt az elvet a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 1:2. §-ának (1) bekezdése is kimondja, amikor úgy rendelkezik, hogy „[e] törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni”. Míg a magánjog és közjog szabályainak keveredése semmiképpen sem kívánatos dolog, és a mellérendeltségen és hatósági közreműködés nélküli, önkéntes jogkövetésen alapuló magánjogi jogérvényesülés lehető legtágabb terének megőrzése az egészséges állami működése egyik fontos célkitűzése, nem tagadhatjuk el, hogy a magánjog egyes szabályainak gyökerei és magyarázata az alkotmányos rendben keresendő, és mércéjét nem kizárólag a magánjog alapelvei, hanem magasabb szintű alkotmányos, sőt filozófiai-etikai elvek adják.

* Megbízott oktató, PPKE JÁK.

Különösen igaz ez olyan etikai szempontból érzékeny kérdésekben, amely a legvédtelenebb jogalanyokra vonatkozó magánjogi jogvédelem területén vetődnek fel. Az egyéni autonómia és önérdek-érvényesítés, a visszterhesség logikájával nehezen megmagyarázható, miért is kellene a gyengébb feleket védeni, amikor a társadalomnak még vagy már nem hajtának hasznot. A magánjog ugyanakkor nem ezekre az elvekre épül: ahogyan arról a Ptk. is kifejezetten rendelkezik, a magyar magánjog vezérlő elvei a jóhiszeműség és tisztesség [Ptk. 1:3. §], az elvárhatóság [Ptk. 1:4. §] és a joggal való visszaélés tilalma [Ptk. 1:5. §].

Bár a magyar polgári jog a szabályok szintjén látszólag individualista szemléletet hordoz, ezeknek az elveknek a fényében megjelennek benne a perszonalista emberkép jellemzői is: az ember mint autonóm személy nem légtüres térben létezik, tagja különböző közösségeknek, olyanoknak, mint a család [vö. Ptk. 4:1. § (2) bekezdés], a szomszédság [vö. Ptk. 5:23. §], a társadalom (vö. 5:13. §), amelyekkel szemben kötelezettségei vannak, és amelyek részéről ugyanakkor védelemre is igényt tarthat, akár egy család tagjaként (vö. Ptk. 4:4. §), akár fogyasztóként, akár tartásra szoruló személyként, akár abban az esetben, ha belátási képessége csökkent vagy hiányzik.

A kiszolgáltatott, védelemre szoruló jogalanyok közül is kiemelkedik az anyaméhben fejlődő magzat, aki helyzetéből adódóan fokozottan kiszolgáltatott helyzetben van, noha életét a büntetőjog régóta védi a szándékos támadásoktól. Minthogy azonban a társadalmi életben a legutóbbi időkhig nem jelent meg önálló személyként, ellenben a magzat feletti rendelkezést egyes nőjogi szervezetek az anya magánautonómiája körébe kívánják utalni (mintha egy egyszerű vagyontárgy lenne), ezért e védelem terjedelme folyamatosan támadás alatt áll. Jelen tanulmányomban azt a kérdést vizsgálom, hogy az alkotmányos rendszerben bekövetkezett változások indokolják-e a méhmagzat korábbinál határozottabb magánjogi védelmét, és magánjogi jogállásának részletesebb szabályozását.

2. A méhmagzat alkotmányos jogállása

2.1. A méhmagzat jogállása az ideiglenes Alkotmányban

A szovjet megszállás Magyarország területén közjogi *vis maior* helyzetet hozott létre,¹ az oktrojált alkotmány, az 1949. évi XX. törvény tudatosan szakított a legitim alkotmányos rendszerrel, amelyet eredeti preambuluma is kifejezésre jutatott:

„A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját. [...] Évtizedes harcokban megedződött munkásosztályunk vezetésével, [...] a Szovjetunióra támaszkodva népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé.”

¹ Ld. bővebben: Pomeisl András József: „Szabad-e adót fizetni a császárnak?” In: Tóth Zoltán József (szerk.): *A Szent Korona-eszme időszzerűsége*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 153–161.

Az alkotmányosság helyreállításának első lépéseként az 1989. évi XXXI. törvény – az 1946. évi I. törvénnyel² bevezetett – köztársasági államforma helyreállításával egyidejűleg új preambulumot iktatott be, miszerint

„[a] többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg”.

Az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: ideiglenes Alkotmány) volt hivatott az átmeneti időszakban az alkotmányos rend alapvető szabályait megfogalmazni; ez az átmenet azonban – az eredeti szándékkal szemben – igencsak elhúzódott, és csak az Alaptörvény 2011. április 25-ei elfogadásával ért véget, amely végül helyreállította a teljes alkotmányos jogfolytonosságot.³

Az ideiglenes Alkotmány nem foglalkozott kifejezetten a méhmagzat alkotmányos jogállásával, ezért az Alkotmánybíróság azt az ideiglenes Alkotmány 54. § (1) bekezdését értelmezve határozta meg, amely kimondta: „[a] Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” Az Alkotmánybíróság a magzat alkotmányos jogállását alapvetően két határozatában, az 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban és az új magzatvédelmi szabályozást vizsgáló 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában vizsgálta.

2.1.1. A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat álláspontja

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozatában az Alkotmánybíróság a terhességmegszakításról (abortuszról) szóló jogszabályok: az 1972. évi II. törvény 29. § (4) bekezdése, a 76/1988. (XI. 3.) MT rendelet, valamint a 15/1988. (XII. 15.) SZEM rendelet alkotmányellenességének, továbbá nemzetközi szerződésbe ütközésének megállapítására és megszüntetésére, illetve mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására és megszüntetésére irányuló indítványokat bírálta el. Az Alkotmánybíróság ebben a

² Az 1946. évi I. törvény közjogi minősítésére ld. Pomeisl i. m. 154–157.

³ A Nemzeti Hitvallás szerint: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét. Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége. Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését. Tagadjuk a magyar nemzet és polgárai ellen a nemzetiszocialista és a kommunista diktatúra uralma alatt elkövetett embertelen bűnök elévülését. Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét. Egyetértünk az első szabad Országgyűlés képviselőivel, akik első határozatukban kimondták, hogy mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki. Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami öntrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselő megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.” Ennek megfelelően az alkotmányos rendszer 1990. május 2-ától ismét visszatért a történeti alkotmány folytonosságába, de ennek és az ebből fakadó alkotmányos következmények kimondására csak az Alaptörvény elfogadásával került sor.

határozatában megállapította, hogy „a terhesség megszakítására vonatkozó szabályok rendeletben való meghatározása alkotmányellenes”.

A határozat többségi indokolása abból indult ki, hogy

„[...] nem mindenfajta összefüggés az alapjogokkal követeli meg a törvényi szintű szabályozást. Valamely alapjog tartalmának meghatározása és lényeges garanciáinak megállapítása csakis törvényben történhet, törvény kell továbbá az alapjog közvetlen és jelentős korlátozásához is. Közvetett és távoli összefüggés esetében azonban elegendő a rendeleti szint is. [...] Ebből az következik, hogy mindig csak a konkrét szabályozásról állapítható meg, hogy – az alapjoggal való kapcsolata intenzitásától függően – törvénybe kell-e foglalni vagy sem. A terhességmegszakítás szabályozása számos alapjogot érint [...]. Minőségileg más azonban az abortusz szabályozásának »vonatkozása« az élethez való jogra, mint az összes többi alapvető jogra. A terhességmegszakítás mindig a magzati élet fölötti rendelkezés, amely jogi minősítést kíván; az abortusz szabályozása a magzat élethez való jogára, s – mivel ennek előkérdése, hogy a magzat jogalany-e – a jogalanyisághoz való jogra kétségtől »vonatkozik«. [...] A terhességmegszakítás szabályainak »vonatkozása« a jogalanyiságra és az élethez való jogra minden esetben magában foglalja annak eldöntését, hogy ezek a jogok fennállnak-e. Tekintettel arra, hogy az ember élethez való joga és jogalanyisághoz való joga korlátozhatatlan, vagyis vagy fennáll, vagy nem, az abortusz szabályozása a lehető legerősebben függ össze ezekkel az alapjogokkal. Az összes többi számításba jövő alapjognál viszont mérlegelés kérdése, hogy az abortusz szabályozása »vonatkozik-e« rájuk olyan szorosán, hogy ahhoz törvény szükséges. Ezt a mérlegelést alapvetően befolyásolja a magzat jogi helyzetének minősítése.”⁴

A határozat többségi indokolása részletes érveléssel mutatott rá, hogy a terhességmegszakítással kapcsolatban mind az önrendelkezési jog érve,⁵ mind pedig az emberi élet objektív védelmére való hivatkozás⁶ a magzat jogalanyiségének hallgatolagos tagadását feltételezi, ezért nincs mód megkerülni azt a kérdést, hogy a magzat jogilag ember-e, van-e alanyi joga az élethez és méltóságához. Az objektív életvédelem tekintetében az Alkotmánybíróság hangsúlyozta:

„[a]z élethez való jog objektív oldalából [...] az államnak nem csupán az a kötelessége következik, hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezési intézkedésekkel gondoskodják, hanem ennél több. Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi életet és létfeltételeit is védi. [...] az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a

⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat Indokolás C) 2–3.

⁵ Uo. C) 3. a)-b).

⁶ Uo. C) 3. c).

keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására. Ez a kötelezettség – ellentétben az élethez való alanyi joggal – nem abszolút. Ezért lehetséges, hogy vele szemben más jogokat mérlegeljenek”.⁷

Az Alkotmánybíróság rámutatott az alapvető problémára is, amely az általános életvédelem összefüggésében a terhességmegszakítás szabályozása alkotmányosságának megítélését nehezíti:

„[a]z államnak az élethez való jogból folyó általános védelmi kötelessége alapján, [...] nem lehet elvileg is indokolt választ adni arra, hogy miért nem egyenlően véd a törvény minden magzatot, hogy a magzat védelme és az ellene ható jogok közötti határ miért éppen ott húzódik, ahol a törvényhozó meghúzta.”⁸

Az Alkotmánybíróság a terhességmegszakítás szabályozása és az általános objektív életvédelem közötti lényegi különbséget is kiemelte: az

„[...] állami életvédelmi kötelezettség önmagában nem követel törvényi szintű szabályokat. Az [ideiglenes Alkotmány] 54. § alapján az államnak általában, személytelenül, statisztikai sokaságként »mindenki« számára kell az élet védelméről intézményesen gondoskodnia. [...] Az abortusz esetében azonban nem személytelen kockázatról, hanem előre meghatározott egyedi élet szándékos kioltásáról van szó. Ez az individualitás akkor is fennáll, ha óvatosságból pusztán »potenciális életről« beszélünk. Ezért a terhességmegszakítást csak akkor lehet az 54. §-ból folyó relatív, intézményes életvédelem hatálya alá tartozónak venni, ha a magzat individualitását jogilag nem ismerik el. Az abortusz mint tett egyediségét és szándékosságát nem lehet megszüntetni, ezért a személytelenséget kell a másik oldalon a végletekig fokozni. A terhességmegszakítás ezért csak akkor »vonatkozik« az Alkotmány 54. §-ában biztosított élethez való jognak egyedül az objektív oldalára, [...] ha a magzat jogilag nem ember. Ha viszont a magzatnak alanyi joga van az életre és méltóságra, akkor ez a jog nem különbözhet bármely más ember élethez és méltósághoz való jogától, azaz az anya alapjogaival is ugyanúgy állítandó szembe, mint a már megszületett emberek esetében.”⁹

A fentiekre tekintettel a határozat többségi indokolása arra az álláspontra helyezkedett, hogy

„a művi terhességmegszakításról azért kell mindig törvényben rendelkezni, mert bármely szabályozása magában foglalja a magzat jogalanyiságáról, és

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

ebből folyóan a magzat élethez való alanyi jogáról való döntést. Ez a »vonatkozás« minden esetben fennáll. A többi alapjog és az abortusz összefüggése viszont a konkrét szabályozástól függően kérdésessé tehető, s csak rájuk hivatkozva bármikor vitatható lenne, hogy milyen tartalmú szabályozásnál kell átváltani a rendeletiről a törvényi szintre.”¹⁰

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozathoz öt párhuzamos vélemény is kapcsolódott, amelyek fontos szempontokat fogalmaztak meg a jövőbeni jogalkotás számára; alábbiakban a magzat jogalanyisága szempontjából fontos elemeket emelném ki. Ádám Antal és Kilényi Géza álláspontja szerint a kérdés az Alkotmány alapján nem dönthető el, Zlinszky János a magzat ember voltát és jogalanyiságát tagadó, Lábady Tamás a magzat ember mivoltát és jogalanyiságát elfogadó álláspont mellett érvelt.

Ádám Antal párhuzamos véleményében hangsúlyozta:

„[a] magzati lét az emberi élet kialakulásának kikerülhetetlen szakasza. Ahhoz, hogy az ember megszülessen és a jogi értelemben vett ember rangjára emelkedhessen mellőzhetetlen, hogy a magzat ebben a minőségében jogi védelemben részesüljön és ennek érdekében meghatározást nyerjenek az államot, az egészségügyi intézményeket, az anyát, a családot, a társadalmat, a többi polgárt terhelő kötelezettségek. Az a körülmény tehát, hogy az Alkotmány vagy törvény a magzatot nem minősíti jogalanynak, korántsem engedhet közömbösséget, semlegességet a magzat léte és sorsa iránt. A magzatot megillető általános és egyedi védelem az egészséges ember megszületését szolgálja. E megállapításnak csak akkor van értelme, ha magában foglalja a magzat jogát a születéshez. E tételből azonban nem következik az, hogy a magzatnak a születéshez való joga azonos a megszületett ember élethez való jogával. A törvényalkotó megítélésétől függ az, hogy a magzat születéshez való jogával szemben milyen feltételek mellett engedi érvényesülni az anya életéhez, egészségéhez, személyi méltóságához, önrendelkezéséhez, valamint az anya, illetve a család szociális biztonságához való jognak és más alapjogoknak mint versengő jogoknak az elsődleges érvényesülését.”¹¹

Kilényi Géza párhuzamos véleményében annak a véleményének adott hangot, hogy

„a[z ideiglenes] Alkotmány keretei között a törvényhozó döntési szabadsága rendkívül széles, sem a magzat jogalanyiságának elismerése, sem a jogalanyiságnak az élveszületéshez kapcsolása nem tekinthető eleve és szükségképpen alkotmányellenesnek. Ugyanakkor a törvényalkotót terheli az a felelősség, hogy számot vessen azokkal a jogkövetkezményekkel – és természetesen a jogn túlmutató társadalmi következményekkel is –, amelyek akár az egyik, akár a másik szabályozás esetén szükségszerűen és elkerülhetetlenül beállnak.

¹⁰ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat Indokolás C) 4.

¹¹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Ádám Antal különvéleménye.

A törvényhozó az Alkotmány keretei között maradva dönthet úgy is, hogy a jogalanyiságot a petesejt megtermékenyüléséhez kapcsolja. Ugyanakkor figyelemmel kell lennie arra, hogy ebben az esetben – a megtermékenyülés időpontjától kezdődően irányadók az emberi élet védelmére irányadó alkotmányos szabályok, s ez okból [...] szükségszerű és elkerülhetetlen a művi vetelés úgyszólván teljes körű tilalma, hiszen az emberi élethez való joggal más alapvető jog (pl. az emberi méltósághoz vagy a szociális biztonsághoz való jog) eredményesen nem állítható szembe és nem versenyeztethető, nem csupán a művi vetélést kell megtiltani, hanem mindama szerek alkalmazását is, amelyek a megtermékenyült petesejtnek a méh falán való megtapadását, illetőleg oda történő beágyazódását akadályozzák, a magzati lét egész tartama alatt intézményes garanciákkal kell védeni a magzat jogait és jogos érdekeit a szülőkkel – így az anyával – szemben is. A törvényhozó – ugyancsak az Alkotmány keretei között – dönthet úgy is, hogy [...] a jogalanyiságot az élveszületéshez kapcsolja. Ez a törvényhozói állásfoglalás kétségtelenül szélesebb mozgásteret nyújt a művi vetélést legálisan elfogadhatóvá tevő okok körének meghatározásához, de önmagában véve még nem határozza meg az említett okokat: ehhez az állásfoglaláshoz ugyanis egyaránt kapcsolható szigorú és kevésbé szigorú abortusztilalom.”¹²

Zlinszky János párhuzamos véleménye kiindulópontként rögzíti:

„[t]ermészettudományos kérdés, hogy a magzat mikortól minősül embernek, potenciálisan vagy teljesen kibontakozott emberi életnek, emberi lénynek. A jog oldaláról döntendő-e, hogy ezt az alakuló vagy kialakult emberi lényt jogalanynak, személynek tekinti-e. A jogalanyiség fogalma eredetileg az emberre szabott intézmény, de nem szükségszerűen egyezik a jogalany fogalma az ember biológiai fogalmával. [...] A tudomány mai többségi álláspontja szerint az ember fogantatásától, a női és férfi ivarsejtek egyesülésétől kezdve genetikailag befejeződött egyén. Ettől kezdve emberi lény fejlődik. A genetikusan, természettudományosan meghatározott »emberismérv« az életnek nevezett egységes megbonthatatlan biológiai folyamat integráns részeként éppúgy magába foglalja a születés előtti magzati létet, mint ahogy a születéstől a halálig ívelő létezés teljes szakaszát. Biológiaiilag tehát a magzat a tudomány mai álláspontja szerint ember, genetikailag befejeződött egyed, az élő magzat élete természettudományos szemmel emberi élet.”¹³

Ennek az álláspontnak a problematikusságára Lábady Tamás párhuzamos véleménye kellőképpen rámutatott.

Zlinszky érvelése döntő jelentőséget tulajdonít annak, hogy az ideiglenes

¹² 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Kilényi Géza különvéleménye, 1.

¹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Zlinszky János különvéleménye, II. 2–3.

„Alkotmány 54. § (1) bekezdése az embernek az élethez és emberi méltósághoz való veleszületett jogáról beszél. [...] az Alkotmány az ember szót jogi normatív értelemben használja és nem természettudományos értelemben. [...]. Ilyen szempontból az Alkotmány »ember« és »veleszületett« fogalmai tehát értelmezendők, [...] A jogi »ember« fogalom a jogfejlődés során – amint erre közös indokolásunk utal – nem vette át teljesen a biológiai tudományos ember fogalmat. A veleszületett fogalmat mind a polgári jog, mind a büntetőjog kategóriái az anyatesttől való elválás és nem az anyatestben való fogantatás mozzanatához kötik. [...] Ellenkező esetben mind a Ptk. feltételelessége[, mind] a magzat jogképessége[, mind] a magzatelhajtás és az emberülés közötti [különbség] értelmét vesztené, a jogrendszer önellentmondásba kerülne. [...] Az Alkotmány e két meghatározásában a jelenlegi jog szerint »az ember« az anyatesttől elvált, megszületett ember. [...] Grammatikai, szó szerinti értelmezéssel az Alkotmány szövegével nem lenne ellentétes a magzatnak az »ember« fogalom alá vonása. Minthogy azonban ez az addigi magyar jogrendszer felfogását érdemben megváltoztatná, ehhez határozott, biztos kijelentés kellene. [...] Értelmezéssel az Alkotmány szövege alapján ezt az álláspontot nem lehet a jogrendszerbe »belopni«. A jelenlegi magyar jogrend – az Alkotmánnyal összhangban – a magzati életet védendő értéknek kezeli, de a magzatot nem tekinti jogalanynak, hanem önálló, sajátos, közjogi jogtárgynak.”¹⁴ „A megszületésre való jog és a polgári értelemben vett jogképesség nem vezethető le hatályos jogunk szerint.”¹⁵

Ennek kapcsán rá kell mutatnunk – egykori professzorom iránti minden megérdemelt tisztelettem mellett –, hogy itt a jogász rabulisztika kiemelkedő példájával állunk szemben. Azok után, hogy az Alkotmánybíróság a hatályos jog és az Alkotmány kifejezett rendelkezése ellenére alkotmányellenessé nyilvánította a halálbüntetést, az ember fogalmának kiterjesztése a magzatra aligha jelenthetett volna a jogrendszer koherenciája szempontjából problémát. A különböző helyzetek eltérő kezeléséből sem lehet arra következtetni, hogy a magzat az akkor hatályos jogrendszer szerint nem minősül embernek, hiszen az akkor hatályos Btk. nemcsak a magzatelhajtást kezelte másként mint a szándékos emberölést, de a menthető felindulásból vagy a gondatlanságból elkövetett emberölést és az öngyilkosságban közreműködést is, és ez mégsem jelentette azt, hogy azok sértettje ne minősülne ugyanolyan értékű embernek, mint egy szándékos emberölésé. Végül a „veleszületett” kifejezés értelmezése egyértelmű csúsztatás; az emberi jogok doktrínája természetjogi eredetű, így a „veleszületett” jelző pusztán arra utal, hogy a *sui generis* emberi jogok magából az emberi természetből fakadnak, mintegy *a priori* léteznek, szemben az állam által konstruált alanyi jogokkal.¹⁶

¹⁴ Uo.

¹⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Zlinszky János különvéleménye, II. 2.

¹⁶ Erre Lábady Tamás különvéleménye is rámutatott: „Kétségtelen, hogy az Alkotmány idézett rendelkezése »veleszületett« jogokról beszél. A veleszületett jogként koncipiált élethez és méltósághoz való jog azonban nyilvánvalóan nem a már megszületett (világra hozott) emberi lény alanyi jogait jelenti, hanem

A hatályos jogi szabályozás értékeléséhez azonban fontos lehet Zlinszky egyik oda-vetett megjegyzése:

„[a] bel-, külföldi jogtudomány és joggyakorlat a magzat visszamenőleges jogképességét mintegy fikcióval a születéshez kötik. Ebből a megszületésre való jog és a polgári értelemben vett jogképesség nem vezethető le hatályos jogunk szerint. A hatályos magyar jogban a magzat nem polgári jogonalany. [...] Maga az a tény, hogy a gondnok jár el gyámhoz hasonló jogkörben és a magzatnak nem rendelnek gyámot, arra mutat, hogy nem személyi gondozás igénye merül fel, hanem csak esetleges, a későbbi, születésen múló vagyoni jogok biztosítása.”¹⁷

A kérdést véleményem szerint egyedül Lábady Tamás párhuzamos véleménye helyezte helyes kontextusba. Lábady párhuzamos véleményében rámutatott: a többségi álláspont, miszerint a magzat jogalanyiségának a kérdése alkotmányértelmezéssel nem dönthető el, „lehetőséget lát arra, hogy a törvényalkotó a magzat jogi státuszát az ember jogalanyiségától eltérően minősítse. E szegregációnak azonban alkotmányos alapja nincs.”¹⁸ Hangsúlyozta:

„az Alkotmány az ember normatív fogalmát kifejezetten nem határozza meg. [...] Ha [...] az »ember«-fogalom normatív fogalom, az nem eshet kívül az Alkotmány, az ország alaptörvénye normavilágán, annak alkotmányos helyét az Alkotmánybíróságnak az Alkotmány értékrendjében – és pedig alkotmányértelmezéssel – meg kell találnia[...]. Az Alkotmánybíróságnak tehát az ember jogalanyiségának kezdetét és végét, a jogi ember-fogalom teljességét az Alkotmány alapján értelmeznie kell.”¹⁹

Lábady Tamás abból indult ki, hogy

„[a] többségi határozat szerint az ember biológiai (filozófiai, erkölcsi, természetes) és jogi fogalma között kezdetben nem volt feszültség, a különböző ember-fogalmak egymásnak megfelelték, a természetes és jogi ember-fogalom egybeesett. Nézetem szerint a természettudomány fejlődése nem adhat ala-

azt, hogy az embernek velekeletkezett, létezésénél fogva őt megillető, tehát létéből, embervoltából eredő (azaz nem derivált, hanem ipso facto) alanyi jogai vannak. Minthogy pedig a magzat biológiailag (genetikailag) kétségkívül az emberi fajhoz tartozik, tehát normatívum sem lehet dolog (azaz fizikai értelemben vett testi tárgy), hanem személy, vagyis jogonalany (és nem jogtárgy), a fogamzás pillanatában keletkezett ember (magzat) élethez való joga a megszületéshez való alanyi jogként normativizálódik. Semmiféle normatív alapja nincs tehát annak, hogy a jogalanyiságot és ezzel a szubjektív alanyi jogokkal való felruházást a születéshez (a köldökzsinór elvágásához) kössük.” 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 6.

¹⁷ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Zlinszky János különvéleménye, II. 2.

¹⁸ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 1.

¹⁹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 2.

pot arra, hogy a jog normativitása ezt a természetes megfelelést és egybeesést kétségbevonja.”²⁰

Ennek kapcsán rámutatott, hogy

„az ember jogi státuszára vonatkozó normatív értelmezést befolyásoló, néhány évtizede még valóban problematikus természettudományos dilemma mára már egyértelműen eldőlt. Tudjuk, hogy az ember a női és férfi ivarsejtek egyesülésétől kezdve genetikailag befejeződött egyén, emberi individuum. A magzatfejlődésben az ontogenezis nem ismétli meg a filogenezist, a magzat minden kétséget kizáróan a »human species«-hez tartozik.”²¹

Lábady Tamás döntő jelentőséget tulajdonított annak, hogy

„[a]z emberfejlődés a fogamzástól kezdve kontinuum, az nem tagolódik szubhumán és humán fázisokra. A genetikusan meghatározott »ember« ismérv eszerint éppúgy magába foglalja a születés előtti (magzati) létet mint az egységes, megbonthatatlan biológiai folyamat integráns részét, miként a születéstől a halálig ívelő létezés dimenzióját. A magzat tehát biológiailag ember, és nem dolog, nem tárgy; genetikailag befejeződött egyén: individuum; az egyedi emberi élet pedig a fogantatás és a biológiai halál közötti egységes folyamat. [...] A kontinuum emberfejlődésben kétségkívül egy minőségi változás a születés. Ez azonban az emberi élet értéktartalma szempontjából semmi esetre se lehet alapja egy eltérő, másfajta normatív rendezésnek. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése az emberi életet és méltóságot részesíti abszolút védelemben és nem az anyatesttől elvált emberi életet.”²²

Lábady éles szemmel arra is rámutatott:

„[h]a a jog különböztethetne az emberi élet születés utáni és előtti fázisai között, sőt ez utóbbin belül esetleg tovább artikulálhatna [...] ugyanezt a normatív megkülönböztetést – akár azonos szempontú ismérvek alapján is [...] – a már megszületett ember vonatkozásában is megtehetné. Ez pedig apartheid normatív ember-fogalom kialakításához vezetne.”²³

Lábady megvizsgálta az abortusz mellett leggyakrabban felhozott jogalapot, az anya önrendelkezési jogát, és rámutatott, hogy

²⁰ Uo. 3.

²¹ Uo. 4.

²² Uo. 4–6.

²³ Uo. 5.

„[a]z anya személyiségi (önrendelkezési) jogaként posztulált »abortuszjog« a magzat alkotmányos jogaival konkuráló jogként kezeli az anya személyiségi jogait, amelyek a magzati élet védelmét korlátozzák (korlátozhatják). Csak-hogy itt az emberi életéről, azaz a jog által is sérthetetlen és korlátozhatatlan értékekről van szó. Az élet ugyanis mint a jogi értékek előtti érték az alanyi jogoknak (így a személyiségi jogoknak is) az alapja és eredője. [...] Konkuráló jogok csak azonos értékskálán helyezkedhetnek el. Egy alapvetőnek tartott érték – éppen a jogi normativitás hiánya miatt – nem kerülhet akár még általánosított jogi értékekkel sem (általános személyiségi jog, anya önrendelkezési joga) kollízióba. [...] Az anya személyiségi joga tehát nem korlátozhatja a magzat megszületéséhez való jogát, mert ez a korlátozás a magzatnak mint emberi életnek az elpusztítását, azaz az élettől való önkényes megfosztását jelenti.”²⁴

Lábady Tamás hangsúlyozta ugyanakkor, hogy ebből az álláspontból nem következik abszolút abortusz-tilalom, hiszen

„[az ideiglenes] Alkotmány 54. § (1) bekezdése csak az élettől való önkényes megfosztást tilalmazza. Nyilvánvalóan nem önkényes az élettől való megfosztás, ha egymással ugyanazok az értékek versengenek, ha a jognak az életek közötti választásról kell rendelkeznie. Ha egy emberi élet veszélybe sodródik, s az csak egy másik élet feláldozásával menthető meg (pl. az anya élete méhen kívüli terhesség esetén a magzat megölésével), az élettől való megfosztás önkényességét az életmentési cél oldja fel. Itt a jognak jogellenességet kizáró, azaz mentesítő okot kell szabályoznia (amely nem jelent alanyi jogot az ölésre). A meghozandó törvényi rendezésnek ezt a nem önkényes minőséget kell szabályoznia és megfelelő jogi garanciák közé szorítania.”²⁵

2.1.2. A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény álláspontja

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat végrehajtásaként fogadta el az Országgyűlés a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvényt (a továbbiakban: Magzatvédelmi törvény). A Magzatvédelmi törvény preambuluma leszögezi:

²⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 9. Csak megjegyezném, hogy az anya önrendelkezése eleve csak akkor sérül a terhesség révén, ha a fogantatás erőszakos nemi erkölcs elleni bűncselekmény következménye (ideértve az akaratnyilvánításra vagy védekezésre képtelen állapotban lévő nő sérelmére elkövetett szexuális erőszakot is), hiszen egyébként az anya önrendelkezési jogát gyakorolva közöszül, annak tudatában, hogy a közöszülés eredménye akár terhesség is lehet. Ezt lehet „kegyetlen” álláspontnak minősíteni, de a fogamzásgátlást nem vagy nem megfelelően alkalmazó nő partnerét sem mentesítjük a tartásdíj fizetése alól azon az alapon, hogy abban a hiszemben közöszült az anyával, hogy a közöszülésből nem lehet terhesség, pedig itt a férfi önrendelkezési joga nyilvánvalóan sérül, ha az anya őt ebben a tekintetben megtévesztette.

²⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye, 10.

„a fogantatással induló magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel; a magzati élet védelme a gyermeket váró nőkről történő fokozott gondoskodással valósítható meg, ugyanakkor a magzat egészséges fejlődését biztosító feltételek megteremtése elsődlegesen a szülők felelőssége; a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze; a családtervezés a szülők joga és felelőssége.”

A Magzatvédelmi törvény általános indokolása leszögezi, hogy

„[a] kérdéskört a magzat egészséges fejlődését biztosító feltételek megteremtése, azaz a magzati élet védelme szempontjából közelíti meg. A Javaslat deklarálja, hogy a magzati élet tiszteletet és védelmet érdemel, amely védelem elsősorban a gyermeket váró nőkről történő fokozott gondoskodással valósítható meg. [...] A Javaslat kimondja, hogy a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze, arra csak az anya vagy a magzat veszélyeztetettsége esetén kerülhet sor. [...] Alapelve, hogy a terhességmegszakítások száma nem a feltételeket meghatározó szabályozás függvényében alakul és nem befolyásolja közvetlenül a születések számát, az abortuszok gyakorisága elsősorban értékrendi és kulturális kérdés.”

Ezzel összhangban a Magzatvédelmi törvény 1. §-a kiindulópontként meghatározza a védelem tárgyát, a „női és férfi ivarsejt egyesüléséből létrejött, az anyaméhben kifejlődő magzatot”.²⁶ A Magzatvédelmi törvény eredeti 5. §-a alapelveként leszögezte, hogy a terhesség csak *veszélyeztetettség esetén* az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg; a konkrét esetköröket a 6. § sorolta fel. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az 5. §-ban szereplő „veszélyeztetettség esetén” az általános indokolásból kitűnően eredetileg szűkítő feltételt kívánt megfogalmazni, különösen a 6. § (1) bekezdés d) pontja („az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén”) körében. Ez a későbbiekben is a legvitatottabb – és utóbb jelen formájában alkotmányellenesnek minősített – esetkör tehát a törvényhozó eredeti szándéka szerint azokat az eseteket foglalta magában, amikor az állapotos nő súlyos válsághelyzete az anyát vagy a magzatot veszélyezteti. Ez egyértelműen kitűnik a törvényjavaslat részletes indokolásából.

A Magzatvédelmi törvény 5. §-ához fűzött indokolás kifejezetten leszögezi:

„a terhesség csak a Javaslatban meghatározott feltételek fennállása esetén, azaz a gyermeket váró nő, illetőleg a magzat veszélyeztetettsége miatt szakítható meg, amely mellett érvényesül a Büntető Törvénykönyvben meghatározott magzatelhajtási tilalom”.

²⁶ E megfogalmazás kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy e meghatározásból adódóan – Kilényi Géza és Lábady Tamás különvéleményében kifejtettekkel eltérően – a törvény nem minden, hanem csak az anyaméhben fejlődő magzatot védi; a mesterséges megtermékenyítés során létrehozott embriók védelme tehát nem tartozik a Magzatvédelmi törvény hatálya alá; az így létrehozott emberi lények sorsáról az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény rendelkezik.

Ehhez a 6. §-hoz fűzött indokolás hozzáteszi:

„[a] Javaslat a veszélyeztettség mértékének és a terhesség időtartamának összevetésével határozza meg, hogy mely esetekben és milyen időhatárokon belül szakítható meg a terhesség. [...] A Javaslat lényegében csak az egészségi indikációkat részletezi és elhagyja a magzat egészséges fejlődését esetlegesen károsan befolyásoló válsághelyzetek részletezését, ezzel is hangsúlyozva, hogy nem lehet egy adott élethelyzethez kapcsolva, mintegy alanyi joggá tenni a terhességmegszakítást.”

Az általános indokolásból is kitűnően a 6. § (1) bekezdés d) pontja azért került a törvénybe, mert

„a családok életében végtelen számú olyan élethelyzet fordulhat elő, amely befolyásolja a megfogant magzat világrahozatalát, [ezért a törvényhozó] nem kíván jogilag és erkölcsileg vitatható taxatációt felállítani és ezzel a társadalom értékítéletét kimondani a gyermekvállalás lehetősége, illetőleg kötelezettsége tekintetében”.

Ezzel összhangban a 6. §-hoz fűzött részletes indokolás kimondja:

„[a] Javaslat a taxáció elhagyásával kifejezésre kívánja juttatni azt is, hogy nincsenek olyan társadalmi helyzetek, amelyek keretében nem támogatott a gyermekvállalás, továbbá nem határozható meg a társadalom szempontjából kívánatos gyermekszám sem. A súlyos válsághelyzet fennállását kizárólag a ténylegesen válsághelyzetben lévő nő állapíthatja meg valamennyi egyéni körülményének figyelembevételével.”

Ezt az indokolást a korábbi szabályozással összevetve érthetjük meg helyesen.

A 64/1991. (XII. 17.) AB határozattal megsemmisített, a terhességmegszakításról szóló 76/1988. (XI. 3.) MT rendelet 2. §-a ugyanis felsorolta azokat az esetköröket, amikor a terhességmegszakítás engedélyezhető volt. A 2. § c), valamint e)–j) pontjai sorolták fel azokat az eseteket, amelyek helyébe lépett a súlyos válsághelyzet, ezek az alábbiak voltak: c) a terhes nő nem él házasságban vagy legalább hat hónapja folyamatosan külön él; e) a terhes nőnek, illetőleg házastársának nincs saját tulajdonú, beköltözhető lakása vagy önálló bérlakása; f) a terhes nő a 35. életévét betöltötte; g) a terhes nőnek két élő gyermeke van; h) a terhes nő vagy házastársa szabadságvesztés büntetését tölti; i) a terhes nő házastársa sorkatonai szolgálatot teljesít, és annak tartamából a kérelem előterjesztésekor legalább hat hónap még hátra van; j) egyéb szociális ok azt nyomatékosan alátámasztja.

Erre a szabályozásra tekintettel mondja ki a Magzatvédelmi törvény 6. §-ához fűzött indokolás, hogy „nincsenek olyan társadalmi helyzetek, amelyek keretében nem támogatott a gyermekvállalás”, ezért a gyermekvállalást megkérdőjelező helyzet fennálltát „kizárólag a ténylegesen válsághelyzetben lévő nő állapíthatja meg valamennyi egyéni körülményének figyelembevételével”.

Eredetileg tehát éppen nem azt a célt szolgálta a korábbi taxáció mellőzése, hogy a korábbinál szélesebb körben, akár súlytalan körülmények esetén is meg lehessen szakítani a terhességet, hanem azt, hogy a törvény ne bátorítsa az anyát terhessége megszakítására abban az esetben, amikor a társadalom értékítélete szerint általában indokolt lehet, hanem egyéni körülményei mérlegelésével állapítsa meg, hogy valóban olyan súlyos-e az általában ilyennek ítélt helyzet, hogy a gyermek kihordását nem tudja vállalni.

Erre utalt a Magzatvédelmi törvény 12. §-ának utóbb megsemmisített (6) bekezdése: „[s]úlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi el lehetetlenülést okoz, és ez által veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését. A súlyos válsághelyzet fennállását az állapotos nő a kérőlap aláírásával igazolja.”

Sajnálatos módon a törvényhozónak ez a jóindulatú, de kicsit naiv megközelítése a gyakorlatban a visszájára fordult. Minthogy a törvény nem adott különösebb támpontot arra, hogyan értelmezendő a súlyos válsághelyzet fogalma, ráadásul ennek körülménynek a tényleges fennálltát senki nem vizsgálhatja, a gyakorlatban „bemondásra” működik ez az esetkör. Noha a Magzatvédelmi törvény preambuluma kifejezetten hangsúlyozza, hogy „a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze; a családtervezés a szülők joga és felelőssége”, sokan²⁷ a mai napig a súlyos válsághelyzetre hivatkozással fogamzásgátlás helyett használják a terhességmegszakítást.²⁸

2.1.3. A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat álláspontja

A Magzatvédelmi törvény hatálybalépése után kialakuló gyakorlatra reagált az Alkotmánybíróság 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában. E határozat megállapította, hogy

„nem alkotmányellenes, ha törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség megszakítását. A súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó azonban alkotmányosan kizárólag akkor mondhat le, ha egyszersmind a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít”.²⁹

Hangsúlyozta, hogy „súlyos válsághelyzet fogalmának és alkalmazása feltételeinek meghatározása kizárólag törvényben történhet; a törvényi meghatározás hiánya alkotmányosan nem pótolható sem alacsonyabb szintű jogforrással, sem jogalkalmazói jogértelmezéssel”.³⁰ Leszögezte, hogy „a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX.

²⁷ Egyes becslések szerint a terhességmegszakítások 80-90 %-a erre az okra alapítottan történik. Mindenestre a súlyos válsághelyzetre alapított terhességmegszakítás „az összes engedélyezés döntő többségét tette, illetve teszi ki”. KSH: Terhességmegszakítások. 2017. 6.

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/terhessegmegsz16.pdf>

²⁸ A statisztikai adatokból jól látszik, hogy a fogamzásgátlás elterjedésével és így a nem kívánt terhességek számának csökkenésével az abortuszok száma is csökken, különösen a házas nők körében. Ld. uo.

²⁹ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat 1.

³⁰ Uo. 2.

törvény (a továbbiakban: Magzatvédelmi törvény) 6. § (1) bekezdés d) pontjának alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy annak során a súlyos válsághelyzet törvényben meghatározott fogalma és a törvényalkotó által e határozatnak megfelelően megállapított feltételek jussanak érvényre”,³¹ ugyanakkor e rendelkezések megsemmisítésére irányuló indítványokat elutasította,³² megsemmisítette ugyanakkor a Magzatvédelmi törvény 12. §-ának (6) bekezdését.³³ Végül visszautasította az arra irányuló indítványt, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg, hogy ember-e a magzat.³⁴

A határozat többségi indokolása arra az álláspontra helyezkedett, hogy „az Országgyűlés a Magzatvédelmi törvény megalkotásával formailag eleget tett az [64/1991. (XII. 17.) AB határozatban] meghatározott követelményeknek, ezért e tekintetben megszűnt az alkotmányellenes helyzet”.³⁵ A határozat többségi indokolása abból indult ki, hogy

„noha a Magzatvédelmi törvény nem rendelkezik kifejezetten a magzat jogalanyiságáról, a terhességmegszakítás e törvényben foglalt szabályozásával az Országgyűlés implicite azt juttatta kifejezésre, hogy szerinte a magzat jogilag nem ember. [...] Minden olyan szabályozásnak, amely a terhesség megszakítását az olyan eseteken túl is megengedi, amelyekre nézve a jog eltűri az emberi életek közötti választást, szükségképpen azon kell alapulnia, hogy a magzat jogilag nem ember, nem jogalany [...] a magzat továbbra sem jogalany az Alkotmány 56. §-a értelmében. Életét és méltóságát nem illeti meg ezért az az abszolút védelem, ami az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből eredően a már megszületett embert megilleti”.³⁶

Ennek kapcsán megjegyezném, hogy az Alkotmánybíróság érvelése, ha alaposabb vizsgálat tárgyává tesszük, körbenforgó okoskodáshoz vezet: mivel a Magzatvédelmi törvény megengedte a terhességmegszakítást olyan esetben, ami sértené az élethez való jogot, ezért a magzat nem jogalany, mivel nem jogalany, ezért az élethez való jog nem illeti meg, ezért a Magzatvédelmi törvénynek az a rendelkezése, amely megengedi a terhességmegszakítást olyan esetben is, amely sértené az élethez való jogot, nem alkotmányellenes. Fordítsuk meg ezt az okoskodást: mivel a Magzatvédelmi törvény nem szólt arról, hogy a magzat nem ember, ezért embernek minősül, és a természetes fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Mivel ember, megilleti az élethez való jog, tehát minden olyan rendelkezés, amely lehetővé teszi élete kioltását, az élethez való alapjogát sérti, ezért alkotmányellenes. Hogy melyik a helyes érvelés? Ha figyelembe vesszük, hogy a jogbiztonság azt követelné meg egy alkotmányos rendszerben, hogy ilyen, potenciálisan embernek minősíthető élőlény jogállásáról kifejezetten törvény rendelkezzen, ezért legalábbis mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet

³¹ Uo. 3.

³² Uo. 5.

³³ Uo. 4.

³⁴ Uo. 6.

³⁵ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat Indokolás 2.

³⁶ Uo. 3.b).

kellett volna megállapítani amiatt, hogy nincs erről kifejezett rendelkezés, ha e rendelkezés hiányát nem értelmezzük úgy, hogy a magzat ember volta melletti állásfoglalás.

Persze az alapvető probléma az Alkotmánybíróság álláspontjával, hogy hamis dilemmát állít fel. A Magzatvédelmi törvény elfogadását követően ugyanis nem az a kérdés, hogy a magzat élethez való joga az anya önrendelkezési jogával szemben hogyan érvényesülhet, hiszen a törvény preambulumból, általános és részletes indoklásából egyértelmű, hogy a szabályozás kialakítása során a törvényhozó azt az álláspontot kívánta érvényesíteni, hogy „a terhességmegszakítás nem a családtervezés és a születésszabályozás eszköze”; „nem lehet egy adott élethelyzethez kapcsolva, mintegy alanyi joggá tenni a terhességmegszakítást”, és a megengedett körön kívül „érvényesül a Büntető Törvénykönyvben meghatározott magzatelhajtási tilalom”. A kérdés tehát nem az, hogy mikor illeti meg az anyát „önrendelkezési jogából fakadó alanyi jog” a terhesség megszakítására, hiszen ilyen nem létezik, hanem az, hogy a Btk.-ban megfogalmazott általános magzatelhajtási tilalom alól milyen kivételeket állapít meg a törvény, vagyis mely esetekben határoz meg büntethetőséget kizáró feltételt az anya és a terhességmegszakításban közreműködő egészségügyi személyzet³⁷ számára. A kérdés tehát nem az, hogy védendő-e a magzat élete, hanem hogy mely esetekben lép fel ennek védelmében a büntetőjog eszközeivel is az állam.³⁸

Mindenesetre a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat többségi indokolása is elismeri azt, hogy

„[a] magzat jogalanyiségának el nem ismerése [...] nem jelenti azt, hogy a magzati élet nem élvez alkotmányos védelmet. [...] ebben az esetben is megilleti a magzatot az a – nem abszolút – védelem, amelyet az élethez való jogból [Alkotmány 54. § (1) bekezdés] következően az állam a megfogant, keletkezésben lévő emberi életnek is nyújtani köteles. A Magzatvédelmi törvény sem teszi kérdésessé ezt a védelmet”.³⁹

Sőt, kimondja azt is, hogy

„[a]z emberi élet védelme pedig nem korlátozható a jogalanyiséggel felruházott, megszületett ember életére. Az egyedi emberi élet ugyanis a fogantatástól kezdve folyamatos. Ugyanazon individuális emberi életről van szó, amelynek egyes szakaszait a hatályos jog, [...] – alkotmányosan nem kényszerítően, de megengedetten – eltérően minősíti. Az állam életvédelmi feladata minőségileg más, mint az élethez való egyéni alanyi jogok védelmének összehadása [...]. Ezért az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a ke-

³⁷ Azzal, hogy korlátozza az egészségügyi személyzet vizsgálódási körét és előírja a terhességmegszakítást megelőző eljárási rendet, ennek az eljárási rendnek a betartása esetére valójában mentesíti az egészségügyi személyzetet a büntetőjogi felelősség alól.

³⁸ A kérdés tehát praktikusán az: büntethető-e az anya akkor, ha például a bűncselekmény útján megfogant magzatát megöli? Büntethető-e az az anya, aki nagy valószínűséggel fogyatékos, sőt önálló életre képtelen magzatát megöli? Büntethető-e az anya, aki saját súlyos helyzetére tekintettel öli meg a magzatát?

³⁹ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Indokolás 3. b).

letkezőben lévő emberi életre is. Ez a kötelesség – ellentétben az élethez való alanyi joggal – nem abszolút. Ezért lehetséges, hogy vele szemben más jogokat [...] mérlegelje a törvényhozó.”⁴⁰

A határozat többségi indokolás szerint

„[e]hhez a mérlegeléshez az Alkotmánybíróság a törvényhozás mozgásterének csupán azokat a határait állapíthatja meg, amelyek az Alkotmányból következnek; illetve megállapíthatja a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet, ha a törvényhozó akár az anya jogainak, akár a magzat életének az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezése szerint megkívánt minimális védelmet sem biztosította. Ha tehát a törvényhozó nem ismeri el a magzat jogalanyiságát, a terhességmegszakítás feltételeinek megállapításakor nem hagyhatja figyelmen kívül a szabályozás tartalmának meghatározásánál irányadó – esetenként egymással szembenálló – jogokat és kötelességeket: [...] Nem lenne ezért alkotmányos a teljes abortusztilalom. Hasonlóképpen nem lenne alkotmányos, ha a szabályozás kizárólag az anya önrendelkezési jogát venné tekintetbe. A magzat életének védelme annak megfogadásától kezdve állami kötelesség, tehát a terhesség kezdeti szakaszában sem lehet egyedül az anya önrendelkezési joga irányadó. Az államnak az élet védelmére vonatkozó objektív kötelességéből következik, hogy az állam alkotmányosan nem engedheti meg a megfelelő indok nélküli abortuszt.”⁴¹

Ezért

„az indikáció vagy indikáció nélküliség helyett az anya alkotmányos jogai és a magzat életének védelmére vonatkozó alkotmányos állami kötelesség kölcsönös korlátozásának arányosságában látja az alkotmányosság elbírálásának ismérvét. Ehhez képest az indikáció mibenléte és szerepe válik döntővé, de nem önmagában, hanem az egyensúlyi helyzetben betöltött szerepét vizsgálva.”⁴²

A többségi indokolás elutasította azt az indítványt is, amely azt kifogásolta, hogy a Magzatvédelmi törvény a terhesség megszakításáról való döntés során nem gondoskodik a magzat jogainak védelméről azzal, hogy számára a régi Ptk. 10. § alapján gondnokot rendelne ki. A többségi indokolás ennek indokaként azt hozta fel, hogy „a feltételes jogképesség, amellyel a Ptk. a megszületendő gyermek érdekeinek védelmét technika-
ilag biztosítja, nem alkalmas az abortusz problémájának megoldására”.⁴³

⁴⁰ Uo. 4. a).

⁴¹ Uo. 4. a).

⁴² Uo. 4. b).

⁴³ Nem világos, hogy a többség miért erőltette ezt a harmatgyenge érvet, hiszen ha az egyik törvény szabályoz egy kérdést, a másik pedig nem, akkor a kettő között semmilyen kollízió nem lehet. Ha az indítványozónak ugyanis igaza van, akkor – a magzatvédelmi törvény rendelkezéseitől függetlenül – a méh-

Lábady Tamás a 48/1998. (XI. 23.) AB határozathoz fűzött különvéleményében megismételte azt a korábban kifejtett álláspontját, hogy

„a magzati életnek az emberi lélettől eltérő jogi minősítésére a törvényhozónak nincs alkotmányos lehetősége, mert a magzatot – akár az anyatestben van, akár azon kívül, mesterséges körülmények között – fogantatásának pillanatától kezdve embernek, vagyis jogalanynak, jogképes személynek kell tekinteni, amiből következik, hogy a méhmagzatot az élethez való jog anyjával szemben is megilleti [...] a magzat mint új emberi élet: személy, aki a jog által sérthetetlen és akinek az élethez való abszolút jogát a törvényhozó az állapotos nő önrendelkezési jogára vagy más alapjogára hivatkozással alkotmányosan nem korlátozhatja. A méhmagzat élethez való joga egyedül csak az anya élethez való jogával konkurálhat”,⁴⁴ így „[a] törvényhozó [...] az Alkotmány alapján jogszerűen nem ismerheti el az állapotos nő súlyos válsághelyzetét, mint a terhesség megszakítását alkotmányossá tevő körülményt”.⁴⁵

Lábady különvéleményében arra is rámutatott:

„[m]ivel magzat nélkül nincs ember, a magzat életjogának és méltóságának az elismerése nélkül is megállapítható, hogy az Alkotmány a magzati életet a fogamzás pillanatától kezdve védi. Ezért [...] indokolt lett volna kimondani a határozat rendelkező részében egyrészt azt, hogy »az állam nem engedheti meg alkotmányosan az indok nélküli abortuszt«, másrészt pedig azt, hogy »az abortusz a jogállam értékrendje szempontjából leküzdendő jelenség«, vagy más megfogalmazásban: »az élethez való jog objektív oldalából az életvédelem tartalmával szemben az az alkotmányos követelmény származik, hogy az államnak megfelelő eszközökkel hatékonyan kell küzdenie az abortusz, mint jelenség ellen.«”

Utalt arra is, hogy a többségi

„felfogásban is az abortusz alkotmányos indoka csak »súlyos«, alkotmányos alapjoghoz kapcsolódó indok lehet; [...] Az állam nem szemlélheti tétlenül, ha a terhességmegszakítások száma, vagy a megszakított terhességeknek a születésekhez viszonyított aránya nem csökken, mert az Alkotmányból folyó köteleesség az abortusz jelenségének fokozatos felszámolásán munkálkodni”.⁴⁶

magzatnak a Ptk. 10. §-a alapján jár a gondnok, legfeljebb azt lehetne felhozni, hogy a Magzatvédelmi törvényben szabályozott eljárásban a magzat (és az apa!) nyilatkoztatási lehetőségét nem biztosítják, mintha ez csak a nő magánügye lenne (a szociális helyzetből eredő súlyos válsághelyzet fennálltát cáfolhatná, ha mondjuk az apa kötelezettséget vállal és biztosítékot nyújt a gyermek felnevelése anyagi feltételeinek biztosítására).

⁴⁴ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Lábady Tamás különvéleménye 1.

⁴⁵ Uo. 2.

⁴⁶ Uo. 3.1.

Különösen megszívlelendők Lábady alábbi gondolatai:

„Minden abortusz az élethez való jogot sérti. [...] Jogszábai és az állam alkotmányos felfogása nem sugallhatja azt, hogy e megtört jelenség az Alkotmány értékrendjével és emberképével összhangban áll. A védelem hatékonyságának minőségi erősödése a jövőbeni törvényhozási megoldások alkotmányosságának megítélésakor is mércéül szolgál majd mindaddig, amíg a magzat jogalanyiságát a jog el nem ismeri. [...] A magzati élet védelme az Alkotmány szerint csak a védelem erősödése irányába változhat, és annak hatékonysága nem csökkenhet”.⁴⁷

2.2. A méhmagzat jogállása az Alaptörvényben

Az alkotmányos jogfolytonosság helyreállítását követően alapvetően új helyzet állt elő. Az ideiglenes Alkotmánnyal szemben az Alaptörvény II. cikke ugyanis kifejezetten rendelkezik a magzati élet védelméről. Az Alaptörvény II. cikke akként rendelkezik, hogy „[a]z emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Ennek kapcsán három jelentős változtatást ki kell emelnünk a normaszövegben.

Az első, hogy az alkotmányozó külön is említi az emberi méltóságot mint sérthetetlen alkotmányos alapértéket. Ahogyan az Alaptörvény indokolása fogalmaz: „[a]z Alaptörvény egyes alapvető jogokat tartalmazó rendelkezései élén elvi jelleggel rögzíti az emberi méltóság sérthetetlenségét, amely valamennyi alapvető jog értelmezésére kihatóan hangsúlyosan, külön is kifejezi az emberi méltóság lényeges tartalmának érinthetetlenségét.” Az Alaptörvény ugyan nem definiálja az emberi méltóságot, azzal azonban, hogy külön kimondja annak sérthetetlenségét, jelzi annak kiemelt jelentőségét. Az emberi méltóság valójában nem jogi fogalom, hanem az ember mivolt szükségképpen *minősége*, valójában az emberi méltóság az alapvető jogok alapja: az emberi méltóság feltétlen tisztelete és sérthetetlensége miatt tartjuk védjük az emberi életet, a tulajdönt és az ember személyes szabadságát. Ehhez képest az, hogy az Alaptörvény II. cikk második mondatában együtt szerepel „az élethez és az emberi méltósághoz” való jog, azt fejezi ki, hogy az emberi méltóság és az emberi élet nem választható el, vagyis nincs olyan emberi élet, amely nem rendelkezik emberi méltósággal.⁴⁸

A második, hogy a normaszövegben már nem szerepel a „veleszületett” jelző. Ennek – a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat fényében – fontos következménye, hogy a hatályos alkotmányos szabályok alapján nem lehet az élethez és emberi méltósághoz való jogot elvitatni a magzattól azon az alapon elvitatni, hogy még nem született meg. Ezzel a Zlinszky-féle különvéleményben foglalt alkotmányjogi érvelés alapját veszti.

⁴⁷ Uo. 3.2–3.

⁴⁸ Ehhez képest az Alaptörvény II. cikk második mondatában szereplő „élethez és emberi méltósághoz való jog” kifejezésben helyesebb lenne az „emberi méltóság tiszteletéhez való jog”-ról beszélni, hiszen az embert méltósággal nem a jog ruhazza fel, a jog csak ennek tiszteletben tartását várja el mindenkitől.

A harmadik, hogy az Alaptörvény II. cikkének második mondata kifejezetten rendelkezik arról, hogy a magzat életét a fogantatástól védelem illeti meg. Ez két fontos következménnyel is jár: egyrészt, nincs a magzati létnek olyan szakasza, amely nem áll alkotmányos védelem alatt. Másrészt, az Alaptörvény II. cikkéből kitűnően ez nem egy önálló államcél, hanem az élethez való alkotmányos jog része. Az indokolása szerint az Alaptörvény „[a]z emberi élettel egy mondatban, de attól elkülönítve említi a magzati életet, amelyet a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Az állam – az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében – a megfogant, keletkezőben lévő emberi életnek is köteles védelmet nyújtani.” Noha az Alaptörvény kétségkívül különbséget tesz a magzati élet védelme és az általános életvédelmi szabályok között, de a normaszövegben semmi sem utal arra, hogy a magzat ne lenne ember, az indokolás pedig a védelem tárgyának kifejezetten a „megfogant, keletkezőben lévő emberi élet”-et jelöli meg.

Az indokolás „objektív intézményvédelmi kötelezettség”-re utalása ugyan értelmezhető lenne úgy is, hogy – az e kifejezés forrásaként szolgáló 64/1991. (XII. 17.) AB határozattal összhangban – az Alaptörvény nem tekinti a magzatot embernek, csak hogy a normaszöveg erre egyáltalán nem utal, ráadásul az intézményvédelmi kötelezettségre utalás önmagában legfeljebb csak annyit jelent, hogy az alkotmányozó hatalom nem akart a magzatnak alanyi jogot adni az élethez, ami a magzat különleges helyzetével magyarázható. Ezt az érvet azonban nem szabad abszolutizálni, mert az Alaptörvény R. cikke szerint az Alaptörvény szabályait azok céljával, valamint a „Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni”. Az nem lehet vita tárgya, hogy Magyarországon egészen 1956-ig abortusztilalom volt érvényben: 1933-ig teljes (ekkor határozta meg egy kúriai döntvény a megengedett kivételeket), 1933 és 1956 között pedig részleges, vagyis nehéz lenne a mellett érvelni, hogy a magzat életének fogantatástól való védelme ne lenne része a történeti alkotmány vívmányainak.

Azt, hogy ennek a védelemnek az alapja nem valami elvont „intézményvédelem”, hanem a magzat emberi minőségének elismerése volt, megerősíti, hogy a magzatelhajtást külön bűncselekményként tételező 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (a méltán híres Csemegi-kódex) a magzatelhajtás tényállásait (285–286. §§) „Az ember élete elleni büntettek és vétségek” között szabályozza, közvetlenül az újszülött megölése (284. §) után.

Az, hogy a magzatot embernek tekintették, egyértelműen kitűnik a Csemegi-kódex indokolásából is:

„Mi csak a magzat-elhajtását, vagy megölését kívánjuk büntettetni. A súlypont – a »magzat« szón van, melynek – a szakférfiak általános tanítása szerint a fogantatás percétől élete van, mely habár nem önálló: de mégis élet. Azon cselekmények tehát, melyek a méhmagzat ellen irányoznak: annak életét támadják meg, mihez képest a magzatelhajtásnak tárgya első sorban az emberi élet. Így fogták ezt fel az újabb kor jogtudósai – Oppenhoff, Goldammer, Schwarze, Hälschner, Berner, Holtzendorf – s ugyanezen nézetnek hódoltak a sász és német büntetőtörvénykönyvek.”

Minthogy ez a törvény szabályozta a kérdéskört az alkotmányos jogfolytonosság megszakadásáig, így álláspontja kétségkívül figyelembe veendő az Alaptörvény értelmezése során, és megállapítható, hogy a magyar történeti alkotmány emberi életként védte a magzati életet, noha jelentősebb büntetési tétellel fenyegette, amiből az is következik, hogy ezen a téren az alkotmányos különbségtétel – a magzat sajátos helyzetére tekintettel – nem áll ellentétben a történeti alkotmány vívmányaival.

A korábbi alkotmánybíróági határozatok és a történeti alkotmány egészének fényében tehát azt lehet megállapítani, hogy az Alaptörvény a magzatot embernek tekinti, és bár nem akart olyan erős alkotmányos védelmet adni a magzat számára, mint a már megszületett embernek, ugyanakkor a magzatot fogantatásától kezdve alkotmányos védelemben kívánta részesíteni. Fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a magzatra vonatkozó szabály az emberi méltósághoz és élethez való jogot szabályozó II. cikkben szerepel, amiből az is következik, hogy a különös szabály ennek keretében értelmezendő: a „minden ember” fogalma alá vonható magzat élethez való joga tekintetében az alkotmányos különbségtételnek van törvényes alapja, a magzat emberi méltósága tekintetében viszont nincs, így a magzat emberi méltóságát éppúgy tiszteletben kell tartani, mint a már megszületett emberét. Ennek a magánjogi szabályozás vizsgálata során is tudatában kell lennünk.

A magzat alkotmányos jogállását illetően meg kell említenünk még egy kapcsolódó alkotmányos rendelkezést. Az Alaptörvény XV. cikkének (1) bekezdése szerint a törvény előtt mindenki egyenlő; minden ember jogképes. Az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése szerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. E rendelkezések indokolása szerint:

„[a]z egyenlőséget a törvény nemcsak a bíróság előtti egyenlőségként, hanem annál általánosabban fogalmazza meg. Az általános jogegyenlőségi szabály mellett külön rögzíti azt is, hogy az alapvető jogokat mindenki számára bármely megkülönböztetés nélkül kell biztosítani. A megkülönböztetés alapjaként egyes helyzeteket kiemel az Alaptörvény, a felsorolás azonban nem taxatív, a nevesítve nem szereplő egyéb helyzetek alapján is tilos a hátrányos megkülönböztetés.”

Fontos ennek kapcsán kiemelnünk, hogy az Alaptörvény a jogképességet a törvény előtti egyenlőség elvével együtt szabályozza, annak részeként. Az Alaptörvény nem utal kifejezetten a jogképesség feltétlen, egyenlő voltára; ennek a magyarázat az lehet, hogy a törvény előtti egyenlőség ‘mindenki’-re vonatkozik, így a nem természetes személy jogalanyokra is, ugyanakkor a jogképesség elismerésére alkotmányos követelményként csak az ember tarthat igényt (ezért az ember jogképessége feltétlen, míg a jogi személyé nem). Az emberi jogképesség egyenlőségét kifejezetten nem mondja ki az Alaptörvény, ez a törvény előtti egyenlőség elvéből és a megkülönböztetés tilalmából vezethető le. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy az Alaptörvény rendszerében az alapvető jogokat érintő megkülönböztetés tilalma – az indokolásból

is kitűnően – a törvény előtti egyenlőség elvének a része.⁴⁹ Ennek pedig a lényege az, hogy az állam minden jogalanyt egyenlő mércével mér, vagyis a jogi szabályozás megalkotása és alkalmazása során a jogalanyok jogviszony szempontjából releváns jogait, kötelezettségeit, legitim érdekeit és egyéb körülményeit egyaránt figyelembe veszi (vagy hagyja figyelmen kívül), és ebben a tekintetben nem különböztet közöttük.⁵⁰ Így értelemszerűen az alapvető jogok tekintetében sem alkotmányellenes egy olyan megkülönböztetés, amely nem sérti a törvény előtti egyenlőséget, vagyis nem a jogok, kötelezettségek, legitim érdekek és körülmények szelektív (és ezért önkényes) figyelembevételén, hanem azok egyenlő mértékben történő mérlegelésének eltérő eredményén alapul, vagyis különböző, nem összehasonlítható helyzetben lévő jogalanyokat kezel különbözőként.⁵¹

Nyilvánvaló, hogy a magzat helyzete különleges, mert az anyaméh oltalma nélkül – különösen a kritikus első trimeszterben – életképtelen. Ugyanakkor a magzat életfunkcióinak fenntartása – egészséges fejlődése esetén is – igénybe veszi a gyermeket váró nő szervezetét. Így számos olyan gyermekvédelmi intézkedés, amely adott esetben a gyermek egészséges testi, szellemi, erkölcsi fejlődését hivatott védeni, és a gyermek veszélyes környezetből való kiemelését foglalja magában, esetében csak akkor alkalmazható, ha a veszélyes környezetből az anyával *együtt* lehet kiemelni; általában is igaz, hogy a magzat életét, egészségét – különösen a kezdeti időszakban – csak az anya

⁴⁹ Annál is inkább, hiszen az Alaptörvény XV. cikkének (1) és (2) bekezdése a nemesi ‘egy és ugyanazon szabadság’ (*unam eademque libertas*) elvét rögzíti, amelyet az 1848. évi április törvények valamennyi országalakosra kiterjesztettek. Ld. bővebben: Pomeisl i. m. 120. Minden ember jogképes, továbbá a törvény előtt mindenki egyenlő. A történeti alkotmány vívmányai fényében értelmezve ezt a szabályt tehát csak az indokolatlan megkülönböztetést tiltja ez a szabály.

⁵⁰ Ha tehát például a bíró egy visszterhes polgári jogviszonyban az egyik félnél mentesítő körülményként veszi figyelembe a teljesítőképesség hiányát, akkor a másik félnél sem hagyhatja ezt figyelmen kívül (ezért nem fogadta el a Kúria a bankok arra való hivatkozását, hogy az egyoldalú szerződés módosítás nélkül nem tudják biztosítani a kihelyezett kölcsönök forrását); ha az egyik féltől megköveteli a másik érdekeinek figyelembevételét, a másiknál sem tekinthet el ettől [vö. Ptk. 1:3. §; Ptk. 6:62. § (2) bekezdés]; ha a fizikai erőnlétet figyelembe veszi valamely jogviszony létesítése feltételeként, akkor minden jogalany esetében meg kell azt követelnie.

⁵¹ Ezt alátámasztja az Alkotmánybíróság gyakorlata is: „[a]z Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdése alapján valamely megkülönböztetés alaptörvény-ellenessége akkor állapítható meg, ha a jogszabály alkotmányos indok nélkül tesz különbséget a szabályozás szempontjából egymással összehasonlítható helyzetben lévő – homogén csoportba tartozó – jogalanyok között [...]. Alkotmányjogi szempontból a különbségtétel akkor nem fogadható el, ha a megkülönböztetésnek nincs tárgyilagossá mérlegelés szerint észszerű indoka, vagyis az önkényes...” (3536/2021. (XII. 22.) AB határozat, Indokolás [41]). Továbbá: „a hátrányos megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni [...] nem minősül megengedhetetlen megkülönböztetésnek, ha a jogi szabályozás eltérő jogalanyi körre vonatkozóan állapít meg eltérő rendelkezéseket. Az egyenlőség követelménye a jog általi egyenlőként való kezelésre irányuló alkotmányos elv, amely az azonos (homogén) szabályozási körbe vont jogalanyoknak a jogokból való egyenlő részesedését védi. [...] akkor alaptörvény-ellenes a megkülönböztetés, ha a jogszabály a szabályozás szempontjából azonos csoportba tartozó (egymással összehasonlítható) jogalanyok között tesz különbséget anélkül, hogy annak alkotmányos indoka lenne” (14/2014. (V. 13.) AB határozat, Indokolás [32]).

életével, egészségével *együtt* lehet megóvni. Ez a különleges helyzet pedig alkotmányosan indokolhatja az eltérő bánásmódot; a magzat helyzete számos szempontból nem hasonlítható össze a már megszületett gyermekével, aki – megfelelő ellátás mellett – önállóan is életképes. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a védelem és a magzat jogainak tiszteletben tartása az életképességtől függ, csupán azt, hogy különösen az élethez és egészséghez való alapjogát csak e különleges helyzet figyelembevételével lehet megfelelően szabályozni és biztosítani.⁵²

3. A méhmagzat polgári jogi jogállása

3.1. A méhmagzat jogállása a régi Ptk.-ban

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) kifejezetten nem szabályozta a ‘magzat’ jogállását. Ez a meglepőnek tűnő megállapítás azon alapul, hogy maga a régi Ptk. – szemben az 1923. évi Magánjogi törvényjavaslattal (a továbbiakban: Mtj.)⁵³ – soha nem tartalmazta a ‘magzat’ kifejezést. A régi Ptk. ugyanis – Zlinszky János különvéleményében kifejtettekkel szemben – mindig is embernek, sőt gyermeknek tekintette a méhmagzatot.

A régi Ptk. 8. §-a foglalkozott az emberi jogképesség terjedelmével. Kimondta, hogy minden ember jogképes: jogai és kötelességei lehetnek [(1) bekezdés]; azt, hogy a jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő [(2) bekezdés], végül leszögezte, hogy a jogképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis [(3) bekezdés]. Ehhez képest foglalkozott a régi Ptk. 9. §-a az emberi jogképesség kezdő időpontjával: „[a] jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg. A fogamzás időpontjának a születéstől visszafelé számított háromszázadik napot kell tekinteni; bizonyítani lehet azonban, hogy a fogamzás korábban vagy később történt. A születés napja a határidőbe beleszámít.”

A régi Ptk. 9. §-a tehát eredetileg nem azt mondta ki, hogy a magzat nem jogalany, vagy jogalanyisága feltételes, hanem azt, hogy az ember jogalanyisága a fogantatással kezdődik, ha élve születik. Azt a kérdést valójában nyitva hagyta, hogy mi a helyzet akkor, ha az ember halva születik. Mindenesetre abból, hogy a régi Ptk. 22.§-a szerint a jogképesség a halállal szűnik meg, következtetett, hogy a halva született ember (már biztosan nem jogképes. A régi Ptk. 9. §-ának első fordulata erre tekintettel kétféleképpen volt értelmezhető: 1.) ha az ember halva születik, a jogképesség nem a fogamzása időpontjában kezdődik (de mikor?); 2.) ha az ember halva születik, akkor egyáltalán

⁵² Ez a magyarázata annak, hogy az alkotmányos jogfolytonosság megszakítását megelőzően – noha ahogy fentebb kimutattuk, a magzatot embernek tekintették, és a törvény előtti egyenlőséget sem vonták kétségbe – soha nem merült fel komoly vita abban a tekintetben, hogy a magzatelhajtás/ölés enyhébben büntetendő, mint az emberölés alapesete. Tudatában voltak ugyanis annak, hogy a büntetési tétel meghatározásánál a törvényhozó nem a sértett életéről mond értékítéletet, hanem az ölési cselekményről, annak körülményeire és következményeire tekintettel.

⁵³ Az Mtj. 8. §-a akként rendelkezett, hogy „[m]inden ember jogképes. / Jogképes a méhmagzat is arra az esetre, ha élve születik meg.”

nem illeti meg a jogképeség. Ez utóbbi a törvény logikájának megfelelő értelmezés, hiszen olyan ember a régi Ptk. alapján biztosan nem lehetett, akinek a jogképesége a halva születéssel kezdődött volna, mert a régi Ptk. 22. §-a alapján a halállal a jogképeség megszűnik.

A joggyakorlatban azonban ez a kérdés nem is okozott gondot, ilyen esetben úgy tekintették, hogy a magzat jogképesége hiányzik.⁵⁴ A jogirodalomban, majd a joggyakorlatban megjelenő 'feltételes jogképeség' fogalma valójában egy függő jogi helyzet leírását jelenti, hiszen addig, amíg a magzat az anyaméhben él, addig kétséges, hogy jogalanynak minősül-e vagy sem. Ehhez a függő jogi helyzethez kapcsolódik a régi Ptk. 10. §-ának rendelkezése, miszerint „[a] gyermek részére már megszületése előtt gondnokot kell kirendelni, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges, különösen ha a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van”.

Ez utóbbi rendelkezésből Zlinszky János – kizárólag a „gondnok” kifejezésnek tulajdonítva jelentőséget – különvéleményében azt vezette le, hogy az akkor hatályos jog szerint a magzat nem minősül polgári jogi értelemben vett jogalanynak. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a régi Ptk. 10. §-a kifejezetten „gyermek”-ről beszél, sőt annak „törvényes képviselője”-ről; (törvényes) képviselője azonban csak személynek lehet, és a „gyermek” megjelölés arra utal, hogy a régi Ptk. megalkotásakor a magzatot embernek, még hozzá gyermeknek tekintették.

A régi Ptk. 10. §-a akkor kapott nagyobb figyelmet, amikor az ún. dávodi ügyben a kiskorú anyával szemben a méhmagzat gondnoka fellépett a terhességmegszakítás megakadályozása érdekében; az ügy a terhességmegszakítás problematikáján túlmutató alapvető jogállamisági problémákra mutatott rá.⁵⁵ Az ügyben meghozott másodfokú végzést azonban BH 1998.372. számon tette közzé a Legfelsőbb Bíróság, kifejezve ezzel egyetértését. A határozat összefoglalója szerint

„[a] méhmagzat gondnoka útján sem indíthat pert anyjának a terhessége megszakítására irányuló jognyilatkozata érvénytelenségének vagy hatálytalanságának megállapítása iránt. A bíróságnak az ilyen igényt tartalmazó keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül el kell utasítania, illetőleg – az eljárás későbbi szakaszában – a pert meg kell szüntetnie.”

A határozat indokolása szerint a másodfokú bíróság abból indult ki, hogy

„[a] méhmagzat jogképesége tehát feltételes, az élveszületéstől függ. A jogképeség az olyan jogok vonatkozásában is az embert (és nem a méhmagzatot) illetik meg, amelyek még a megszületése előtt keletkeztek. Ilyen esetben függő

⁵⁴ Ennek a gyakorlatnak a kialakulásában – az Mtj. 8. §-ában foglalt, eltérő szabály mellett – a pandektajog is szerepet játszhatott.

⁵⁵ Az elsőfokú bíróság marasztaló ítéletét követően az egészségügyi miniszter utasította az egészségügyi szolgáltatót a terhességmegszakítás végrehajtására, ezt követően a másodfokú bíróság a pert megszüntette. Ld. bővebben: Jobbágyi Gábor: A dávodi abortuszper. *Jogtudományi Közlöny*, 2002/11–12. 465–473.

jogi helyzet áll fenn. [...] A jogalanyisággal nem rendelkező magzatot ebben a státusában – tehát a megszületés feltételétől függetlenül – jogok nem illethetik és kötelezettségek nem terhelhetik. Ennek következtében mint magzat nem rendelkezik perbeli jogképességgel sem.”

Ennek alátámasztásra az Alkotmánybíróság határozataiból önkényesen kiszemezgeti azokat az érveket, amelyek azt támasztják alá, hogy a magzat nem jogalany, de átsiklik azokon, amelyek a magzati élet védelmének alkotmányos jelentőségét emelik ki. Hangsúlyozza azt is, hogy bár „a Ptk. 10. §-a kötelezővé teszi a gondnok kirendelését a gyermek részére már megszületése előtt, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges. A gondnok az 1960. évi 11. tvr (Ptké.) 7. §-ának (3) bekezdése szerint a gyám jogkörében jár el, saját nevében perindításra nem jogosult”, így perindítási jogosultsága a magzat jogképességétől függ.

Látnunk kell ennek az érvelésnek a fogyatékoságait. Egyrészt, a másodfokú bíróság fő érve – nevezetesen, hogy a magzat nem jogalany, ezért nevében nem indítható per – nemcsak a szóban forgó jogvitában, de minden jogvitában igaz, ezért ez az értelmezés kiüresíti a régi Ptk. 10. §-ába foglalt szabályt, különösen annak utolsó fordulatát. Másrészt, ha a magzat jogalanyisága feltételes, akkor a gondnok igenis indíthat pert, ha a magzat utóbb élve születik; vagyis addig, amíg a magzat sorsa el nem dől, jogalanynak kell tekinteni, így a permegszüntetés fő indokaként a jogalanyiség elvesztését kellett volna megjelölni; annak, hogy erre nem került sor, alapvetően *politikai* oka volt.⁵⁶ Mindenesetre a régi Ptk. ítélezési gyakorlatát alapvetően meghatározta (torzította) ez az ügy.

3.2. A méhmagzat jogállása a hatályos Ptk.-ban

A Ptk. csak kismértékben szabályozta újra a jogképességre vonatkozó rendelkezéseket, ám azok a témánk szempontjából is jelentőséggel bíró változtatások. A Ptk. 2:1. § [A jogképesség] kimondja, hogy minden ember jogképes: jogai és kötelezettségei lehetnek [(1) bekezdés], valamint azt, hogy a jogképességet korlátozó jognyilatkozat semmis [(2) bekezdés]. Bár az indokolás nem utal annak indokaira, de a Ptk. elhagyja a jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül egyenlő voltára vonatkozó szabályt.

A Ptk. 2:2. § [A jogképesség kezdete] lényegében a régi Ptk. 9. §-át átvéve kimondja, hogy a jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg [(1) bekezdés], és hogy a fogamzás időpontjának a születéstől visszafelé számított háromszázadik napot kell tekinteni; bizonyítani lehet, hogy a fogamzás korábbi vagy későbbi időpontban történt; a születés napja a határidőbe beleszámít [(2) bekezdés]. Ebben a tekintetben tehát nincs változás a régi Ptk.-hoz képest.

⁵⁶ A bíróságnak ugyanis – ha az alkotmányos életvédelem talaján ítélezik – a permegszüntetés oka kapcsán – hivatalbóli feljelentési kötelezettségével élve – fel kellett volna vetni az egészségügyi miniszter büntetőjogi felelősségét is, aki az elsőfokú marasztaló ítélet ellenére intézkedett a terhesség megszakításáról, és így legalábbis a hivatali visszaélés bűncselekményének (régii Btk. 225. §) gyanúja felmerül vele szemben.

A legjelentősebb változásokat a régi Ptk. 10. §-a helyébe lépő szabály, a Ptk. 2:3. § [A magzat gyámja] tartalmazza. A Ptk. 2:3. § (1) bekezdése szerint „[a] gyámhatóság – kérelemre vagy hivatalból – gyámot rendel a magzat részére, ha ez a magzat jogainak megóvása érdekében szükséges”. A Ptk. 2:3. § (2) bekezdése szerint a gyám rendelését a magzat szülője, nagyszülője, az ügyész és a jegyző kérheti. Ez utóbbi szabály a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: régi Ptké.) 7. § (2) bekezdésének beépítését jelenti a Ptk.-ba.

A Ptk. 2:3. § (1) bekezdése a régi Ptk. 10. §-ához képest három lényeges változtatást tartalmaz. Az egyik, hogy a méhmagzat részére már nem gondnokot, hanem gyámot rendelnek neki ki; ez arra utal, hogy a Ptk. a magzatot kiskorú gyermeknek tekinti [vö. Ptk. 4:163. §]. Ezt alátámasztja a Ptk. indokolása is: „[a] törvény a kódex egyes könyvei közötti összhang és a fogalmi pontosság érdekében elfogadja és következetesen érvényesíti azt az elvet, hogy a magyar jogban a kiskorúnak gyámja, a nagykorúnak gondnoka van. Ezt a megfontolást szem előtt tartva a törvény gyám által biztosít törvényes képviselőt a méhmagzat részére.”⁵⁷

A másik kettő, hogy a szabály már nem utal kifejezetten arra, hogy már „a születése előtt” gondoskodni kell a méhmagzat képviselőtéről és a jogvédelméről, illetve elhagyja a gyermek és a törvényes képviselője közötti érdekellentétre utalást. Ennek a két változtatásnak nem adja indokát a jogalkotó. Előbbi esetben valószínűleg a szöveg egyszerűsítéséről van szó, hiszen a címben és a normaszövegben kifejezetten szerepel a magzat megjelölés, márpedig az ember a fogantatástól a születésig terjedő időszakban tekinthető magzatnak, így nyilvánvaló, hogy ha a „magzatnak” rendelnek gyámot, arra a „születése előtt” kerül sor. A másik változtatás is tekinthető egyszerűsítésnek, de a korábbi joggyakorlatot ismerve inkább a dávodi ügy lehet az oka: a jogalkotó nem akarta újra megnyitni a vitát, hogy a méhmagzat gyámja milyen körben járhat el a méhmagzat képviselőjében, joga van-e a magzatot méhében hordozó nővel szemben eljárást indítania a magzat nevében. Mindenesetre a hatályos szabályozás – bár külön nem emeli ki – nem zárja ki ezt a lehetőséget.⁵⁸

3.3. Kérdések a hatályos szabályozással kapcsolatban

A hatályos szabályozás – bár dogmatikai tisztaságra törekedett – számos kérdést felvet, mind az Alaptörvény fényében, mind önmagában.

3.3.1. Magzatvédelem vagy születés előtti védelem?

Az első kérdés, ami felmerül, és alkotmányjogi összefüggése is van, hogy vajon a magánjog valóban megvédi-e a magzat jogait, vagy csak az élveszületett gyermek jogvédelmét terjeszti ki a születése előtti időszakra.

⁵⁷ Ha Zlinszky János különvéleményéhez tartjuk magunkat, ezzel a Ptk. a méhmagzatot jogalannyá és emberré avatta...

⁵⁸ Ennek az ‘egyszerűsítésnek’ a következményeire még a problémafelvetések körében visszatérünk.

A kérdés azért merül fel, mert a hatályos szabályozás szerint az embert csak akkor illeti meg, ha élve születik; ha tehát sikerül ezt megakadályozni, akkor a magzatot megillető jogok egyszerűen elvonhatók, illetve megszüntethetők. A dávodi ügyben ugyan nem merült fel az, hogy a terhességmegszakítás célja kifejezetten a magzat polgári jogi jogainak az elvonása lett volna, de egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy például egy öröklési helyzetben a gyermek kiesése esetén öröklésre jogosult igyekezzen kiváltani a magzat halálát. Ehhez nem is kell bűncselekményt elkövetnie, elegendő, ha ő a magzat anyja (tipikusan: az örökhagyó házastársa), vagy olyan személy, aki a magzat anyját rá tudja venni arra, hogy kérje a terhességmegszakítást – esetleg súlyos válsághelyzetre hivatkozással.

Ez a magatartás ugyan élesen szembenáll a Ptk. 1:3. § és 1:4. § bekezdésében foglalt szabállyal, de a hatályos Ptk. nem tartalmaz általános szabályt erre az esetre, bár éppen az öröklés körében a Ptk. 7:6. § (1) bekezdés b) és c) pontja esetleg értelmezhető akként, hogy ilyen esetben a magzat helyébe lépő személy nem örökölhét. Más jogviszonyban viszont nem érvényesül hasonló szabály. Így például az apa, ha nem akar tartásdíjat fizetni a nem kívánt gyermeke után, és elég erős érzelmi nyomást fejt ki az anyára, ettől a kötelezettségétől szabadulhat a terhességmegszakítás révén. Ez igen komoly, alkotmányos aggályokat felvető probléma, mert a *pro-choice*-mozgalom által hangoztatott szlogenek ellenére az esetek jelentős hányadában (talán többségében) nem a várandós nő szabad választásáról van szó, hanem a terhességmegszakítást a férfi partner részéről megnyilvánuló érzelmi zsarolás és manipuláció következtében érzi úgy a nő, hogy a terhesség megszakítása az egyetlen megoldás a helyzetére.

A jogtudományban és a joggyakorlatban meggyökeresedett ‘feltételes jogképesség’ kifejezés szinte csábít arra, hogy alkalmazzuk ezekre az esetekre a Ptk. 6:117. § [Független lévő feltétel] szabályát erre az esetre. Ez ugyanis kimondja, hogy amíg a feltétel bekövetkezése függőben van, egyik fél sem tehet semmit, ami a másik fél jogát a feltétel bekövetkezése vagy megghiúsulása esetére csorbítja vagy megghiúsítja [(1) bekezdés], és a feltétel bekövetkezésére vagy megghiúsulására nem alapíthat jogot az, aki azt felróhatóan maga idézte elő [(2) bekezdés]. Ez a Ptk. 1:4. §-ában foglalt elvből levezethető szabályozása azonban nem szakítható ki a rendszerbeli összefüggéséből: a szerződés hatályára vonatkozó szabályok közé tartozik, és ezért legfeljebb – a Ptk. 6:2. § (2) és (3) bekezdésére tekintettel – a kötelek körében alkalmazható, viszont nem hárít(hat)ja el azt az akadályt, amit a jogképesség elenyészése okoz az eljárásjog körében.

A fentiekre és a BH 1998.372. számon közzétett eseti határozatra tekintettel tehát a hatályos szabályozás legalábbis kétségesse teszi, hogy a méhmagzat jogainak védelmében a méhmagzat gyámja indíthat-e bármilyen eljárást, illetve, hogy abban kérhet-e pl. ideiglenes intézkedést a méhmagzat jogainak megóvása érdekében, ideértve esetleg a terhességmegszakítástól való eltiltást is, ha jogait egy indokolatlan – de technikailag végrehajtható – terhességmegszakítás révén fenyegetik.

3.3.2. Kell-e minden esetben gyámot rendelni?

A második kérdés, ami felmerül, hogy a Ptk. 2:3. § (1) bekezdésének ‘egyszerűsítése’ a gyakorlatban nem eredményezi-e azt, hogy a magzatnak *minden esetben* gyámot kell rendelni.

A régi Ptk. 10. §-a még úgy rendelkezett, hogy a gondnokrendelés ‘különösen’ akkor szükséges, ha „a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van”. Ebből viszont a nyelvtani és logikai értelmezés alapján arra lehetett következtetni, hogy ha a gyermek és törvényes képviselője között nincs érdekellentét, és a törvényes képviselő a Ptk. alapelveivel összhangban jár el, akkor nincs szükség gondnokra, hiszen a gyermek jogainak megóvása elsősorban a törvényes képviselő feladata.

Ez a kérdéskör átvezet ahhoz a kérdéskörhöz, hogy van-e a magzatnak – a hatályos szabályozás szerint – törvényes képviselője. A válasz attól is függ, hogy a magzatot ‘gyermek’-nek, illetve kiskorú gyermeknek tekintjük-e. Ha nem, akkor a hatályos szabályozás szerint nincs törvényes képviselője, hiszen a jogszabály egyetlen rendelkezése sem rendelkezik erről. Ugyanakkor láttuk, hogy a terminológiai változás a Ptk. 2:3. § (1) bekezdésében – az indokolásból is kitűnően – éppen arra utal, hogy a Ptk. – a régi Ptk.-val egyezően – a magzatot kiskorú gyermeknek tekinti. Ezzel azonban a probléma még nem oldódik meg.

A Ptk. 4:146. §-ának (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy a kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll.

A Ptk. 4:146. §-ának (2) bekezdése szerint a szülői felügyelet a kiskorú gyermek neve meghatározásának, gondozásának, nevelésének, tartózkodási helye meghatározásának, vagyona kezelésének, törvényes képviselőjének jogát és kötelességét, a gyámnevezésnek és a gyámságból való kizárásnak a jogát foglalja magában. Ezzel összhangban mondja ki a Ptk. 4:161. § [A gyermek törvényes képviselője] (1) bekezdésében, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülők joga és kötelezettsége, hogy gyermeküket személyi és vagyoni ügyeiben képviseljék. A Ptk. 4:163. §-a pedig rendezi az érdekellentét esetét, és annak (2) bekezdése erre az esetre eseti gyám kirendelését írja elő; a (3) bekezdés viszont más személyek számára teszi ennek kezdeményezését, mint a Ptk. 2:3. § (2) bekezdése, így alapvetően más jogintézményről van szó.

A Ptk. 4:223. §-a szerint az a kiskorú, aki nem áll szülői felügyelet alatt, gyámság alá tartozik. A 4:224. §-a szerint a gyám – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a gyámsága alatt álló gyermek gondozója, nevelője, vagyonának kezelője és a gyermek törvényes képviselője. A 4:234. § (2) bekezdése szerint, ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik, a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell a gyám jogaira és kötelezettségeire.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ezek a szabályok hogyan alkalmazhatók a magzatra. Ki az ő törvényes képviselője? Első látásra a válasz egyszerű: nyilvánvalóan a szülei, vagy legalábbis az anyja (az apa lehet, hogy már nem él, de az anya szükségképpen él). Igen ám, de jogi értelemben van-e a magzatnak anyja? A Ptk. 4:115. § (1) bekezdés szerint ugyanis a gyermek anyja az a nő, aki megszülte; a szöveg nyelvtani értelme szerint tehát a magzatnak még nincs anyja, ugyanakkor apja lehet, hiszen az apai jogállás a Ptk. 4:98. §-a szerint bármelyik tényállás esetén betöltött lehet, már a születés előtt. Ez viszont azt az abszurd helyzetet eredményezné, hogy a gyermek törvényes képviselőjének az apát és kizárólag az apát kellene tekinteni, ha pedig az apai jogállás nincs betöltve, akkor a magzat részére gyámot kell rendelni. Mindezt úgy, hogy közben a magzat az anya testében fejlődik!

Hozzá kell azt is tenni, hogy a szülői felügyelet nemcsak a törvényes képviselőt foglalja magában, de a vagyonkezelési jogot is. Ha tehát a várandós nő még nem minő-

sül anyának és így törvényes képviselőnek, akkor a várandósság ideje alatt elhunyt apa hagyatékát a magzata nevében nem kezelheti, akkor sem, ha az örökhagyóval házassági életközösségben élt. A régi Ptk. szabályozásában ez azért nem okozhatott problémát, mert a régi Ptk. 615. §-ának (1) bekezdése alapján az örökhagyó házastársa örökölte mindannak a vagyonnak a haszonélvezetét, amelyet egyébként nem ő örökölt, ezért a hagyaték tárgyai haszonélvezőként is megillették a vagytonkezeléssel kapcsolatos jogok (kivéve a vagyonnal való rendelkezés jogát). Ezzel szemben a hatályos szabályok szerint az özvegyet leszármazók mellett a Ptk. 7:58. § (1) bekezdése értelmében özvegyi jogként csak az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon illeti meg a holtig tartó haszonélvezeti jog, és a hagyaték többi részéből egy gyermekrészt, így a hagyaték – adott esetben csaknem fele – felett csak a magzat törvényes képviselőjeként illetik meg jogosultságok.

Persze ellene lehetne vetni, hogy az ember magzati létszaka olyan rövid, hogy az alatt egy per biztosan nem fejeződik be, az elévülés nem következik be, és az elveszületéssel a képviseleti jog kérdése úgyis rendeződik. Ez általában igaz, de az azonnali beavatkozást igénylő helyzetekre nem. A magzat, ha mint örökös nincs törvényes képviselője, a születéséig is kötelezett vagy átvételi késedelembe eshet, az igényérvényesítés késedelme jogvesztést idézhet elő, megghiúsíthatja a birtokvédelem célját, a kárveszély elhárítására tett intézkedés hiányában a kár bekövetkezésével járhat. És ezek még csak a vagyoni jogkövetkezmények: előfordulhat, hogy a magzat egészsége vagy élete kerül olyan veszélybe, ami azonnali jogvédelemmel és jogérvényesítéssel hárítható csak el; utóbbi esetben a jogérvényesítés késedelme a jogérvényesítés megghiúsulását jelenti. Világos, hogy a régi Ptk. 10. §-a, és a hatályos Ptk. 2:3. §-a éppen ezekre az esetkörökre tekintettel rendelkezik a magzati korban lévő kiskorú gyermek számára a gondnok, illetőleg a gyám kirendelésének lehetőségéről.

3.3.3. A jogvédelem terjedelme

A harmadik kérdés az, hogy milyen körben illeti meg a jogvédelem a magzatot.

A kérdés látszólag egyszerűnek tűnik, ugyanakkor attól függően, hogy miből indulunk ki, más-más eredményre juthatunk. A római jogi hagyományokból kiindulók számára itt pusztán a vagyoni jogokról lehet szó; ez elsősorban abból adódik, hogy a római jogi források általában olyan jogeseteket utalnak, amikor az öröklés körében merült fel a magzat jogalanyiségának kérdése. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a *Digesta* is tartalmaz olyan jogeseteket, amikor elsősorban a *status* szempontjából foglalkoztak a magzattal, így kimondták, hogy ha a nő a terhesség ideje alatt legalább időlegesen szabad volt, a gyermek szabadnak születik (*Marci. D 1,5,5*), illetve, ha a terhes nő fogságba esik vagy eladja, a gyermeke a fogantatáskori állapotát őrzi meg (*Iul. D 1,5,26*).

A normaszövegből kiindulva ugyanakkor a magzat 'feltételes' jogképességét nem korlátozhatjuk a vagyoni jogokra. Mind a régi Ptk. 9. §-a, mind a hatályos Ptk. 2:2. §-a a 'jogképesség' kezdetét határozza meg (amelyről a régi Ptk 8. § (2) bekezdése szerint egyenlő), és nem különböztet tartalmilag a magzat és az élveszületett gyermek jogképessége között. Ha tehát a kiskorú gyermeknek nemcsak vagyoni jogai vannak, hanem személyiségi jogai is, akkor a magzatnak is vannak.

Ennek a kérdésnek a jelentősége az utóbbi évtizedekben megnőtt. Az ultrahangos vizsgálat felfedezése előtt a magzat fejlődése titokzatos homályba burkolózott. Ahogy a Szentírás írja Isten mindentudását dicsőítve: „Neked maga a sötétség sem homályos, s az éj világos neked, mint a nappal. Te alkottad veséimet, anyám méhében te szőtted a testem.” (Zsolt 139,12–13). A magzat sajátos helyzetére tekintettel a klasszikus személyiségi jogok vagy értelmezhetetlenek voltak, vagy szorosan összefonódtak az anya személyiségi jogaival: a magzat életét, egészségét, jó hírnevét és becsületét nem lehetett úgy megsérteni, hogy az az anya jogát ne sértette volna. A magzatnak nem volt neve (hisz a nemét sem ismerték), nem volt magántitka, nem volt magánélete, képmása, amivel vissza lehetett volna élni.

Ezzel szemben ma már nem okoz nehézséget, hogy különböző orvosi eszközökkel bepillantsunk az anyaméhbe, a magzatról felvételeket készítsünk, rajta orvosi beavatkozásokat végezzünk, egészségi állapotáról, testi adottságairól adatokat nyerjünk. Az orvostudomány fejlődésének hála ma már ismerjük a magzati élet számos sajátosságát, tudjuk, milyen külső behatások azok, amelyek az anya életét, tesi épségét, egészségét nem, de a magzatét károsíthatják. A technikai, technológiai fejlődés tehát kitágította a lehetőségét annak, hogy a magzatot személyében érje sérelem, méghozzá olyan módon, hogy az nem tevődik át az anyára. Napjainkban, amikor egyetlen jogsértő felvétel vagy jogosulatlanul megszerzett adat is napokon belül elterjedhet a világhálón, a személyiségvédelem gyorsasága kiemelkedő jelentőségű. Gondoljunk csak arra: egy jogsértő módon rögzített, majd továbbadott különösen védett személyes adat évtizedekkel később is karriereket dönthet romba.⁵⁹

A magzat személyiségének védelme – amely egyébként abból is adódik, hogy a magzat ember, így helyzetétől függetlenül megilleti az emberi méltóság tiszteletben tartásához való jog – azért kényes kérdés a gyakorlatban, mert ez a jog a várandós nővel szemben is megilleti a magzatot, ami különösen kényes kérdésekhez vezet. Például érvényesíthető-e a várandós nővel szemben igény, ha a magzatról szeméremszértő ultrahangképeket vagy különösen érzékeny személyes adatokat tesz közzé a közösségi oldalon? Eltiltható-e a várandós nő olyan magatartástól, amely a gyermek egészségét vagy életét súlyosan veszélyezteti? Kötelezhető-e a várandós nő olyan beavatkozás igénybevitelére, amely őt nem veszélyezteti, de a magzat élete vagy egészsége megóvása érdekében szükséges? Végül joga van-e a gyerekeknek arra, hogy vitassa a várandós nő által a terhességmegszakítás okaként megjelölt körülmény fennálltát, és így megvédje magát az alkotmányosan nem igazolt terhességmegszakítás veszélyétől?

⁵⁹ Ha az orvos genetikai vizsgálatot végez a magzaton, amelyből későbbi betegségekre lehet következtetni, és az adat nem megfelelő kezelése miatt ez bekerül valamilyen adatbázisba, ahonnan később egy munkáltató jogosulatlanul letölti azt, ez akadálya lehet egy későbbi munkaviszony létesítésének vagy fenntartásának.

3.3.4. Az állami beavatkozás indokolt terjedelme

Természetesen felmerül az a kérdés is, hogy milyen mértékben célszerű az államot egy olyan szoros viszonyrendszerbe bevonni, mint amilyen a magzat és a várandós nő között fennáll.

Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy a magzat és a várandós nő között normális esetben ösztönösen is szoros érzelmi viszony alakul ki, és általában a várandós nő nem kíván ártani a saját magzatának, inkább védelmezi és óvja. A jognak ezért elsősorban azokat az eseteket kell különös szabályokkal rendeznie, amikor a jogsértés vagy annak veszélye nem harmadik fél, hanem a várandós nő részéről merül fel. Ebben az esetben is elsősorban az lenne a kívánatos, hogy a magzat érdekeit ne egy állam által kirendelt gyám, hanem a magzattal érdekellentétben nem álló másik törvényes képviselő, az apa képviselje a bíróság vagy más hatóság előtt, a várandós nővel szemben. Ez annak fokozottabb figyelembevételét igényelné, hogy a magzatnak nemcsak a leendő anyja, hanem az apja is törvényes képviselője.

Erre egyébként azért is szükség lenne, mert a várandós nőt sokszor – éppen a magzat egészségének megőrzése érdekében – nemcsak szükségtelen, de káros is kitenni a bírósági vagy más hatósági eljárásokkal járó stressznek. Abban az esetben, ha a szülőpár a Ptk. 4:147. § (1) bekezdésének megfelelően együttműködik egymással a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének érdekében, akkor semmi akadályt sem szabad gördíteni az elé, hogy a gyermek érdekeit az apa képviselje, lehetőség szerint tehermentesítve az anyát, egyben már a gyermek születése előtt felelősséget vállalva a saját gyermekéért. Nyilván vannak esetek, amikor az apa áll érdekellentétben a gyermekkel, erre az esetre nem marad más, mint az anya eljárása, ha pedig mindkét szülő ellenérdekelt, vagy nincs másik szülő, akkor indokolt a gyámrendelés.

A hatályos szabályozás ugyanakkor kifejezetten nem rendezi a kérdést, és a gyakorlatban az apa szerepe háttérbe szorul a magzattal kapcsolatos eljárásokban, akkor is, ha egyébként nem lenne akadálya annak, hogy ő képviselje a magzat érdekeit. Minthogy a magzattal kapcsolatos döntéseket a *pro-choice*-mozgalom aktivistái az anya kizárólagos jogának vallják, ezért – noha a Magzatvédelmi törvény preambuluma is utal a 'szülők' felelősségére – az apa jogai és felelőssége nem jelennek meg kellő súllyal a részletszabályok és a joggyakorlat szintjén.⁶⁰

4. Megoldási javaslatok

4.1. Szakítás a „feltételes jogképesség” koncepciójával

Az Alaptörvény megváltozott szabályozásával és szemléletével, valamint a kor kihívásaival jobban összhangban állna, ha a Ptk. kifejezetten szakítana a „feltételes jog-

⁶⁰ Már említettem, de itt is meg kell jegyezni, hogy indokolt lenne az ismert apát a terhességmegszakítással kapcsolatos eljárásban legalábbis nyilatkoztatni, illetve megvizsgálni a szerepét a súlyos válsághelyzet kialakulásában, és szükség esetén – ha felróható módon ő okozta ezt – a nő büntetlensége esetén is szankcionálni.

képesség” koncepciójával, és a valóságnak megfelelően a fogantatástól számítaná a jogképesség kezdetét, és a magzat halálát illetően egy fikciót alkalmazna. Ez jól kifejezné azt, hogy a polgári jog – összhangban az Alaptörvénnyel és a történeti alkotmány egészével – elismeri nemcsak a magzat ember mivoltát (ez a hatályos szabályozásból is kitűnik), de az emberi méltóságát és a jogképességét is, ugyanakkor az esetek döntő többségében nem jelentene érdemi változást a vagyoni viszonyokban (különösen is az öröklés rendjében), így mindazokat a problémákat változatlanul orvosolná, ami miatt a hatályos szabályozás a jogképességet ‘feltételelessé’ teszi.

A fikciós megoldás lehetőséget adna arra is, hogy a polgári jog általános jelleggel szankcionálja azt, ha valaki felróható magatartásával maga okozza a magzat halálát, és ezzel előnyöket akar szerezni, illetve valamely hátránytól kíván szabadulni. Ilyen esetben ugyanis – ha a szabályozás általános jelleggel kizárná a fikció alkalmazását annak javára, aki a gyermek halálát felróható szándékos magatartásával maga okozta – a halál bekövetkeztét követő, későbbi eljárások során sem lehetne hivatkozni arra, hogy a magzat nem (volt) jogképes, és a vagyoni igények tekintetében a jogutódlás is felmerülhet, így az eljárások adott esetben érdemben is befejezhetők – a magzat halálától függetlenül. Mindez fokozná a magzati élet polgári jogi védelmét, és sok esetben megelőzhetné a súlyos válsághelyzet kialakulását.

Ez a változtatás egyetlen §-t érintene a Ptk.-ból, így nem jelent komoly kodifikációs erőfeszítést. A Ptk. kodifikációja körében megtett észrevételem szerint a normaszöveg szintjén nagyjából így nézne ki:

„2:2.§ [A jogképesség kezdete]

- (1) A jogképesség az embert fogamzásának időpontjától illeti meg.
- (2) A jogképesség kezdő időpontjának meghatározása szempontjából a fogantatás időpontjának a születés napjától visszafelé számított háromszázadik napot kell tekinteni; a gyermek érdekében bizonyítani lehet azonban, hogy a fogantatás korábbi vagy későbbi időpontban történt.
- (3) Ha a gyermek az anyaméhben, illetve a reprodukciós eljárás során meghal, vagy halva születik, a jogképesség szempontjából úgy kell tekinteni, mintha meg sem fogant volna. Nem hivatkozhat e rendelkezésre az, aki a gyermek halálát felróható szándékos magatartásával maga okozta.”

Az általam javasolt normaszöveg abban is pontosabb a hatályosnál, hogy egyfelől rendelkezik a reprodukciós eljárásban létrejövő, de elpusztult magzatokról is (ezekre a Magzatzvédelmi törvény hatálya nem terjed ki), és megkülönbözteti a fikció alkalmazásának két, elvben különböző módon is kezelhető esetét: azt, amikor a magzat az anyaméhben meghal (és esetleg eltávolítása műtéti beavatkozást tesz szükségessé), vagy amikor halva születik (akár azért, mert már az anyaméhben meghalt, de a szülési folyamat ennek ellenére beindul, akár azért, mert a szülési folyamat közben hal meg).

4.2. A magzat családi jogállásának rendezése

A magzat sajátos helyzetére tekintettel indokolt lenne rendezni a magzat családi jogállását, így a Ptk. 4:115. §-a (1) bekezdésének módosítása révén rendelkezni kellene arról,

kit tekint a polgári jog a magzat anyjának. Célszerű lenne ezt a rendelkezést akként módosítani, hogy „(1) A gyermek anyja az a nő, akinek a méhében a magzat fejlődik, illetve aki megszülte.” Ez, vagy ezzel egyenértékű szabályozás ugyanis érdemben nem változtatna a hatályos szabályozáson, vagyis azon, hogy a mesterséges megtermékenyítés esetén nem a női ivarsejtet adományozó, hanem a gyermeket méhében hordozó, majd megszüülő nő a gyermek anyja, ugyanakkor világossá tenné, hogy az anyai jogállás a magzati korban is be van töltve.

4.3. A magzat és a tartásra köteles rokonok jogi kapcsolatának erősítése

Az apai felelősség és jogosultságok erősítése már lényegesen nagyobb arányú kodifikációs munkát tesz szükségessé.

4.3.1. Az apa részvétele a magzattal érintő eljárásokban

Egyrészt, a magzattal érintő eljárásokban az apák nyilatkozattételi jogát biztosítani kell. Ez a terhességmegszakításra vonatkozó eljárásba való bevonásukat is jelentené, nyilvánvalóan nemcsak a kérelemre tett nyilatkozat, hanem a törvényben előírt tájékoztatásokon való részvétel kötelezettségére is kiterjedően.

Alapvető probléma ugyanis, hogy míg a terhességmegszakítás „előnyeit” mindkét szülő élvezzi, addig a kezdeményezés felelősségének lelki terhe az anyáé, aki ráadásul a tájékoztatás révén általában nagyobb mértékben tisztában van a terhességmegszakítás valós mibenlétével, vagyis, hogy a benne fejlődő élet kioltásáról van szó, és hogy a terhességmegszakításnak vannak adott esetben vállalható alternatívái. Ezekkel ugyanakkor indokolt lenne a nőt gyakran terhességmegszakításra ösztönző férfi partnert is szembesíteni, hiszen az lenne a kívánatos, hogy a magzat megtartására vonatkozó döntés a szülők közös döntése legyen, és ebben a szülők támogassák egymást (akkor is, ha az esetükben fennálló súlyos körülmények miatt végül a gyermek örökbeadása mellett döntenek).

Az apa szerepének növelése ugyanakkor nem terjedhet odáig, hogy az apa is kérhesse a terhesség megszakítását. Ez egyrészt gyengítené az életvédelem jelenlegi szintjét, másrészt sértené az anya önrendelkezési jogát: senki nem kényszeríthet egy nőt arra, hogy a magzatát elvetesse, még ha objektíve súlyos válsághelyzetben van is. Sem a gyermek apja, sem az állam nem mentesülhet a kötelezettségei alól ilyen módon.

4.3.2. Szankciók szükségessége

Másrészt, az Alaptörvény rendelkezéseire tekintettel meg kell teremteni mind az esetleg még hiányzó büntetőjogi, mind a polgári jogi szankcióját annak, ha valaki a magzatelhajtásra okot adó körülményt saját felróható magatartásával okozta.

Egy korábbi törvénymódosító javaslatomban felvetettem, hogy arra az esetre, ha olyan személy felróható magatartásának következménye a magzatelhajtásra okot adó körülmény (és itt nemcsak a súlyos válsághelyzetről van szó), aki a gyermek megszületése esetén annak tartására köteles, a legminimálisabb polgári jogi szankció, hogy – az ügyész keresete alapján – a bíróság marasztalja – a terhességmegszakítás költségeinek

megfizetésén felül – a gyermek 18 éves koráig járó tartásdíjban az állam javára azzal, hogy az így befolyó összegeket az állam fordítsa gyermekvédelmi célokra.

Ezt a javaslatomat változatlanul indokoltnak tartom, figyelemmel arra, hogy számos esetben a súlyos válsághelyzet oka az apa, vagy más családtag,⁶¹ aki a terhességmegszakítás révén akar szabadulni a gyermekkel szembeni kötelezettségeitől. Ha minden esetben nem is jelent ez kellő visszatartó erőt, általában talán mégis felelősségteljesebb szexuális viselkedésre és kevésbé vérszomjas viselkedésre lehet ez által szorítani a férfiakat, akiknek a tartásdíjat így is, úgyis ki kell fizetni.

4.4. A magzat törvényes képviselőjére vonatkozó szabályok pontosítása

Végül célszerű lenne a magzat törvényes képviselőjére vonatkozó szabályokat pontosítani annyiban, hogy arra elsősorban a szülei jogosultak, az élveszületett gyermekre vonatkozó szabályoknak megfelelően, vagyis elsősorban közösen döntve, de akár külön-külön is képviselhetik a magzatot; ha egyikük érdekellentét miatt nem járhat el, akkor kizárólag a másik szülőt illeti meg ez a jog, ha pedig képviselőre jogosult szülő nincs (mert meghalt, ismeretlen, érdekellentét miatt vagy szülői felügyeleti jog hiányában nem járhat el), akkor kell a magzat részére (tulajdonképpen eseti) gyámot kirendelni.

Ennek a megoldásnak kettős előnye lenne: egyrészt növelné az apák szerepét a magzat jogainak védelmében, másrészt csökkentené az állami beavatkozás mértékét. Természetesen a gyakorlatban ez csak abban az esetben segíti a leginkább veszélyeztetett magzatok védelmét, ha megfelelő eljárási, illetve gyámügyi szabályok, és egy hatékony jelzőrendszer támogatja a polgári jogi szabályozást. Természetesen nemcsak, és nem is elsősorban a Magzatvédelmi törvény szerinti eljárásokban kellene ezeket a kérdéseket tisztázni, hanem a polgári peres és nemperes eljárásokban, így különösen a hagyatéki eljárásokban is, ha adat merül fel arra, hogy magzati életkorban lévő érdekelt is lehet az ügyben.⁶²

5. Záró gondolatok

A magzat polgári jogi jogállása végső soron mindig függ a magzati életszakaszban lévő emberre vonatkozó alkotmányos szabályozástól és elvektől, ugyanakkor a polgári jogi szabályozás nagyfokú autonómiát is élvez a konkrét jogi megoldások kidolgozása során. A magzat sajátos helyzete – nevezetesen, hogy egy másik ember testében fejlődik, és önmagában életképtelen – alkotmányosan is indokoltta teheti az általános szabályoktól eltérő rendelkezések alkalmazását, de ennek korlátait és módját az alkot-

⁶¹ Ne felejtsük el a kiskorú anyák szüleiről, akik ugyancsak tartásra kötelesek, és sokszor – a szégyen mellett – éppen az unoka felnevelésének költségeit akarják elkerülni azzal, hogy kiskorú lányukat terhességmegszakításra ösztönzik.

⁶² Az egy külön kérdés, hogy ha az apaság vélelme nem házassági köteléken vagy reprodukciós eljárásban való részvételen alapul, akkor hogyan lehet az apa személyét megállapítani. Ugyanakkor ez mégsem vet fel a gyakorlatban megoldhatatlan kérdéseket, mert teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat a várandósság ideje alatt is tehető, és ha így sem lehet az apai jogállást betölteni, akkor még mindig lehetőség van a gyám kirendelésére, ha az anya érdekellentét miatt nem járhat el.

mányos szabályok szabják meg, elsősorban is az emberi méltósághoz és az élethez való jog tiszteletben tartása.

Az alkotmányos háttér az ideiglenes Alkotmány időszakában legalábbis tisztázatlan és vitatott volt; bár az Alkotmánybíróság igyekezett egyfajta megoldást nyújtani, érvelése nem volt koherens, mert megriadt attól, hogy értelmezze az ideiglenes Alkotmány ember fogalmát, illetve ennek következményeitől, elsősorban a terhességmegszakítási szabályok drasztikus szigorításától, ami megítélésük szerint jelentős társadalmi felháborodást váltott volna ki. Az elmúlt 30 évben a terhességmegszakítások abszolút száma drasztikusan, a harmadára, de az élve születésekhez viszonyított arányában is jelentősen csökkent, illetve jelenleg is trendszerűen csökken, egyidejűleg az abortusz társadalmi megítélése is változik – egyre inkább megengedett rosszként, mint női szabadságjogként tekint rá a társadalom mind nagyobb része.

Az Alaptörvény ezt a folyamatot alkotmányos oldalról erősítette meg, amikor – bátorítanul ugyan – a magzatot ismét az ember fogalma alá vonta. A Ptk. azonban ezt a változást mintha nem érzékelt volna, és a korábbi, a magzat jogvédelme szempontjából nem túl hatékony szabályozást vitte tovább, noha kétségtelen, hogy dogmatikailag igyekezett tiszta helyzetet teremteni. Számos problémát ugyanakkor a Ptk. hatályos szabályozása nem rendez, mert gyakorlati jelentősége – e körben folyó jogviták hiányában – látszólag csekély, ugyanakkor egyáltalán nem biztos, hogy ez a jövőben is így marad, figyelemmel a magzattal kapcsolatos ismeretek és beavatkozási lehetőségek növekedésére. A magzat – ahogy Lábady Tamás fogalmazott egyik előadásában – egyre inkább kilép a nagyvilágba, és a társadalom önálló személyiséggel rendelkező alanyává válik, ahogy a családi albumban az születés utáni első fotókat ma már sokhelyütt megelőzik az UH-képek, és ahogyan egészségügyi adatai hozzáférhetővé válnak a szülők, illetve harmadik személyek számára.

Ezt a változást indokolt a Ptk. szabályozásában és a kapcsolódó eljárási jogszabályokban is rögzíteni. A magzat magánjogi védelmét erősíteni kell, nemcsak a magánjogi eszköztár kiterjesztésével, hanem az elvi alapok tisztázásával. Ennek érdekében a jelenlegi „feltételes jogképesség”-konceptiót célszerű lenne egy fikciós megoldással helyettesíteni, megteremtve egyidejűleg a fikció alkalmazása alóli indokolt kivételt; a magzat törvényes képviselőjére vonatkozó szabályozás pontosítani és olyan módon átalakítani, hogy abban a szülők együttes felelőssége kiemelt és elsődleges szerepet kapjon; végül magánjogi szankcióval is biztosítani, hogy a magzatelhajtás ne jelenthessen senki számára kibúvót tartási és egyéb kötelezettségeik alól.

Úgy gondolom, hogy e jogszabályi változtatások nagy előnye, hogy míg fokozzák a magzat magánjogi védelmét, nem forgatnák fel a magánjog dogmatikai rendszerét. Természetesen a jogszabályi változások csak akkor tudják kifejteni a hatásukat, ha a joggyakorlat követi azok irányvonalát, és a régi és új eszközöket egyaránt használja a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő emberek – a magzatok – védelmében. A magzatvédelem ugyanis szélesebb körű alkotmányos spektrumot fed le, mint a terhességmegszakítás kérdésköre; noha annak kiemelt jelentősége megmarad, de az azonnali jogvédelmet igénylő helyzetek köre folyamatosan bővül, és a vagyoni igények védelme mellé egyre inkább felzárkóznak a személyiségi jogi jellegű igények, amelyek sokszor gyorsabb rendezést igényelnek, mint a vagyoni jellegű jogviták.

Természetesen a magánjogi eszközök csak részét képezik a jogrendszer által a magzat védelmében kínált eszközöknek, és a jogrendszer ma még biztosan nem mellőzheti a büntetőjogi szankciók és egészségügyi, oktatási, gyámügyi és szociális jellegű intézkedések alkalmazását a magzatok védelmében. Mindazonáltal ne felejtjük a Magzatvédelmi törvény indokolásának bölcs megállapítását: „az abortuszok gyakorisága elsősorban értékrendi és kulturális kérdés”.

A CÉLBA VETT EMBERI MÉLTÓSÁG

A jogvédelem ítélkezési tapasztalatai

Kovács Helga*

Az Apple tech-óriás 2024 májusában kezdte reklámozni legújabb fejlesztésű tabletjét. A csúcstechnológiás termék azonban nem a kiemelkedő minőség, az innovatív technológia és megbízható teljesítmény miatt vált pillanatok alatt ismertté, hanem amiatt, hogy a cég meglehetősen meghökkentő módon fejezte ki a tablet – kétségkívül vonzó – tulajdonságait.

Az egyperces reklámvideó¹ egy ipari környezetbe helyezett zúzógépet mutat be működés közben. A gép fém talpazatára a kultúra és technológia szimbolikus tárgyait és vívmányait állították, például egy Beethoven-mellszobrot, játékokat, könyveket, fényképezőgépeket, festőkészletet, metronómot, bakelit lemezjátszót, hangszereket, kottát. A cselekményben a zúzógép felső lemeze ereszkedni kezd és maga alá préseli ezeket a tárgyakat: a trombita elhajlik, a gitár szilánkokra törik, a pianínót és a kitett kottát szívárványszínűre festi a szétrepedt festékkészlet, billentyűk repkednek, a szobor nyaka kibicsaklik és lassan minden eltűnik a présgép alatt. Utoljára egy emberi arcocskát formázó emoji gumilabdát látunk, amint a csodálkozó, ijedt szempár kipattan a helyéről, majd a prés összezárul. A beálló pillanatnyi csend és füstfelhővel járó robbanás után újra indul a zúzógép és a felemelkedő lap alatt mindössze egyetlen tárgy fekszik: egy csillogó-villogó, minden addiginál vékonyabb tablet. A történet zenei aláfestése Sonny és Cher egy slágere, amelynek címadó sora, az „All I ever need is you” a tablet megjelenésekor hallható.

A reklámot a várakozások szerint már az első napokban többmillióan látták, de nem telt bele egy hét és világhossá vált, hogy éppen a szándékolttal ellentétes hatást érte el. A megtekintők jelentős része felháborodott a tartalom mögöttes üzenetén, amely szerint az emberi kultúra, a kreativitás eredményei semmivé tehetőek, lezúzható hulladékok, mert minden teremtett értéket, mindenféle produktivitást képes pó-

* PhD-hallgató, PPKE JÁK. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1932-530X>

¹ Crush!/Ipad Pro/Apple reklámfilm. <https://www.youtube.com/watch?v=ntjkwIXWtrc>

tolni egy papírvékonyaságú digitális kütyü. Az Apple – látva a reakciókat – gyorsan kihátrált a reklám mögül és bocsánatot kért a közönségtől, elismerve, hogy túllőtt a célon. Ha belegondolunk, hány szűrőn kellett keresztülmennie ennek a videónak, hányan látták és minősítették a tartalmát a hozzáértés és a magas minőség érdekében, adekvát kérdés, hogyan fordulhatott elő, hogy senki nem akadályozta meg a megjelenést. De a videónak ezen kívül is van érdekessége, mégpedig a kontextussal kapcsolatos megítélés. Eljátszhatunk a gondolattal, hogy ha például a híres olasz képzőművész, Maurizio Cattelan egyetlen változtatás nélkül, saját művészeti alkotásaként mutatta volna be ezt a kisfilmet, azzal lenne bármilyen probléma? Valószínűleg az égvilágon semmi. Nagyon egyszerű okból; mert akkor mindenki az ellenkező értelmet tulajdonítaná a látottaknak: hogy hogyan nő fölénk a digitális technika, hogyan pusztítja el az emberi társadalom szimbolikusan legértékesebb eredményeit. Keveseknek jutna eszébe háborogni magán a romboláson, a mondanivaló kivitelezésén, hiszen a művészeti környezetben a történet a valóságközeli tartományból átköltözne a biztonságos elméleti feltevések közé. Nem annak lenne jelentősége, hogy mennyire durva a kifejezőmód, hanem annak, hogy az igazi értékek megóvása közös felelősségünk. Ekkor az alkotói megjelenítés módja csupán a fő gondolat háttérül szolgálna, az eredeti reklám által kiváltott sokkhatás nélkül.

1. A szólásszabadság határainak tágulása és az emberi méltóság helye a személyiségvédelemben

Nagyjából ez a helyzet az emberi méltósággal is. Sokan és sokféleképpen kifejezhetik véleményüket a világról, a demokratikus társadalmak közösségének gondolatcseréjében helye lehet mindenféle kérdésnek, állításnak, nézetnek, vízióknak. A hatályos írott jog fejezi ki ennek a gondolatfolyamnak az aktuális tűrészatárait, azokat a szempontokat, amelyek alapján eldönthető, hogy egy megnyilvánulás beletartozik-e az elviselendő tartományba, vagy már túl van azon. A közéleti véleménynyilvánítás határainak megengedőbb megvonása például azzal a következménnyel jár, hogy a közügyben alkotott véleménynél megszokottá válik az erőteljes, túlzó vagy botránkozató, akár a durva, vulgáris kijelentések használata is, tehát a közbeszéd színvonala jelentősen romlik. A jogi tűrészatáron belül maradás szempontjából mindehhez ma elég, ha a vélemény kifejezési formája a vélemény tartalmához képest nem önkényes, indokolhatatlan.²

A folyamatnak azonban ezzel még nincs vége. A közéleti kérdésekben szokványossá váló, általában jogi következmények nélküli beszéd érezteti hatását más, nem a nyilvánosság előtt alakuló társas kapcsolatokban is és hosszabb távon ugyanolyan bomlasztó hatása van, mint bármilyen morális követelmény kiiktatásának az emberi érintkezésből. Ha teljesen elfogadott egy miniszterelnököt úgy kritizálni, hogy a demonstrációban használt táblán durva trágársággal minősítik,³ nehéz lenne amellett érvelni, hogy

² Ld. például a 7/2021. (II. 19.) AB határozatot, Indokolás [37].

³ „OIG” feliratot tartalmazó kép a hírányagban. Németh Márton Sándor – Szikora Tamás Zsolt: Orbán olyat tett Kötcsén, amire már évek óta nem volt példa. *Index*, 2024. szeptember 7. <https://index.hu/belfold/2024/09/07/orban-viktor-kotcse-sajtotajekoztato-video/>

a hétköznapi kommunikációba nem fér bele az egymás minden korábit felülmúló módon való gyalázása. Hiszen a vitában résztvevők cselekvése lehet kölcsönös, a hangnem közöttük megszokott. Az ilyen beszéd környezetének, előzményeinek és céljának kiemelt jelentősége van, és a beszéd célja ugyan nem szentesíti, de megengedetté teszi az eszközt. A közéleti szereplőre használt „pszichopata”, „médiapszichopata” jelzők használata például a bíróságok és az AB értelmezésében is olyan értékítélet, amely meghökkentő, nyers, figyelemfelkeltő, vitriolos stílusú, de nem lépi át azt a határt, amelyet a jogvédelmet kérőnek – aki az adott esetben az ország egyik legismertebb, legjelentősebb médiaszemélyisége volt – a fokozott tűrési kötelezettség keretében még el kell viselnie.⁴ Az efféle megszólalás az érintett emberi méltóságát, de még becsületét vagy jóhírnevét sem sérti, így a bíróság. Csekély vigaszként persze hozzátehetjük, hogy akit a XXI. században „pszichopatanak” hívunk, az a IX. században „mentálisan stabilnak” számított.⁵ Minden csak a kontextus függvénye és az ördög mindig a részletekben rejlik.⁶ Ebből a jogértelmezésből az emberi méltóság profítal a legkevésebbé, és mára már kijelenthetjük, hogy a véleményalkotás megítélésének folyamatos relativizálása meredek lejtőre kormányozta a személyiségi jogok védelmét.

A hatályos jog az emberi személyiség bizonyos vonatkozásait – leginkább a külvilág által érzékelhető jegyek révén – kifejezett védelemben részesíti, de az emberi méltóság elleni támadást általánosságban és feltétlenül is oltalmazni kívánja. Ez teljes összhangban áll az Alaptörvény II. cikkének az emberi méltóság sérthetlenségét kinyilvánító rendelkezésével. Az emberi méltóság védelméhez való jog ugyanakkor csak az emberi státusz jogi meghatározójaként korlátozhatatlan, míg mint általános személyiségi jog és a belőle származó személyiségi jogok korlátozhatók. Ennek lenyomata a Ptk. 2:44. §-ában foglalt rendelkezés, amely kivétel a 2:43. §-ban nevesített személyiségi jogok védelmének főszabálya alól.⁷

A Ptk. nevesített tényállásai – főként a becsületsértés, a hírnévrontás és a képmással, hangfelvétellel visszaélés tilalma révén – jogvédelmet nyújtanak az érintettnek a személyét ért bizonyos támadások ellen. Az emberi méltóság általános védelemben részesítése azonban kiküszöböli a tényállásszerűség megállapítását akadályozó tényezőket azokban az esetekben is, amikor a jogsértés nyilvánvaló, azonban nincs a tényleges helyzetre vonatkozó, specifikált törvényi szabály.

Közismert az AB-nak a 8/1990. (IV. 23.) AB határozatban kifejezett méltóság-fogalma: az AB az emberi méltóságot az ún. ‘általános személyiségi jog’ egyik megfogalmazásának tekintette, amely minden esetben felhívható az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.⁸ Az AB ezzel a megfogalmazással lényegében az előbbi jogfelfogást öntötte formába, alkotmányjogi terminológiával fejezte ki az emberi méltóság megragadha-

⁴ 3145/2018. (V. 7.) AB határozat, Indokolás [84].

⁵ Tom Shippey: *Kacagva halok meg. Élet és halál viking módra*. Pécs, Alexandra, 2023. 24.

⁶ Timothy Garton Ash: *Szólásszabadság. A globálisan összekapcsolt világ tíz alapelve*. Budapest, Európa, 2022. 303.

⁷ 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [43].

⁸ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat (ABH 1990, 42, 45).

tóságából eredő nehézségek feloldásának lehetséges módját. A fogalom nem sokkal később beépült a Ptk.-ban nevesített személyiségi jogok ítélkezési gyakorlatába.

A hatályos Ptk. 2:42. §-ban megfogalmazott generálklauzula felhatalmazza a bíróságokat arra, hogy a méltóság fogalmat árnyalttá tegyék, tartalmát saját jogértelmezésükkel alakítsák, határait az életviszonyokra figyelemmel, azokhoz szervesen illeszkedve vonják meg. Ez a törvényi felhatalmazás nagy felelősséget ró a bíróságokra, megkövetelve tőlük, hogy a méltányosság és mértékletesség középvezetékén tartsák a közbeszédet, olyan helyzetet teremtvé, amelyben az egymással konkuráló alapjogok gyakorlása kiegyensúlyozott.⁹

Az AB a 7/2014. (III. 7.) AB határozattal beemelte az ítélkezésbe az érintett személy emberi státuszának teljes, nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadását, mint olyan megnyilvánulást, ami az emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusába ütközik. A 13/2014. (IV. 18.) AB határozat pedig elvitatta az ilyen vélemény védettségét. Az AB iránymutatás abban volt más, mint a korábbi jogértelmezési gyakorlat, hogy a mérce felállításánál nem elsősorban a becsmérő vagy gyalázkodó jellegre koncentrált, hanem a tartalom irányultságára. A jogsértés mibenlétét tehát távolította a külvilág számára érzékelhető jegyek (pl. az ember küllemével, testi alkatával kapcsolatos vonások) kritikájától, azokat alapvetően a becsület védelmének körébe utalva. Az emberi méltóság-sértéseket pedig az olyan megnyilvánulásokra tartotta fenn, amelyek kifejezetten, célzottan az ember személyiségét támadják.

A Bírósági Határozatok Gyűjteményében szereplő ítéletek tanulmányozásából mégsem vonható le olyan következtetés, hogy a polgári joggyakorlat ezt az iránymutatást teljes mértékben megértette és elfogadta volna. A régi Ptk. joggyakorlatában kialakult szempontrendszer továbbra is érezteti hatását.

Egy jellemző példában az alperes internetes oldalon politikai ellenlábását egy ókori versből kölcsönvett idézet révén „puffadt dögnek”, illetve „disznó állatnak” titulálta. Idézte a Gazdag turista című, Kr. e. VI. századból származó költeményt és illusztrációként használta hozzá az országgyűlési képviselő saját Facebook-oldalán közzétett fényképét, állítva, hogy nincs új a nap alatt. A kép a képviselőt turistaként ábrázolta, a vers pedig az „Utazz, puffadt dög” fordulattal kezdődött és a „te disznó állat” kifejezéssel zárult. A bíróságok a kifogásolt szövegrészek használata miatt nemcsak a becsület, hanem az emberi méltóság megsértését is megállapították, vagyis úgy találták, hogy a két tényállás nem különült el egymástól, hanem egyidejűleg valósult meg. Érdemi indokolás híján nyitva maradt azonban az a kérdés, hogy miből tartották levelezhetőnek a többszörös jogsértés megvalósulását. Ebből az a tanulság, hogy a régi joggyakorlat talaján érzékelhetően nehezebb volt a két jog elkülönítése, mint együtt kezelése még annak ellenére is, hogy a bíróságok – talán Törő Károly jelentős hatására¹⁰ – csak fokozatbeli különbséget láttak a becsület- és az emberi méltóságsértés között. Ugyanerre következtet Koltay András is, aki 2012 előtti határokat elemezve állapítja

⁹ Ld. 6/2021. (II. 19.) AB határozat, Indokolás [40].

¹⁰ Törő Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. Budapest, KJK, 1979. 421.

meg, hogy a legtöbb döntés egymás megfelelőiként értelmezi a becsület és az emberi méltóság jogát.¹¹

Az emberi méltóság megsértésének önálló bírósági megállapítására a hatályos jog alapján is ritkán kerül sor, ami összhangban van azzal a tapasztalattal, hogy a legtöbb sérelmezett tényállást elnyeli valamelyik nevesített személyiségi jog és az emberi méltóságra történő hivatkozás alapvetően speciális helyzetekre lehet irányadó. Az ítélkezésre a korábbinál tudatosabb, ‘vagy az egyik, vagy a másik’ szemléletmód jellemző, még hozzá a perben megjelölt, nevesített tényállás alkalmazhatósága felől vizsgálva a jogkérdést. A tényállások egymást kizáró volta tehát – legalábbias a felsőbb bíróságok gyakorlatában – nem vitás. Az Alaptörvény negyedik módosításával kifejezetten kinyilvánított szemléletváltás azonban, amely a nevesített személyiségi jogok fölé helyezte az emberi méltóság védelmét [2:42. § (2) bekezdés], a vártakkal szemben a gyakorlatban nem okozott érdemi változást.

2. A méltóságsértés megállapításának nehézségei

Az emberi méltóság megsértését állító felperes követelésével kapcsolatban a bíróságok nem kerülhetik meg annak meghatározását, hogy mit értenek emberi méltóság és abból fakadó védelmi igény alatt. Az ügyben feltárt tényeknek az alkalmazandó tényálláshoz rendelése, ezen belül a jogi rendelkezés értelmezése a jogalkalmazás magától értetődő mozzanata, a jogvita eldöntésének meghatározó eleme. A bíróságok azonban – szemben a személyiségi jogitól eltérő tárgyú perekkel – ezt a feladatot úgy teljesítik, hogy lehetőleg nem foglalnak állást határozottan az emberi méltóság mibenlétéről, inkább úgy határolják körül a tárgyat, hogy *mi nem tartozik abba*. Az emberi méltóság nem jogi terminus technicus, nincs sem alaptörvényi szintű, sem törvényi definíciója, a sérelem határainak megítélése bizonytalan és olyan állásfoglalást igényel, amely szokatlan a bírói szerepkörtől. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a döntésnél nemcsak a törvény mögé épült gyakorlatnak van jelentősége, hanem azt legalább ennyire befolyásolja a bíró saját erkölcsi felfogása, illetve az a tény, hogy mit gondol az emberi érintkezés megengedhető határaitól. A jogi határok megvonása és a bíró személyes meggyőződése természetesen nem feltétlenül azonos, de jellemzően nem is áll szélsőségesen távol egymástól. A bíróságok az ítéletek indokolásának tanúsága szerint igyekeznek elkerülni az említett állásfoglalást, a személyes nézet kinyilvánítását, leginkább afeletti aggodalmukban, hogy a döntés nem lesz objektívnek (a Kúria sértő jellegre állandósított pleonazmusa szerint „külső, objektív mércéjűnek”¹²) tekinthető. Ez a törekvés vezet ahhoz a jelenséghez, hogy az emberi méltóság fogalmának értelmezését korábbi, a bírói gyakorlatban régóta megszilárdult, néhány jellegadó vonásból összefűzött felsorolással, vagy jogirodalmi idézetekkel váltják ki.

Az első megoldásban rejülő veszély az, hogy időtállósága kétséges. Az AB irányumutatója ellenére a bíróságok – különösen kezdetben – nehezen birkóztak meg azzal, hogy

¹¹ Koltay András: Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a magyar média-szabályozásban. *In Medias Res*, 2012/1. 41.

¹² Pl. Kúria Pfv.21.305/2022/5.; Pfv.20.766/2021/5.; Pfv.21.238/2020/8.

az emberi méltóság megsértésére alapított kereseteket többé nem a hírnév- és becsületvédelem körében bevett mércékkel kell megítélniük. Elég rátekinteni a Bírósági Határozatok Gyűjteményére, amelyben fő szabály szerint az Alaptörvény hatálybalépése óta kihirdetett határozatokat találjuk. Több mint száz ítélet indokolásában szerepel az a megfogalmazás, amely szerint az érintett emberi méltóságának megsértését jelenti, ha „nem az önbecsülésének, az emberi érintkezési formák követelményeinek megfelelő elbánásban részesítik, ha emberi mivoltában megalázzák, vagy hátrányos helyzetbe hozzák”.¹³ Ez az értelmezés a régi Ptk. 76. §-ának joggyakorlatából ered, de a legfrissebb ítéletek is változtatás nélkül, visszatérő formulaként idézik annak ellenére, hogy a megfogalmazás elemei – az emberi mivoltban való megalázás kivételével – teljes mértékben relativizálódtak és a méltóságsérelem körülírására egyáltalán nem alkalmasak. Az önbecsülés és a társadalmi környezet egyénről alkotott véleménye, a személy megítélése egyértelműen a hírnév- és becsületvédelem körében értékelhető szempontok, a méltóságsértés vizsgálatánál nem játszanak szerepet.

A fogalom meghatározás másik módja, a jogirodalmi idézet felhasználása azonban legalább ilyen problémás. Az efféle szövegrészlet gyakran az általánosság szintjén mozog és csupán a bírónak egy másik szerző véleményével való azonosulását fejezi ki, önálló gondolat hozzáadása nélkül. Az ilyen magyarázatok általában híján vannak az ügy konkrét körülményeire vonatkoztatásnak, és forrásuk – egy lexikonból vett szócikk, vagy jogirodalmi idézet – gyenge lábon állóvá teszi az általánosság szintjén maradó indokolást. Erre példa:

„Az emberi méltóság sérelme olyan jogosultságok védelmét jelenti, melyek természetesen magában foglalják az emberi személyiségből fakadó azon jogokat, melyek az emberi mivoltból származnak és az adott ember társadalomban való elhelyezkedéséhez kötődnek. Ebből következik, hogy a polgári jogban a védelem középpontjában az emberi személyiségből fakadó azon jogok vannak, melyek az embert emberré teszik, az emberi létezés központi magját képezik és mely az emberi személyiséghez a társadalmi közeg vizsgálata nélkül is hozzátartozik (Ptk. Kommentárja, Opten informatikai Kft. 2014. I. kötet 249.- 254. old.)”.¹⁴

Az adott ügyben a bíróság ezzel a magyarázattal be is érte a döntés indokolásában.

Az AB sem tett sokat a helyzet feloldásáért. Az általa a „kifejezetten, célzottan az ember személyiségét támadó” megnyilvánulásokra behatárolt értelmezés bár kísérletet tesz a behatárolásra, még mindig túlságosan tág, abba beleérthető mindaz, ami a becsületet vagy a jóhírnevet sértő személyeskedő, bántó, durva közlések körében is értékelhető lenne. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az AB a méltóságsértésnek csak lehetséges példájaként említette, ha a megfogalmazott vélemény „az érintett személy emberi státuszának teljes, nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadásaként már nem

¹³ Pl. Kúria Mfv.10.065/2023/6.; Mfv.10.158/2021/4.; Mfv.10.051/2021/11.; Pfv.21.274/2016/4.; Kfv.37.151/2014/4.

¹⁴ Pl. Fővárosi Törvényszék 21.670/2023/7.

az új Ptk. 2:43. §-ában foglalt nevesített személyiségi jogokba, hanem a 2:42. §-ban foglalt emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusába ütközik”.¹⁵ Az emberi mivolt megkérdőjelezése azonban nem zár ki más tényállásokat a méltóságsértés lehetséges megvalósulásai közül és korántsem oldotta fel az összes értelmezési problémát, sőt, bizonyos értelemben zsákutcának bizonyult. A bíróságok ugyanis hajlamosak voltak az előbbi megfogalmazást egyetlenként kezelni, a „dehumanizálással” azonosítani és önmagában emiatt megállapítani az emberi méltóság megsértését.

A Kúria 2014-ben választási ügyben elvi élel mondta ki, hogy az állattal való azonosítás *mindenkor* dehumanizálja az érintett személyt, és ez az adott esetben alkalmas lehet az emberi méltóság megsértésére. A választási kampányfilmben szereplő majmokat a két konkurens jelölt hangján szólaltatták meg. A Kúria szerint a majommal való azonosítás eredményeként az állat negatív tulajdonságai a jelöltekhez kötődtek, miközben a kampányoló jelölt humán formában jelent meg.¹⁶ A politikai ellenlábásoknak majommal történő azonosítását az Alkotmánybíróság is ugyanígy értékelte.¹⁷ Erősen kétséges azonban, hogy a filmet megtekintők között akadt-e olyan, aki a majomként szerepeltetést az érintettek emberi státuszának teljes, nyilvánvaló és súlyosan becsmérlő tagadásaként értékelte. A bíróság talán túlértékelte a provokáló szándékot és figyelmen kívül hagyta, hogy az állattal való azonosítás nyilvánvalóan *nem minden körülmények között* vezet dehumanizáláshoz, elég csak a bizalmas kommunikációban használt becenevekre, a La Fontaine-től, vagy a néphagyományból kölcsönvett minősítésekre gondolni.

Más ügyben a bíróság olyan fogalom meghatározással élt, amely a „további értelmezést igénylő értelmező rendelkezés” klasszikus példája lehetne. Az indokolás szerint az emberi méltóság sérelme csak akkor valósul meg, ha a sérelmezett tartalom a felperes emberi mivoltát kérdőjelezi meg vagy a minden embert megillető alapvető tisztelet megadását mellőzi.¹⁸ Feltűnően hiányzik a vizsgálati szempontok közül a súlyosan becsmérlő jelleg, de a meghatározás enélkül is bizonytalan, többféle értelmezést tesz lehetővé, a „szokásos” dehumanizáló jelleg túlhangsúlyozásától a társadalmi érintkezési szabályok megszegésének értékeléséig.

Egyértelműen az emberi méltóság megsértésére következtetett viszont a bíróság abban a perben, amelyben az országgyűlésben felszólaló felperes vehemens kirohánása után készült írásában az alperes őt egy géntechnológiai eljárás eredményeképpen létrejött, állatias létformaként, rajzás idején baktériumokat terjesztő félig ember, félig kullancs eredetű organizmusként, illetve egy létező háttérhatalom biológiai fegyvereként határozta meg. A jogsértés megállapítása azonban nem az extrém, fantasztikumba hajló kifejezésmódra, hanem közvetlenül arra volt visszavezethető, hogy a szerző mondanivalója nem kapcsolódott egyértelműen a közügy megvitatásához. Emiatt a bíróság azt kizárólag személyeskedő, öncélú támadásként értékelte, vagyis logikája szerint a képi hasonlat a közügybe ágyazva nem lehetett volna szankcionálható.¹⁹ Ezzel

¹⁵ 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [62].

¹⁶ Kúria Kvk.37.441/2014/2.

¹⁷ 3122/2014. (IV. 24.) AB határozat, Indokolás [17].

¹⁸ Fővárosi Ítéltábla Pf.20.289/2019/5. és Fővárosi Ítéltábla Pf.20.331/2019/5.

¹⁹ Fővárosi Ítéltábla Pf.20.166/2021/5.

az érveléssel az a probléma, hogy az alaptörvényi oltalom alatt álló emberi méltóság a véleménynyilvánítás külső korlátjaként valamennyi természetes személyre azonos mértékben vonatkozik. A közszereplőt a közügyhöz kapcsolódóan lehet erőteljesebb kritikával illetni, de az alkotmányos törvényértelmezés nem az emberi mivoltot támadó véleménynyilvánítást teszi védetté. Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy egy közlés közügyben történő megszólalásnak, alanya közszereplőnek minősül-e. Az AB iránymutatása egyértelmű: ha a véleménynyilvánítás eleve a védett szféra megsértésére irányul, az alapjog gyakorlását a jog nem támogathatja. A bíróságoknak ezért szem előtt kellene tartaniuk, hogy amennyiben a közlés az emberi méltóságot sérti, akkor már sem a témának, sem az érintett státuszának nincs jelentősége a jogsértés megállapítása és jogkövetkezményeinek levonása szempontjából. Emiatt az olyan ítéletek, amelyek jogi okfejtése rendre azzal a megállapítással zárul, hogy a közlés oly mértékben sérti az érintett emberi méltóságát, amit „még a közszereplő felperesnek sem kell eltűrnie”²⁰ a joggyakorlat következetlenségéről árulkodnak.

Beszédes, hogy a bíróságok a véleménynyilvánítás jogának az emberi méltósághoz mérése tekintetében általában nem ismerik fel, hogy az alkalmazandó tényállás (az emberi méltóság megsértésének) kimerítése esetén a jogellenességet kizáró körülmények (tipikusan a hármasszempontrendszer) vizsgálata inadekvát, ezért szükségtelen. Pedig ezt az AB más összefüggésben is világossá tette. A 3206/2013. (XI. 18.) AB határozat gondolatmenete abból indult ki, hogy az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése szerinti véleménynyilvánítás szabadsága mindig csak az Alaptörvény értékrendjén belül értelmezhető, és

„a véleménynyilvánítás szabadságának alaptörvényi védelme eleve nem terjed ki azokra az esetekre, amikor valaki a véleménynyilvánítás szabadságát úgy gyakorolja, hogy az mások emberi méltóságának, továbbá a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére irányul. Ezért ezen tényállások tekintetében az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésének sérelme fel sem merülhet”.²¹

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye ugyan nem tartalmaz kifejezetten az emberi méltósággal foglalkozó cikkelyt, az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata azonban – különösen a gyűlöletbeszéddel, a holokauszttal és más történelmi tények tagadásával, a rasszista uszítással kapcsolatban – határozott a tekintetben, hogy az olyan beszéd, amely nem egyeztethető össze az Egyezmény által hirdetett és garantált értékekkel, a joggal való visszaélésre vonatkozó 17. cikk alapján nem élvezi a 10. cikk védelmét.²² Ha tehát egyesek a véleménynyilvánítási szabadságukat olyan célokra

²⁰ Pl. Fővárosi Ítéletábrla Pf.20.166/2021/5.

²¹ 3206/2013. (XI.18.) AB határozat, Indokolás [22]–[23].

²² Pavel Ivanov v. Russia, Application no. 35222/04., 2007. február 20-i befogadhatósági döntés; továbbá: Lehieux and Isorni v. France, Application no. 24662/94., 1998-VII, no. 92., 1998. szeptember 23-i ítélet, 50. bek.

használják, amelyek ellentétesek az Egyezmény betűjével és szellemével, a 17. cikk alkalmazása nem jöhet szóba.²³

Ezt a szempontot a Kúria az emberi méltóság megsértésének megítélését tekintve is figyelembe veszi, mert érvel úgy, hogy az EJEB a hasonló jellegű jogsértéseknél az Emberi Jogok Európai Egyezményének szólásszabadságot védő 10. cikke mellett a joggal való visszaélést tiltó 17. cikket is figyelembe veszi, ide sorolva azt az esetet is, ha valaki visszaél a szólásszabadsággal.²⁴ Emellett adott ügyben helytállóan tartotta a másodfokú bíróság jogértelmezését, mely szerint

„nem tekinthető legitim védendő értéknek olyan magatartás magánjogi védelem alá vonása, amely ellentétes az Alaptörvény egyik értelmezési keretét adó Nemzeti hitvallással (különösen a történeti alkotmányunk idegen megszállás miatti felfüggesztésének elvetésével, a nemzetiszocialista bűnök elévülhetlenségében is megnyilvánuló elvetésével, az önrendelkezés elvesztésének tényével)”,

valamint

„ellentétben áll az [...] Egyezmény 17. cikkében megfogalmazott, joggal való visszaélést tiltó rendelkezésével. A másodfokú bíróság helytállóan értékelt az Alkotmánybíróság évtizedes következetes gyakorlatát, amelynek értelmében a jogszabályok értelmezése semmiféle totalitárius rendszer dicsőítése (sic!) nem minősítheti elfogadható magatartásnak [4/2013. (II. 21.) AB határozat, 16/2013. (VI. 20.) AB határozat]. Ilyen cselekmények tanúsításához ugyanis sem a nemzetközi jog (ennek részeként a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában elfogadott 1947. évi XVIII. törvény 2. cikk 2. pontja), sem az Alaptörvény nem biztosít védelmet”.²⁵

A közszereplésnek tehát azért nincs jelentősége a jogkérdés eldöntésénél, mert az emberi méltóság a véleménynyilvánítás szabadságának tekintetében külső korlátként viselkedik, illetve – más nézetek szerinti megközelítésben – a méltóságot támadó megnyilvánulás eleve kivont a védett szólás tartományából.

A személyiség és az identitás lényegét alkotó vonásokat támadó vélemény értékelésénél mégis szerepe van a közügynek és a közszereplésnek, csak nem a túréshatár különbözősége, hanem az öncélúság vizsgálatának szükségessége miatt. Az emberi méltóság folyamatos célbavétele és kitettsége valójában ebből ered. Amennyiben ugyanis a megszólalásnak van egyértelmű politikai célzata vagy más üzenete, akkor vélelem szól amellet, hogy az nem öncélú és az emberi méltóságot sértőnek tartott tartalom csupán díszletként szolgál, vagyis elveszítheti a jelentőségét.

²³ Orban and Others v. France, Application no. 20985/05., 2009. január 15-i ítélet, 36. bek.

²⁴ Kúria Pfv.20.199/2020/7.

²⁵ Kúria Pfv.20.613/2021/4., Indokolás [41].

Ha onnan közelítjük meg a kérdést, hogy mi az, ami az emberben védelemre méltó, akkor talán könnyebb állást foglalni arról, hogy milyen kifejezés, ábrázolásmód támadja valójában az ember méltóságát. A 2014 utáni politikai kampányokat a véleménynyilvánítás szabadságának abszolút kiteljesedéseiként is vizsgálhatjuk. Ezek az időszakok sok példát szolgáltatnak arra, hogy a politikai vélemény kifejezése túlságosan gyakran történik az emberi méltóság rovására, legalábbis ami a gyalázkodó jelleget illeti, biztosan. Ki tudja manapság megmondani például, hogy a politikai ellenfelekről készített plakátok világában hol van a becsület és az emberi méltóság határa? Egy átlagos magasságú jelöltet törpenövésüként²⁶ ábrázolni és kigúnyolni, másokat rabruhában, a polgármester „börtönválogatottjaként” elnevezve óriásfelületen megjeleníteni²⁷ vajon mennyiben szolgálja a közjót? A ‘politikai korrektség’ egyetlen lehetséges és üdvözlendő értelme Frivaldszky János szerint az a beszédmód, amely a másikat nem sérti méltóságában.²⁸

Azt valljuk, hogy a társadalmi jó magában foglalja valamennyi egyén érdekét, és ezért az fölöttük áll. Ez annak a gondolatnak egyik elvi alapja, hogy az állam a társadalom bizonyos szféráit irányítása, ellenőrzése alá vonhatja. De mi történik, ha a modern állam téved a közjó meghatározása során? Ez természetesen nem csak a nemzeti jog problémája. Egy önkormányzati képviselőnőt csipkeharisnyában és magassarkúban, csupasz mellekkel, anyakocaként ábrázoló, lényegében prostituáltra hajazó, és a polgármestert tisztos öszes halántékkal, de öltönyös számárként mutató karikatúra²⁹ megmenekülhet a jogi felelősségre vonástól annak kijelentésével, hogy az alkotó azt csak viccnek, illetve a helyi politikával szembeni szatírának szánta? Merthogy az említett portugál ügyben – érthető magyarázattal, de disszonáns végkicsengéssel – voltaképpen ez történt.

Közmegegyezés van abban, hogy a véleménynyilvánításhoz való jog és a magánélet védelméhez fűződő jog egyenlő tiszteletet érdemelnek. Ebben minden hazai és nemzetközi fórum egyetért. De hogyan szolgálja a közérdeket az a döntés, amely szerint a jogsértés megállapításának ugyan helye van, de egyéb szankció alkalmazása – akár csak egy kisebb összegű pénzbüntetés kiszabása – már felborítaná a két jog közötti egyensúlyt?³⁰ Ha a jogsértésnek nincs olyan következménye, ami a jogsértőt ténylegesen sújtja, melyik jogi felfogás szerint érdemes önmagában a jogsértés megállapítását kérni a bíróságtól? A méltóság-kérdés ezekben a helyzetekben úgy jelentkezik, hogy az emberi természet védelmének logikája védekező és statikus, és nehezen állhat ellen a szólásszabadság dinamikus érvényesítését kívánó jogi törekvéseknek.

²⁶ „Mini Feriként” fut Márki-Zay a CÖF–CÖKA új plakátkampányában. *Mandiner*, 2022. január 19. <https://tinyurl.com/2aypmm4d>

²⁷ Kúria Pfv.20.055/2020/6. Az ügy alapja: Bemutatkozik Botka László börtönválogatottja címmel indít kampányt a Fidelitas. *VEOL Veszprém Vármegyei Hírportál*, 2018. október 25. <https://tinyurl.com/4m3w4tuz>

²⁸ Frivaldszky János: A politikai véleménynyilvánítás szükségessége, joga és felelőssége a közjó és a jó kormányzás szemszögéből. *In Medias Res*, 2016/2. 313.

²⁹ Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portugal, Application no. 42713/15., 2015. augusztus 24-i ítélet.

³⁰ Index.hu Zrt. v. Hungary, Application No. 77940/17., 2024. február 19-i ítélet, 40. bek.

Ez a féloldalas helyzet vezet olyan döntésekhez, illetve körmönfont indokolásokhoz, amelyeknek vajmi kevés meggyőző ereje van. Egy hazai bírósági döntés például értékelte azt a kijelentést, hogy valaki egy másik személy viselkedését „patkányizmus”-nak minősítette. A végkövetkeztetés szerint ez a szó kifejezőmódjában nem olyan mértékben bántó, sértő, lealacsonyító, hogy az alkalmas lenne az adott személy becsületének megsértésére. Az alperes a felperest *nem nevezte* állatnak, patkánynak, így a tettek minősítése – amellet, hogy az adott személyre vonatkozik – nem kötődik olyan szorosan az adott személyhez, mint ha a felperest magát patkánynak nevezte volna.³¹ Ezen el lehet töprengeni. Az átlagember, a jogkereső ezt a csűrés-csavarást nemigen tudja elfogadni.

A Bírósági Határozatok Gyűjteményéből vett példák azt mutatják, hogy a tárgyiasítás sem feltétlenül vezet az emberi méltóság, de még a becsület megsértéséhez sem. Nemcsak az anyakocaként ábrázolt portugál képviselő esetében, hanem hazai vizeken is az a tapasztalat, hogy a nők kifejezetten kitettek a szexista szatírának és az ő joгаik egyebekben is gyakran forognak kockán a köz- és a magánélet területén egyaránt. A Kúria 2015-ben még olyan elvi tartalmat fűzött egy döntéséhez, amely szerint az emberi méltóság védelmére vonatkozó rendelkezés megsértését jelenti, ha a nőket szexuális tárgyként kezelik, kiszolgáltatott helyzetbe hozzák az ál-hazugságvizsgálaton feltett kérdésekre adott válasz közreadásával.³²

Ugyanez a fórum öt évvel később a „polgármester barbija” kifejezés miatt perló hölgy keresetével kapcsolatban azonban már azt állapította meg, hogy a „barbi” szóhasználatnak ugyan valóban van pejoratív tartalmú olvasata is (nem túlzottan okos nő), de ez objektív szemléletmód szerint nem tekinthető sem indokolatlanul bántó közlésnek, sem pedig gyalázkodásnak. Használata nem jelenti a személy dehumanizálását, tárgyként való kezelését, ilyen módon való minősítését. A bíróság szerint a közlés arról szólt, hogy a polgármester távozzon a helyi közéletből, vagyis egyértelműen politikai tartalmú véleménynyilvánításnak minősült.³³ Igaz, nem a polgármesterre, hanem a partnerére vonatkozott, aki nem volt közszereplő, csak éppen elnyelte őt (és személyiségi jogi védelmét) a közügyben megszólalás ereje.

A tapasztalatok szerint kifejezetten sok megfontolást igényel a személytelenség tipikus helyzetében, az online térben kifejtett vélemények jogi megítélése. Azok a mércék ugyanis, amelyeket a bíróságok a tartalom meghatározásánál szokásosan alkalmaznak, az online világban nem, vagy alig működnek.

3. Az emberi méltóságot sértő gyalázkodás az online felületeken

Az a közhely, hogy a jog jellemzően megkésve reagál a világ jelenségeire, az online tartalmak esetében nagyon is igaz. A világhálón megtalálható anyagait a nyomtatott hírek tükröképeként kezelő sajtónál ugyan nincsenek lényeges különbségek a felelősség megállapítása szempontjából, a sajtónak nem minősülő online tartalmak esetében

³¹ Fővárosi Ítéletábla Pf.20.262/2021/5.

³² Kúria Kfv.37.151/2014/4.

³³ Kúria Pfv.20.796/2020/5.

azonban annál több a bizonytalanság. A bloggerre és a Facebook-felhasználóra például nem terjed ki az Smtv. hatálya, de mindegyikük gyakran megszólal felkapott, részben közügynek számító témákban. A hozzájuk kapcsolódó „többiek” (a kommentelők) miatt az eredeti téma kiszámíthatatlanul képlékennyé válhat, a blogger vagy a profiltulajdonos akadályozó eszközei ehhez minimálisak. Mindannyiuk felett ott van a szolgáltatók közismerten áttekinthetetlen moderálási szabályrendszere, a folyamatban szereplők felelősségének határai pedig az állami szabályozás erőteljesebbé válásával még csak most kezdenek letisztulni. Ugyanakkor – jogi értelemben – alapproblémaként jelentkezik, hogy mi számít egyáltalán beszédnek, hogyan alkalmazhatóak a szólásszabadság ellenőrzésének szabályai az online térben, amikor ma már az internet alakítja e jog határait.³⁴ Az ilyen jellegű jogsértésekről döntő ítéletek indokolásában kevésbé tud érvényesülni az Alkotmánybíróság 13/2014. (IV. 18.) AB határozata nyomán kialakult hármasszempontrészere, bár a bíróságok – amennyiben ez lehetséges – egy sérelmezett közlés megítélésénél, a mondanivaló meghatározásánál jelentőséget tulajdonítanak a kontextus-vezérelt értelmezésnek, figyelembe veszik a téma közügy jellegét, a közszereplés tényét és a közlés célját.

Általános tapasztalat azonban, hogy mindezen szempontok alkalmazhatósága a felhasználók által alakított online tartalmaknál erősen korlátozott. Gondoljunk a témondatokban írt, de gyakran indulati elemekkel teletűzdelt, néha már értelmezési határokat feszegető kommentekre, amelyek szerzői egyidejűleg reflektálnak az eredeti bejegyzésre és egymás hozzászólásaira, téve mindezt logikai vagy bármiféle követhető rendezés nélkül. Bizonyos értelemben ez a folyamat a sajtóban is érzékelhető: a tényfeltáró újságírás visszaszorult és átvette a helyét a gyors impulzusok vezérelte, szenzációhajhász tartalom-előállítás.³⁵ Nyilvánvaló, hogy az említett alkotmányos szempontrendszert nem ilyen szövegekre találták ki. Más mérce azonban nincs, legfeljebb arra van mód, hogy az eset különleges körülményeinek a bíróságok nagyobb jelentőséget tulajdonítsanak.

Az ítélezési gyakorlat ilyen módon tekintetbe veszi azt a jellegadó vonást is, hogy az online fórumok ösztönzik a hasonló gondolkodású csoportok létrehozását. Ezekben a csoportokban sajátos nyelv, felhasználói viselkedési szabályok uralkodnak, ezért korántsem egyértelmű, hogy egy offline körülmények között elhangzó, durva mondat a csoport tagjai közötti viszonyban is megállapíthatóvá teszi-e például a becslület vagy az emberi méltóság megsértését.

Egy ügyben a bíróságnak a „névtelen idióta”, „nyomoronc”, valamint a „kényszerzubbony-töltelék” közléseket kellett értékelnie. Abból indult ki, hogy mindkét fél erős kifejezéseket használt, azonban a hangvétel az adott fórumon megnyilvánuló közösség tagjai között nem volt szokatlan, a közösség tagjai a véleményüket általában szabados formában fejtették ki. Ezért a jogsértés megállapítására nem is került sor. A kontextus és a (bíróság) által érzékelt ‘házsabályok’ tehát eredendően más megvilágításba

³⁴ Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása.* Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019. 89–90.

³⁵ Koltay András: A social media platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. *In Medias Res*, 2019/1. 10.

helyezték az online beszéd értékének meghatározását, ezzel jelentősen csökkentve a közlő felelősségét.

‘Komment ügyekben’ a bíróságok úgy tekintenek a felperesre, mint aki

„önként lépett az internetes fórumok közönsége elé, vállalva az ezzel járó anonimitásból, mások bírálatának kitettségéből eredő hátrányokat, el kell tűrnie a bírálatokat, akár pozitívak, akár negatívak. A fórumok közönsége ugyanis kialakította azt a gyakorlatot, hogy bármelyik tag személye és eljárása értékelhető, szabadon bírálható. Ezért az ilyen közegben a fokozott tűrés kötelezettség elvárt működési elem”.³⁶

A bíróság által használt érveket eredetileg nem az ilyen helyzetekre találták ki, hanem a hivatásos közszereplővel kapcsolatos kritikák tűrés kötelezettségére. De mára már beszivárgott a nem közéleti témákat tárgyaló, nem közszereplők közötti kommunikáció értékelésébe is, az érintetteknek még annyi védelmet sem biztosítva, mint a Facebook, amely legalább moderál. Egy konkrét ügyben az egyik felhasználó nyolcvanegy kommentet sérelmezett, amik válogatott, zömében argó jellegű kifejezéseket tartalmaztak. A Bíróság az ügyben sérelmezett cselekvések közül mindössze egy mozzanatot tartott emberi méltóságot sértőnek; amikor a fél a kamerát egy földön fekvő állati ürülékkupac felé fordítva kijelentette, hogy amit mutat, az azonos a perbeli ellenfelével. A videóban megfogalmazott bírálat az érintett emberi mivoltának teljes, nyilvánvaló és súlyosan becsmérő tagadásaként az emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusába ütközött, őt emberi mivoltában alázza meg.³⁷ De a végtelenül vulgáris szöveges tartalmak egyike sem minősült emberi méltóságot sértőnek.

Az ítéletekből kidomborodik egy ellentmondás: az online térben megjelenő, sokszor igénytelen, vulgáris, vagy argó nyelvezet egyértelműen alacsonyabb színvonalra ellenére sem eredményez több jogsértés-megállapítást, mint más kommunikációs tartalmak. Ebben szerepet játszhat az is, hogy a bíróság az ilyen megszólalást eleve nem tekinti értékes beszédnek, abból indul ki, hogy az érintkezés elfogadott formája a kifejezésmód egyszerűsítésével és akár közönségessé tételével jár, ahol a felületre belépő személy leginkább a platform moderálásától tarthat. Az ítéletek erre nem térnek ki, de az indokolásokat olvasónak kialakul az a benyomása, hogy a bíróságok az online tartalmakra általánosságban nem valódi, értelmes kommunikációként tekintenek, annak feltételezésével, hogy a névtelen vagdalkozás ritkán ér célba. Nem tudni, meddig marad a jogalkalmazás ezen a lefelé tartó spirálon, de ha azt akarjuk, hogy az efféle viták maradjanak a jogi vitarendezés terepén, akkor előbb-utóbb értelmes és érdemi válaszokat kell adni. Azzal, hogy a jog kivonul a tágabb értelemben vett becsületvédelem terepéről, ezt kockáztatjuk.

³⁶ Fővárosi Ítéltábla Pf.20.322/2020/5.

³⁷ Fővárosi Ítéltábla Pf.20.322/2020/5.

4. Kerülőút az emberi méltóság megvédéséhez

Érdekes fejleménye a személyiségi jogi gyakorlatnak, hogy az előbbieket megtapasztalva gyorsan szaporodnak azok a perek, amelyekben a felperes nem a méltóság, a jóhírnév vagy becsület Ptk.-beli tényállás szerinti megsértésére, hanem más jogi rendelkezésre alapítja a keresetét. Az egyes ember harca a sajtóval – törvény előtti egyenlőség ide vagy oda – az erőviszonyok egyenlőtlenségének történeteként is leírható. Egy hamis bulvárhírral elérhető anyagi előnyhöz képest néhány elvesztett sajtó- vagy személyiségvédelmi per a beárazott veszteség kategóriájába tartozik, nem utolsó sorban a jogi szabályozás jellege miatt. Annak modellje szerint ugyanis a sajtó felelősségéből eredő elszámoltathatósága a *jóvátételre*, nem pedig a *jó cselekvésre* vonatkozó kötelezettséget jelenti.³⁸ Sokan rájöttek már, hogy egyszerűbb a professzionális sajtó és az internet más szereplői ellen a személyes adatok védelmére hivatkozással pert indítani és villámgyorsan nyerni. Ez a stratégiai váltás teljesen észszerű, hiszen a sajtó és más tartalomkészítők adatokat kezelnek, vonatkoznak rájuk a személyes adatok védelmére vonatkozó nemzeti jogi és uniós rendelkezések és némelyikük az adatvédelmi hatóság eljárásában is fél lehet. Az ilyen eljárások sikerének valószínűségét növeli az a tény is, hogy a hatályos ágazati jogban nincs újságírói célú adatkezelésekkel kapcsolatos, az általános szabályoktól eltérő szabályozás.³⁹ Maga a GDPR is tíz kivételt határoz meg például a különleges személyes adatok (így például az emberi méltósággal szoros kapcsolatban álló vallási hovatartozás) kezelését érintően, ezek között azonban nem szerepel olyan esetkör (még a jogos érdekmérlegelés sem), amelyre hivatkozással az újságíró az általa írt cikkben jogszerűen hozhatna nyilvánosságra különleges adatot.⁴⁰

Egy magánéleti vonatkozású fénykép közzététele miatt indult per megnyerése korántsem reménytelen, ha a felperes a közzétételt személyes adatai jogellenes kezelésének is tekinti, tehát a perben a magánszféra megsértését állítva a képfelvétel jogosulatlan készítése és közzététele mellett önállóan sérelmezi az adatkezelés jogellenességét. Eldöntheti, hogy polgári perben a Ptk. alapján kéri a cikkben megjelent fénykép eltávolíttatását, személyes adatainak felhasználásával kapcsolatban az információs önröndelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.) rendelkezésre is hivatkozik, vagy az adatvédelmi hatósághoz fordul a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2016/679 EU rendelet (GDPR) megsértése miatt. Természetesen dönthet a párhuzamos jogérvényesítés mellett is.⁴¹ Amennyiben a NAIH megállapítja a jogsértéseket és alkalmazza a lehetséges szankciókat (adott esetben például egy tízmillió forintos

³⁸ Paul Wragg: A sajtó elszámoltathatóságának korlátai. *In Medias Res*, 2017/2. 317.

³⁹ Schultz Márton: A GDPR 85. cikke szerinti véleménynyilvánításai szabadsággal kapcsolatos újságírási célú adatkezelések főbb kérdései. *In Medias Res*, 2023/1. 92. <https://doi.org/10.59851/imr.12.1.6>

⁴⁰ Péterfalvy Attila – Osztopán Krisztián: A személyes adatok magánjogi védelme a Nemzeti Adatvédelmi és Információs Szabadság Hatóság kapcsolódó gyakorlatában. In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*. Budapest, Eötvös, 2017. 399.

⁴¹ Ld. a Kúria Kfv.37.318/2023/7. ítéletét, Indokolás [6].

bírságot), a sajtónak kell a hatóság ellen közigazgatási pert indítania, amelyben a kérelmező (a polgári perben felperes) már nem vesz részt, és az erőviszonyok sokkal kiegyenlítettebbek. Ekkor sem kerülhető meg, hogy a jogvita eldöntését alapjogi mérlegelés előzze meg, de ez a felállás sokkal nehezebb helyzetbe hozza a sajtót, hiszen az ügyben adatkezeléssel kapcsolatos jogos érdeket kell igazolnia. Ezen kívül a közigazgatási bírság, mint szankció alkalmazása összehasonlíthatatlanul hatékonyabban szoríthatja rá a sajtót a felelősségteljes magatartásra, mint a polgári perben meghatározott, nagyságrendekkel alacsonyabb összegű sérelemdíj.

A közigazgatási perben az adatkezelő kötelezettségét a bíróság a GDPR 5. cikk (2) bekezdésében megfogalmazott elszámoltathatóság elvének figyelembevételével vizsgálja. A GDPR összetett szabályrendszere – és azzal összhangban különösen az Infotv. 6. § (1) bekezdés *b*) pontja – szerint az adatkezelő sajtószervnek a cikk megjelenése előtt érdekmérlegelést kell végeznie, még hozzá úgy, hogy be tudja mutatni, miért írja felül az ő adatkezelői jogos érdeke az érintett jogait. Ki kell választania, hogy mely célból, meddig és milyen adatokat kezel, milyen garanciális intézkedéssel biztosítja, hogy az adatkezelés csak a szükséges mértékben és arányosan korlátozza az érintett jogait. Gondoskodnia kell meghatározott garanciák beépítéséről, pl. az érintett tájékoztatásáról. Ráadásul az érdekmérlegelést nem utólag, hanem az adatkezelés előtt kell elvégezni. Ha ezek közül a feltételek közül bármelyik nem bizonyított, valamelyik okból nagy valószínűséggel megállapítható lesz a jogsértés.

Nyilvánvaló, hogy az adatvédelmi hatóság döntését felülvizsgáló közigazgatási perben annak bizonyítása, hogy a sajtószerv adatkezelése mind a GDPR-nak, mind az Infotv.-nek megfelelt, sokkal több nehézséget támaszt a fél számára, mint az emberi méltóság megsértésére alapított perben alperesként, a védekezés körében utólag előadott alapjogi érvelés. A hatékonyabb szankciórendszer és a rövidebb eljárási időtartam miatt számítani kell arra, hogy a jogvédelmet keresők elmozdulnak a könnyebb jogérvényesítési út felé, ezzel pedig – közvetett módon kiváltott sikerként – az emberi méltóság elleni jogsértésekkel szembeni visszatartó erő is nagyobb lesz.

FOGYASZTÓI JOGOK A MINŐSÉG VÉDELMEBEN – AVAGY A TÖBB MÉGIS KEVESEBB?

Gyulai-Schmidt Andrea*

*„használd, nyűdd el, javítsd meg,
ha tudod, vagy légy meg nélküle”¹*

1. Bevezetés

A fogyasztóvédelmi jog a köz- és magánjog határán elhelyezkedő, jogágakon átívelő terület, amely folyamatosan megújuló tendenciát mutat. A polgári jogász számára a fogyasztóvédelemben a magánérdek hangsúlyos, azaz a fogyasztó szerződésből eredő preferált önös érdeke, amely a plurális tájékoztatáshoz, oktatáshoz, egészséghez, biztonsághoz és a hibátlan teljesítéshez, valamint a fogyasztói kárigények érvényesítéséhez való jogokat érinti. Ezt a *némiképp önzőnek* mondható szemléletet újabban a fogyasztásból eredő externáliák, egyfajta csoportérdek, sőt az összetársadalmi érdek vonatkozásai határozottan árnyalják. Ennek folyományaként a fogyasztótól újabban elvárható, hogy ne csak árorientáltan döntsön és csupán a saját javát és kényelmét keresse, hanem az *összkép* érdekében például vizsgálja körütekintően, hogy milyen címke van az árura ragasztva, és az adott termék összetétele hogyan hat a jövő nemzedékre. A tudatos fogyasztó fogalma megtelik olyan tartalmakkal, mint például a környezeti tudatosság vagy a szociálisan érzékeny vásárló szempontjai.²

Komoly befolyásoló tényező ebből a szempontból az uniós jog. A fogyasztóvédelem egyébként is jelentős részben harmonizált jogterület, de mondhatjuk, hogy az

* Habilitált egyetemi docens, PPKE JÁK.

¹ Ld. az egykori puritán telepések hitvallását az anyagi javakról; vö. Vágási Mária: A fenntartható fogyasztás és a környezettudatos fogyasztói magatartás. *Marketing&Menedzsment*, 2000/6. 39.

² Tobias Brönneke: Verbraucher- und Umweltpolitik – Konvergenz oder Divergenz der Ziele? *Verbraucher und Recht*, Vol. 32., No. 6. (2017) 201–202.

utóbbi időben az uniós fogyasztóvédelmi jogalkotás szinte elszabadult, amelynek két fő csapásiránya a digitalizáció és a zöld átállás területén követhető nyomon.³

Ennek szellemében az uniós fogyasztóvédelmi jogalkotást újabban áthatja a 12. fenntartható fejlődési célhoz (12. SDG a felelős fogyasztás és termelés célja)⁴ kapcsolódóan az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) két kezdeményezése:

- Egyrészt az „Új körforgásos gazdasági cselekvési terv – Egy tisztább és versenyképesebb Európáért”,⁵
- másrészt az „Új fogyasztóügyi stratégia A fogyasztói reziliencia erősítése a fenntartható helyreállítás érdekében”.⁶

Az *Új fogyasztóügyi stratégia* közvetlenül befolyásolja jelen tanulmány témájául választott minőségvédelmi, illetve a hibás teljesítési tematikát, valamint annak jövőbeli alakulását is.

2. A fogyasztók zöld átmenetre való felkészítése a minőségvédelem jegyében

A fent említett tendenciákkal összefüggésben a Bizottság a Jogérvényesülés és Fogyasztóvédelem Főigazgatósága számára 2022-ben tanulmányt készített „Kezdeményezés a fogyasztók zöld átmenetre való felkészítésére” címmel,⁷ amely négy fő problémára mutatott rá abból a szempontból, hogy milyen tényezők akadályozzák a modern fogyasztót a környezetbarátabb és fenntarthatóbb fogyasztói magatartás tanúsításában és a zöld átmenetre való részvételben.

Az *első probléma* az, hogy a fogyasztók *nem rendelkeznek megbízható információkkal* a környezetbarát vásárlásokhoz.⁸ Itt a termékek tartósságára vagy javíthatóságára

³ Arató László: Kettős átállás előtt az EU: digitalizáció és zöldítés. *Szabad Európa*, 2022. június 30. <https://tinyurl.com/mwvans8y>. Ld. továbbá: Közös OECD nyilatkozat a fogyasztók zöld és digitális átállás során történő védelméről. *kormány.hu*, 2024. október 10. <https://tinyurl.com/yda6tw3s>, valamint: Méltányos, zöld és digitális átállás, kutatás. Európai Bizottság, Employment, Social Affairs and Inclusion. <https://tinyurl.com/yx5n52ad>

⁴ Ld. bővebben: <https://www.globalgoals.org/goals/12-responsible-consumption-and-production/>. Továbbá: Gyulai-Schmidt Andrea: A fenntarthatósági eszme fejlődése és stratégiai szempontként való kiteljesedése az európai közbeszerzésekben. *Iustum Aequum Salutare*, 2024/1. 102–104.

⁵ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának A tisztább és versenyképesebb Európát szolgáló, körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv, Brüsszel, 2020.3.11. COM(2020) 98 final (a továbbiakban: A körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv, Brüsszel 2020.); Európai Bizottság – Kérdések és válaszok: A körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv egy tisztább és versenyképesebb Európáért, Brüsszel, 2020. március 11. <https://tinyurl.com/2s3v6xnw>

⁶ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak Új fogyasztóügyi stratégia A fogyasztói reziliencia erősítése a fenntartható helyreállítás érdekében COM/2020/696 final. <https://tinyurl.com/3mdkxmrlh>

⁷ Zusammenfassung – Studie zur Stärkung der Verbraucher für den grünen Wandel. Justiz und Verbraucher Europäische Union 2022, (fortan: Stärkung der Verbraucher 2022) <https://tinyurl.com/46ez2wpc>

⁸ Ld. továbbá: A Bizottság közleménye a fogyasztók jogairól szóló 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv értelmezésére és alkalmazására vonatkozó iránymutatásról (EGT-vonatkozású szöveg) 2021/C 525/01, C/2021/9314, 2021.12.29. HL C 525/1. 22–25. és 43–45. o.

gára vonatkozó információk hiányára és a javítószolgálatokra vonatkozó tájékoztatás elégtelen voltára mutat rá a Bizottság tanulmánya. Ezzel összefüggésben az Európai Unió Bírósága a C-179/21. sz. határozatában⁹ szintén foglalkozott a fogyasztóknak nyújtandó tájékoztatási kötelezettséggel, és megállapította, hogy a fogyasztók jogairól szóló 2011/83/EU irányelv¹⁰ 6. cikke (1) bekezdésének m) pontja szerint a kereskedő tájékoztatási kötelezettsége nem pusztán a gyártó által nyújtott jótállás fennálltára terjed ki, hanem azon túl a fogyasztónak jogos érdeke fűződik a jótállással kapcsolatos információk megismeréséhez is, „különösen akkor, ha a kereskedő a gyártói jótállást az ajánlatának központi vagy döntő elemévé teszi.” A fenti irányelvi rendelkezést tehát az 1999/44/EK¹¹ irányelv 6. cikke (2) bekezdésének második franciabekezdésével összefüggésben úgy kell értelmezni, „hogy a gyártói jótállás feltételeivel kapcsolatban a fogyasztó rendelkezésére bocsátandó tájékoztatás magában foglalja az ilyen jótállás alkalmazási és teljesítési feltételeire vonatkozó összes olyan információt, amely lehetővé teszi a fogyasztó számára annak eldöntését, hogy köt-e szerződést a kereskedővel, vagy sem.” (Ítélet rendelkező rész, 2. bekezdés, és 65. pont)

A bizottsági tanulmány szerinti *második probléma* az, hogy a fogyasztók félrevezető gyakorlatoknak vannak kitéve a fenntartható vásárlásokkal kapcsolatban. Sőtét mintázatként jelenhet meg, ha behúzzák a fogyasztót általános, esetleg igaztalan zöld-állításokkal – így az „öko” „klímasemleges” vagy „bio” szavakkal – olyan jogügyletekbe, amelyek végeredményben nem hoznak valódi előnyöket. A fogyasztók továbbá tervezett avulás áldozatai is lehetnek. Így például az ún. Ikerirányelveket¹² átültető 373/2021. (VI.30.) Korm. rendelet¹³ tartalmazza a tartósság vagy térítésmentesség fogalmát, illetve a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Fgytv.) 16. § (6) bekezdése¹⁴ a körforgásos gazdaság elősegítése körében a tervezett

⁹ C-179/21. sz. ügy az absoluts-bikes and more-GmbH & Co. KG és the-trading-company GmbH ellen hozott ítélete [ECLI:EU:C:2022:353] 65. pont.

¹⁰ A fogyasztók jogairól szóló 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv (a továbbiakban: „a fogyasztók jogairól szóló irányelv” vagy „CRD irányelv” (2011. október 25.), a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről, HL L 304., 2011.11.22., 64. o.

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 1999/44/EK irányelve (1999. május 25.) a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól, HL L 171, 07/07/1999, 0012 – 0016. o. <https://tinyurl.com/7ztvvyfu>

¹² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/770 irányelve (2019. május 20.) a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések egyes vonatkozásairól, HL L 136/1.; Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/771 irányelve (2019. május 20.) az áruk adásvételére irányuló szerződések egyes vonatkozásairól, az (EU) 2017/2394 rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról, valamint az 1999/44/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, HL L 136/28.

¹³ 373/2021. (VI. 30.) Korm. rendelet a fogyasztó és vállalkozás közötti, az áruk adásvételére, valamint a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések részletes szabályairól.

¹⁴ Beiktatta az egyes energetikai és hulladékgazdálkodási tárgyú törvények módosításáról szóló 2021. évi II. törvény 5. § (1) bekezdése.

avulás visszaszorítását hangsúlyozza.¹⁵ Az itt vázolt törekvések ellenére nem elhanyagolható tényező a gyártó ellentétes érdeke a rövidebb élettartamú termékek esetén, mert ha túl hosszú egy termék élettartama, akkor sokáig nem kell újat venni. Hol marad a GDP folyamatos növekedése? Félő, hogy az égisz alá mégsem nő majd elég magasra. Ezen összefüggés mentén könnyen belátható a fogyasztók és a gyártók között keletkező érdekellentét, amely érdekeket tovább polarizálják az ellátási lánc végpontjai közé ékelt kereskedők egyéb szempontjai.

A fent említett 2022-es bizottsági tanulmány szerinti *harmadik probléma a termékek javításának nehézségeire* mutat rá, amelyek részletesebb ismertetésére tanulmányunk 4. fejezetében térünk ki. A *negyedik probléma* taglalása körében a Bizottság – kapcsolódva az előzőekhez – a termékek újrafelhasználásával és átalakításával kapcsolatos kihívásokat, a *körforgásos gazdaság előnyeit* emeli ki.¹⁶

Az utóbbi két gondolatkör érvényesítése feltételezi az áruk tartós használatban maradását, mert nem dobjuk el, hogy újat vegyünk, hanem megjavítatjuk, tehát elsődlegesen nem is cserélünk, és nem selejtezzük le idejekorán a termékeket. Adott esetben – a körforgásos gazdaság révén – az alkatrészek felhasználása és újrahasznosítása is előtérbe kerül. Ennek jegyében a fogyasztót is ösztönözni kell az üres üvegek, PET-palackok és fémdobozok összegyűjtésére, a használt akkumulátorok, mobiltelefonok és egyéb tönkrement, elhasználódott műszaki cikkek megfelelő helyen való leadására.¹⁷ Erre buzdít az Fgytv. 16. § (5) bekezdése is, amely szerint a körforgásos gazdaságra történő áttérés jegyében egyrészt a termék gyártója és forgalmazója a termékek tervezésétől a gyártáson, a kereskedelmen át a termékből képződő hulladék ártalmatlanításáig, másrészt a fogyasztó a termékek rendeltetésszerű használata során törekedjenek a hulladékképződés megelőzésére. Megállapítható, hogy a 2023–2024-es év a hazai hulladékminimalizálás terén komoly előrelépést hozott.

A fenti célkitűzések hatékony elérése kiindulásként *jó minőségű termékek* előállítását feltételezi, amelyek tartósan használhatók. Ebből a kívánalomból kiindulva elsőd-

¹⁵ Ld. az Fgytv. 16. § (6) bekezdését: A termék gyártója, forgalmazója a körforgásos gazdaságra történő áttérés érdekében az e törvény végrehajtására kiadott kormányrendelet szerint törekszik továbbá a) a termék *tervezett avulásának* kizárására, a termék részegységei és alkatrészei élettartam-azonosságának, valamint a termék fejleszthetőségének, kiegészíthetőségének, illetve részegységei moduláris jellegének biztosítására; b) a pótalkatrészek és a javítóhálózat biztosítására a termék élettartama alatt; c) az újrahasznosított anyagok használatának, illetve a termék újrahasznosíthatóságának biztosítására; d) a digitális és csatlakoztatott eszközök élettartamával, és a *szoftverek avulásával* kapcsolatos kötelezettségek viselésére; e) az áru megvásárlásával egyidejűleg szállított *operációs rendszer és a szoftver frissítéseihez kapcsolódó szoftverek avulása* miatti kockázatok csökkentésére; valamint f) az a)–e) pont elérését célzó intézkedésekről a fogyasztók tájékoztatására.

¹⁶ Klaus Tonner: Mehr Nachhaltigkeit im Verbraucherrecht – die Vorschläge der EU-Kommission zur Umsetzung des Aktionsplans für die Kreislaufwirtschaft. *Verbraucher und Recht*, Vol. 37., No. 9. (2022) 323–326.

¹⁷ A körforgásos gazdaságra való áttéréssel kapcsolatos a visszaváltási díj megállapításának és alkalmazásának, valamint a visszaváltási díjas termék forgalmazásának részletes szabályairól szóló 450/2023. (X. 4.) Korm. rendelet (Kihirdetve: *Magyar Közlöny*, 141. 2023. október 4., hatálybalépés: 2023. november 1.) Jelölési szabályainak betartását és az üzletekben a visszaváltás biztosítására vonatkozó kötelezettség teljesítését a fogyasztóvédelmi hatóság ellenőrzi 2024. január 1-jétől, illetve 2024. július 1-jétől.

legesen arra kellene ösztönözni a termékek gyártóit, hogy az általuk forgalomba hozott áruk, szolgáltatások lehetőleg ne hibásodjanak meg, legyenek tehát minél tartósabbak. Csak másodsorban kelljen arra koncentrálnunk, hogy mi történjék akkor, ha egy termék rendeltetésszerű használatra alkalmatlanná válik, ráadásul, ha mindez a jótállási, illetve kellékszavatossági időn belül történik. A hangsúly ebből kifolyólag a jótállási és szavatossági időn túli javításra kell, hogy eltolódjon.¹⁸ Ez önmagában szemléletváltást igényel.

3. A „jó minőség” mércéje a Ptk. szerint

A Ptk. 6:123. §-a értelmében egy szolgáltatástól (terméktől) minőségi szempontból általában elvárható, hogy az a teljesítés időpontjában alkalmas legyen a rendeltetése szerinti célra, illetve a rendeltetésszerű használatra. Így például, a szolgáltatásnak rendelkeznie kell azokkal a minőségi jellemzőkkel, és nyújtania kell azt a teljesítményt, amely azonos rendeltetésű szolgáltatásoknál szokásos, és amelyet a jogosult elvárhat, figyelembe véve a kötelezettnek vagy a szolgáltatás gyártójának, előállítójának és ezek képviselőjének a szolgáltatás konkrét tulajdonságaira vonatkozó nyilvános kijelentését, továbbá meg kell felelnie a jogszabályban meghatározott minőségi követelményeknek. *A contrario* a kötelezett a Ptk. 6:157. § (1) bekezdése szerint „hibásan teljesít, ha a szolgáltatás a teljesítés időpontjában nem felel meg a szerződésben vagy jogszabályban megállapított minőségi követelményeknek. Nem teljesít hibásan a kötelezett, ha a jogosult a hibát a szerződéskötés időpontjában ismerte, vagy a hibát a szerződéskötés időpontjában ismernie kellett.”

A hibás teljesítéshez kapcsolódó jogkövetkezmények közül a kellékszavatosságra és jótállásra vonatkozó reparációs előírásokat már az 1959-es Ptk. (a továbbiakban: r.Ptk.)¹⁹ is tartalmazta. A hatályos Ptk. az ide vonatkozó rendelkezéseket lényegében változtatás nélkül átvette, de kiegészítésképpen 2014-től bevezette a termékszavatossági igényt, amely kifejezetten a fogyasztók javára von be egy újabb jogintézményt a Ptk. hibás teljesítési jogkövetkezményeinek körébe.

A kellék- és termékszavatosság, valamint a jótállás egymástól való elhatárolása nem csak a fogyasztók, de olykor végzett jogászok számára is komoly dilemmák forrása lehet. Az is nehezíti a helyzetet, hogy ez a feladat pusztán a Ptk. alapján nem oldható meg, mert már nem csak a jótállásra vonatkozó szabályanyag nagy része terjeszkedik a Ptk.-n túl, de újabbban a kellékszavatosságot átfogó rendelkezések sem maradtak pusztán a Ptk. keretei között.

A kötelező jótállás körében három kapcsolódó kormányrendelet említhető: az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról, a lakásépítéssel kapcsolatos kötelező jótállásról és az egyes javító-karbantartó szolgáltatásokra vonatkozó kötele-

¹⁸ Susanne Augenhofner – Rebecca Küter: Recht auf oder Pflicht zur Reparatur? *Verbraucher und Recht*, Vol. 38., No. 7. (2023) 249.

¹⁹ Az 1959. évi IV. törvényt a Polgári Törvénykönyvről 2014. március 15-én helyezte hatályon kívül a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

z jóállásról,²⁰ valamint újabban az ún. Ikerirányelveket²¹ átültető 373/2021. (VI.30.) Korm. rendelet²² is ide sorolható a fogyasztó és vállalkozás közötti, áruk adásvételére és a digitális tartalom adásvételére, szolgáltatására irányuló szavatossági és jótállási igényekre vonatkozóan. Ezáltal a jótállási előírások újabb jogforrásban is helyet kapnak, de néhány kellékszavatossági rendelkezés is bekerül a jogharmonizációs kormányrendeletbe, mert az Ikerirányelvek a kellékszavatossági normákat is érintik.

A hibás teljesítési jogkövetkezményekre vonatkozó szabályozás széttagolódása nem szerencsés fejlemény, mert már nem csak a jótállási szabályokat kell több helyről összekanalazni, de ezentúl a kellékszavatosság rendszerét sem lehet pusztán a Ptk.-ból mint fő jogforrásból megismerni.

Vékás Lajos professzor úr 2021-ben részletes álláspontot fejtett ki arra vonatkozóan, hogyan lehetne az Ikerirányelvek – különös tekintettel az áruk adásvételére vonatkozó – szabályanyagát a Ptk.-ba beágyazni,²³ de ezt a javaslatot a jogalkotó végül nem fogadta meg. Egyszerűbbnek, – az irányelv átültetése szempontjából – kockázatmentesebbnek tűnt az uniós normákat egy új kormányrendeletbe lineárisan belefoglalni. Pedig, ha pusztán csak a hibás teljesítés jogkövetkezményeire összpontosítunk, nem nehéz belátni, hogy minél több jogforrásba foglalja bele a jogalkotó a fogyasztót érintő előírásokat, annál kevésbé lesz a szabályanyag *fogyasztóbarátnak* mondható, hiszen alapvető értelmezési nehézségek miatt maga a fogyasztó saját érdekében nem tud majd az őt védő joganyagra hivatkozni.

Tanulmányunk következő, 4. fejezetében a hibás teljesítés – utóbbi években megvalósult – jogfejlődésére, és a jövő időszakra tervezett fontosabb tendenciák bemutatására térünk ki.

4. A hibás teljesítés jogkövetkezményei, különös tekintettel az elsődleges fogyasztói igényekre

Visszterhes szerződésekben, a Ptk. 6:159. § (2) bekezdése értelmében, kellékszavatossági igénye alapján a *jogosult választ*, hogy elsődlegesen kijavítást vagy kicserélést igényel,

„kivéve, ha a választott kellékszavatossági jog *teljesítése lehetetlen*, vagy ha az a kötelezettnek – másik kellékszavatossági igény teljesítésével összehasonlítva – *aránytalan többletköltséget eredményezne*, figyelembe véve a szolgáltatás hibátlan állapotban képviselt értékét, a *szerződésszegés súlyát* és a kellékszavatossági jog teljesítésével a *jogosultnak okozott érdeksérelelmet*.”²⁴

²⁰ 249/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet az egyes javító-karbantartó szolgáltatásokra vonatkozó kötelező jóállásról; 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jóállásról; 181/2003. (XI. 5.) Korm. rendelet a lakásépítéssel kapcsolatos kötelező jóállásról.

²¹ Ld a 12. lábjegyzetet.

²² Ld a 13. lábjegyzetet.

²³ Vékás Lajos: Az uniós fogyasztói szerződési jog megújítása és az új irányelvek átültetése. *Magyar Jog*, 2021/2. 65–75.

²⁴ Ld. a fogyasztó elsődlegesen választható igényeiről, a kijavítás és a kicserélés eseteiről Bergendi-Rácz Diána: A kellékszavatossági jog a Ptk.-ban és a Bécsi Vételi Egyezményben. *Polgári Jog*, 2022/1–2.

A hibás teljesítés kellékszavatossági jogkövetkezménye tehát elsődlegesen a kijavításra vagy kicserélésre, mint objektíven érvényesíthető természetbeni reparációs igényekre összpontosít, és csak második lépcsőben lehetséges, hogy a jogosult, illetve a fogyasztó az *ellenszolgáltatás arányos leszállítását* igényelje, a *hibát a kötelezett költségére maga javítsa vagy mással javíttassa*, vagy végső soron a szerződéstől *elálljon*. Utóbbi alternatív szavatossági igények akkor érvényesíthetők, ha a kötelezett a javítást vagy a cserét nem vállalta, illetve e kötelezettségét észszerű időn belül, a jogosult érdekeit kímélve nem tudja teljesíteni, vagy ha a jogosultnak a kijavításhoz vagy kicseréléshez fűződő érdeke megszűnt.²⁵

A Ptk. fent ismertetett szabályai minden polgári jogi szerződésre, de ezen belül a vállalkozások fogyasztókkal kötött szerződéseire, azaz az ún. fogyasztói szerződésekre is vonatkoznak. Utóbbi hibás teljesítési reparációs esetköröket a fogyasztási cikkek adásvételére és a kapcsolódó jótállásra vonatkozó parlamenti és tanácsi 1999/44/EK irányelv 3. cikke, majd ezen szabályokat 2019-ben – 2022. január 1-jei átültetési határidővel – hatályon kívül helyező Ikerirányelvek közül különös tekintettel az áruk adásvételére irányuló szerződések egyes vonatkozásairól szóló (EU) 2019/771 irányelv 13. cikke határozta meg. A Ptk. vonatkozó szabályainak komplex feltételrendszerre tehát az uniós jog által determinált tartalmat hordoz. Mindez tovább bonyolódik a Kormányrendeletek szintjén megállapított részletszabályokkal. 2024 nyarán tovább bővül az ide vonatkozó uniós szabályozás az áruk javítását előmozdító közös szabályok meghatározásáról szóló (EU) 2024/1799 irányelvvel (*right to repair*, a továbbiakban: R2R irányelv).²⁶ Az új szabályozás részleteiről és várható hatásairól jelen tanulmány 5. fejezete tartalmaz rövid összefoglalást.

4.1. A fogyasztó mint speciális jogalany hátrányára megvalósuló hibás teljesítés szabályozásának sarokpontjai

4.1.1. Szerteágazó jogszabályi háttér

A fogyasztói szerződésekből eredő hibás teljesítési igények esetén a Ptk. kellékszavatosságra vonatkozó 6:159–6:167. §-ok mellett a 373/2021. (VI. 30.) Korm. rendelet 12–15. §-ai és a 22–23. §-ai is irányadók. A jótállásra vonatkozó alapvetések szintén a Ptk.-ban találhatóak, de a Ptk. 6:171–6:174. §-ai mellett jelen tanulmány 3. pontjában

2–4.; továbbá ld. a Kúria 1/2012. (VI.21.) PK vélemény 7. és 8. pontját a hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről.

²⁵ Ld. bővebben Kemenes István: 2. Kellékszavatosság, Ptk. 6:159. §-ához, 2. A kellékszavatossági jogok. In: Gárdos Péter – Vékás Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 627–628.

²⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1799 irányelve (2024. június 13.) az áruk javítását előmozdító közös szabályok meghatározásáról, továbbá az (EU) 2017/2394 rendelet, valamint az (EU) 2019/771 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról, HL L 2024/1799, 2024.7.10., 1–20.
<http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1799/oj>.

már említett három kormányrendelet²⁷ és a 373/2021. (VI. 30.) Korm. rendelet is tartalmaz lényegi előírásokat a fogyasztók vállalkozásokkal szemben érvényesíthető jótál-lási kötelezettségére vonatkozóan. Egyedül a termékszavatossági szabályok maradnak végül a Ptk. keretein belül a gyártóval szemben érvényesíthető ingó dolog adásvétele esetére (Ptk. 6:168–6:171. §-ok).

4.1.2. Kompatibilitás a Ptk. és a kapcsolódó kormányrendeletek között – hibás teljesítési vélelem

Általában elmondható, hogy a kormányrendeletek a Ptk. meghosszabbított karjaként működnek, amennyiben nincs kompatibilitási probléma.²⁸

Vizsgálatunkat a 373/2021. (VI. 30.) Korm. rendeletre szűkítve megállapítható, hogy az Ikerirányelveket átültető kormányrendelet sok helyen átfedésben van a Ptk. hibás teljesítési szabályaival, ami a szabályozás párhuzamos jellege miatt zavaró lehet, de – a fogyasztói szerződésekre vonatkozóan – számos helyen a Ptk.-n túlmutató speciális szabályokat is megfogalmaz.

Mindazonáltal példaértékű lehet egy olyan megkettőzött szabályozás bemutatása, ami a joggyakorlat számára valóban nehézséget okoz. Eszerint a Ptk. 6:158. §-ában a kellékszavatossági hibás teljesítési vélelem alapján megmarad az a szabály, miszerint ellenkező bizonyításáig vélelmezni kell, hogy a teljesítést követő *hat hónapon belül* a fogyasztó által felismert hiba már a teljesítés időpontjában megvolt, míg a 373/2021. Korm. rendelet 11. §-a és a 21. § (3) bekezdése szerint az Ikerirányelveket átültetve²⁹ az áruk és a digitális tartalom adásvétele és szolgáltatása körében ellenkező bizonyításig vélelmezni kell, hogy az áru teljesítésének időpontjától számított *egy éven belül* felismert hiba már az áru teljesítésének időpontjában fennállt, kivéve, ha e vélelem az áru természetével vagy a hiba jellegével összeegyeztethetetlen. E bekezdés a digitális elemeket tartalmazó árukra is alkalmazandó.

Tekintettel arra, hogy a Ptk. 6:158. §-ában kellékszavatosságra vonatkozó szabályai – a teljesítést követő hat hónapon belüli vélelemmel – általában fogyasztói és nem fogyasztói visszterhes szerződésekre is vonatkoznak, a kapcsolódó kormányrendelet egy éven belüli vélelme viszont *lex specialis*-ként a fogyasztó által kötött bizonyos szerződéstípusokat érint, ezért nem állunk megoldhatatlan, illetve feloldhatatlan kollíziós probléma előtt, mégis szerencsétlen az a helyzet, amelyben egy alacsonyabb szintű jogszabály mond látszólag ellent a Ptk.-nak. Nem elhanyagolható továbbá, hogy ez az alacsonyabb szintű jogszabály egy uniós irányelvet ültet át a hazai jogba.

Nem tilos, de nem is szerencsés egy irányelvi előírást kormányrendeletben átültetni, mert fennáll annak kockázata, hogy az kollízióba kerül egy magasabb szintű törvényi rendelkezéssel. Az uniós jog elsőbbsége (primátusa) itt is érvényesül a nemzeti jogi

²⁷ Ld. a 20. lábjegyzetet.

²⁸ Fazekas Judit: *Fogyasztóvédelmi jog 2.0.* Budapest, Gondolat, 2022. 78–81.

²⁹ Az áruk adásvételére vonatkozó (EU) 2019/771 irányelv 11. cikk 1. bekezdése és a digitális tartalomról szóló (EU) 2019/770 irányelv 12. cikk 2. bekezdése tartalmazza a bizonyítási terhel megfordulására irányuló vélelmet.

norma felett. Bármilyen szintre is kerüljön tehát a jogforrási hierarchiában a jogharmonizációs szabályozás, semmiképpen nem nyomhatja el azt egy magasabb szintű jogszabály, esetünkben a Ptk.

A fent bemutatott látszólagos kollízió úgy oldható föl, hogy a 373/2021. Korm. rendelet 11. §-a és a 21. § (3) bekezdése által a szolgáltatás teljesítése után ellenkező bizonyításig megállapított egy éves hibás teljesítési vélelem a kormányrendelet által érintett áruk adásvételére, valamint a digitális tartalom szolgáltatására vagy a digitális szolgáltatás nyújtására vonatkozóan alkalmazható, míg az összes többi fogyasztói szerződés esetén *lex generalis*ként a Ptk. 6:158. §-ában rögzített 6 hónapos hibás teljesítési vélelem érvényesül.

Számos jogalkalmazó tanácstalansága ellenére tehát a helyes értelmezés nem vezet a két említett jogszabály közötti kollízióra, mégis elegánsabb, és fogyasztóbarátabb megoldás lett volna a jogalkotó részéről, ha megfogadja *Vékás Lajos* professzor javaslatát, és a Ptk. 6:158. §-át akként módosítja, hogy egységesen egy évre terjedjen ki a fogyasztó javára érvényesülő hibás teljesítési vélelem.³⁰ Ezáltal fogyasztói szerződésekben a teljesítést követő egy egész évig megfordulhatott volna a kellékszavatossági bizonyítási teher a kötelezett hátrányára, és csak a második évben kellett volna a jogosultnak, tehát a fogyasztónak bizonyítania, hogy a termék a teljesítéskor már hibás volt.

4.1.3. Hibás teljesítés esetén érvényesíthető jótállás

A Ptk. 6:158. §-ában rögzített hibás teljesítési vélelemmel a kellékszavatosság a teljesítést követő 6 hónapban *jótállási jelleggel* a kötelezetre hárítja a bizonyítás terhét. Egyéb esetben a jótállás, mint a garantált jó minőségért, a hibátlan teljesítésért vállalt fokozott helytállás, alapvetően abban különbözik a kellékszavatossági igény érvényesítésétől, hogy jótállásnál a kötelezett bizonyítja, hogy a hiba oka a teljesítés után keletkezett, míg kellékszavatosságnál a jogosult vagy fogyasztó bizonyítja, hogy a termék már a teljesítéskor hibás volt. Ebből a lényegi különbségből kiindulva a jótállást általában a kellékszavatosság elé helyezzük, mint olyan jogintézményt, ami a jogosult számára előnyösebb. Ezt a megállapítást relativálja a tanulmányunk 4.1.2. pontjában kifejtett hibás teljesítési vélelem.

A Ptk. elsősorban a jótállás fogalmát tartalmazza [Ptk. 6:171–173. §-ok], ami kötelezően alkalmazandó kormányrendeletekkel kiegészülve bizonyos terméktípusok esetében, mint például a tartós fogyasztási cikkek, javítási munkák vagy új épületek épületszerkezeteire vonatkozóan hat hónap, egy, illetve időközben két vagy három év, öt vagy akár tíz év jótállási időt is jelenthet, amit a kötelezett, vagy a gyártó további szerződéses jótállási vállalásokkal egészíthet ki.

A Ptk. a jótállásra éppúgy, mint a kellékszavatosságra általában, és nem csak a fogyasztóval kötött visszatérő szerződésekre vonatkozó szabályokat foglalja magában, míg a kiegészítő kormányrendeletek kifejezetten a fogyasztók által kötött jogügyletekre korlátozódnak. Ezen speciális szabályok közül talán a legtöbb fogyasztói szerződés felöllelő egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet

³⁰ Vékás i. m. 72–73.

legutóbbi jelentősebb módosításai tarthatnak okot nagyobb érdeklődésre. Látványos változást hozott a kötelező jótállásra vonatkozó határidők meghosszabbítása, amelyek 2021. január 1-je óta a korábbi egységesen egy éves jótállási időt 10.000 Ft-tól 100.000 Ft-ig terjedő értékben egy évre, 100.000 Ft-tól 250.000 Ft-ig terjedő értékű szerződés esetén 2 évre, 250.000 Ft felett pedig három évre emelte.³¹ Újabb kedvező változás lépett hatályba 2024. május 8-tól, amely szerint az egy éves határidő két évre bővül, tehát a jótállás a kormányrendelet 2. § (1) bekezdése értelmében a 10.000 Ft-ot elérő, de 250.000 Ft-ot meg nem haladó eladási ár esetén két év, 250.000 Ft felett három év.³²

Ezen túlmenően a 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet 5. § (6)–(7) bekezdése egyértelművé teszi, hogy a fogyasztó hibás teljesítés esetén, ha van jótállás az adott terméken vagy szolgáltatáson, akkor – a Ptk. szerinti kellékszavatossági igények érvényesítésével ellentétben – nem választhat a javítás vagy csere között, hanem elsődlegesen akár három egymásutáni alkalommal is tűrnie kell a javítást, amennyiben ezt a kötelezett, illetve a gyártó észszerű határidőn belül, ami 30 napnál nem lehet hosszabb, képes elvégezni. Ellenkező esetben a vállalkozás köteles a fogyasztási cikket a harmincnapos határidő eredménytelen elteltét követő nyolc napon belül kicserélni. Ha ez sem lehetséges, a vállalkozás köteles a Kormányrendelet 5. § (5) és (7) bekezdései értelmében a jótállási jegyen vagy a nyugtán feltüntetett vételárat a kijavítási határidő eredménytelen elteltét követő nyolc napon belül a fogyasztó részére visszatéríteni.³³ Csak amennyiben a fogyasztási cikk nem javítható, akkor köteles a vállalkozás – a fogyasztó eltérő rendelkezése hiányában – a fogyasztási cikket nyolc napon belül kicserélni (Kormányrendelet 5. § (5) bekezdése 1. mondat).

A fentiek értelmében megállapítható, hogy az utóbbi években számos látványos fogyasztói érdeket preferáló módosítás valósult meg a tartós fogyasztási cikkek kötelező jótállása terén, de az a tendencia, ami 2021 óta határozottan tetten érhető a természetbeni reparációs jogi eszközök, nevezetesen a javítás vagy csere választhatósága tekintetében, visszalépést is hozott, hiszen a fogyasztó választása helyett, ami kényelmi szempontból általában a csere melletti döntést jelenti, a vállalkozás javításhoz való érdeke, ráadásul a többszöri javítás tűrésének legitimálása, került egyre inkább fölénybe.

4.1.4. A kellékszavatosság és termékszavatosság párhuzamos érvényesülése

Az r.Ptk.-hoz képest, spanyol és portugál mintára a hatályos hibás teljesítésre vonatkozó szabályozás újabb fogyasztóvédelmi eszközzel gazdagodik.³⁴ Így kerül be új jogintézményként a Ptk. 6:168–170. §-ába az úgynevezett termékszavatossági igény, mint vegyes konstrukció. Ez a védelmi eszköz ingó dolgok adásvétele esetén a fogyasztó számára alternatív lehetőséget teremt arra, hogy ne csak a kereskedőtől, de a gyártótól is követelhesse a hibás termék kijavítását, vagy – ha a javítás megfelelő határidőn belül,

³¹ Beiktatta a 270/2020. (VI.12.) Korm. rendelet 1. § 1. bekezdése.

³² Beiktatta a 93/2024. (IV.23.) Korm. rendelet 3. §-a.

³³ Beiktatta a 270/2020. (VI.12.) Korm. rendelet 4. § (2) bekezdése, és módosította a 93/2024. (IV.23.) Korm. rendelet 6. § c) pontja.

³⁴ Fazekas i. m. 124.

a fogyasztó érdekeinek sérelme nélkül nem lehetséges – a termék kicserélését. Árleszállítás vagy elállás a gyártóval szemben – szerződés hiányában – nem jöhet szóba, és a kétéves igényérvényesítési határidő is rövidebb a kellékszavatosság vagy a jótállás két événél, mert míg az utóbbi esetekben a határidő a szolgáltatás teljesítése időpontjában kezdődik, addig termékszavatosságnál az adott termék gyártó általi kereskedelmi forgalomba hozatala a mérvadó. E korábbi időpont miatt a kétéves elévülési idő mindig hamarabb telik el, ezáltal rövidebb, mint a kétéves kellékszavatossági vagy jótállási idő.

A gyártó objektívizált felelőssége a Ptk. 6:168. § (3) bekezdésében foglalt taxatív kimentési okokkal a jótállásnál érvényesülő szigorú helytállásra emlékeztet, de a szűkítő körülmények miatt az igényérvényesítés mégis nehezített a távoli gyártóval szemben, és témánk szerint kiemelendő, hogy míg kellékszavatosságnál a kijavítási vagy kicserélési igény között – főszabály szerint – a jogosult választ, addig a termékszavatossági szabályozás a jótálláshoz hasonlóan a kijavítás felé viszi el a súlypontot. Szó szerint: „a fogyasztó követelheti a gyártótól, hogy a termék hibáját javítsa ki, vagy – ha a kijavítás megfelelő határidőn belül, a fogyasztó érdekeinek sérelme nélkül nem lehetséges – a terméket cserélje ki.” [Ptk. 6:168. § (1) bekezdés 1. mondat] Árleszállítás, vagy a szerződéstől való elállás pedig egyáltalán nem választható.

4.2. Elsődleges reparációs igények

A 4.1. pontban bemutatott áttekintés is érzékelteti, hogy a Ptk. és a kapcsolódó kormányrendeletek együttesen meglehetősen komplex, többszintű szabályrendszert alkotnak a fogyasztó vállalkozással, vagy esetenként a gyártóval szemben érvényesített minőségi hibás termék, illetve szolgáltatás orvoslása érdekében választható kellékszavatossági, jótállási, valamint a Ptk. 2014-es hatálybalépésével a termékszavatossággal kiegészült szabályok tekintetében.

A fogyasztót mint a hibás teljesítés kárvallottját viszont végeredményben nem az érdekli, hogy mi a neve a jogintézmények, aminek segítségével hibátlan teljesítéshez jut, sokkal inkább az, hogy célkitűzése megvalósításához milyen reparációs eszközök állnak a rendelkezésére, és ezek segítségével minél egyszerűbben, a legrövidebb úton érvényesíthesse abbéli igényét, hogy a megvásárolt termék, illetve az igénybe vett szolgáltatás mielőbb ismét szerződészerű állapotba kerüljön, vagy érdekmúlás esetén megszabaduljon a szerződéstől.

A fogyasztó elsődleges érdeke a hibás teljesítés természetbeni orvoslása, azaz a kijavítás vagy a kicserélés objektíve érvényesíthető reparációs eszközeinek igénybevétele.³⁵ Mindazonáltal a vonatkozó jogszabályok által sugallt egyenrangú vaglyagosság hamis képet mutat, mert a fogyasztó önös érdeke a csere felé hajlik. A csere a mindenkori jogosult számára az egyszerűbb, időben és térben is a legjobb megoldás. A hibás termék visszavitele után leemelnek a polcra egy újat, nincs javított alkatrész, azonnali, tehát időtakarékos és tiszta lappal folytatható a termék használata. A szavatossági és jótállási határidők nem csak a javított alkatrész tekintetében, de a teljes termék vonatkozásában újra kezdődnek.

³⁵ Ld. a *ius variandi* megítéléséhez: Bergendi-Rácz i. m. 6–7.

A szerződésszerűség helyreállítására – kijavítás vagy kicserélés formájában – mindhárom fent taglalt jogintézmény lehetőséget ad, de mind más-más módon.

A termékzavatosság több szempontból is kedvezőtlen a kellékszavatossághoz és jótálláshoz viszonyítva. Egyrészt a gyártóval szemben kell érvényesíteni, aki sokkal messzebb van, mint a szerződő partner, másrészt csak ingó dolgok adásvételére alkalmazható a forgalomba hozattól számított két éven belül és nem a teljesítéstől, továbbá a fogyasztó kevesebb reparációs eszközzel rendelkezik, mivel az árleszállítás és elállás igénye nem áll rendelkezésre, ráadásul elsődleges a javítás, tehát nem a jogosult választ, mint a kellékszavatosságnál, és bonyolultabbak a kimentési szabályok is, gondoljunk például a tudomány és technika mindenkori állásának vizsgálatára [Ptk. 6:168. § (3) bek. b) pont]. Ezáltal a jótálláshoz képest tovább gyengíti a Ptk. a termékzavatosság intézményét, mert ugyan objektívizált a felelősség, de a kimentési okok között van az ún. fejlesztési kockázat is. Itt persze nem a gyártó szubjektív ismereteinek van jelentősége, hanem hogy bárhol bárkinél hozzáférhető volt-e olyan információ, amely a hiba kockázatát felfedhette volna.³⁶

A javításra visszatérve, a termékzavatosságnál a kijavítás és kicserélés nem a felek választásán múlik, hanem a Ptk. szab. sorrendet. „Eszерint a fogyasztó a gyártótól elsődlegesen azt követelheti, hogy a termék hibáját javítsa ki, vagy – ha a kijavítás megfelelő határidőn belül, a fogyasztó érdekeinek sérelme nélkül nem lehetséges – a terméket cserélje ki.” Ezáltal a jogalkotó a választás lehetőségét, *de facto* átadja a gyártónak, amennyiben az a javítást észszerű időn belül tudja és akarja vállalni, de erre nincs egzakt időhatár megjelölve, és hogy egyébként a konkrét esetben mi lehet a fogyasztó érdeksérelme, szintén *kvázi* gumiszabályként alkalmazható. A fogyasztó saját érdeksérelmét maga igazolja, és hogy ez releváns-e, azt az eset összes körülménye alapján lehet eldönteni. Ha a fogyasztó nem fordul békéltető testülethez, vagy bírósághoz, akkor lényegében ezt a gyártó dönti el.

A *javítás preferenciája* a jótállási szabályokban is tettenérhető. A 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet 5. § (6) bekezdése a fogyasztási cikkek három alkalommal történő kijavításáról rendelkezik. Ha ezt követően a termék ismét, tehát negyedszer is (!) meghibásodik, a fogyasztó eltérő rendelkezése hiányában – és csak akkor –, köteles a válalkozás a fogyasztási cikket nyolc napon belül kicserélni. Már az első meghibásodás után is ki kell cserélni a terméket, ha javíthatatlan. Ezen szabály szépséghibája többek között az, hogy a javíthatóság lehetőségére vagy lehetetlenségére a fogyasztónak sem ráhatása, sem ráhatása nincs. Az információk aszimmetria miatt tehát teljes egészében a gyártó és a kereskedő szándékától függ az elsődleges reparáció kimenetele.

Amikor a fent idézett – javítást nyomatékkal preferáló – szabályok az irányelvi jogharmonizáció révén³⁷ 2021. január 1-jével bekerültek a 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendeletbe, arra lehetett következtetni, hogy a teljesítést követő 6 hónapon belül, illetve a 373/2021. (VI.30.) Korm. rendelet hatálya alá tartozó esetekben egy éven belül egyér-

³⁶ Ld. Kemenes i. m. 635–636.

³⁷ Ld. az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet, valamint az egyes javító-karbantartó szolgáltatásokra vonatkozó kötelező jótállásról szóló 249/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet módosításáról szóló 270/2020. (VI. 12.) Korm. rendeletet.

telmően a kellékszavatosság vált a fogyasztó számára előnyösebbé, hiszen ott jótállási jellegű fordított bizonyítási teherrel, *a jogosult választása szerint* lehet elsődlegesen akár cserét is kérni.

A Ptk. 6:159. § (2) bekezdésének a) pontja alaposabb átolvasása után viszont elbizonytalanodhatunk a túlságosan pozitív értékítéletünk felett, mert a kijavítás vagy kicserélés igénylése a jogosult választása szerint számos kivételi kör korlátja közé szorul. Így, ha a választott kellékszavatossági jog, például a csere *„teljesítése lehetetlen, vagy ha az a kötelezettnek – másik kellékszavatossági igény teljesítésével összehasonlítva – aránytalan többletköltséget eredményezne, figyelembe véve a szolgáltatás hibátlan állapotban képviselt értékét, a szerződésszegés súlyát és a kellékszavatossági jog teljesítésével a jogosultnak okozott érdeksérelmet.”*

A *jogosult, illetve a fogyasztó választása* kitétel – első látásra – sokkal előnyösebb, fogyasztóbarátabb megfogalmazás, mintha a jogszabály a javítást preferálná, mindazonáltal a felsorolt kivételi körök okán a joggyakorlat a kellékszavatosság eseteiben is elmegy abba az irányba, hogy a jogosult választás ellenében a kivételt erősíti, hiszen általában aránytalan többletköltség lehet egy egyszerű javításhoz képest a szolgáltatás hibátlan állapotban képviselt értéke, vagy szubjektív megítélés kérdése lehet a szerződésszegés súlyának vagy a jogosultnak okozott érdeksérelm méricskélésének a feltétele.

Így kerül a jogosult választása, illetve érdeke a kötelezett személyes, akár nyomós érdekeinek hálójába. Így fordul meg a választási pozíció *de facto* a kötelezett javára. A gyártó, vagy kereskedő költségeit itt sem látja át a fogyasztó. Ennek bemutatása, bizonyítása nem szerepel a kötelező tájékoztatási listán.

Tekintve, hogy a Ptk. kellékszavatossági előírásai nem maximálják, hogy hányszor lehet javítani, hiszen a mondat értelmezését mégiscsak dominálja a „jogosult választása” kitétel, előfordulnak olyan esetek, illetve jelen tanulmány szerzőjének álláspontja szerint hibás interpretáció akár a fogyasztóvédelmi hatóság részéről is, hogy a kötelezett – a kivételi körre hivatkozva – akár 4-5 alkalommal is csak javít és nem hajlandó cserélni. A kivételekre ilyen tág értelemben hivatkozni nem csak egyfajta joggal való visszaélés, de jogellenes, konkrét esetben fogyasztóellenes eredményre vezet.

A javítás preferenciája tehát begyűrűzik nem csak a jótállási, de a Ptk. által szabályozott szavatossági szabályok közé is, amelyek ezáltal akarva-akaratlanul a fogyasztóval szerződő fél számára adják meg a lehetőséget a választásra, hogy javítás vagy csere útján történjen meg a hibás teljesítés természetbeni reparálása. Másfelől a *javítás preferenciájának* indoka a fenntartható, sőt körforgásos gazdaságra való áttérésben is keresendő, amely már nem a fogyasztó és a vállalkozás szűkebb magánjogi érdekkörét, sokkal inkább a globális fenntarthatósági elveket helyezi a középpontba.³⁸

³⁸ Ld. bővebben: A körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv, Brüsszel 2020.; Európai Bizottság, Kérdések és válaszok: A körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv egy tisztább és versenyképesebb Európáért, Brüsszel, 2020. március 11. <https://tinyurl.com/mj7bkfty>

5. Új korrekciós jogalkotás az uniós jogharmonizáció nyomán

5.1. „Javítás” a zöld átmenet jegyében

Tanulmányunk 2. pontjában említett 2022-es bizottsági tanulmány, „Kezdeményezés a fogyasztók zöld átmenetre való felkészítésére” címmel,³⁹ kiegészülve az „Új körforgásos gazdasági cselekvési terv – Egy tisztább és versenyképesebb Európáért”⁴⁰ (a továbbiakban: Új cselekvési terv) című bizottsági közleménnyel, többek között a termékek újrafelhasználásával, feldolgozásával és további használatával kapcsolatban ismerteti a körforgásos gazdaság célkitűzéseit és vívmányait.

Ezzel összefüggésben az Új cselekvési terv rámutat arra, hogy a körforgásos gazdaság az uniós polgárok számára „jó minőségű, működőképes és biztonságos termékeket fog biztosítani, amelyek hatékonyak és megfizethetőek, hosszabb élettartamúak, és amelyeket újrahasználatra, *javításra és jó minőségű újrafeldolgozásra* terveztek.”⁴¹ Továbbá a Bizottság javaslatot tett a fogyasztók körforgásos gazdaságba való bekapcsolása érdekében az uniós fogyasztóvédelmi jogszabályok felülvizsgálatára. Célul tűzte ki, hogy „a fogyasztók az értékesítés helyén megbízható és releváns információkat kapjanak a termékekről, többek között azok élettartamáról, valamint a javítási szolgáltatások, pótalkatrészek és javítási kézikönyvek elérhetőségéről.” A Bizottság a szolgáltatások korszerűsítése érdekében egy új „javításhoz való jog” létrehozását határozta el, amely kiemelten az IKT és az elektronikai termékek esetében segítik elő a javításhoz való hozzáférést, illetve a pótalkatrészek rendelkezésre állását.⁴²

Az Új cselekvési terv célkitűzései egybecsengenek a tanulmányunk 4. pontjában vázolt tendenciával, amely szerint a *javítás vagy csere* alternatív választása már a Ptk. szerint is egyre inkább a javítás irányába mutatna. Mindazonáltal éppen a néhány évvel ezelőtt megalkotott Ikerirányelvek, különös tekintettel jelen tanulmányban kiemelten vizsgált áruk adásvételére vonatkozó (EU) 2019/771 irányelv követ megengedőbb tendenciát, ahol a javítás preferenciája helyett az áruk javítása és cseréje azonos súllyal és sorrendiségben jelenik meg a fogyasztó választása szerint. Ennek szellemében az áruk adásvételére vonatkozó irányelv (48) preambulumbekzdése például az alábbiakat tartalmazza:

„Az áru szerződésszerűvé tétele tekintetében a fogyasztónak meg kell adni a javítás és a csere közötti választás lehetőségét. A fogyasztó számára a javítás kérése lehetőségének biztosítása ösztönzi a fenntartható fogyasztást, és növelheti a termékek tartósságát. A fogyasztó azon jogosultságát, hogy választhat a javítás és a csere között, csak abban az esetben kell korlátozni, ha az általa választott megoldás jogilag vagy gyakorlatilag lehetetlen, vagy a rendelkezésre álló másik lehetőséghez képest aránytalanul nagy költséget ró az eladóra.

³⁹ Ld. a 7. lábjegyzetet.

⁴⁰ Ld. a 5. lábjegyzetet.

⁴¹ A körforgásos gazdaságra vonatkozó új cselekvési terv, Brüsszel 2020., Bevezetés 6. bekezdés.

⁴² Uo. 2.2. 1–2. bekezdés.

Aránytalan például az áru cseréjét kérni egy kisebb karcolás miatt olyan esetben, ha a csere jelentős költséggel járna, a karcolást viszont könnyen ki lehet javítani.”

Az érvelés itt is kedvezni próbál a javítás kérésének, mindazonáltal hangsúlyosan szerepel nem csak a preambulumban, de az egész normaszövegben a fogyasztó választásának szempontja, éppúgy, mint a Ptk. 6:159. § (2) bekezdése a) pontjában az elsődleges kellékszavatossági jogok esetében. Tekintettel arra, hogy ha az áruk cseréje és javítása egyforma súlyozás alá esik, akkor a fogyasztó inkább a cserét választja, és mivel az európai jogalkotó az eredeti koncepcióján nem változtatott, ezért a Bizottság az áruk adásvételére vonatkozó (EU) 2019/771 irányelv felülvizsgálatát is célul tűzte a körforgásos termékek számának növelése érdekében.

5.2. A „javításhoz való jog”

Amint az uniós jogalkotó észlelte, hogy az áruk adásvételére vonatkozó (EU) 2019/771 irányelvvel széles kaput nyitott a hibás termékek cseréjére, még le sem telt az irányelv transzpozíciós ideje, a Bizottság az ún. „javításhoz való jog” témájában már meg is kezdte módosító javaslatát előkészítését. A hosszadalmas jogalkotási procedúra 2024. május 30-án fejeződött be a Tanács elfogadó aktusával.⁴³ Az árujavítást elősegítő közös szabályokról szóló R2R irányelvet⁴⁴ végül 2024. június 13-án fogadták el, és 2024. július 30-án lépett hatályba. Az irányelv tagállami jogokba való átültetési határideje 2026. július 31-én jár le.

Az R2R irányelv sajtóközleménye szerint:

„A ma elfogadott irányelv új jogot biztosít a fogyasztók számára: a hibás áruk egyszerűbb, olcsóbb és gyorsabb javíttatásához. Az irányelv arra is ösztönzi a gyártókat, hogy hosszabb élettartamú, javítható, újrafelhasználható és újrahasznosítható termékeket állítsanak elő. Végül, de nem utolsó sorban a javítást vonzóbb gazdasági tevékenységgé teszi, amely minőségi munkahelyeket teremthet Európában. Ez nemcsak a gazdasági szereplők, hanem a környezet számára is előnyös.”⁴⁵

Az R2R irányelv az európai zöld megállapodás (*Green deal*)⁴⁶ részeként deklarálta azt a célozza, hogy a fogyasztási cikkek élettartamának meghosszabbításával a fogyasztók költséget takarítsanak meg és ezzel együtt a körforgásos gazdaságra való átállás

⁴³ Ld. a vonatkozó sajtótájékoztatót, Körforgásos gazdaság: a Tanács véglegesen jóváhagyta a javításhoz való jogról szóló irányelvet, Az Európai Unió Tanácsa sajtóközleménye, 2024. május 30. <https://tinyurl.com/3x94753e>

⁴⁴ Ld. a 26. lábjegyzetet.

⁴⁵ Ld. a 43. lábjegyzetet.

⁴⁶ Ld. összefoglalóan a Green Deal-hez: <https://tinyurl.com/wfrjxctf>; <https://tinyurl.com/y6v2855j>, <https://tinyurl.com/2ht8ykyr>; továbbá Klaus Tonner: Green Deal und Verbraucherrecht: das Recht auf Reparatur. *Verbraucher und Recht*, Vol. 38., No. 7. (2023) 241–242.

is felgyorsuljon. Kiegészítésképpen az uniós jogalkotó az ún. Ökodizájn rendeletet is megalkotta a Fenntartható termékek környezetbarát tervezéséről (ESPR).⁴⁷ A környezetbarát tervezési intézkedések elősegítik a termékek javíthatóságát, mivel olyan követelményeket határoznak meg többek között a terméktervezésre és a pótalkatrészek elérhetőségére vonatkozóan, amelyek ösztönzően hatnak a hosszú élettartamú termékek gyártására és javítására. További kiegészítő szabályozást jelent az (EU) 2024/825 irányelv a fogyasztók felhatalmazásáról a zöld átállásban,⁴⁸ amelynek célja, hogy a fogyasztók az értékesítés helyén jobb tájékoztatást kapjanak az áruk tartósságáról és javíthatóságáról.

5.2.1. A javítás vonzóbbá és egyszerűbbé tétele

Az R2R irányelv legfőbb *újdonsága*, hogy az alkatrészek javítását abszolút előnyben részesíti a cserével szemben. Ennek szellemében az irányelv 5. cikke (1) bekezdése előírja a tagállamok számára, hogy amennyiben a fogyasztó kéri, biztosítsák „a II. mellékletben felsorolt uniós jogi aktusokban foglalt javíthatósági követelmények hatálya alá tartozó áruk” gyártó általi megjavítását. A gyártó mentesül a javítási kötelezettség alól, ha az áru hibájának kijavítása lehetetlen. A javítási kötelezettség teljesítése érdekében a gyártó a javítást alvállalkozónak is kiadhatja. Az Unión kívül letelepedett gyártó helyett az Unión belüli meghatalmazott képviselője, ennek hiányában az importőr, majd a forgalmazó felel a javításért, illetve a javítást alvállalkozónak is kiadhatja.

Az irányelv 5. cikke (1) bekezdése szerinti javítást *díjmentesen vagy észszerű ár* felszámításával, *észszerű időn belül* kell elvégezni. A javítási határidő attól az időponttól kezdődik, amikor az áru a gyártó tényleges birtokába kerül, a gyártó megkapta az árut vagy hozzáférést kapott az áruhoz a fogyasztótól. A gyártó a javítás időtartamára *díjmentesen vagy észszerű díj* ellenében *csereáru*t kölcsönözhet a fogyasztónak. Amennyiben a javítás lehetetlen, a gyártó *felújított árut is felajánlhat* a fogyasztónak.

Az R2R irányelv (40) preambulumbekzdése kiemeli, hogy az (EU) 2019/771 irányelv úgy módosul, hogy amennyiben a fogyasztók kellékszavatossági igényeik érvényesítésére a javítást választják, akkor legalább egyszeri alkalommal hosszabbodjon meg az eladó, illetve a gyártó felelősségi ideje. A tagállamok a további javításra való ösztönzés céljából úgy is dönthetnek, hogy a kötelezett felelősséget akár további 12 hónappal meghosszabbítják, ha újabb javításra kerül sor. Az irányelv nem korlátozza, hogy a tagállamok olyan rendelkezéseket vezessenek be vagy tartsanak fenn, amelyek

⁴⁷ A Bizottság (EU) 2023/826 rendelete (2023. április 17.) az elektromos és elektronikus háztartási és irodai berendezések kikapcsolt, készenléti és hálózatvezérelt készenléti üzemmódbeli energiafogyasztására vonatkozó környezettudatos tervezési követelményeknek a 2009/125/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv szerinti megállapításáról, valamint az 1275/2008/EK és a 107/2009/EK bizottsági rendeletek hatályon kívül helyezéséről, EUHL L 103/29.; Tonner (2022) i. m. 325–327.

⁴⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/825 irányelve (2024. február 28.) a 2005/29/EK és a 2011/83/EU irányelv módosításáról, a fogyasztók zöld átállásban való szerepvállalásának a tisztességtelen gyakorlatokkal szembeni hatékonyabb védelem és a hatékonyabb tájékoztatás révén történő növelése tekintetében, Document 32024L0825.

az (EU) 2019/771 irányelvvel összhangban csak a megjavított alkatrészek esetében írják elő a helyállási időnek a meghosszabbodását. A tagállamoknak tehát az irányelv szellemében biztosítaniuk kell, hogy az eladói felelősség időtartama vagy a jogorvoslatokra vonatkozó elévülési idő javítás esetén legalább két év plusz 12 hónap legyen.⁴⁹

A fenti feltételek alapján megállapítható, hogy az Unió jogalkotó a javításra vonatkozó jótállást időben és térben is kiterjeszteni kívánja. Újdonság, hogy a gyártó – aki elsődlegesen nem a szerződő partner – akár a garanciális időszak lejártával, a *jótállási időn túl* is köteles lehet javító szolgáltatást nyújtani. A javítási szolgáltatásokhoz való megkönnyített hozzáférés a termék javítására vonatkozó fogyasztói igény érvényesítését „könnyebbé, gyorsabbá és átláthatóbbá” teszi.

Az irányelv átolvasásakor némi hiányérzetet okoz, hogy a javítás preferenciája, amit a körforgásos és fenntartható gazdaságra való áttérés, illetve a hulladékminimalizálás szempontjával indokolnak, nem von magával semmilyen környezetvédelmi mérlegelési szempontot, hogy például a hibás áru szállítási és javítási költségei, valamint ez ebből adódó externáliák jobban terhelhetik-e a környezetet, mint a csere. Továbbá kérdéses marad, hogy a kiterjesztett garanciális idő esetén, ha a javításnak költségei is lesznek, valószínűsíthető-e, hogy a fogyasztó a térítéses javítást választja, vagy inkább új terméket vásárol. Természetesen, ha annyira megdrágulnak az új termékek a használtakkal vagy javítottakkal szemben, hogy ez jelentős tétel lesz, és a javítás olcsóbbá és gyorsabbá válik, akkor a fogyasztó remélhetőleg önszántából is a javítást választja majd.

5.2.2. Európai javítási adatlap, Európai online javítási platform

Az R2R irányelv 5. cikke középpontjában a gyártók azon kötelezettsége áll, hogy az általuk gyártott áruk javítását akár a jótállási időn túl is felajánlják bizonyos termék-csoportok esetében. E kötelezettség teljesítését az Európai javítási adatlap bevezetése (R2R irányelv 4. cikke), valamint a javításokra és felújított árukra vonatkozó online platform (R2R irányelv 7. cikke) létrehozása segíti elő.

Az európai javítási adatlap díjmentes rendelkezésre bocsátásával a szervizek egyértelmű információkat ajánlhatnak fel a fogyasztóknak, például a javítás feltételeivel, a munkálatok befejezésének várható idejével, árakkal, cseretermékekkel stb. összefüggésben. Az Európai online javítási platform pedig megkönnyíti a fogyasztók és a javítóműhelyek közötti kapcsolatfelvételt. „A Bizottság 2027. július 31-ig kifejleszti az európai online platform közös online interfészét. E közös online interfésznek meg kell felelnie a (6) bekezdésben meghatározott követelményeknek, és az Unió valamennyi hivatalos nyelvén elérhetőnek kell lennie. A Bizottság ezt követően biztosítja a közös online interfész technikai karbantartását.” [R2R irányelv 7. cikke (2) bek.] A tagállamok a közös online interfészt használják a nemzeti részek létrehozásához. A

⁴⁹ Ld. Tim Hülskötter: Auswirkungen der Pflicht zur Reparatur auf das Verhältnis von Umwelt- und Verbraucherschutz im Europäischen Verbrauchervertragsrecht: Die neue Abwägung zwischen drei Polen. *Verbraucher und Recht*, Vol. 39., No. 4. (2024) 139–140.

nemzeti online platformokat a tagállamok saját költségvetésből kötelesek létrehozni, amelyek 2027. július 31-től kezdik meg működésüket. [R2R irányelv 7. cikke (3) bek.]⁵⁰

6. Következtetések

Az R2R irányelvvel összefüggésben számos alkalommal idézik *Alexia Bertrand*, belga költségvetési és fogyasztóvédelmi államtitkár mondatait, miszerint „A mai napon elfogadott irányelv új jogot biztosít a fogyasztók számára: mégpedig a hibás termékek könnyebb, olcsóbb és gyorsabb módon történő javításához való jogot.”⁵¹ Tekintettel arra, hogy a fogyasztó már az r.Ptk. hatálya alatt is kérhetett javítást vagy cserét a termék hibájának természetbeni kiküszöbölése érdekében, és ez európai szinten sem volt másképp, ezért a javítás mint az R2R irányelv hatására újonnan bevezetett jogosultság a fogyasztóvédelem egén, enyhe túlzásnak tűnik.

Más szerzők ‘új jog’ helyett inkább *kötelességről* beszélnek, mivel a fogyasztó néhány kivételtől eltekintve a csere helyett inkább a javítást kell, hogy elfogadja.⁵² Kevésbé élesen megfogalmazva, az R2R irányelv kétségkívül törekszik a javítást vonzóbbá tenni a fogyasztók számára, hiszen olyan ösztönző eszközkészletet hív életre, amely keretében arra kötelezi a gyártókat, hogy a műszakilag javítható termékeket javítsák meg, valamint európai és nemzeti online platformok létesítésével a fogyasztók könnyen, gyorsan és olcsón találhassanak javítási szolgáltatásokat. Ezáltal távlatosan a javítható termékek listája a jövőben tovább bővíülhet. Amennyiben a Bizottság bizonyos termékekre vonatkozóan új javíthatósági követelményeket vezet be, azok is bekerülnek majd az R2R irányelv hatálya alá.

Ez kétségtelenül szemléletváltást követel. Szélesebb javítási lehetőségek kínálatára kötelezni a gyártókat azt jelenti, hogy akik eddig az eldobható áruk piacán növelték a hasznukat, ezentúl – remélhetőleg – tartós termékeket hoznak majd forgalomba, hiszen a garanciális időszak meghosszabbítása és az azon túli időben is biztosítandó javítási szolgáltatás (pótalkatrészek és javító szolgálatok) fenntartása más gyártói motivációt indukál. Mivel ez a folyamat a termékek alacsonyabb eladási számaihoz is vezet, ezért az egyes termékek megdrágulása várható, az esetleges ingyenes, vagy garanciális időn túli kedvezményes javítás beárazását is figyelembe véve. Mindez a kereskedők bevételi forrását, egzisztenciáját is érinti majd.

A pazarlás a fogyasztó oldalán sem mehet tovább. Ennek szellemében az R2R irányelv a fogyasztói szokásokat is fenntarthatóbb mederbe kívánja terelni. Ennek az az ára, hogy a fogyasztó ugyan még választ, de egyre szűkebb körben kérheti a cserét. El kell fogadnia a javítást akkor is, ha ez kényelmetlenebb.

Dilemma forrása, hogy jelenleg még számos tartós fogyasztási cikk szervizelése és javítása gyakran költségesebb, mint kidobni a készüléket és újat vásárolni. Továbbá a javítás melletti döntés esetén az R2R irányelv nem értékeli mérlegelési szempontként

⁵⁰ Augenhofér–Küter i. m. 250.

⁵¹ Körforgásos gazdaság: a Tanács véglegesen jóváhagyta a javításhoz való jogról szóló irányelvet, Az Európai Unió Tanácsa, Sajtóközlemény. 2024. május 30. <https://tinyurl.com/3x94753e>

⁵² Augenhofér–Küter i. m. 253.

a távoli gyártóhoz való utaztatás költségét és környeztkárosító lábnyomát. Lehet, hogy egy olcsóbb termék cseréje jobban megéri gazdasági szereplőknek és a fogyasztónak is könnyebbséget jelent, mint a javítás. Ekkor a fogyasztó hajlamosabb lehet inkább eldobni a terméket, mint a javítatással bajlódni. Csere esetén viszont a kereskedő – a jótállási határidőktől nem sürgetve, amint megfelelő mennyiségű hasonló termék összegyűlik – visszaküldhetné gyűjtőforgalomban a hibás termékeket a gyártónak, aki az újrafelhasználás, illetve -feldolgozás útját választva gondoskodhatna a környezetbarát visszacsatolásról.

Jelen tanulmány címében feltett kérdésre: hogy a több lehet-e mégis kevesebb, a válasz igen. A többszintű, gyakran változó és egymáshoz viszonyítva is nehezen értelmezhető szabályok *de facto* nem biztosítanak feltétlenül több lehetőséget a fogyasztó hibás teljesítésből eredő jogainak érvényesítésére. A fogyasztó tanácstalansága az őt megillető jogok vonatkozásában, akaratlanul is a gyártó és a vállalkozások kezébe adja át az irányítást, még akkor is, ha a jogszabály lehetővé teszi a fogyasztó választási jogát.

Az sem könnyíti meg a fogyasztók dolgát, hogy az anyagi jog mellett az eljárásjogi keretek, például a békéltető testületek és a fogyasztóvédelmi hatáskörrel felruházott hatóságok időszakos átszervezése révén nem tud nyugvópontra jutni a szabályanyag. Továbbá az unió részéről folyamatos korrekciók történnek és várhatóak.

Az R2R irányelv és a kapcsolódó zöld átállás jegyében született uniós dokumentumok pazarlást visszaszorító célkitűzése üdvözlendő, de a mögöttes koncepció és az egyes stratégiai lépések még hézagokat mutatnak. Ezért a kétéves átültetési időn belül sok feladat vár a tagállamokra (például az európai online javítási platform, az információs űrlap és a javító szolgáltatások biztosítása), hogy az irányelv ne tévesszen célt, és kielégítően tudjon érvényesülni mindannyiunk javára.

A HIBÁS TERMÉKEKÉRT VALÓ FELELŐSSÉG VÁLTOZÓ SZABÁLYOZÁSÁNAK ÚJ IRÁNYAI AZ EURÓPAI UNIÓS JOGALKOTÁS MÉRLEGÉN

Bartl Bálint*

1. Bevezetés

A hatályos *Polgári Törvénykönyvről* szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) termékfelelősség¹ néven kodifikálta a 85/374/EGK tanácsi irányelv² (a továbbiakban: 85/374/EGK tanácsi irányelv) normáit. Megtette mindezt azonban már korábban a *termékfelelősségről* szóló 1993. évi X. törvény (a továbbiakban: 1993. évi X. törvény), több mint tíz évvel az uniós csatlakozásunk előtt. Fontos e ponton rögzíteni, hogy az uniós jogalkotó az 1970-es években már külön bizottságot hozott létre a termékfelelősség szabályainak közösségi szinten történő megalkotására,³ a 85/374/EGK tanácsi irányelvben, majd az új, jelen tanulmány központi magját is adó felelősségi normák kidolgozásánál⁴ pedig ismételten a hibás termékekért való felelősséget jelölte meg a szabályozás fő irányának. És valóban: e rendszerszintű szabályozásban, vagyis a hibás termékekért való felelősségben áll a jogintézmény lényege. Ha ugyanis egy elromlott hűtő kárt okoz, egy azbesztet tartalmazó téglá megbetegít alakít, vagy egy hibás szoftver tönkreteszti legújabb almás védjeggyel ellátott készülékünket, akkor minden észszerű természetes személy felelős után kutat. Felelőst keresnének a jogi személyek is, amikor a hibás termék kárt okoz számukra, azonban ezen mestersé-

* PhD-hallgató, PPKE JÁK.

¹ Ptk. Negyedik Rész (Felelősség szerződésen kívül okozott kárért) XXVII. CÍM (A felelősség egyes esetei) LXXII. Fejezet (A termékfelelősség) 6:550–6:559. §.

² A hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 1985. július 25-i 85/374/EGK tanácsi irányelv – 1985.8.7. – L 210/29

³ Lábady Tamás: A termékfelelősség intézménye az új polgári törvénykönyvbe integrálva. In: Raffai Katalin – Ádány Tamás Vince – Szabó Sarolta (szerk.): *Placet experiri: ünnepi tanulmányok Bánrévy Gábor 75. születésnapjára*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2004. 182.

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0495>

ges jogalanyoknak más felelősségi alakzatot kell találniuk a jogrendszerben, ugyanis a 85/374/EGK tanácsi irányelv revízióját szolgáló, az Európai Unióban angol nyelven csak PLD⁵ javaslatnak (a továbbiakban: irányelvjavaslat) becézett irányelvjavaslat sem terjeszti ki a személyi hatályát a jogi személyekre. Fontos e körben rögtön megállapítani, hogy az uniós irányelvjavaslat személyi hatálya azonban a fogyasztókon kívül a természetes személyekre⁶ is kiterjed. Megjegyzendő, hogy a termékfelelősség jogintézményének fogyasztóvédelmi szemlélete vitán felül áll. E körben utalhatunk Lábady Tamás azon megállapítására, amely szerint a termékfelelősség társadalmi igazságosságot szolgáló funkcióval bír, mivel a fogyasztásra (szükségletkielégítésre) orientálódott társadalom megkövetel egy olyan jogi védelmi rendszert, amely a veszélyes, károközó (ha tetszik hibás) termékek ellen jogi oltalmat biztosít.⁷

Jelen tanulmány – a személyi hatály boncolgatásán túl – arra vállalkozik, hogy röviden bemutassa, melyek a főbb változások a 85/374/EGK tanácsi irányelv szabályaihoz képest a változó európai uniós jogalkotásban. Mindez azért is kiemelten fontos, mivel az Európai Bizottság által közzétett irányelvjavaslatot néhány éven belül át kell ültetnie a tagállamoknak, illetve az irányelvjavaslat a maximumharmonizáció⁸ jegyében született meg. Megjegyzem, hogy átfogóan és részletekbe menően mutattam be korábbi tanulmányomban⁹ a konkrét változásokat a 85/374/EGK tanácsi irányelv szabályaihoz képest az új uniós normajavaslatban, ezért jelen tanulmányban csak a főbb irányokat vázolom fel tematikus jelleggel, dogmatikai háttérrel keresve. Ezen érintett témák közé tartozik a kár fogalmának a megváltozása, a lelki eredetű betegségek kategóriájának a megjelenése, az igényérvényesítési határidő módosulása, valamint a legújabb termék kategóriák, vagyis a szoftverek, frissítések és fejlesztések rövid jogi vizsgálata. Bemutatok továbbá néhány olyan érdemi változást az irányelvjavaslat kezdeti állapotához¹⁰ képest, ami az uniós társjogalkotó, az Európai Parlament javaslatára került a normaszövegbe.¹¹

A tanulmány nem titkolt célja továbbá az sem, hogy a vizsgált jogi kategóriák elemzésével segítse a jövőbeli jogalkotást és a jogalkalmazást.

⁵ Product Liability Directive.

⁶ Javaslat – az Európai Parlament és a Tanács irányelve a hibás termékekért való felelősségről. COM(2022) 495 final. Brüsszel, 2022.9.28. (a továbbiakban: irányelvjavaslat) 5. cikk (1) bekezdés.

⁷ Lábady Tamás: *Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből: üzemi balesetek, közlekedésjog, termékfelelősség, szerződési kockázatok, környezeti károk és ezek biztosítása*. Pécs, Pécsi Szikra Ny, 1990. IV., 102.

⁸ Irányelvjavaslat 3. cikk.

⁹ Bartl Bálint: A hibás termékekért való felelősség új irányai. *Fontes Iuris*, 2024/2–4. 24–31. <https://doi.org/10.51784/FI.2023.2-4.4>

¹⁰ Az irányelvjavaslat 2022-ben került benyújtásra.

¹¹ Ld. Stefano De Luca: New Product Liability Directive In “A Europe Fit for the Digital Age”. 15 December 2024. <https://tinyurl.com/fysesnd4>

2. A kár fogalmának változása

A termékfelelősség szabályozása kapcsán kiemelendő, hogy az már korábban „fella-
zította a jogellenesség, az okozatosság és a kárfogalom szilárd terminológiai appará-
tusát”.¹² Nem tesz másként az új javaslat sem. Az egyik legfontosabb újdonsága, hogy
a hatályos szabályok szerinti, úgynevezett 500 eurós értékhatárt eltörli az uniós jog-
alkotó. A Ptk. alapján ugyanis termékkárról abban az esetben beszélhetünk, ha a kár
mértéke annak bekövetkeztekor meghalad egy meghatározott összeget.¹³ Kiemelendő,
hogy az 500 eurós összeghatár eltörlése feloldja az értékhatár kapcsán régóta fennálló
szakirodalmi vitákat¹⁴ is, amelyek az 500 eurót meghaladó károk esetében a kár mérté-
kének számításával összefüggésben jöttek létre.

Havasi Péter álláspontja szerint például:

„Ha a kár mértéke az ötszáz eurót meghaladja, akkor természetesen nem-
csak az a fölötti rész tekintetében érvényesül a termékfelelősség, hanem a dol-
gokban okozott minden kárra, ha azonban e mérték alatt van a kár összege,
akkor az az általános szabályok szerint megtérítendő.”¹⁵

Megjegyzendő, hogy a hatályos Ptk. ezen a ponton áttöri a teljes kártérítés elvét.¹⁶
Az új uniós szabályok értelmében az ötszáz euró értékhatár eltörlésével az a látszat áll
fenn, hogy a dologi károk esetén is teljes kártérítési felelősség keletkezik. Ez a meg-
közelítés azonban téves, mivel a tapadó kárra, vagyis a hibás termék károsodására,
illetve – Fuglinszky által rámutatva – a dologi következménykárokra (például azon
károkra, amelyet a károsult más dolog sérülése, megsemmisülése miatt egyéb vagy-
onában szenved el, beleértve az elmaradt hasznot is)¹⁷ a termékfelelősség tényállása a
jövőben sem vonatkozik majd,¹⁸ csupán a hibás termék által más dologban okozott
„következménykárokra”.¹⁹

A kifejtettekhez kapcsolódik a termékfelelősséget és az általános deliktuális kár-
alakzatot elhatároló azon megállapítás, amely szerint:

„termékfelelősségen alapuló kárigényként egyébként elmaradt vagyoni előny,
továbbá a vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböl-
éséhez szükséges költségek nem érvényesíthetők. Ilyen kár megtérítése a

¹² Lábady (2004) i. m. 183.

¹³ Termékkár: a hibás termék által más dolgokban okozott, a kár bekövetkeztekor ötszáz eurónak a Ma-
gyar Nemzeti Bank hivatalos devizaárfolyama szerinti forintösszegénél nagyobb összegű kár [...]. [Ptk.
6:552. § b) pont]

¹⁴ Fuglinszky Ádám: *Kártérítési jog*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 644–645.

¹⁵ Havasi Péter: A felelősség egyes esetei. In: Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata*. VI/VI.
Budapest, HVG-ORAC, 2013. 493.

¹⁶ Vö. Ptk. 6:522. § (1) bekezdés.

¹⁷ Fuglinszky i. m. 639.

¹⁸ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont b) alpont i. pont.

¹⁹ Vö. BH2005. 354.

gyártótól, importálótól is csak a Ptk. szerződésen kívüli, felróhatóságon alapuló kártérítési szabályai szerint követelhető”.²⁰

E ponton indokolt megjegyezni, hogy a károsultat mindez azonban nem zárja el az egyéb jogcímen, például termékszavatosság²¹ útján való igényérvényesítésnek a lehetőségétől. E szabályozás összhangban áll a magyar bírói gyakorlattal is.²²

Abban a jogesetben például, amelyben az autós takaróponyvából kioldódó anyag eső hatására a gépjárműben kárt okozott, a Fővárosi Ítéltábla az alábbi megállapítást tette:

„A Ptk. 6:157. § (1) bekezdésében meghatározott hibás teljesítéshez kapcsolódnak az egyes jogkövetkezmények, így a kellékszavatosság, a jótállás és kártérítés is. A Ptk. 6:168. §-a szerinti termékszavatossági igény a törvény rendelkezése értelmében nem a felperessel, hanem a termék gyártójával szemben érvényesíthető. A fogyasztó nincs elzárva attól sem, hogy kárigényét a Ptk. XXVII. Cím LXXVII. Fejezetébe foglalt termékfelelősségi szabályok alapján érvényesítse szintén a termék gyártójával szemben. A fogyasztót azonban választás joga illeti meg abban a kérdésben, hogy hibás teljesítés esetén igényét a vele szerződéses jogviszonyban álló vállalkozással vagy közvetlenül a hibás termék gyártójával szemben érvényesíti; tehát a fogyasztó nem kötelezhető arra, hogy igényével közvetlenül a gyártóhoz forduljon”.²³

Visszatérve az értékhatár eltörlésének gondolatköréhez, érdekességgként rögzítendő, hogy a termékfelelősség tényállásában a termékkárt a 1993. évi X. törvény hatálybalépésének napján csupán 10 ezer forintban rögzítette a jogalkotó.²⁴ A módosításra hazánk uniós csatlakozásáig ‘kellett’ várni, ugyanis a 85/374/EGK tanácsi irányelv – mint uniós másodlagos jogforrás – maximumharmonizációs irányelv, amelyet az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EU bíróság) több döntésében²⁵ is megállapított, és amely tény ‘megkötötte’ nemzeti kodifikátorunk kezét. Indokolt rámutatni ezek alapján, hogy a nemzeti jogalkotó vélhetően már 2004 előtt előre látta, hogy az értékhatár csupán nehezíti az igényérvényesítést, ezért egy jelentéktelen, nagyjából 40 eurós értékben határozta meg az igényérvényesítés összeghatárát.

A 1993. évi X. törvény általános indokolása ki is tér ezen eltérésre, amikor rögzíti:

„A javaslat a 85/374/EGK tanácsi irányelv rendelkezéseitől lényegében csak annyiban tér el, amennyiben nem 500 ECU-nek (kb. 50 ezer forintnak) meg-

²⁰ Hajnal Zsolt: A hibás termékért való felelősség rendszere és szabályai Európában. *Debreceni Jogi Műhely*, 2018/1–2. <https://doi.org/10.24169/DJM/2018/1-2/3>

²¹ Ptk. 6:168-170. §; vö. 1/2012. (VI. 21.) PK véleménye.

²² Vö. BH 2018. 48.; BH 2005. 354.

²³ Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.019/2017/7.

²⁴ 1993. évi X. törvény 1. § (4) bekezdés b) pont.

²⁵ Vö. C-52/02. sz. ügy; C-154/02. sz. ügy.; C-183/02. sz. ügy.

felelő károsulti önrészesedést ír elő a dologi károkban, hanem csupán 10 ezer forintot, tekintettel a hazai ár és jövedelmi viszonyokra.”

Bár a jogalkotó az ár- és jövedelmi viszonyokat jelölte meg indokként, – álláspontom szerint – mégis a dologi károk igényérvényesítésének a könnyítését láthatjuk közgazdasági érvek köntöskében. Lábady hívja fel rá továbbá a figyelmet, hogy ezen szabály uniós csatlakozásunk utáni további fenntartása súlyos derogációt jelentett volna.²⁶

Szükséges továbbá a Ptk. szerint az értékhatáron felül a termékkár létrejöttéhez, hogy a károsodott dolog szokásos rendeltetése szerint magánhasználat vagy magánfogyasztás tárgya legyen, és azt a károsult is rendszerint ilyen célra használja/használta.²⁷ E körben Fuglinszky Ádám mutat rá arra, hogy a magánhasználat vagy magánfogyasztás kitételének személyi károk esetében nincs semmilyen relevanciája. Vagyis a személyi károk esetében

„Az ipari, kereskedelmi, üzleti célból beszerzett termék hibája által okozott személyi sérülésből eredő károk is termékkárnak minősülnek mindennemű megszorítás és korlátozás nélkül.”²⁸

Mindez ugyan következik a Ptk. 6:552. § a) és b) pontjaiból és a norma logikai elrendezéséből is, de úgy vélem, érdemes e megállapítást *expressis verbis* is rögzíteni.

A magánhasználat vagy magánfogyasztás lényegi tényállási elemén nem változtatt az uniós jogalkotó sem, vagyis az (hívjuk ezen a ponton ipari fogyasztásnak) ipari fogyasztás (például egy ‘céges laptop’) tárgyai nem esnek a dologi károk szabályozási tárgykörébe.²⁹ Kiemelendő, hogy az irányelvjavaslat fordítása ‘szakmai célokra használt javaknak’ hívja ezen dolgok körét. Fontosabb megállapítást jelent az a tény, hogy szintén nem áll be kártérítési kötelezettség a kizárólag szakmai célokra használt adatok elvesztése vagy romlása esetében.³⁰ Megállapíthatjuk, hogy ezen szabályok kapcsán valamelyest zár a rendszer és az uniós jogalkotó igyekezett összhangot teremteni normái között, ugyanis – ahogy kifejtettem – jogi személy nem lehet károsult, és a kizárólag szakmai célokra használt adatok túlnyomó részt (de nem kizárólagosan) jogi személy károsultaknál jelenthetnek meg.

Fontos továbbá azt is hangsúlyozni, hogy a hatályos 85/374/EGK tanácsi irányelv uniós szabályaiban a károsodott dolog magánjellegének objektív és szubjektív ismérve jelenik meg.³¹ Ezt a Ptk. a 85/374/EGK tanácsi irányelvvel egyezően ültette át a magyar jogrendbe, amely szerint termékkárról – a kifejtettek szerint – akkor beszélhetünk, ha a

²⁶ Lábady (2004) i. m. 189.; vö. a maximumharmonizáció kapcsán tett megállapításokkal.

²⁷ Ptk. 6:552. § b) pont.

²⁸ Fuglinszky i. m. 637.

²⁹ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont b) alpont iii. pont.

³⁰ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont c) alpont.

³¹ 85/374/EGK tanácsi irányelv 9. cikk b) pont i) és ii) alpontok.

károsodott dolog szokásos rendeltetése szerint magánhasználat vagy magánfogyasztás tárgya, és azt a károsult is rendszerint ilyen célra használta.³²

Vagyis a Ptk.-ban is – maximumharmonizáció okán – megjelenik az objektív (magánhasználat, magánfogyasztás tárgya) és szubjektív (magánhasználatra, magánfogyasztásra rendelt használat) elemi kivétel a dologi károk körében.

Ezzel szemben az irányelvjavaslat egészen pontosan úgy fogalmaz, hogy „kár” fogalmába az alábbiakból fakadó anyagi veszteség tartozik:

„[...]”

az alábbiak kivételével bármilyen javak károsodása vagy megsemmisülése:

- i. maga a hibás termék;
- ii. az adott termék hibás alkotóeleme által károsított termék;
- iii. kizárólag szakmai célokra használt javak;³³

Megállapíthatjuk a kifejtettek alapján, hogy az új uniós szabályok értelmében a kizárólag szakmai célokra használt javak jelentenek majd kivételt a dologi károk közül. Így a szubjektív és objektív elem szűkítő szabályozása helyett az uniós jogalkotó csupán azt határozta meg, hogy minden, nem kizárólag szakmai célokra használt jószág a dologi kárba tartozik.³⁴ Megállapíthatjuk a kifejtettek alapján, hogy a termékfelelősség tényállásában a termékár kapcsán a dologi kár fogalma jelentős revízió előtt áll mind uniós, mind hazai jogalkotói szempontból.

3. Lelki eredetű betegségek

Az élet, a testi épség és az egészség kiemelt védelmet nyer hazánkban, különösen védi ezen fő alapjogokat Magyarország Alaptörvénye.³⁵ A polgári jog is védelmet biztosít az említett alapvető jogoknak, személyiségi jogvédelmi rendszeren keresztül. A Ptk. nagykommentárja rámutat, hogy „A testi épséghez és az egészséghez fűződő személyiségi jog az ember számára biztosítja fizikai integritásának és szervezete működésének harmadik személyek általi háborítatlanságát.”³⁶

A lélek és annak integritása bonyolult rendszert alkot, így külön tudományágak (például pszichológia, kineziológia vagy más szakterületek) segítenek gyógyítani a megbomlott lélek egyensúlyát. A lelki eredetű betegségek károsításai, főleg ha a hibás termékek ezen betegségek okozói, éppúgy *reparációt* igényelnek a jog szférájában, mint a testi sérülések, megbetegedések.

³² Ptk. 6:552. §.

³³ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont b) alpont.

³⁴ Az irányelvjavaslat maximumharmonizációja okán ettől a nemzeti jogalkotó sem térhet majd el.

³⁵ Alaptörvény Szabadság és Felelősség II. cikk.

³⁶ Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. Törvényhez.* Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 148.; Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* 1. k. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 128.

A 85/374/EGK tanácsi irányelv, valamint az 1993. évi X. törvény nem tért ki külön a lelki eredetű betegségek termékfelelősség körében történő szabályozására, utóbbi indoklása rá is mutat: „A javaslat csak a halál, testi sérülés vagy egészségkárosodás folytán bekövetkezett vagyoni és nem vagyoni károk esetében ad lehetőséget a Ptk. szerinti teljes kártérítést.”³⁷

Az uniós jogalkotó ezen személyi károsodások kategóriáit bővíti és szélesíti ki a lelki eredetű, lappangó betegségek fogalmával.³⁸

Az irányelvjavaslat (17) preambulumbekzdésében is megjelenik a lelki egészséggel összefüggő szabályozási cél, amely értelmében: „A jogbiztonság érdekében egyértelművé kell tenni, hogy a személyi sérülés magában foglalja a lelki egészség orvosilag elismert károsodását is.”

Indokolt rámutatni, hogy a mentális egészség védelme egy előzetes döntéshozatali ügy³⁹ kapcsán került az EU bíróság látókörébe, amely szerint a pszichés sérülés a testi sérüléssel azonos kártérítési jogosultságot alapoz meg, ha a sérelmet szenvedett fél (vagyis a károsult) bizonyítja a lelki épségének olyan súlyos vagy intenzív sérelmét, amely az általános egészségi állapotát befolyásolja, és amely orvosi kezelés nélkül nem enyhül.⁴⁰ Korábbi tanulmányomban már kifejtettem,⁴¹ de ezen a ponton ismét megjegyzem, hogy az irányelvjavaslatban szabályozni szándékozott kárnak szintén orvosilag igazolhatónak kell lennie, vagyis legalább orvosi végzettséggel rendelkező személynek kell azt megállapítania.⁴² Így a depresszió enyhébb foka, a szomorúság vagy más lelki tényezők vélhetően nem alapoznak majd meg kártérítési igényt. A német kommentár-irodalom azonban egyértelműsíti, hogy vizsgálat tárgyát képezheti a hibás termék által okozott, tipikusan a közeli és egyéb hozzátartozók által elszenvedett sokkhatás esetén érvényesíthető kártérítési igény is.⁴³ A magyar szabályozás a nem vagyoni sérelem reparálására a sérelemdíj⁴⁴ jogintézményét vezette be. A Fővárosi Ítéltábla, habár nem a deliktuális felelősség körében, hanem szerződéses jogviszonyban, de mégis egyértelművé tette, hogy a szerződésszegésből fakadó bosszúság, aggodalmaskodás nem alapoz meg sérelemdíjat.⁴⁵

Bár szintén sérelemdíj kapcsán, de a Pécsi Ítéltábla mutat rá döntésében arra, hogy

³⁷ 1993. évi X. törvény indoklása.

³⁸ Irányelvjavaslat 4. cikk 6. pont a) alpont.

³⁹ C-111/21. sz. ügy.

⁴⁰ C-111/21. sz. ügy.

⁴¹ Bartl i. m. 27.

⁴² Vö. a 7. alcímben rögzített irányelvjavaslati újdonságokkal.

⁴³ Ulrich Foerste – Friedrich Graf von Westphalen: *Produkthaftungshandbuch*. 3., überarb. Aufl. München, Verlag C. H. Beck, 2012. 803–804.

⁴⁴ Ptk. 2:52. §.

⁴⁵ Bíró György – Cseh Attila – Farkas Attila László – Fuglinszky Ádám – Kisfaludi András – Molnár Ambrus – Petrik Béla – Pomeisl András – Vékás Lajos – Wellmann György: *Polgári jog V/VI. Kötelmi jog*. Negyedik, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, ORAC, 2021. 348.; Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.620/2018/6/II.

„a felperes testi épsége, egészsége az alperes által üzemeltetett csúszdán elszenvedett balesetben sérült, köztudomású tényként külön bizonyításra nem szorul az, hogy az ilyen sérülés az azt elszenvedő személy életvitelét fizikálisan, pszichésen, családi kapcsolataiban, munkájában, szabadidős tevékenységében és társadalmi életében hátrányosan befolyásolják”.⁴⁶

Bár a hivatkozott esetben a kártérítési szabályok alkalmazási lehetőségei az említett csúszdával összefüggésben a veszélyes üzemi felelősség kapcsán merültek fel, továbbá a pszichés élet hátrányos befolyásolását a sérelemdíj tekintetében állapította meg a bíróság, mégis ezen döntés indoklása is előrevetíti, hogy hamarosan a termékfelelősség jogintézménye körében is vizsgáltnia kell majd a pszichés sérüléseket az uniós tagállam jogalkalmazóinak.

Korábbi tanulmányomban szintén megállapítottam, hogy az úgynevezett ‘*non-cumul*’ szabály⁴⁷ nem élvez elsőbbséget a termékfelelősség deliktuális viszonyrendszerében.⁴⁸ A termékfelelősség tényállása ugyanis deliktuális kártérítési alakzatként a kifejtettek szerint a szerződéses viszonyt (kötelem zárt, kétszemélyes struktúráját) ‘áttöri’,⁴⁹ továbbá a termékfelelősség szabályai a közösségi jog nemzeti jogi implementációját tartalmazzák, amely a maximumharmonizáció jegyében született, s így e szabályokat a ‘*non-cumul*’ szabály nemzeti rendelkezései sem írhatják felül.⁵⁰

A vizsgálat tárgya lehet ugyanakkor, hogy a sérelemdíj tényállási elemeinek fennállása kapcsán hogyan érvényesülnek a párhuzamos igényérvényesítési lehetőségek.⁵¹ A Ptk. egyértelműen fogalmaz, amikor kimondja, hogy aki személyiségi jogainak megsértéséből eredően kárt szenved, a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését.⁵² Úgy vélem, a Ptk. utaló szabályába a termékfelelősség tényállása is illeszkedik, így lehetőség nyílik a termékfelelősséggel okozott károk mellett sérelemdíj iránti igényt – mint a személyiségi jogi jogszérem egyik jogkövetkezménye iránti igényt – is előterjeszteni.

Végezetül szükséges felhívni rá a figyelmet, hogy a német szakirodalom szerint a német törvények értelmében a méhmagzat is védelemben részesül, vagyis a termékfelelősséggel összefüggő károk kapcsán a már megszületett emberrel azonos személynek minősül.⁵³ Mindez összhangban áll a magyar alkotmányos szabályozással is.⁵⁴

⁴⁶ Pécsi Ítéletábrla V.Pf.20.065/2021/6/1. számú határozata.

⁴⁷ Ptk. 6:145. §.

⁴⁸ Vö. Bartl i. m. 27.

⁴⁹ Vékás–Gárdos (2020) i. m. 2542.

⁵⁰ Bíró et al. i. m. 441.

⁵¹ Fuglinszky i. m. 597.

⁵² Ptk. 2:53. §.

⁵³ Foerste–Westphalen i. m. 803.

⁵⁴ Alaptörvény Szabadság és Felelősség II. cikk.

4. Igényérvényesítési határidő

A határidők újraszabályozásának háttérében az a megfontolás áll, hogy a jelenlegi objektív, 10 éves jogvesztő határidő⁵⁵ bizonyos esetekben, különösen a betegség lappangó jellege okán nem nyújt elegendő időt az igényérvényesítés lehetőségének a felismerésére. Jellemzően ebbe az esetkörbe tartozik, amikor az azbeszt szigetelő anyagok okoznak megbetegedést, mivel az azbeszt szálcák⁵⁶ az azbeszt-behatás után 15-20 év elteltével még mindig jelen vannak a tüdőben,⁵⁷ de a tünetek sokszor lappanganak. Az uniós jogalkotó is belátta, hogy gyakorlatilag ebben az esetben ellehetetlenül a károsult, nincs semmilyen eszköz a kezében, hogy a kártérítési igényének érvényt szerezzen.⁵⁸ Tanulmányomban hivatkozok rá a továbbiakban is, hogy a tárgyalások során az irányelvjavaslat szerinti 15 éves jogvesztő határidőt⁵⁹ 25 évre növelte meg az uniós jogalkotó.⁶⁰ A 25 éves, kizárólag lappangó betegségek kapcsán alkalmazandó jogvesztő határidő vélhetően alkalmas időtartam lesz a hivatkozott azbeszttel és más, ténylegesen a megbetegedésre okot adó behatásnál később jelentkező tünetek jogi szempontból történő orvoslására.

Megjegyzem továbbá, hogy a német termékfelelősségről szóló törvény szerint, ha a kártérítésre kötelezett és a kártérítésre jogosult fél között tárgyalások vannak folyamatban, az elévülési idő (vagyis termékfelelősség kapcsán a 3 éves határidő) szünetel (magyar terminológia szerint nyugszik) a tárgyalások folytatásának a károkozó fél általi megtagadásáig.⁶¹ A német jogszabály megjegyzi továbbá, hogy minden egyéb kérdés tekintetében a német polgári törvénykönyv elévülésre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.⁶² Az eltérés kapcsán kiemelendő, hogy arra a 85/374/EGK tanácsi irányelv ad lehetőséget.⁶³ A rendelkezés megjelenik az irányelvjavaslatban is, amely szerint „Ez az irányelv nem érinti az első albekezdésben említett elévülési idő felfüggesztésére vagy megszakítására vonatkozó tagállami jogszabályokat”.⁶⁴ A német szakirodalomból

⁵⁵ Ptk. 6:558. § (3) bekezdés.

⁵⁶ Lábady (1990) i. m. 106. E körben Lábady hívja fel rá a figyelmet, hogy az azbeszttel kapcsolatos ügyekben nem a termék hibája, hanem az úgynevezett „*unreasonably dangerous*” volta generál(t) „peres ügyet”.

⁵⁷ Schiffer Zsolt: Amikor egy megvásárolt termék megbetegít. *Origo*, 2021. június 21.
<https://tinyurl.com/bu6u3nap>

⁵⁸ Vö. Lábady (2004) i. m. 188.

⁵⁹ Irányelvjavaslat 14. cikk (3) bekezdés.

⁶⁰ De Luca i. m.

⁶¹ Gesetz über die Haftung für fehlerhafte Produkte (Produkthaftungsgesetz – ProdHaftG) ProdHaftG Ausfertigungsdatum: 15.12.1989 (a továbbiakban: Produkthaftungsgesetz – ProdHaftG) 12. § (2) bekezdés.

⁶² Produkthaftungsgesetz 12. § (2) bekezdés; Foerste–Westphalen i. m. 949.; Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 195. §; 199. §.

⁶³ 85/374/EGK tanácsi irányelv 10. cikk (2) bekezdés.

⁶⁴ Irányelvjavaslat 14. cikk (1) bekezdés.

megtudhatjuk azt is,⁶⁵ hogy a nyugvásnak nincs végleges határideje, azt csupán a német termékfelelősségi jogszabályban is megjelenő 10 éves jogvesztő időpont⁶⁶ határolja be.

E körben kiemelném, hogy akár a magyar szabályokban is megjelenhet egy, az elévülés nyugvását kiegészítő szabály a termékfelelősség körében. De kérdésként merülhet fel az is, hogy az elévülés nyugvásának szabályai⁶⁷ alkalmazhatóak-e akkor, ha a német megtagadási okhoz hasonló elem jelentkezik egy hazai tényállásban.

5. Szoftver, frissítés, fejlesztés

Frank Máté hívja fel rá a figyelmet, hogy gyökeresen átalakult az a technológiai környezet, amely a 85/374/EGK tanácsi irányelv tárgyi hatálya alá tartozik, így a megújulás szükségessége vitathatatlan.⁶⁸ Az irányelvjavaslatban a termék fogalmát bővítő szabályozási módszerrel találkozunk⁶⁹ amely *expressis verbis* terméknek tekinti a szoftvereket, azok fejlesztéseivel és frissítéseivel együtt. A szoftver azonban egyértelműen a termék kategóriájába tartozik a hatályos szabályok szerint is. E ponton utalok korábbi tanulmányom megállapítására, amely szerint a szolgáltatás nem minősül terméknek a 85/374/EGK tanácsi irányelv és a Ptk. alapján, de az Európai Bizottság a számítógépalkatrészeket egyértelműen terméknek tekinti, a számítógépes programokat pedig kiterjesztő értelmezés által, informatikai javakként vonta be a termék fogalmi kategóriájába.⁷⁰ A német kommentárirodalom és joggyakorlat különbséget tesz

1. a kereskedelmi forgalomban, tömegtermeléssel létrehozott, adathordozón értékesített szoftver,
2. az egyedileg készített, gyártott szoftver, és
3. az online elérhető szoftver között.⁷¹

Az elsőként hivatkozott szoftverfajtát egyértelműen a termék kategóriájába tartozónak tekinti,⁷² a második kategória kapcsán kétségekkel helyezkedik arra az álláspontra,

⁶⁵ Foerste–Westphalen i. m. 948.

⁶⁶ Produkthaftungsgesetz 13. §.

⁶⁷ Ptk. 6:24. §.

⁶⁸ Frank Máté: A vélelmezett termékhiba, avagy az európai termékfelelősségi reform új irányai. In: Keserű Barna Arnold – Szoboszlai-Kiss Katalin (szerk.): *Salus vocalis. Cseggöldi indulás – győri érkezés. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2023. 139. Online: <https://tinyurl.com/28nv8ewe>

⁶⁹ Vö. Frank i. m. 140.

⁷⁰ Bartal Géza – Darázs Lénárd – Farkas Attila László – Gáspár Mónika – Harmathy Attila – Havasi Péter – Kiss Mária – Kocsis Ottília – Kovács László – Körös András – Miczán Péter – Murányi Katalin – Osztovits András – Petrik Béla – Pomeisl András – Salamonné Piltz Judit – Simonné Gombos Katalin – Szeibert Orsolya – Szentiványi Iván – Takáts Péter – Wellmann György: *Polgári jog VI./VI. – Kötelmi jog*. Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész. Negyedik, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2021. 839.

⁷¹ Foerste–Westphalen i. m. 855–857.

⁷² Uo. 855–856.

hogyan az a termék kategóriáját bővítené,⁷³ az utolsó kategória kapcsán pedig megjegyzi, hogy az online szoftverek – adathordozó híján – az elektromos áramhoz, villamos energiához,⁷⁴ gázhoz és más, dolgok módjára hasznosítható természeti erőforrásokhoz hasonlítanak,⁷⁵ azonban a szolgáltatási jelleg elvesztéséhez valamely materiális megjelenés (például tartós adathordozó) megléte is szükséges, mivel annak hiányában az online szoftver a szolgáltatáshoz áll közelebb.⁷⁶ Megjegyzendő, hogy az irányelvjavaslat a szoftvert – típustól függetlenül – a termék kategóriájába kívánja bevonni, így a német distinkció is veszíthet létjogosultságából, mivel a dolog fogalma bővül a szoftverével.

4. Fejlesztési kockázat

A hatályos szabályozás rögzíti a termékfelelősség körében ismert úgynevezett fejlesztési kockázat kizárását is. A Ptk. rendelkezései szerint a gyártó – többek között – akkor is mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a termékben rejlő hiba az általa történő forgalomba hozatala időpontjában a tudomány és a technika állása szerint nem volt felismerhető.⁷⁷ Ugyanakkor bizonyos termékek esetén a gyártó mindenképpen viseli fejlesztésének a kockázatát, vagyis jogszabályban meghatározott termékek esetén nem mentesülhet a felelősség alól. Hazánk egyetlen ilyen termékek jelölt meg, mégpedig a gyógyszer. A hatályos Ptk. szabályai alapján gyógyszer előírás szerinti alkalmazásával okozott kár esetén a gyártó nem mentesülhet a felelősség alól annak bizonyításával, hogy a termék általa történő forgalomba hozatal időpontjában a hiba a tudomány és a technika állása szerint nem volt felismerhető.⁷⁸ Az pedig, hogy e kritériumoknak megfelelt-e a termék a forgalomba hozatal időpontjában, objektíven kell megítélni.⁷⁹ E körben a tudomány és technika világszínvonalát kell figyelembe venni, annak adott fejlettségi színvonalát – a kifejtettek szerint – pedig abszolút és objektív.⁸⁰

Megjegyzendő, hogy ez a szabály a 85/374/EGK tanácsi irányelv alapján csupán egy lehetőséget jelent a tagállamoknak, vagyis nem kell kötelezően kizárniuk a fejlesztési kockázatot, azt telepíthetik a gyártóra, ahogy – többek között – Luxemburgban vagy (bár nem a 85/374/EGK tanácsi irányelv hatálya alatt) az USA-ban teszik.⁸¹ Fontos rendelkezése a 85/374/EGK tanácsi irányelvnek, hogy a tagállamok nemcsak fenntartják jogszabályaikban a fejlesztési kockázatot, de időközben is hozhatnak azt szabályozó, részletező rendelkezéseket.⁸²

⁷³ Uo. 856–857.

⁷⁴ Fuglinszky i. m. 610.

⁷⁵ Ptk. 5:14. § (2) bekezdés.

⁷⁶ Foerste–Westphalen i. m. 857.

⁷⁷ Ptk. 6:555. § (1) bekezdés d) pont.

⁷⁸ Ptk. 6:555. § (3) bekezdés.

⁷⁹ Vö. Lábady (1990) i. m. 107.

⁸⁰ Vö. Lábady (2004) i. m. 187.; Lábady Tamás: A termékfelelősség intézménye és a magyar termékfelelősségi törvény. *Jogtudományi Közöny*, 1994/3. 121.

⁸¹ Surányi Miklós: *A termékfelelősség alapjai és kockázatai*. Budapest, Építészügyi Tájékoztatási Központ Kft., 1994. 17.

⁸² 85/374/EGK tanácsi irányelv 15. cikk (1) bekezdés b) pont.

Kiemelendő ugyanakkor, hogy a fejlesztési kockázat kiterjesztésére irányuló új jogszabályok elfogadását egy hosszas egyeztetési és értesítési fázisnak kell megelőznie, ahol kiemelt szerep jut az Európai Bizottságnak, a Tanácsnak, továbbá a többi tagállamot is tájékoztatni kell az ezirányú szándékról.⁸³ Megjegyzendő továbbá, hogy nem is egyből fogadhatnak el ilyen típusú jogszabályokat az érintett tagállamok, hanem minimum 3, 9 vagy 18 hónap elteltével, a véleményezési szereplők döntéseitől függően.⁸⁴

Megjegyzendő az is, hogy az Európai Bizottság által 2022-ben benyújtott irányelvjavaslat tervezete nem szabályozza azt a tagállami jogkört, amelynek értelmében külön fenntarthatnának, továbbá később bevezethetnének olyan jogszabályokat a tagállamok, amelyek mégis megállapítanak fejlesztési kockázatot bizonyos termékek esetén. Az irányelvjavaslat a fejlesztési kockázat körében csupán annyit említ:

„A [...] gazdasági szereplő nem tartozik felelősséggel a hibás termék által okozott kárért, ha bizonyítja az alábbiak bármelyikét: gyártó esetében azt, hogy a termék a forgalomba hozatalának vagy használatbavételének időpontjában, illetve abban az időszakban, amikor a gyártó ellenőrzése alá tartozott, a tudományos és műszaki ismeretek objektív állása nem volt olyan, hogy a hiba felismerhető legyen; [...]”⁸⁵

Kérdésként merülhet fel, hogy célravezető-e kizárni azt a lehetőséget, hogy a fejlesztési kockázattal összefüggésben az átültető tagállamok kivételrendelkezéseket állapítsanak meg, akár az irányelv hatálybalépésekor már meglévő szabályokat, akár a később hozott normákat tekintve. Úgy vélem, ezen kitétel, vagyis a fejlesztési kockázat kizárása alóli kivételi lehetőségek megtartása továbbra is indokolt lehet a tagállamok részére, hiszen gyorsan változó világunk – gondolva akár a COVID-19 járvánnyal kapcsolatos különböző gyógyszerekre, vakcinákra – indokoltá teheti, hogy a gyártó ne mentesüljön minden esetben a tudomány és technika állására történő hivatkozással. Már csak azért sem, mert a gyártó kötelezettsége a termékkövetés,⁸⁶ vagyis az a feladata, hogy a forgalomba helyezett terméket figyelemmel kísérje, arról információt gyűjtson abból a célból, hogy az megfelel-e a forgalomba hozatalt követő, észszerűen támasztható elvárásoknak.⁸⁷ A fejlesztési kockázat kizárásának megakadályozása éppen ezt az utókövetési kötelezettséget ronthatja le, üresítheti ki, gyengítheti, mivel a gyártó a tudomány és technika állására történő hivatkozással ‘könnyedén’ mentesülhet a felelősség alól. Megjegyzendő továbbá, hogy mindez az ellenérdekű felek igényérvényesítését is gyengítheti.⁸⁸ Nem ismerve a jövőt, akár más területeken (például hadiipar, mesterséges intelligencia, körforgásos gazdaság termékei) is létrejöhetnek olyan ter-

⁸³ Vö. 85/374/EGK tanácsi irányelv 15. cikk (2) bekezdés.

⁸⁴ Vö. uo.

⁸⁵ Irányelvjavaslat 10. cikk (1) bekezdés e) pont.

⁸⁶ Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla: *Magyarázat a kártérítési jogról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 154.

⁸⁷ Lábady (1990) i. m. 107.

⁸⁸ Surányi i. m. 17.

mékek, amelyek kapcsán érdemes meghagyni a fejlesztési kockázat mentesülése alóli kivételes szabályozási lehetőséget. Ezen álláspontomat erősíti meg a szakirodalomban megtalálható azon megállapítás is, amely kimondja, hogy a fejlesztési kockázatot azon alanyi körnek kell(ene) viselnie, amelyik profitál a termékből, technológiából.⁸⁹

5. Az irányelvjavaslat újdonságai a benyújtott szöveghez képest

A bemutatott és kiemelt főbb pontok vizsgálata után röviden indokolt rátérni, hogy mely változások kerültek átvezetésre a szövegben az irányelvjavaslat benyújtásához képest. Egy uniós jogi normát számos szervezet, uniós szerv, tagállam véleményez, míg eljut a végső elfogadás fázisába. A PLD normái is megírták ezen fórumokat (pl. az Európai Parlament JURI Bizottságát). Az Európai Parlament – mint társ-jogalkotó – az alábbi módosításokat javasolta a szöveghez:

- a nyersanyagok is tartozzanak a termék fogalmi körébe;
- a lelki egészség orvosilag elismert károsodását ‘bíróóság által elrendelt orvosi vizsgálatnak’ szükséges igazolnia;
- a nem szakmai célokra használt adatok megsemmisítése vagy visszafordíthatatlan károsodása kapcsán 1000 eurós küszöbérték kerüljön bevezetése, vagyis a potenciális kár érje el az említett összeget;
- egy termék akkor minősüljön hibásnak, ha nem nyújtja azt a biztonságot, amelyet egy átlagember (a javaslat korábbi terminológiája szerint ‘széles vásárlóközönség’)⁹⁰ joggal elvárhat, figyelembe véve különösen a termékre alkalmazandó biztonsági szabványokat is;
- olyan szabályok kidolgozása szükséges, amelyek lehetővé teszik azon személyek kártalanítását, akiket a hibás termék által okozott kár ért. Erre nemzeti rendszerek (kártalanítási alapok) révén kerülne sor, továbbá olyan esetekben, ahol a gazdasági szereplő felelőssége nem került megállapításra, fizetésképtelen vagy megszűnt.
- A szoftvereket előállító mikro- vagy kisvállalkozások kapcsán pedig mentességi szabály kerülne kialakításra. Az új felelősségmentességi szabály bevezetésére abban az esetben kerülne sor, ha a szoftvergyártó vállalkozás a szoftver forgalomba hozatalának időpontjában mikro- vagy kisvállalkozásnak minősült.⁹¹

Látható, hogy ezen javaslatok a korábban vázolt szempontokat (kár fogalma, szoftverek) is markánsan érintik.

Végezetül a társjogalkotók 2023. december 14-én ideiglenes megállapodásra jutottak, amely megállapodás a következőket tartalmazza:

- a ‘termék’ fogalmának egyértelműen ki kell terjednie a digitális gyártási fájlokra és a szoftverekre. Azon szabad és nyílt forráskódú szoftverek, amelyeket keres-

⁸⁹ Fézer Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. 227.

⁹⁰ Vö. irányelvjavaslat 6. cikk (1) bekezdés.

⁹¹ De Luca i. m.

kedelmi tevékenységen kívül fejlesztettek vagy forgalmaztak, nem tartoznak az irányelv hatálya alá.

- Egyértelműen a kár fogalmába tartozik a pszichológiai (lelki) egészség orvosilag elismert károsodása, valamint az adatok megsemmisülése vagy visszafordíthatatlan károsodása.

Megjegyzendő azonban, hogy a kompromisszumos rendelkezésekhez tartozik továbbá a bizonyítási teher enyhítése, amely csupán enyhítést jelent, de az továbbra is a károsult terhe marad.⁹² A bizonyítással összefüggő főbb változásokról korábbi tanulmányom számol be részletesen.⁹³

Érdekesség és újítás továbbá, hogy az objektív jogvesztő határidő 25 évben kerülne meghosszabbításra kivételes esetekben, amikor a vonatkozó tünetek csak lassan jelentkeznek.⁹⁴

Kiemelendő, hogy a Tanács ülésén az állandó képviselők bizottsága, vagy ahogy a magyar terminológiában mozaikszóként ismert, a COREPER megerősítette a 2024. január 24-i megállapodást. Az Európai Parlament pedig hivatalosan is jóváhagyta az új szöveget a 2024. márciusi plenáris ülésén.

6. Összegzés

Jelen tanulmányban a termékfelelősség jogintézményének meghatározott szempontjai kerültek bemutatásra, elemzésre. A tanulmány kiter a kár fogalmának a változására, a lelki eredetű betegségek és a termékfelelősséggel összefüggő igényérvényesítési határidő új lehetséges szabályaira, a szoftverek problematikájára, a fejlesztési kockázat kérdéskörére, valamint a PLD irányelvjavaslat új elemeire a kezdeti, 2022 őszén benyújtott szöveghez képest. Kérdésként merülhet fel, hogy az új szabályokat hogyan kodifikálja majd a nemzeti jogalkotó. Tekintve, hogy az új irányelv átültetésére a kezdeti szöveghez képest hosszabb idő (2 év) áll majd rendelkezésre,⁹⁵ ez a kérdés most még nem tűnik időszerűnek. Úgy vélem azonban, hogy érdemes idővel elgondolkodni a jogtechnikai kialakításon. A legcélravezetőbb az lenne, ha a nemzeti kodifikációs irány továbbra is a Ptk.-ban rögzítené a termékfelelősség szabályait, akár néhány egyszerűbb változtatással módosító jogszabály útján. E ponton jegyzem meg, hogy Lábady Tamás 1990-ben a jogintézmény – ‘jelentőségéhez és erejéhez méltón’ – a Ptk.-ban való elhelyezése mellett érvelt. Kiemelném azonban, hogy Németországban külön törvény szabályozza a termékfelelősséget.⁹⁶ Tekintve pedig, hogy a veszélyes üzemi felelősség ‘rangosabb és klasszikusabb’ tényállás, szükségképpen megelőzi (és vélhetően a jövőben is meg kell előznie) a termékfelelősség szabályait a jogszabály logikai egységein belül, azonban annak kialakítása – hasonlóságára tekintettel – ‘egyből utána’ indokolt

⁹² De Luca i. m.

⁹³ Bartl i. m. 28–29.

⁹⁴ De Luca i. m.

⁹⁵ <https://tinyurl.com/mkdm48mz>

⁹⁶ Produkthaftungsgesetz – ProdHaftG.

a normában.⁹⁷ Igaznak tűnik továbbá a termékfelelősségi szabályok jövőbeli átültetése kapcsán az az elvi megállapítás is, hogy a maximumharmonizáció okán – az eltérést engedő normahelyektől eltekintve – az új szabályok sem lehetnek mások, mint az uniós szabályok puszta adaptációi.⁹⁸ Bízunk mégis benne, hogy a leleményes és rutinos kodifikációs munka meghaladja majd – ahogy az 1993. X. törvényben és a Ptk.-ban is megvalósult – az egyszerű szolgai fordítás szintjét.

Szemlélve az új irányelv kapcsán megjelenő uniós ‘harcokat’, érdekütközéseket, újdonságokat, dogmatikai nővumokat, Lábady Tamás termékfelelősség kapcsán bemutatott idézetével zárnam jelen tanulmányt:

„[...] nemcsak a szerződési és deliktuális jog kétezer évvel ezelőtt a latinoknál keletkezett és azóta folyamatosan gazdagodó dogmatikáját döntötte romokba, de betört gazdaságba, a piacra, a nemzetközi kapcsolatokba, sőt a politikába is”.⁹⁹

⁹⁷ Vö. Lábady (1990) i. m. 110–111.; Benke Lúcia: A termékfelelősség intézményének fejlődése és egyes kérdései. In: Krausz Bernadett – Mohay Ágoston – Niklai Patrícia Dominika (szerk.): *Per aspera ad astra. Tanulmányok neves pécsi jogászprofesszorok emlékére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Óriás Nándor Szakkollégium, 2017. 97.

⁹⁸ Lábady (2004) i. m. 184.

⁹⁹ Lábady (1994) i. m. 118.

A MAGÁNJOG KÖZJOGIASODÁSA AZ ONLINE TÉRBEN

A közjog és a magánjog kapcsolata DSA rendeletben

Papp János Tamás*

1. A közjogról és a magánjogról

A közjog és a magánjog elhatárolása a jogelmélet egyik alapvető kérdése, amely történelmileg folyamatosan változó és gyakran vitatott téma. A klasszikus megközelítés szerint a közjog alapvetően az állam és az egyén, valamint a közhatalom és a társadalom viszonyát szabályozza, míg a magánjog a polgárok és a magánszereplők közötti kapcsolatokat rendezi.¹ Ez az alapvető különbség a jogalkalmazásban és a jogi szabályozás módszereiben is megmutatkozik. A közjogban az állam hatalmi túlsúlya és a közhatalmi eszközök dominálnak, míg a magánjog inkább a jogalanyok közötti egyenlőségre és a szerződési szabadságra épít.² E megkülönböztetés eredete egészen az ókori Rómáig vezethető vissza, a római jogban azonban ez a felosztás nem volt olyan szigorú és dogmatikus, mint ahogyan azt később értelmezték. A római jogászok nem tekintették ezt egy szigorú „vagy-vagy” dichotómiának, hanem inkább egy didaktikus és praktikus megkülönböztetésnek, amely többé-kevésbé elkülöníthető jogi jellegzetességeket jelölt.³ A középkor joggyakorlatában a közjog és a magánjog közötti különbségtétel még kevésbé volt jelentős, és csak a kora-újkori Német-Római Birodalomban kezdett újból felbukkanni a *ius publicum* fogalma.⁴ Ekkor azonban még inkább tematikus területekre utalt, és a jogi gondolkodás szempontjából nem volt abszolút kettéosztás.⁵ A közjog és a magánjog elválasztása a 18. századtól kez-

* Egyetemi adjunktus, PPKE JÁK. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8682-6900>

¹ Schadl György: *Magyar polgári jogi alapok*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 18.

² Moór Gyula: *A jogrendszer tagozódásának problémája*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1937. 151.

³ Hamza Gábor: A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció. *Állam és Jogtudomány*, 2005/1–2. 27–28.

⁴ Zlinszky János: *Ius publicum. A római közjog története*. Budapest, Osiris, 1998. 4.

⁵ Nótári Tamás: Hamza Gábor professzor székfoglaló előadása a Magyar Tudományos Akadémián. *Magyar Jog*, 2005/1. 62.

dett el szigorúbb formát ölteni, különösen az észjogi irányzatok rendszerező törekvései nyomán. Az állam és a társadalom közötti határvonal kihangsúlyozása a 19. században vált dominánssá, a német pandektisták fogalmi építkezése pedig tovább erősítette ezt a megközelítést, ami a közjog és a magánjog közötti szigorú dichotómiát eredményezte.⁶ Ugyanakkor a jogfejlődés során világossá vált, hogy ez a kettéosztás soha nem volt teljes és következetes. Az állam ugyanis a magánjogi viszonyokban is részt vehet, például szerződő félként, miközben bizonyos magánjogi jogviszonyoknak is lehetnek közjogi vonatkozásai. Ennek megfelelően a közjog és a magánjog közötti elhatárolás sem volt minden jogrendszerben általánosan jellemző.

A magyar jogrendben a közjog és a magánjog elválasztása különböző jogelméleti, jogdogmatikai és pozitívjogi megközelítések alapján vizsgálható. Jogelméleti értelemben az elválasztás célja a jogrendszer átlátható és rendszerezett struktúrájának kialakítása, míg a jogdogmatikai megközelítés a konkrét jogi problémák megoldására szolgáló érvelési eszközként alkalmazza a kettéosztást.⁷ Pozitívjogi értelemben az elválasztás csak akkor jelenik meg, ha valamely jogszabály kifejezetten utal a közjog és a magánjog közötti különbségtételre.⁸ A magyar jogrendben különösen az tapasztalható, hogy a közjog és a magánjog elválasztása jogdogmatikai szinten is problematikus: bár az elméleti kategóriák hasznosak lehetnek a jogrendszer áttekinthetősége szempontjából, a valóságban ezek a kategóriák gyakran átfedik egymást, és a jogalkalmazás során is nehéz egyértelmű határvonalat húzni.

Az elméleti megközelítések közül természetesen az Ulpianus által kidolgozott érdek-központi modell az egyik legismertebb. Eszerint a közjog és a magánjog alapvetően a védett érdekek mentén különíthető el: a közjog a közérdekeket, míg a magánjog a magánérdekeket szabályozza. Ez az értékelméleti megközelítés hosszú időn át meghatározó volt a jogrendszerek számára, de több kritika is érte.⁹ Grosschmid Béni például arra hívta fel a figyelmet, hogy bár a közjog és magánjog elválasztása alapvetően egyértelműnek tűnik, a részletekben ez az elkülönítés sokszor esetleges.¹⁰ Szladits Károly tovább vitte ezt a gondolatot, és az érdek-alapú megközelítés gyengeségére mutatott rá: a közérdekű és magánérdekű életviszonyok megkülönböztetése gyakran önkényes és homályos, és jelentős mértékben függ az adott történelmi és társadalmi kontextustól.¹¹ Moór Gyula más megközelítést képviselt, amikor a szabályozás tárgyát helyezte a középpontba: szerinte a közjog az állam tevékenységét, míg a magánjog a magánszemélyek (mind természetes, mind jogi személyek) cselekvéseit szabályozza.¹² Vannak azonban, akik szerint a mai magyar jogrendszerben már nincs is szükség arra, hogy

⁶ Hamza Gábor: A magánjog és a közjog kapcsolata az európai jogtudományban. *Jogelméleti Szemle*, 2007/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/hamza30.html>

⁷ Szabó Miklós: A jogrendszer. In: Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba*. Miskolc, Bíbor, 2012. 115.

⁸ Szabó Imre: *Jogelmélet*. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1977. 60.

⁹ Eörsi Gyula: *Összehasonlító polgári jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 86.

¹⁰ Hamza (2005) i. m. 3–4.

¹¹ Szladits Károly: *A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941. 12.

¹² Moór (1937) i. m.

szigorú elválasztási kritériumokat alkalmazunk a közjog és a magánjog között, hiszen azok pozitívjogi és jogdogmatikai jelentősége minimális.¹³

A tudományos diskurzusokban a közjog és a magánjog viszonyára vonatkozó felfogások változatlanul heterogének. Egyes elméletek szerint a két jogterület közötti különbség mesterséges, és a modern jogrendszerek egyre inkább egységes irányba haladnak, ahol a közjog és a magánjog közötti elválás csupán a történeti fejlődés egyik maradványa. Más felfogások szerint azonban ezek az eltérések alapvetőek és megkerülhetetlenek, hiszen a közjog és a magánjog eltérő célok és funkciók szolgálatában állnak, és így szükséges fenntartani a közöttük lévő világos különbséget. E két eltérő szemlélet között azonban számos köztes álláspont létezik, amelyek a közjog és a magánjog közötti fokozódó kölcsönhatást, valamint az ezzel járó új kihívásokat hangsúlyozzák. Ezek az álláspontok arra mutatnak rá, hogy a jogrendszer fejlődése során egyre nagyobb szükség van arra, hogy a közjogi és a magánjogi szabályozások együttműködjenek a társadalmi-gazdasági viszonyok megfelelő kezelésében.¹⁴ Az új technológiák, a globalizáció és a piaci integráció folyamata mind olyan tényezők, amelyek megkövetelik, hogy a közjog és a magánjog szabályozásai egymásra reagáljanak, és közösen járuljanak hozzá a társadalmi célok eléréséhez.

Bár a közjog és a magánjog közötti kapcsolódási pontok és egymásba fonódásuk egyre inkább megfigyelhető tendencia, e jogágak közötti tartalmi különbségek és eltérő módszertani megközelítések miatt a jogrendszer tagozódásának egyik legkomplexebb problémáját jelentik. A közjog és a magánjog eltérő dogmatikai alapjai és specifikumai azt eredményezik, hogy ugyan az integrációra törekvés nyilvánvaló, a két jogterület továbbra is lényegesen különbözik egymástól bizonyos alapelvek és célok tekintetében. Ennek megfelelően a közjog és magánjog viszonyának vizsgálata változatlanul időszerű és kiemelt fontosságú tudományos kutatási irány, mivel a jogtudomány fejlődése egyre inkább ráirányítja a figyelmet ezen jogterületek dinamikus változásaira.¹⁵

2. A magánjog közjogiasodása

A különbségek ellenére számos olyan terület van, ahol a közjog és a magánjog közötti határvonal gyakran elmosódik, ami tovább bonyolítja a két jogág közötti kapcsolat pontos meghatározását és kutatását.¹⁶ Moór Gyula szavaival élve a „magánosok joga és az állam joga nem két különálló, egymástól független jogvidék”,¹⁷ és ma már nincs a

¹³ Jakab András: *Közjog, magánjog, polgári jog. A dogmatikatörténet próteuszai és az új Ptk. tervezete. Állam- és Jogtudomány*, 2007/1. 16.

¹⁴ Gárdos-Orosz Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*. Budapest, Dialóg Campus, 2011. 25.

¹⁵ Nochta Tibor: *A magánjog és a közjog viszonyáról az új Ptk. alapján is. Jogtudományi Közlöny*, 2016/10. 482.

¹⁶ Bíró György: *Új magyar polgári jog. Általános tanok és személyek joga*. Miskolc, Novotni Alapítvány, 2013. 25.

¹⁷ Moór Gyula: *Az állam joga és a magánosok joga – Reflexiók Búza László: A közjog és magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése című előadásához*. Kolozsvár, 1937. 30.

polgári jognak olyan része ahol ne volna észlelhető a közjog bizonyos fokú jelenléte.¹⁸ Ezt a folyamatot, azaz a magánjogi és közjogi szabályok közötti határvonal elmosódását szokás a magánjog közjogiasodásának nevezni.¹⁹

A közjog és a magánjog közötti kapcsolat történeti szempontból vizsgálva jól látható, hogy ezek a jogágak eleve nem mindig álltak szigorúan elhatárolható viszonyban egymással. A jogrendszer két ága közötti elválás folyamatosan változott a történelmi és politikai kontextusok hatására. A liberális gazdasági rendszerek fejlődésével a magánjog egyre nagyobb szerepet kapott a piaci viszonyok szabályozásában, ugyanakkor a közjog, és különösen az állam szabályozó szerepe sem volt elhanyagolható.²⁰ A 20. század második felében, különösen a második világháborút követően, a jóléti államok megjelenésével a közjogi szabályozás egyre inkább áthatotta a magánjogi viszonyokat.²¹ Az állami szerepvállalás a modern állam kialakulásával vált egyre erőteljesebbé, amely során a közjogi intézmények kezdték szabályozni a polgári jogi viszonyokat is, ennek során a közjogi szabályok a magánjogi viszonyokba is beavatkoznak annak érdekében, hogy a közérdek és az egyéni érdekek egyensúlyát biztosítsák.²² Az állam, mint szabályozó és jogalkotó, olyan jogi kereteket teremtett, amelyek lehetővé teszik a piac és a gazdasági viszonyok hatékony működését.²³ Ez különösen fontos a globalizált világban, ahol a magánjogi szabályozásnak nemcsak a nemzeti, hanem a nemzetközi magánjogi kapcsolatokban is helyt kell állnia.²⁴

A modern társadalomban és gazdaságban a közjog és a magánjog egymásra vannak utalva, vagyis az állami szerepvállalás, a jogalkotás és a szabályozás mind szükségessé teszi a magánjogi viszonyok megfelelő működéséhez, ahogy a magánjog is hozzájárul a közjogi célok megvalósításához. Demokratikus jogállamban a magánjog a közjogból is egyre nagyobb területeket von szabályozása alá.²⁵ Ez a közjog és a magánjog közötti erős kölcsönhatás azt mutatja, hogy a két jogág között valójában nagyon nehezen húzható éles határvonal. A közjogi szabályozások szükségesek a magánjogi viszonyok kereteinek biztosításához, míg a magánjogi szabályozás fontos szerepet játszik a gazdasági viszonyok alakításában, és ezáltal a közjogi célok elérésében is, így a két jogág közötti szoros kapcsolat a jogállam kiegyensúlyozott működése érdekében elengedhetetlen.²⁶

¹⁸ Nochta i. m. 483.

¹⁹ Sulyok Márton: Az Alapjogsértő bizonyítás összehasonlító alkotmányjogi összefüggései és a magánszféravédelem. *Eljárásjogi Szemle*, 2017/1. 8.

²⁰ Zoványi Nikolett: A fogyasztóvédelem történeti fejlődése és szabályozási elvei. *Debreceni Jogi Műhely*, 2011/3. 78. <https://doi.org/10.24169/DJM/2011/3/6>

²¹ Sárközy Tamás: A gazdasági jog kérdése Nyugat-Európában. *Állam- és Jogtudomány*, 1975/1. 95.

²² Lévayné Fazekas Judit: A magánjog kihívásai a XXI. században. *Jog – Állam – Politika*, 2020. Különszám. 133.

²³ Bán Dániel: Gazdasági jogi irányzatok a XX. századi német civilisztikában. *Corvinus Law Papers*, 2019/2. 8.

²⁴ Burián László: Európai kollíziós jog. Korszak- és paradigmaváltás a nemzetközi magánjogban? *Magyar Jog*, 2012/11. 695.

²⁵ Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. In: Koltay András – Landi Balázs (szerk.): *Megtartott szó – Válogatott tanulmányok*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 45.

²⁶ Lévayné Fazekas i. m. 133.

A magánjog közjogiasodásának területéről jelen tanulmányban két területet vizsgálunk behatóbban, mindkettőt az Európai Unió Digitális Szolgáltatásokról szóló rendelete²⁷ (DSA) kapcsán. Az egyik ilyen terület a kógens uniós magánjogi szabályok számának növekedése és ezzel párhuzamosan a privátautonómia csökkenése. Az európai jogi integráció folyamata egyre erősebb hatást gyakorol a tagállamok magánjogi rendszereire is. A fogyasztóvédelem és a technológiai piacok szabályozása terén az Európai Unió jelentős mértékben hozzájárult a jogi harmonizációhoz, amely az egyes nemzeti jogrendszerek egységesítését célozza. Ez a folyamat a közös európai magánjog kialakulásához vezethet, ahol az uniós jogszabályok és irányelvek egyre inkább befolyásolják a tagállamok belső jogalkotását.²⁸ A kógens, vagyis kötelező erejű szabályok száma folyamatosan növekszik a magánjogban. Míg korábban a felek nagyobb szabadsággal rendelkeztek szerződési feltételeik megállapításában, addig ma egyre több olyan előírás létezik, amelyektől a felek nem térhetnek el. A technológiai vállalatok, amelyek globális piacokon működnek, egyre több ilyen kötelező erejű szabályozással találkoznak, különösen az Európai Unió területén.²⁹ A másik vizsgált terület pedig a magánjogi viszonyokban megjelenő alapjogvédelem kérdése. Az utóbbi évek uniós jogalkotásának eredményeként egyre nehezebb különbséget tenni a közjogi és a magánjogi alapjogvédelem között. Korábban a közjogot elsősorban az állami hatalom és az állampolgárok közötti viszony szabályozására használták, míg a magánjog az egyének és magánszervezetek közötti kapcsolatokra fókuszált. Azonban az új technológiák megjelenésével és a fogyasztók védelme iránti igény növekedésével egyre több magánjogi szabályozás integrál alapjogvédelmi elveket, kialakítva így a magánjogi és közjogi elemek új szintézisét.³⁰ A multinacionális és transznacionális vállalatok rendkívül sajátos, befolyásos és jelentős hatalmi túlsúlyt képviselő magánjogi szereplők. E vállalatok gyakran nemcsak az egyénnel szemben gyakorolnak jelentős dominanciát, hanem esetenként még az államokkal szemben is. Ennek következtében egyre inkább szükségessé vált az alapvető jogok védelmének biztosítása akár a magánjogi szerződésekbe való beavatkozás révén is.³¹

3. Az online platformok magánjogi jelentősége

Az online platformok és a felhasználók között létrejövő viszonyok jogi alapja a felhasználási feltételek, amelyek magánjogi szerződésként funkcionálnak, és meghatározzák e

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet), HL L 277., 2022.10.27., 1–102. o.

²⁸ Giannantonio Benacchio: *Az európai közösség magánjoga*. Budapest, Osiris, 2003. 37–40.

²⁹ Lévaýné Fazekas i. m. 140.

³⁰ Lábady Tamás: Magánjogi autonómia és állami beavatkozás. In: Csehi Zoltán – Raffai Katalin (szerk.): *Állam és magánjog*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 25.

³¹ Chronowski Nóra: Az alkotmány/bírósádkodás potenciálja az üzleti szféra okozta emberi jogsérelmekkel szemben. *Alkotmánybírószági Szemle*, 2023/1. 4.

két fél kapcsolatának kereteit.³² Ezek a szerződések hasonló szerepet töltenek be, mint amikor egy házigazda megszabja az általa szervezett esemény (pl. házi buli) szabályait. Ahogyan a házigazda meghatározhatja a résztvevők magatartására vonatkozó előírásokat, például kit hív meg, milyen viselkedést vár el a jelenlévőktől, úgy az online platformok is meghatározhatják a felhasználók magatartási szabályait, azt, hogy milyen tartalmat lehet megosztani, és milyen feltételek mellett vehetik igénybe a szolgáltatást.³³

A felhasználási feltételek megsértése esetén a platformok saját „jogérvényesítő” mechanizmusokat alkalmaznak, melyeket egyoldalúan kialakított szabályrendszerük szerint hajtanak végre. Amennyiben ezeket a mechanizmusokat egy állam működéséhez hasonlítjuk, a platform üzemeltetője hasonlóan működik, mint egy jogalkotó: megalkotja a szabályokat, miközben a platform napi működéséért felelős rendszerek „kormányként” funkcionálnak, a szabályok betartását ellenőrző algoritmusok és felügyelők pedig a „rendőrség” szerepét töltik be. A felhasználói panaszokat kezelő mechanizmusok a „bírósg” szerepét láthatják el.³⁴ Azonban a valós államokkal ellentétben, ahol a hatalmi ágak elkülönülnek egymástól, a közösségi platformok esetében ezen funkciók koncentrálnak, egyetlen központi entitás, az üzemeltető kezében. Ebből fakadóan a döntési mechanizmusok átláthatósága, valamint az, hogy a döntések elleni jogorvoslati lehetőségek sokszor korlátozottak, alapvető problémát jelentenek a felhasználók számára.³⁵ A platformok szabályzatai nem alkotmányos alapelveken vagy általános jogszabályokon nyugszanak, hanem a platform saját, belső tapasztalatain és üzleti érdekein alapulnak. Ennek következtében nincs garancia arra, hogy a közösségi platformok által irányított nyilvános diskurzusok tiszteletben tartják a demokratikus alapelveket vagy az alapjogok védelmének követelményeit. A felhasználási feltételek ily módon nem csupán szerződések, hanem eszközök is, amelyek révén a platformok hatalmat gyakorolnak a felhasználói viselkedés és a nyilvános tartalmak felett, ami hosszú távon komoly hatással lehet a nyilvánosságra és a társadalmi párbeszédre.³⁶

A DSA jelentős mértékben befolyásolja az online platformok működését, s ami közvetlenül érinti a platformok és a felhasználók között létrejövő szerződéses viszonyokat. A DSA a közvetítő szolgáltatók – köztük az online platformok – kapcsán hivatott biztosítani az alapvető jogok és kötelezettségek következetes nyomon követését, az egyenértékű szankciókat valamennyi tagállamban, valamint a különböző tagállamok

³² Papp János Tamás: A közösségi oldalak felhasználási feltételeinek jogi természete. In: Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4.* Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 187–201.

³³ Papp János Tamás: *A közösségi média szabályozása a demokratikus nyilvánosság védelmében.* Budapest, Wolters Kluwer, 2022. 143–146.

³⁴ Az érdekes kísérletként indult Facebook Oversight Board, mint „kvázi fellebbviteli fórum” a valóságban szinte elhanyagolható módon szolgál érdemi jogorvoslati lehetőségként a felhasználók számára. Ezzel kapcsolatban ld. még: Lendvai Gergely Ferenc: A Facebook „elitbírósga” kritikái megközelítésben. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/3. 227–243.

³⁵ Gosztonyi Gergely – Lendvai Gergely Ferenc: Twitter kontra Taamneh és Gonzalez kontra Google, avagy ki a felelős az online platformokra feltöltött tartalomért? *Magyar Jog*, 2023/10. 588.

³⁶ Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság.* Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 235.

felügyeleti hatóságai közötti és az uniós szintű hatékony együttműködést.³⁷ A DSA által rendeleti szinten bevezetett szabályok számos olyan rendelkezést tartalmaznak, amelyek révén a közjogi szabályozás egyértelműen belenyúl a magánjogi szerződésekbe, vagyis az uniós közjog újraértelmezi és szabályozza a digitális térben a magánjogi viszonyokat. Ezzel a közjog és a magánjog közötti határvonal ismét elmosódik, és a közérdek védelme előtérbe kerül a privátautonómia területén.

4. A DSA és a privátautonómia

Az egyik, témánk szempontjából igazán érdekes terület, ahol a DSA belenyúl a platformok és a felhasználók közötti kapcsolatokba, a szerződési feltételek meghatározása és szabályozása. A DSA értelmezése szerint a szerződési feltételek minden olyan kikötést magukba foglalnak, függetlenül elnevezésüktől vagy formájuktól, amelyek a közvetítő szolgáltatók és a felhasználók közötti szerződéses kapcsolatot szabályozzák.³⁸ Ezekre a feltételekre vonatkozóan a DSA több konkrét követelményt is megfogalmaz. Azaz, bár nagyon korlátozott formában, de a szabályozás bizonyos pontokban korlátozza a platformok szerződési szabadságát azzal, hogy meg kell felelniük a DSA által előírt javarészt formai (átláthatósági, hozzáférhetőségi és egyértelműségi) követelményeknek.

A közvetítő szolgáltatók kötelesek tájékoztatni a felhasználókat a szolgáltatásuk során megadott információkra vonatkozó korlátozásokról, és értesíteniük kell őket a felhasználási feltételek lényeges változásairól. Ha a szolgáltatás kiskorúakat céloz, a használati feltételeket érthetően kell megfogalmazni számukra. Az online óriásplatformok és keresőprogramok világos, tömör és könnyen hozzáférhető összefoglalót nyújtanak a szerződési feltételekről, beleértve a jogorvoslati lehetőségeket is. Ezeket a feltételeket minden olyan ország hivatalos nyelvén közzé kell tenni, ahol a szolgáltatást kínálják.³⁹ A tárhelyszolgáltatóknak egyértelmű és konkrét indoklást kell adniuk, ha a felhasználó által megadott információk nem felelnek meg a szerződési feltételeiknek, és emiatt korlátozásokat alkalmaznak.⁴⁰ Az online platformok üzemeltetői kötelesek hatékony belső panaszkezelési rendszert biztosítani, amelyen keresztül a felhasználók fellebbezhetnek az olyan döntések ellen, amelyek szerint az általuk közzétett információk megsértik a platform szerződési feltételeit.⁴¹ Az online platformokat üzemeltető szolgáltatóknak a szerződési feltételeikben világosan és részletesen ismertetniük kell a visszaélésekkel kapcsolatos üzletpolitikájukat. Fel kell sorolniuk példákat azokra a tényekre és körülményekre, amelyeket figyelembe vesznek annak eldöntésekor, hogy egy adott magatartás visszaélésnek számít-e, illetve hogy mennyi ideig tartson a felfüggesztés.⁴²

³⁷ Gosztznyi Gergely: *Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig: A közösségi média tartalomszabályozási gyakorlatának komplexitása*. Budapest, Gondolat, 2022. 143–144.
<https://doi.org/10.24362/cenzura.gosztznyi.2022>

³⁸ DSA 3. cikk, u) pont.

³⁹ DSA 14. cikk.

⁴⁰ DSA 17. cikk.

⁴¹ DSA 20. cikk.

⁴² DSA 23. cikk.

Azon szolgáltatók, amelyek ajánlórendszereket használnak, kötelesek a szerződési feltételeikben világosan és érthetően meghatározni az ajánlórendszerük működésének fő paramétereit, valamint tájékoztatniuk kell a felhasználókat arról is, milyen lehetőségek állnak rendelkezésre ezen paraméterek módosítására vagy befolyásolására.⁴³ Az online óriásplatformokat vagy népszerű keresőprogramokat üzemeltető szolgáltatóknak kötelességük észszerű, arányos és hatékony kockázatsökkentési intézkedéseket bevezetni annak érdekében, hogy a szerződési feltételek módosításából és azok érvényesítéséből eredő kockázatokat mérsékeljék.⁴⁴ A DSA fenti rendelkezésein keresztül az uniós közjog tehát belenyúl a platformok és a felhasználók közötti magánjogi viszonyokba, amivel nemcsak a platformok működését korlátozza, hanem újraértelmezi a digitális térben lévő szerződéses viszonyokat, erősítve a közérdek védelmét és a felhasználók jogainak biztosítását.⁴⁵

A magánjogra általában jellemző privátautonómia, amely az egyének és jogalanyok szabad döntéshozatalát és cselekvési szabadságát jelenti, a gazdasági és kereskedelmi magánjog területén is központi szerepet játszik. Azonban ezen a területen a közérdek védelme érdekében gyakran visszaszorul, különösen akkor, amikor a piac működésének biztosítása és a társadalmi igazságosság fenntartása kerül előtérbe. A privátautonómia ezekben az esetekben sem veszti el teljesen a jelentőségét, hiszen a modern piacgazdaság alapvetően arra épül, hogy a jogalanyok szabadon köthessenek szerződéseket és döntsenek saját érdekeik mentén.⁴⁶ A gazdasági-kereskedelmi jogviszonyok világában a privátautonómia és a közérdek közötti egyensúlykeresés állandó kihívást jelent. A szabályozásnak egyszerre kell biztosítania a gazdasági szereplők számára a szükséges szabadságot a gazdasági tevékenységek végzéséhez, miközben a közérdek védelme érdekében szükséges korlátozásokat is be kell építenie a rendszerbe, ennek eredményeként „a magánautonómia is fokozottabban kénytelen a közakarat kívánalmaihoz igazodni”.⁴⁷ Ezek a korlátozások többek között a verseny tisztaságának fenntartását, a fogyasztók védelmét, valamint a környezetvédelem és más társadalmi célok előmozdítását szolgálják. A privátautonómia tehát gyakran találkozik a közérdek megóvására irányuló közjogi szabályozásokkal, amelyek a piaci szereplők magatartását is befolyásolják.⁴⁸ Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a privátautonómia, mint a magánjog egyik alappillére, továbbra is domináns marad ezekben a jogviszonyokban is. Ez azért van így, mert a piacgazdaság működése alapvetően a szereplők közötti versenyre, az üzleti szabadságra és a szerződéses szabadságra épül. A piaci dinamizmus

⁴³ DSA 27. cikk.

⁴⁴ DSA 35. cikk.

⁴⁵ Alexander Peukert: Five Reasons to be Skeptical About the DSA. *Verfassungsblog*, 31 August 2021. <https://verfassungsblog.de/power-dsa-dma-04/>

⁴⁶ Fazakas Zoltán József: Gondolatok a gazdasági tevékenységek „kétarcúságáról”. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *10 éves a Polgári Törvénykönyv*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2024. 67–68.

⁴⁷ Szladits Károly: *Magyar magánjog. Első kötet: Általános rész*. Budapest, Grill, 1941. 109. Idézi: Vékás Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. Budapest, Orac, 2022. 94.

⁴⁸ Serák István: A szerződéskötésre vonatkozó egyes jogi szabályok és megközelítések a privátautonómia mérlegén. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/3. 221.

és hatékonyság fenntartásához szükség van arra, hogy a gazdasági szereplők széleskörű döntési lehetőségekkel rendelkezzenek, hogy képesek legyenek reagálni a gazdasági környezet változásaira, illetve versenyképes termékeket és szolgáltatásokat kínálnak. Ennek értelmében a privátautonómia nem csupán egyéni jogok kérdése, hanem a gazdasági rendszer alapvető működésének kulcsa is, amely támogatja a piac versenyre épülő struktúráját és elősegíti a gazdasági növekedést.⁴⁹

A privátautonómia támogatása mellett a magánjog egyik fontos feladata a verseny védelme is. A gazdasági verseny nemcsak a hatékonyságot növeli, hanem elősegíti az innovációt, a fogyasztói választás szabadságát és az árak optimalizálását. A magánjogi szabályoknak tehát oly módon kell érvényesíteniük a privátautonómiát, hogy az előmozdítsa ezeket a célokat, miközben a közérdek védelme sem szorulhat háttérbe. A verseny fennmaradásához és fejlődéséhez szükséges jogi kereteket részben a magánjog biztosítja, hiszen a szerződési szabadság, a tulajdonjog és az egyéb alapvető magánjogi intézmények garantálják a gazdasági tevékenységek jogszerűségét és hatékonyságát, ugyanakkor a diszpozitív szabályok mellett pont a verseny és a közérdek védelmében hangsúlyos szerepet kell kapjanak az állam által szigorúan meghatározott, eltérést nem engedő kógens vagy klauzikálisan kógens szabályok is.⁵⁰ Benke József szerint a széles körben biztosított magánautonómia rendszerében alapvetően két korlátozó tényező érvényesül: egy *de iure* korlát, amely az állam által alkotott jogszabályi keretek között a társadalmi igazságosság erkölcsi alapú eszméjét valósítja meg, valamint egy *de facto* korlát, amely a magánautonómiát „kvázi evolúciósan”, teljesítmény alapján korlátozza, ez pedig a szabad verseny.⁵¹ Utóbbi azonban láthatóan nem mindig képes megfelelő korlátként szolgálni, a piac működése és a privátautonómia korlátlan érvényesítése bizonyos esetekben káros hatásokkal járhat. Az olyan jelenségek, mint a monopóliumok kialakulása, a versenytorzítások vagy a fogyasztói jogok csorbitása, mind olyan problémák, amelyek beavatkozást igényelnek a közérdek védelmében. Ilyen esetekben a közjogi szabályozásnak kell korlátoznia a privátautonómiát annak érdekében, hogy a piac és a társadalom érdekei kiegyensúlyozottan érvényesülhessenek.

A szerződési szabadság tehát nagyon fontos alapelve a piaci viszonyoknak, és ideális esetben képes lehet korlátozó szerepet is ellátni, bizonyos piacokon azonban ez nem elegendő, és szükséges jogi eszközökkel is korlátozni a privátautonómia ezen részét bizonyos társadalmi érdekek védelme céljából.⁵² A platformok privátautonómiája ebből következően nem sérül a DSA által bevezetett szabályoknak köszönhetően, ugyanis ezekben az esetekben semmiféleképp nem beszélhetünk egyenlő rangú felekről, a felhasználók számára voltaképp a szerződés megkötését vagy meg-nem-kötését kivéve semmilyen autonómia nem áll rendelkezésre a platformokkal szemben. A platformok

⁴⁹ Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyvről. *Jogtudományi Közöny*, 2013/5. 228–229.

⁵⁰ Auer Ádám: A diszpozitivitás jelentősége a társasági jogban. *Magyar Jog*, 2016/7–8. 396.

⁵¹ Benke József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe*. Budapest, HVG-ORAC, 2019. 41.

⁵² Papp Tekla: Gondolatok az Európai Unió digitális jogalkotásának hatásairól a magyar szerződési jog rendszerére. In: Koltay András – Szikora Tamás – Lapsánszky András (szerk.): *A vadnyugat vége? Tanulmányok az Európai Unió platformszabályozásáról*. Budapest, ORAC, 2024. 26. https://doi.org/10.59851/9789632586328_01

sokkal erősebb alkupozícióval rendelkeznek, mint a felhasználók, akik többnyire⁵³ függő helyzetben vannak, és kénytelenek elfogadni a szolgáltatók „házirendjét”. Ebből kifolyólag a közérdek védelme és a felek egyenjogúságának megteremtése céljából nem mondható túlzónak a beavatkozás a platformok szerződéses szabadságába és privátautonómiájába.⁵⁴

5. Alapjogvédelem a felhasználási feltételeken keresztül

A DSA 14. cikkének 4. bekezdése igencsak fontos előírást tartalmaz, amely közjogi eszközökkel avatkozik be az online platformok és a felhasználók közötti viszonyokba azáltal, hogy az alkotmányjogból áttemelt követelményeket épít be a magánjogi szerződésekbe. Ez a rendelkezés arra kötelezi a platformokat, hogy amikor felhasználói tartalmak korlátozását vagy eltávolítását végzik, eljárásuk során kellően gondosak, objektívek és arányosak legyenek. Ezen túlmenően, a platformoknak figyelembe kell venniük az érintett felek jogait és jogos érdekeit, különösen a felhasználók alapvető jogait, mint például a véleménynyilvánítás szabadságát, a tömegtájékoztatás szabadságát és az Alapjogi Chartában biztosított egyéb alapvető jogokat.⁵⁵

A közösségi média és digitális platformok globális térnyerésével párhuzamosan az Unió felismerte, hogy a platformok tartalommoderálási politikái olyan széles hatáskört biztosítanak a szolgáltatóknak, amelyekkel az alapjogok sérülhetnek, ha azokat nem megfelelően védik. Ez a bekezdés tehát lényegében az Alapjogi Chartában foglalt jogok közvetlen védelmét követeli meg a platformoktól, beépítve azt a felhasználási feltételekbe. A DSA célja, hogy ezen jogi kereteken keresztül biztosítsa az alapjogok védelmét, és voltaképp az alapvető jogok horizontális hatályát teremti meg, vagyis azt, hogy a magánjogi szereplők között is érvényesüljenek az alkotmányos alapjogok. Az alapjogok kötelezettje a hagyományos megközelítésben az állam. Az alapjogok magánszemélyek közötti érvényesülése külön értelmezési kérdés. Vannak, akik szerint az államnak nincs szerepe az alapjogok magánszemélyek közti érvényesülését érintően,⁵⁶ többek szerint azonban az államnak jogvédelmi kötelezettsége van az alapjogokra vonatkozóan magánszemélyek között is.⁵⁷

Az alapjogok horizontális hatálya lehet közvetett vagy közvetlen. A közvetett hatály elmélete alapján az alapjogi normák közvetlenül nem alkalmazhatók a magánjogi viszonyokban, csupán iránymutatást nyújtanak a magánjogi jogviták értelmezéséhez. Ezzel szemben a közvetlen hatály elmélete szerint az állam kötelessége úgy alakítani a magánjogi szabályozást, hogy az biztosítsa az alapjogi normákban foglalt jogosult-

⁵³ Jelen tanulmány nem érinti az online platformokat üzleti céllal igénybe vevő felhasználók kérdéskörét.

⁵⁴ Ld. Niva Elkin-Koren – Giovanni De Gregorio – Maayan Perel: *Social Media as Contractual Networks: A Bottom Up Check on Content Moderation*. *Iowa Law Review*, Vol. 107., No. 1. (2022).

⁵⁵ DSA 14. cikk (4) bek.

⁵⁶ Ld. pl. Bakó Beáta: *Unió alapjogok a tagállamokban. Az Alapjogi Charta alkalmazási és értelmezési problémái*. *Iustum Aequum Salutare*, 2015/1. 182.; Bedő Renáta: *Az Alapjogok érvényesülése magánviszonyokban Magyarországon. Fókuszban a fórumrendszer*. *Fundamentum*, 2018/1. 67.

⁵⁷ Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 33.

ságok érvényesítését és sérthetetlenségét, így az alapjogok a magánszemélyek egymás közötti viszonyaiban is érvényesülnek.⁵⁸ Ez a felfogás így a magánjogi jogvitákat könnyen emberi jogi vitákká tudná alakítani, ugyanakkor ahogy arra Chronowski Nóra is rámutat, „a multinacionális és transznacionális vállalatok rendkívül speciális, befolyásos és hatalmi túlsúllyal rendelkező magánjogi szereplők, ezért az egyénnel – sőt, akár az egyes államokkal – szemben mutatkozó dominanciájuk miatt megfontolandó lehet a közvetlen horizontális hatály elismerése bizonyos jogviszonyokban”.⁵⁹ A horizontális hatály elméletének fontos képviselője Sólyom László,⁶⁰ Lenkovics Barnabás⁶¹ és Gárdos-Orosz Fruzsina⁶² mellett Lábady Tamás is, aki alapvetőnek tekintette, hogy az alkotmányban foglalt jogoknak közvetlen hatálya van, és ugyanúgy alapját képezhetik a magánjogi ítékezésnek mint bármely más jogszabály.⁶³ Ugyanakkor a jogirodalomban megfogalmazódott „maradék-elv” szerint csak abban a ritka esetben hivatkozhat közvetlenül és kizárólagosan az Alkotmányra a rendes bíróság, ha nincs megfelelő magánjogi szabály az adott ügyre vonatkozóan.⁶⁴ Ha a jogrendszer piramisában az alsó és középső szinteket kihagyva a konkrét életviszonyra közvetlenül a legabsztraktabb normát alkalmaznánk, az a piramis fejtetőre állítását jelentené.⁶⁵ Így tehát például ha valaki szerződési szabadságával élve valamilyen alapjogban foglalt jogosultságot megsértő magatartást tanúsít, főszabályként nem elsősorban alapjogot sért, hanem az alapjogot vagy annak mögöttes eszményét tartalmazó magánjogi normát, s ezzel az alapjogi sérelem kizárólag magánjogi eszközökkel is remekül elhárítható.⁶⁶ A hazai Alkotmánybírósági gyakorlat is arra mutat rá, hogy „az Alaptörvényben foglalt jogok a magánjog generálklauzuláin keresztül képesek beszűrődni a magánjog rendszerébe. Ahol tehát még generálklauzula alkalmazására sincs lehetőség, ott az alkotmányi jogok sem képesek közvetlenül hatni a magánjogban.”⁶⁷ Vagyis a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata, és az ezzel foglalkozó szakirodalom többségi álláspontja szerint az alapjogok hatása a magánjogi viszonyokban csak közvetetten érvényesül, azaz az állam (különösen a törvényhozói hatalom) tevékenysége révén (ezt nevezzük kisugárzó hatásnak).⁶⁸

⁵⁸ Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2009. 440–441.

⁵⁹ Chronowski Nóra: Üzlet és emberi jogok – nemzetközi törekvések és alkotmányjogi korlátok. *Jura*, 2013/2. 12.

⁶⁰ Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 229.

⁶¹ Ld. Lenkovics Barnabás: Polgári alanyi jogok – alkotmányos alapjogok. In: Sajó András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest, Complex, 2006.

⁶² Ld. Gárdos-Orosz Fruzsina – Bedő Renáta: Az alapvető jogok érvényesítése a magánjogi jogviták során – az újabb alkotmánybírósági gyakorlat (2014–2018). *Alkotmánybírósági Szemle*, 2018/2.

⁶³ Lábady Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2017. 130–131.

⁶⁴ Navratyil Zoltán: Rendhagyó recenzió Sajó András Alkotmányosság a magánjogban című művéről. *Iustum Aequum Salutare*, 2008/4. 217.

⁶⁵ Lenkovics i. m. 111.

⁶⁶ Navratyil i. m. 219.

⁶⁷ 8/2014. (III. 20.) AB határozat, indokolás, 56. bek.

⁶⁸ Chronowski (2023) i. m. 3.

Az európai jogrendben elterjedt megközelítés a közvetett horizontális hatály elve, amely szerint az alapvető jogok nemcsak az államra rónak kötelezettségeket (például az alapjogok tiszteletben tartásának érdekében történő be nem avatkozás formájában), hanem egy objektív alkotmányos értékrendet is létrehoznak, amely az egész jogrendszert áthatja. Ennek az értékrendnek minden jogszabállyal összhangban kell lennie, és a jogalkalmazás során úgy kell értelmezni a jogszabályokat, hogy azok megfeleljenek ennek az értékrendnek. Az alkotmányos értékek leginkább a jogágak kódexeiben található általános klauzulákban jelennek meg. Mivel az alapjogi normák közvetlen alkalmazása a magánjogi jogvitákban nem lehetséges, inkább iránymutatásként szolgálnak az ilyen ügyek eldöntéséhez. A bíróságoknak ítélezésük során figyelembe kell venniük ezeket az alkotmányos alapú generálklauzulákat, és a jogszabályokat az alkotmányban rögzített alapjogi értékekkel összhangban kell értelmezniük.⁶⁹

Ez nem ismeretlen gondolat, a német jogirodalomban és joggyakorlatban már régóta ismert fogalom az alapjogok „*Drittwirkungja*”, vagyis egyéni jogviszonyokra való továbbhatása, átgűrűzése.⁷⁰ A Themel-döntésben⁷¹ a müncheni kerületi fellebbviteli bíróság (*Oberlandesgericht München*) kijelentette, hogy a Facebook-ra történő regisztrációval magánjogi értelemben szerződés jön létre a felhasználó és a platform üzemeltője között.⁷² A Bíróság megvizsgálta a Facebook közösségi irányelveit, és megállapította, hogy az akkori 5.2. pont alkalmazása – amely a Facebook intézkedésének alapja volt ebben az ügyben – a német polgári törvénykönyv (BGB) 241. II. szakaszának megsértését jelentette, mert felhatalmazza a Facebookot arra, hogy eldöntse, mely bejegyzések vagy megjegyzések sértik a közösségi irányelveket.⁷³ A Bíróság megállapította, hogy ez az egyoldalú felhatalmazás ellentmond a polgári törvénykönyv azon követelményének, mely szerint az általános szerződési feltételekkel kötött szerződések esetében mindkét fél köteles tiszteletben tartani egymás jogait és érdekeit.⁷⁴ A Bíróság hangsúlyozta, hogy a Facebook, mint közösségi média platform célja az, hogy felhasználóinak „nyilvános piacot” biztosítson a vélemények cseréjére, és megjegyezte, hogy a véleménynyilvánítás szabadságához való joggal összefüggésben megengedett megnyilvánulásokat nem törölheti a platformról.⁷⁵ A Facebook egyoldalú felhatalmazása arra, hogy töröljön olyan véleménynyilvánítást is, amely nem jogsértő, igazságtalan előnyhöz juttatja a szolgáltatót, és az ezen alapuló esetleges döntés, amely alkotmányosan védett szólásokat is törölhet, szerződésszegésnek minősülhet.⁷⁶ Egy másik ügyben a Német Szövetségi Legfelső

⁶⁹ Klein Tamás: A DSA alapjogvédelmi mechanizmusa mint alkotmányjogi nóvum. In: Koltay András – Szikora Tamás – Lapsánszky András (szerk.): *A vadnyugat vége? Tanulmányok az Európai Unió platformszabályozásáról*. Budapest, ORAC, 2024. 272. https://doi.org/10.59851/9789632586328_13

⁷⁰ Cservák Csaba: Gondolatok az alapjogok érvényesüléséről, alkalmazhatóságáról – egy doktori értekezés margójára. *Jura*, 2018/1. 476.

⁷¹ Themel v. Facebook, 18 W 1294/18. 30. bek.

⁷² Uo. 31. bek.

⁷³ Uo. 64. bek.

⁷⁴ Uo. 42. bek.

⁷⁵ Uo. 43. bek.

⁷⁶ Uo. 35. bek.

Bíróság (*Bundesgerichtshof*, BGH) 2021-ben mondta ki,⁷⁷ hogy a Facebook által alkalmazott üzletszabályzat, amely a felhasználói bejegyzések törlését és a fiókok zárolását szabályozza a belső irányelvek megsértése esetén, érvénytelen.

A konkrét ügy a Facebook azon döntését érintette, amelyek során bejegyzéseket töröltek és fiókokat zároltak, mert a platform szerint a felhasználók megsértették a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályokat. (A Facebook két olyan bejegyzést távolított el, amelyek migránsokkal szembeni ellenséges kijelentéseket tartalmaztak, és átmenetileg zárolta az érintett felhasználói fiókokat.) A bíróság szerint bár a felhasználási feltételek szerződéses jogviszony részét képezték, a BGH úgy találta, hogy ezek a rendelkezések a BGB 307. § (1) bekezdés 1. pontja szerint indokolatlanul hátrányos helyzetbe hozták a felhasználókat, ezért érvénytelenek. A BGH ítélete szerint egyensúlyt kell teremteni a felhasználók szólásszabadsága és a Facebook szerződési szabadsága között, és bár a Facebook jogosult arra, hogy a felhasználóktól bizonyos kommunikációs normák betartását elvárja, ezek nem haladhatják meg a jogilag megengedett kereteket. A felhasználók szólásszabadságának védelme érdekében a Facebook nem rendelkezhet korlátlan joggal a bejegyzések törlésére és a fiókok zárolására. Ahhoz, hogy ezek a szabályzatok érvényesek legyenek, a Facebooknak biztosítania kell, hogy a felhasználók tájékoztatást kapjanak a bejegyzés eltávolításáról, előzetes figyelmeztetést kapjanak a fiók zárolásának szándékáról, indoklást kapjanak a döntés okairól valamint lehetőséget az erre történő válaszadásra. (Ezek a kritériumok egyébként összhangban vannak a DSA jelenlegi szabályaival.)

Összességében tehát láthatjuk, hogy a magánjogi kapcsolatokban is szükség van az alapjogi szempontok megjelenésére,⁷⁸ ebből következően az alapjogvédelem beépítése a platformok és felhasználók közötti szerződéses viszonyokba új, de elengedhetetlen és logikus lépés a platformszabályozás fejlődésében. Az alapjogvédelem ilyen irányú integrációja biztosítja, hogy a digitális térben is megvalósuljon az alapvető jogok érvényesülése, nem csupán elméleti, hanem gyakorlati szinten is. Ez a változás hosszú távon elkerülhetetlen volt, és szükséges ahhoz, hogy a platformok működése összhangban legyen az európai alapjogi elvekkel és az alkotmányos jogrenddel.⁷⁹

6. Konklúzió

A közjog és a magánjog kapcsolata továbbra is az egyik legjelentősebb és legösszetettebb kérdése a modern jogrendszereknek. A közjogi és magánjogi szabályok közötti határvonalak elmosódása és kölcsönös függésük növekedése folyamatosan új kihívások elé állítja mind a jogalkotókat, mind a jogtudományi kutatókat. Az online térben a magánjog és a közjog közötti határvonal egyre inkább elhalványul, különösen a platformok működését és szerződési szabadságát illetően. A globális technológiai vállala-

⁷⁷ III ZR 179/20 és III ZR 192/20 számú ügyek. *dejure.org*, <https://tinyurl.com/4hupxtp>

⁷⁸ Vékás Lajos: Új irányok a magánjogban. *Magyar Tudomány*, 2007/12. 1564.

⁷⁹ João Pedro Quintais – Naomi Appelman – Ronan Ó Fathaigh: Using Terms and Conditions to Apply Fundamental Rights to Content Moderation. *German Law Journal*, Vol. 24., No. 5., (2023) 881–911. <https://doi.org/10.1017/glj.2023.53>

latok olyan mértékű befolyással bírnak, amely szükségessé teszi a közérdek védelme érdekében a szerződési autonómiájuk visszaszorítását. Az Európai Unió DSA rendelete példaként szolgálhat erre a beavatkozásra, hiszen világosan mutatja, hogy a magánjogi viszonyokban is szükség van közjogi kontrollra az egyenlőtlenségek csökkentése érdekében. Ugyanakkor az alapjogvédelem megjelenése ezen viszonyokban új kérdéseket vet fel. A platformok szerződési szabadságának korlátozása és az alapjogvédelem integrálása szükséges lépésekké váltak a felhasználói jogok védelme és a közérdek biztosítása érdekében, azonban bár a közjogi beavatkozás indokolt, az alapjogi követelmények számonkérhetősége és érvényesítése komoly kétségeket vet fel a szabályozás tényleges végrehajthatóságával kapcsolatban. A közjog és a magánjog összefonódása tehát új, komplex kihívásokat hoz magával, amelyek alaposabb vizsgálatot és folyamatos finomhangolást igényelnek mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás területén.

KÖZHITELES NYILVÁNTARTÁSOK REFORMJA AZ ÁTLÁTHATÓSÁG JEGYÉBEN

Csapó Orsolya*

1. Bevezetés

Jogrendszerünk emberképe egy komplex és változó alakulat. Függetlenül az egyes jogterületek, jogágak felfogásától, hogy hová húz határokat, hová helyez hangsúlyokat az egyén és a közösség viszonyában, a szabadság és a felelősség mezsgyéjén, hogy alakul a társadalom aktuális felfogása az egyes kérdésekben, de meghatározó az is, miként fogalmaz a jogalkotó, hogy transzformálja a jogpolitikai szándékokat szabályokká. A magánjog az embert, mint öntudatos, autonóm akaratú lényt, önálló döntéshozóként, saját érdekei érvényesítőjeként látja, aki tetteiért felelősséggel tartozik.¹ Ugyanakkor a modern korban egyre inkább előtérbe kerülnek olyan értékek, mint az egyenlőség, a méltányosság, és az emberi jogok. Az egyén azonban nem csupán elszigetelt individuum, hanem társadalmi kapcsolatokba ágyazott lény is, kapcsolódásai pedig egymásra utalt, egyben kiszolgáltatott is társai viselkedésének, a kölcsönös jogok és kötelezettségeken túl összekapcsolja őket az érzelmek, gondolatok, indulatok és ösztönök hálózata. A magánjog sok tekintetben eleve önálló, egyedi jellemzőkkel dolgozó jogterület, amely így alkalmas az egyének közötti különbségek kezelésére, és törekszik az igazságosabb és méltányosabb megoldások kialakítására. A jogalanyok államnak ill. egymásnak való kiszolgáltatottságát generalizáltan nem kezeli, a relatív kapcsolatokban mellérendelt, egyenjogú feleknek tekintve őket az egyénre bízva a jogérvényesítést, ugyanakkor egyre hangsúlyosabb az igény a támogatás irányába.

A modern kor hatása, hogy egyre több jogalany lévén, akik egyre komplexebb tevékenységeket végeznek, egyre több adat keletkezik, az pedig egyre nehezebb döntést és eligazodási nehézséget indukál. A technikai fejlődés ugrásszerű változásokat idézett elő például az internet, a dematerializált javak, a dologi formában már meg sem

* Egyetemi adjunktus, PPKE JÁK. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1366-6963>

¹ Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 15.

jelenő szellemi tulajdon sokasodásával. Amíg az egyre nagyobb adathalom egyrészt egyre több problémát generál, a fejlődés ugyanakkor megoldási lehetőségeket is kínál a kérdés kezelésére az elektronikus nyilvántartások, az elektronikus ügyintézés lehetővé tételével, ami látszólag megoldást kínál például az adatmennyiség, kereshetőség, elérhetőség problémájára. Csakhogy az elektronikus út előnyei mellett – ti. hogy egyszerűbb, hatékonyabb, ugyanakkor az átláthatóságot is növeli – megjelenő visszaélési lehetőségek, az adatvagyon sorsát érintő új felvetések, az összekapcsolás lehetséges kimenetelei, az informatikai problémák, s egyéb lehetőségek, mint az automatizált döntéshozatal kérdése kapcsán felmerülő elvi és gyakorlati dilemmák is előkerülnek. Az individuum önálló eligazodása és jogérvényesítése ebben a digitális útvesztőben szükségképpen szabályozásra szorul, amiben az egyéni és közösségi érdekek és értékek új szempontú mérlegelése szükséges. A döntés, és annak alapjául szolgáló tények és jelenségek kezelése nem kis feladat, a jog mindössze segédkezet és lehetőséget teremt a kérdések racionalizált rendezésére,² törekedve arra, hogy világos, kiszámítható előre megismerhető és észszerű szabályokat állítson az egyén döntési szabadságához, illetve a következmények kezelésére. A világ megismerhetőségét, előreláthatóságát megítélni transzcendens probléma, a felelős döntéshozáshoz szükséges információk megszerzésének felelőssége azonban a jogalanyoké, az információkhoz való hozzáférés biztosítása vagy kereteinek megteremtése azonban, legalábbis részben, jogi, állami feladat.

Az embert autonóm akaratú, felelős cselekvőként és társadalmi lényként tételezve vizsgáljuk most meg néhány területen. Mely adatokhoz, milyen módon biztosít az állami nyilvántartási rendszer hozzáférési lehetőséget, ezzel mintegy helyzetbe hozva a jogalanyokat? Hol húzódik ennek határa, mi az a kör, amely már az egyén felelőssége mind az adatok felkutatása, mind feldolgozása, mind értelmezése tekintetében? Mit kell tehát begyűjtenie az államnak, hogyan kell az adatokat csoportosítani, tárolni, elérhetővé tenni ahhoz, hogy optimalizálja folyamatait, s milyen jogkövetkezményei vannak ennek a tevékenységének? Miért és meddig terjedjen az állami beavatkozás, hol húzódik a segítség és a korlátozás határa a nyilvántartások területén?

2. Az átláthatóság

A jogalanyok érdekérvényesítési lehetőségének egyik biztosítéka az átláthatóságként megfogalmazott elv. Az átláthatóság a jogállamiság egyik alapvető eleme, amely biztosítja a hatalom ellenőrizhetőségét és a lakosság részvételét a közügyekben, az államra hárítva az állami feladatokhoz kapcsolódó működés megszervezésével és prezentációjával kapcsolatos kérdéseket. Bár vannak korlátai, az átláthatóság általánosságban elősegíti a demokratikus társadalom működését azzal, hogy az átláthatóság értelmében törekszünk arra, hogy az állami, illetve egyéb közhatalmi szervek tevékenysége, döntései és azokhoz vezető folyamatok nyilvánosak, hozzáférhetőek és megérthetőek legyenek a lakosság számára. Ez a követelmény szorosan összefügg a jogállamiság elvével, az információhoz való joggal és a demokratikus kontroll lehetőségével. Noha

² Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2014. 64.

az elv jelentősége az utóbbi évtizedekben megnőtt, de korántsem mai jelenség, hisz a hatalom nyilvánosság általi kontrollálása a görög nyilvános piactértől a feudális reprezentatív nyilvánosságon keresztül a modern államhatalom komplex eszközökkel való kontrollálásáig a politika- és a társadalomtörténet egyik központi elképzelése.³ A modern állam keretei között demokratikus garanciát jelentve nyilvánosan zajlanak a parlament ülései, a bírói hatalom ténykedése, azaz az államhatalom működésébe korlátozott formában betekintést engedünk. Ez a kontrollfunkció terjedt ki fokozatosan napjainkra előbb a kormányzat végrehajtói hatalmi ágára, majd gyűrűzik be a magán-szervezetekre vonatkozó szabályozásba és a saját magukkal és működésükkel szemben támasztott követelményekre is.⁴

A fogalom jogi megjelenése a végrehajtó hatalom körében a hatvanas évekre nyúlik vissza, jól látszik evolúciója a nyitottság elvének és a dokumentumokhoz való hozzáférés szabályozásának kiterjesztésén keresztül az átláthatóság átfogóbb, az Európai Unió működéséről szóló szerződés 15. cikkében az EU általános működési elveként szereplő megfogalmazásig.⁵ A nyilvánossággal kapcsolatos szabályok az idők során sokszor estek át komoly revízió, végrehajtásuk időről időre igazodik a kor eljárásrendjéhez, illetve a nyilvánosság új fórumaihoz, így az utóbbi időben a technika legújabb vívmányai szolgálnak a felülvizsgálat indokaként.

Az átláthatóság fogalma számos aspektusból vizsgálható, összetett követelménycsoportot jelent. Egyrészt magába foglalja az ellenőrizhetőséget, amikor a jogalanyoknak lehetőséget teremt annak vizsgálatára és ellenőrzésére, hogy a hatalommal bíró szervek a jogszabályoknak megfelelően járnak-e el. Ezzel együtt javítja a döntéshozatal minőségét, hisz a nyílt és átlátható döntéshozatal során előkerülhetnek a különböző érdekcsoportok véleményei, melyeket figyelembe lehet venni, ill. kompromisszumos megoldásokat kidolgozni. Ezzel a bizalomépítésen keresztül – azaz ha tudom, mit, miért és hogyan csinál a másik – fokozza az intézményekkel való együttműködési készséget, hisz megteremti a jelenségek befolyásolásának reális esélyét. A transzparencia, a nyilvánosság előtti eljárás egyben nehezíti a korrupciós tevékenységet, hisz a széleskörű megismerhetőség fokozza a lebukás esélyét, illetve egyszerűsíti a döntési felelős felleszelhetőségét, a korrupció bizonyíthatóságát.

Az átláthatóság elvének számos konkrét megnyilvánulása lehet az egyes fórumok, jogterületek, eljárások jellegzetességeihez igazodva, így például az információk – költségvetések, szerződések, döntések és azok indokolása – elérhetővé tétele, a döntéshozó testületek üléseinek nyilvánossága, s bár a döntések megszületése történhet zárt formában, a közérdeklődésre számot tartó dokumentumokhoz való hozzáférés lehetősége, az érdekelték bevonása a döntéshozatalba például nyilvános viták szervezésével. Az állam adatgyűjtő és adatkezelő tevékenységével összefüggésben az átláthatóság a tevékeny-

³ Ld. bővebben Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Gondolat, 1971.

⁴ Zódi Zsolt: Átláthatósági és indoklási követelmények az európai platformjogban. *In Medias Res*, 2023/2. 9. <https://doi.org/10.59851/imr.12.2.1>

⁵ Osztovits András (szerk.): *Nagykommentár az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződéshez*. Budapest, KJK, 2013. 186.

ség teljes ciklusára kiterjed, így annak céljára, az adatok forrásaira, az adatok körére, illetve az állam általi felhasználhatóság kérdésére egyaránt, s a kérdés fontosságát mutatja a hazai és uniós források átláthatósági szabályai is.⁶

3. A nyilvántartások megjelenése

Az állam adatkezelő tevékenységének speciális formája a nyilvántartások vezetése. Nyilvántartásnak nevezhetünk minden, valamely előre meghatározott szempontok szerint összegyűjtött és rendszerezett adatösszességet. De léteznek szűkítő értelmezések, így például felhasználásközpontú, ahol nyilvántartás alatt meghatározott feladatok ellátásához szükséges információk feltárható módon való rendszerezését és rögzítését értjük.⁷ Az állam által gyűjtött és kezelt adatbázisok elsődleges célja az állam működésének segítése, amelyre támaszkodva szülehetnek felelős állami döntések, illetőleg megvalósulhat azok végrehajtása. Az állam közigazgatási funkciói keretében több mint ezerháromszáz adatbázist kezel.⁸ A hatalmas adattömeg birtoklása, rendszerezése a 21. századra lehetetlenné vált papír alapon, tehát fokozatos átállás következett be az elektronikus nyilvántartás-vezetésre. Ezzel párhuzamosan az elektronikus ügyintézés bővülésével megjelent az igény olyan nyilvántartások létrehozására, amelyek elősegítik és biztosítják az elektronikus ügyintézés megvalósulását. Nagyon sokféle nyilvántartás létezik, amelyeket tárgyuk, jogi hatásuk, hozzáférhetőségük és számos más szempont szerint különböztethetünk meg egymástól, s amelyek kezelése nem csupán a felhasználóknak, az ország lakosságának, hanem az adatkezelőknek is fejtörést okoz: vajon mely adatokat gyűjti és tárolja az állam, mely nyilvántartásaiban, ki, hol és hogyan férhet hozzá? A nyilvántartások nyilvántartása erre nyújt megoldást, mivel az Európai Bizottság „Európai interoperabilitási keret – Végrehajtási stratégia” c. közleménye alapján egy olyan katalógus, amely a jelentősebb közigazgatási nyilvántartások működéséről és a bennük tárolt adatokról nyújt áttekintést a közigazgatási szervek számára.⁹ Az átláthatóság felé vezető út-e azonban az, ha először a megfelelő nyilvántartást vagy nyilvántartásokat – hisz egyazon adat több nyilvántartásban is szerepel vagy szerepelhet – kell egy nyilvántartásból kikeresni ahhoz, hogy a kívánt információhoz hozzáférjen a jogalany? A nyilvántartások hálója helyett egy az adatokat egymással

⁶ Pl. a 2016/679 rendelet a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), HL L 119., 2016.5.4., 1–88. o. 5. cikk (1) bekezdése az átláthatóságot alapelveként tételezi. Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Info törvény) a törvény céljának tekinti a közügyek átláthatóságának biztosítását (1. §), s ennek szellemében pl. a jogszabály betartását vizsgáló hatóság vizsgálatát átláthatósági hatósági vizsgálatnak nevezi (63/A. §).

⁷ Horváth Imre: *Közigazgatási szervezés- és vezetéstan*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 153.

⁸ Kárpáti Orsolya: Nyilvántartások a közigazgatásban; nyilvántartásokkal szemben támasztott követelmények a XXI. században Új *Magyar Közigazgatás*, 2018/1. 15.

⁹ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, Európai interoperabilitási keret – Végrehajtási stratégia [Brüsszel, 2017. 3. 23. COM(2017) 134 final] 2. sz. melléklet 36., 39., ill. a mára hatálytalan az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény 68. § (1).

megosztó, azonos platformról elérhető, a felhasználó számára egységes arcot mutató, noha különféle helyekről származó adatbázis kedvezőbb lenne.

4. A nyilvántartások összekapcsolása és a digitális állampolgárság

Fenti problémára kínál megoldást a digitális állampolgárság koncepciója (DÁP), mely az állami nyilvántartásokra épül, s aminek keretei között valamennyi állami nyilvántartás és szakrendszer – az aggregált szolgáltatások biztosíthatósága érdekében – összehangoltan és együttműködik, és a digitális szolgáltatások biztosításához szükséges mértékben automatikusan adatot szolgáltat.¹⁰ Megfele azonban a digitális állampolgárság modellje az alapjogi követelményeknek?

Az Alkotmánybíróság 15/1991. (IV.13.) határozata Sólyom László megfogalmazásában a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezi, hanem annak aktív oldalát is figyelembe véve, információs önrendelkezési jogként, azaz mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. A határozat már 1991-ben az átláthatóság követelményén keresztül a követhetőség és ellenőrizhetőség kritériumát támasztja az adatfeldolgozás egész útja során, vagyis hogy mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát. Nem elég azonban az átláthatóság, hozzájárulás, objektíven ellenőrizhető korlátok közé kell szorítani az adatkezelőt. A célhoz kötöttség elve mellett a másik alapvető garancia az adattovábbítás és az adatok nyilvánosságra hozásának korlátozása. Az adattovábbítás, azaz az adat meghatározott harmadik személy számára való hozzáférhetővé tétele, ill. az adat nyilvánosságra hozatala, az adatfeldolgozási rendszerek egymással való összekapcsolása csak akkor megengedett, ha minden egyes adat vonatkozásában az adattovábbítást megengedő összes feltétel teljesült. Ennek megfelelően a célhoz kötöttség a továbbítás legfőbb akadálya: az adatgyűjtés alapjául szolgáló eredeti cél megváltoztatása, kiegészítése, valamint az adattovábbításnak fent meghatározott feltételei az államigazgatási szervek közötti, vagy azokon belüli adattovábbításnak is gátat szabnak. A határozat indoklása szerint tehát más célra, mint az eredeti adatgyűjtési cél, adatot alkotmányosan sem továbbítani, sem felhasználni, sem pedig harmadik személy számára elérhetővé tenni nem lehetséges.

Alkotmányellenességet állapított meg ennek megfelelően az adattovábbítás és ellenőrizhetőség hiátusa miatt a határozat, ha egy jogszabály lehetővé teszi egy nyilvántartás szolgáltatásai számára más, meg nem határozott nyilvántartások igénybevételét, mivel adott

„[...] nyilvántartás adatai más adatokkal kombinálva minőségileg új információkat adhatnak a személyről, aki azonban eme adatszolgáltatás tényéről sem szerez tudomást. Más nyilvántartásból származó adat csakis akkor lenne alkotmányosan beszerezhető, illetve továbbadható, ha ez a felhasználás az eredeti nyilvántartás céljának körén belül maradna, és nem válna szélesebb kör

¹⁰ A digitális államról és a digitális szolgáltatások nyújtásának egyes szabályairól szóló 2023. évi CIII. törvény (továbbiakban: DÁP) 5. § (1).

számára hozzáférhetővé, mint amellyel az érintettnek az eredeti nyilvántartással kapcsolatban számolnia kellett.”¹¹

Az egyes nyilvántartások könnyű összekapcsolását lehetővé tévő személyi szám használatának alkotmányellenességét is kimondta a határozat, mivel az univerzálisan használható kód épp ezt célozza, hisz „a személyi szám [...] a nagy központi, készletező adatbankok tervének részeként merült fel. Az egységes személyi kód továbbá kiválóan alkalmas a különböző nyilvántartásokban föllelhető személyes adatok eseti összekapcsolására is.”¹² Hatékonyságnövelő, időt és pénzt takarít meg, de „ezek az előnyök azonban a személyiségi jogok, s különösen az információs önrendelkezéshez való jog szempontjából súlyos kockázatot jelentenek. A személyi szám különösen veszélyes a személyiségi jogokra.”¹³ Amennyiben „az adatokat az érintett »megkímélésével«, különböző adatbázisokból szerzik be, kizárják az érintett személyét az adatáramlásból, s korlátozzák abban, vagy megfosztják annak lehetőségétől, hogy adatai útját és felhasználását ellenőrizze.”¹⁴ Egy univerzális azonosító használatával

„a magánszféra megszűnik, mert a legtávolabb eső különböző célú nyilvántartásokból összehozott adatokból előállítható az ún. személyiségprofil, az érintett tetszőlegesen széles tevékenységi körére kiterjedő és intimszférájába is behatoló művi kép, amely ugyanakkor az adatok kontextusból kiragadott volta miatt nagy valószínűséggel torz is. Az adatfeldolgozó mégis ennek alapján hozza meg döntéseit, állít elő és ad tovább újabb személyre vonatkozó információkat. A nagy mennyiségű összekapcsolt adat, amelyről az érintett legtöbbször nem is tud, kiszolgáltatja az érintettet, egyenlőtlen kommunikációs helyzeteket hoz létre. Megalázó az olyan helyzet, és lehetetlenné teszi a szabad döntést, amelyben az egyik fél nem tudhatja, hogy partnere milyen információkkal rendelkezik róla.”¹⁵

Az univerzális azonosítók használata tehát súlyosan veszélyezteti az önrendelkezés szabadságát és az emberi méltóságot. „A korlátozás nélkül használható személyi szám a totális ellenőrzés eszközévé válhat.”¹⁶ A határozat megszületését követően a személyi szám széleskörű használatának korlátozása, az egyes rendszerekből való kiiktatása hosszás, szerteágazó problémát jelentett a közigazgatásban, a védett, ennek következtében megismerhetetlen személyes adatok kitarakása mai napig többletfeladatot ró a rendszerre.¹⁷

¹¹ 15/1991. (IV. 13.) AB h. III. pont.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Például a személyi szám, ill. a helyébe lépő személyi azonosító továbbra is fellelhető az egyes nyilvántartások okirattárában a bejegyzés alapjául szolgáló okiratokon, így az iratmásolatok, iratbe-

A személyi szám jellemzőire kísértetiesen emlékeztető a digitális állampolgár azonosító¹⁸ – hisz ugyanúgy az adott jogalany állandó, kifejezetten a nyilvántartásokban könnyű fellelhetőséget biztosító állandó azonosítója –, modelljével szemben mindennek fényében számos alkotmányossági kérdés felmerül. Technikai kérdés, hogy az egyes nyilvántartások összekapcsolása milyen módszerrel történik, netalán az univerzálisan használható egyéni azonosítóval történik-e adatlekérés, az összekapcsolt adatcsoport adatai az eredeti gyűjtési célnak megfelelően kerülnek-e felhasználásra, s az összekapcsolt adatokból előálló adatcsoport vajon hordoz-e többletinformációt, amely sérelmes lehet? S bár kétségtelen tény, hogy ahogy a közadatok széleskörű újrahasonosításához szükséges intézkedésekről szóló 1310/2015. (V. 21.) Korm. határozat megállapította, hogy „a közadatok további felhasználás céljából történő hozzáférhetővé tétele, innovatív szolgáltatásokat és termékeket eredményező újrahasonosítása jelentős társadalmi-gazdasági előnyökkel, új munkahelyek teremtésével, a gazdaság fellendítésével jár”, az ezzel kapcsolatos intézkedések számos további megoldandó probléma rendezésével járnak az egyén, s a kumulált adattömegből előálló többletinformáció alapján az egész társadalom javára.

5. A nyilvántartott adatok jellemzői és a közhitelesség kérdése

Külön szempont lehet az adatbázisok adattartalmának valóságnak való megfelelése, ami az adatok származására, ellenőrzésére tekintettel széles spektrumon mozoghat. Ennek megfelelően az adott nyilvántartással kapcsolatban különböző bizonyító erővel, felelősséggel számolhatunk: amennyiben az adatok keletkezése is állami hatáskörben hozott döntéseken alapul, úgy nagyobb, amennyiben a jogalanyoktól származó, ellenőrzés nélküli önbevallásból, eshetőlegesen megtett jognyilatkozataikból, úgy kisebb elszámoltathatósággal, ill. a kettő közötti az önbevalláson alapuló, ámde különböző állami kontrollmechanizmusokkal validált adathalmazokért való helytállás. Ezen szempont mentén a felhasználók számára a nyilvántartásokat bizonyító erő szempontjából két csoportra oszthatjuk: közhiteles és nem közhiteles nyilvántartások. A közhiteles nyilvántartások vezetését jogszabály írja elő, amely jogszabály ki is mondja, hogy vagy az egész nyilvántartás, vagy a benne szereplő adatok, vagy csupán a nyilvántartásban szereplő, jogszabályban meghatározott bizonyos adatkörök tekintendők közhitelesnek.¹⁹

Ezek közül az adathalmazok közül is kiemelt fontosságúak, a teljességre törekvő, más jogalanyok által is elérhető nyilvános adatbázisok, amelyből a magánjogi jogalanyok is adatokat nyerhetnek ki saját érdekeik érvényesítése érdekében. A rendszerváltást követően szaporodtak meg azon nyilvántartások, melyek a gazdasági szereplők

tekintések alkalmával ezzel külön feladatot jelentenek az adminisztrációnak. Az átállásról ill. az ezzel kapcsolatos aggályokról ld. Hidasi Gábor et al.: *Az ingatlanjog nagy kézikönyve*. Budapest, Complex, 2007. 824–827.

¹⁸ DÁP 8. § 9. digitális állampolgár azonosító: matematikai módszerrel képzett, különleges adata nem utaló számjegysor, amely egyedi és tartós azonosítóként a polgárt a digitális térben egyértelműen azonosítja;

¹⁹ Kárpáti Orsolya: Nyilvántartások. In: Czékmann Zsolt (szerk.): *Infokommunikációs jog*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 312.

megbízható információval való ellátását célozzák, ugyanakkor az adattartalom valószínűsége, s bizonyító ereje nyilvántartásonként, sőt adatcsoportonként különböző. A közhitelesség fogalmának jogforrásonkénti eltérő tartalmát s az ebben rejlő problémát évtizedekkel ezelőtt felismerte az elmélet,²⁰ s történtek kezdeményezések a fogalmi tisztázásra – általános közhitelesség fogalma, avagy az egyes jogszabályokba foglalt közhitelesség-kritériumainak egységesítése²¹ – ennek megvalósítása azonban máig várat magára. A Kúria *Közhiteles nyilvántartások közhitelessége joggyakorlat-elemző csoportja* 2021-ben 231 közhitelű nyilvántartást talált: 223 hatósági, 4 bírósági, 4 közjegyzői nyilvántartást.²² Ezen nyilvántartásokat, vagy annak bizonyos adatait törvény minősíti közhitelessé. A gondot továbbra is az jelenti, hogy a közhitelességnek máig sincs egységesen, minden jogterületen, valamennyi közhiteles nyilvántartás tekintetében ugyanazzal a tartalommal bíró definíciója.²³

5.1. Az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége

Vizsgált témánk szempontjából a személyi és vagyoni típusú, polgári jogi jogviszonyokat befolyásoló jogi tényeket tartalmazó nyilvántartások relevánsak. Ezek közül²⁴ a legjelentősebb dologi, az ingatlan-nyilvántartás, és az egyik legjelentősebb személyi, a cégnyilvántartás, épp átfogó újraszabályozáson megy keresztül, érdekes tehát megnéznünk, vajon kezeli-e a jogszabály a közhitelesség különböző jelentésárnyalataival kapcsolatos problémákat néhány példán keresztül. Kiindulópont az ingatlan-nyilvántartás anyagi jogi rendelkezései lehetnek a Polgári Törvénykönyv dologi jogi könyvének legvégén, hiszen ez a szabálycsoport a helyén maradvá változik majd az új törvény²⁵ hatálybalépésével. Alapvető változás, hogy a negyedik rész az ingatlan-nyilvántartás tartalmára és az ahhoz fűződő joghatások deklarálására redukálódik, hossza is alaposan megcsappan, azt célozva, hogy csak és kizárólag a magánjogi joghatásokat kifejtő rendelkezések maradjanak a Ptk.-ban, egyebekben az új ingatlan-nyilvántartási törvény kódex jelleggel maga rendelkezhesse a tárgykörébe tartozó szabályokról.²⁶ Kikerülnek ezért a korábbi szövegből olyan alapvető deklaratív megállapítások, hogy az ingatlan-nyilvántartás közhitelű nyilvántartás – az új ingatlan-nyilvántartási tör-

²⁰ Kisfaludi András: Mitől közhiteles a közhiteles nyilvántartás? *Gazdaság és Jog*, 2003/7–8. 3.

²¹ Uo. 15.

²² A „Közhiteles nyilvántartások közhitelessége” tárgykörben felállított joggyakorlat-elemző csoport által készített összefoglaló vélemény kivonata 2021.El.II.JGY.K.2. 6.

²³ Uo. 10.

²⁴ Pl. elektronikus anyakönyvi nyilvántartás, személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, Országos Cégnyilvántartó és Céginformációs Rendszer, Országos Civil Névjegyzék, az egyes járműnyilvántartások: gépjármű-, léggépjármű nyilvántartás, úszólétesítmények lajstroma, hitelbiztosítéki nyilvántartás, végrendeletek országos nyilvántartása, gépjármű felelősségbiztosítási kötvény nyilvántartás, gondnokoltak és előzetes jognyilatkozatok nyilvántartása, házassági- és élettársi vagyoni jogi szerződések országos nyilvántartása, védjegylajstrom, földhasználati nyilvántartás stb.

²⁵ Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény (továbbiakban Úinytv.).

²⁶ 2021. évi C. törvény végső előterjesztői indokolása az ingatlan-nyilvántartásról. A 105. §-hoz fűzött indoklás.

vény azonban kimondja²⁷ –, s a Ptk. magánjogi joghatásként azonosítja a közhitelesség fogalmát a köztudomással,²⁸ amikor a közhitelesség egyedüli joghatásaként leszögezi, hogy senki nem hivatkozhat arra, hogy bejegyzett vagy törölt jog, tény vagy adat fennállásáról vagy törléséről nem tudott.²⁹ Ezzel szemben az új nyilvántartási törvény a közhitelesség elvében benne rejlő helyesség – azaz hogy a nyilvántartás tartalmát helytállónak fogadjuk el – elvét tekinti a közhitelesség elsőrendű joghatásának, amikor kimondja, hogy „közhiteles hatósági nyilvántartás, a benne foglaltak helyességét vélelmezni kell”,³⁰ kiterjesztve a helyesség vélelmét, s egyben a közhiteles tanúsítás minőségét a nyilvántartás minden adatára, a korábbiakkal ellentétben, ahol a „bejegyzett jogokra és feljegyzett tényekre” terjedt ki a közhitelesség, ami alól ismert kivételek voltak,³¹ s az ingatlanok adataira, ill. a térképadatokra nem is terjedt ki az elv hatálya.³²

Érdekes eredményre vezethet a Ptk. ezzel való összevetése, ami a jóhiszemű és ellenérték fejében szerző személyek javára állít szabályt, mely szerint az ingatlan-nyilvántartás tartalmát akkor is helyesnek és teljesnek kell tekinteni – nem pedig vélelmezni, s nem pusztán az ingatlanadatok tekintetében rendeli így eljárni³³ –, ha ez az anyagi jogi jogállapottól eltér.³⁴ Ezt némileg tompítja az Úinytv. azon rendelkezése, miszerint a nyilvántartásba foglaltak helyességéhez fűződő vélelem megdönthető bejegyzés helyesbítése iránti eljárásban, avagy törlési vagy kiigazítási perben, s ha ingatlanadról van szó, hivatalból is.³⁵ A helyesség vélelemmé minősítése az ezzel kapcsolatos korábbi joggyakorlat felülírását jelenti,³⁶ melynek lezárásaként született a Ptk. jelenleg is hatályos, s a módosítás után átszámozással ugyan, de szövegszerűen fennmaradó változata.

A korábbi rendszerrel ellentétben a nyilvántartás nem pusztán a dologi jogi jogosultságok nyilvántartására szolgál, amely indokoltta is tenné a bejegyzést olyan jogvédelmi hatással felruházni, amelynek alapján az ingatlan megszerzője bízhat a bejegyzés helyességében, és nem kell a nyilvántartásba bejegyzett jogosultig végigvezetnie a szerzési láncolatot. Ez a megoldás az ingatlanok megszerzését gyorsá és biztonságossá teszi, csökkentve az átruházó legitimációjának ellenőrzési költségeit, ugyanakkor

²⁷ Úinytv. 22. §.

²⁸ Más forrásokban ismertség, ld. Kurucz Mihály: Az ingatlan-nyilvántartási jog az új törvény után. *Ügyvédek Lapja*, 2000/2. 23.

²⁹ Ptk. 5:167. § 2025. január 15-től hatályos szövegváltozat. Nyelvtani értelemben is kusza a megfogalmazás, amennyiben a bejegyzés, feljegyzés a fennállás szinonimájaként szerepel, ugyanakkor ellentpontként a törlés, s nem a megszűnés szó van a szövegben, a bejegyzés-törlés, fennállás-megszűnés dichotómia felcserélésével, összemosásával.

³⁰ Úinytv. 16. § (1).

³¹ Pl. ilyenek az informatív tények Petrik Ferenc: *Ingatlan-nyilvántartás: az új Ptk. alapján*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 51.

³² Szajlai Kitti: Az ingatlan-nyilvántartás alapelveinek megújulása az új Inyvtv. hatálybalépésének következtében. *Közjegyzők Közlönye*, 2023/1. 78.

³³ Vö. az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (továbbiakban: Inyvtv.) 5. § (2).

³⁴ Ptk. 5:174. § a hatályos, és 5:168. § (1) 2025. január 15-től hatályos szövegváltozatban.

³⁵ Úinytv. 16. § (4), (11) bekezdés.

³⁶ Kiss Gábor – Puskás Péter: Az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének dogmatikai alapjaihoz. *Magyar Jog*, 2015/12. 716.

nem törekszik teljességre a nyilvántartásban szereplő összes adat bevonásával. Az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző személy a jóhiszemű, ellenérték fejében szerző személyekkel szemben kevésbé erős jogvédelmet élvez, azonos ranghelyen utóbbit preferálja a jogalkotó.

5.2. A cégnyilvántartás közhitelessége

A közhitelesség-fogalom tartalmának egyenetlensége nem csupán az ingatlan-nyilvántartásról szóló szabályok inkoherenciájában, illetve reformja kapcsán megfigyelhető, a jelenség a cégnyilvántartás kapcsán is felbukkan. A korábbi törvény³⁷ 5. címe szólt a közhitelességről, melyet a Ptk. 3:13. § alapoz. Eszerint „A nyilvántartás közhiteles: vélemezni kell, hogy a nyilvántartott jogok, tények és adatok (a továbbiakban együtt: nyilvántartott adatok) fennállnak és valósak”, vélelmezi tehát a nyilvántartás helyességét. Az adatok valóságtartalmára vonatkozó aggály korábban is felmerült a szerződésmintákkal való cégalapítás bevezetése kapcsán, ahol volt, aki a törvényességi ellenőrzés elmaradásával a nyilvántartás közhitelességének vesztét látta a szerződésmintákkal való cégalapítás kapcsán, ami ugyancsak a közhitelesség, helyesség fogalmának változó megítélését jelzi.³⁸ A helyesség vélelmének megdöntése azonban a cégnyilvántartásban eltér az ingatlan-nyilvántartástól, amennyiben a jogi személy jóhiszemű személyekkel szemben nem hivatkozhat arra, hogy valamely általa bejelentett nyilvántartott adat nem felel meg a valóságnak, azaz az adatok relatív helyessége is felmerül az adatok egy körére, a jogi személy által bejelentett adatokra. Az ingatlan-nyilvántartás további kritériuma ezzel szemben a jóhiszemű mellett az ellenérték fejében való megszerzés, ugyanakkor nem szűkíti az adatok körét a bejelentő vonatkozásában, szemben a cégnyilvántartással.³⁹ Lényeges különbség emellett a jóhiszeműség vélelmének kimondása, amely szintén nem egységes a nyilvántartásokban.⁴⁰

A nyilvántartás reformjával kapcsolatos további változás, hogy az új jogi személy nyilvántartásáról szóló törvény⁴¹ hatálybalépésével⁴² kikerül a szövegből a köztudomás, azaz hogy senki sem hivatkozhat arra, hogy nyilvántartott adatról nem tudott, s módosuló, erősen szűkített tartalommal bekerül az új törvénybe. A jogi személy a nyilvántartási adatára harmadik személlyel szemben csak azt követően hivatkozhat, ha az adat a nyilvántartási jegyzékbe bejegyzésre került, ez alól is lehet azonban kivétel, ha bizonyítja, hogy a harmadik személy az adatot, illetve az iratot már korábban ismerte. A be-

³⁷ A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (Ctv.).

³⁸ Tamáné Nagy Erzsébet: A közhiteles cégnyilvántartás vége, avagy óvakodj a szerződésmintától. *Gazdaság és Jog*, 2007/11. 4.

³⁹ Vö. a reform hatályosulását követően Ptk. 3:13. § (2) ill. 5:168. § (1).

⁴⁰ A Ptk. 3:13. § (2) a cégnyilvántartásban ill. a jövőben a jogi személyek nyilvántartásában bízó, ellenérték fejében jogot szerző jóhiszeműségét vélelmezi, ugyanezt az ingatlan-nyilvántartás kapcsán jelenleg 5:172. § alapján vizsgálándó, de vélelem nem szól mellette, míg a reformot követően nem szól róla a jogszabály.

⁴¹ A jogi személyek nyilvántartásáról és a nyilvántartási eljárásról szóló 2021. évi XCII. törvény (Jszny.).

⁴² Várhatóan 2026. január 1-től.

jegyzést követő tizenhatodik napig a harmadik személy ugyanakkor bizonyíthatja, hogy a nyilvántartási adat, illetve a nyilvántartási irat megismerésére nem volt lehetősége.⁴³

5.3. A közhitelesség fogalom problémái

A közhitelességnek nincs egy általános, egységes definíciója: az egyes nyilvántartásokat közhitelessé minősítő törvények vagy – legalább részben – különböző fogalom meghatározást adnak, vagy egyáltalán nem határoznak meg közhitelességi definíciót. A nyilvántartásokkal szemben támasztott követelmények jogáganként eltérőek. Míg a polgári jogi szabályozás célja a forgalombiztonság garantálása, a piac informálása, a tájékozott döntéshozatal lehetővé tétele, azaz a nyilvántartások közbizalmi jelleg dominál, ti. hogy mindenki ebben bízva alakítja magatartását, racionális közös alapot képez. Addig a közigazgatási hatósági nyilvántartás célja a közhatalom kiszolgálása, az állami feladatellátáshoz szükséges információk biztosítása, a végrehajtó hatalom működtetése, így a nyilvántartások tanúsító jellege dominál. A nyilvántartás alanyainak a magatartása is más a két célhoz viszonyítva: míg a racionális piaci szereplők önérdeke a nyilvántartásokkal való együttműködés, a valós adatok megjelenítése, addig a közigazgatás működésének elősegítése nem ennyire eminens érdek, ott a privátum a nyilvántartásokban szereplő információk mihamarabbi, valóságghú szolgáltatása helyett inkább a bírságtól való fenyegetettség hatására a nyilvántartások felhasználáshoz igazodó, valós vagy manipulált adatok utolsó, vagy az utáni pillanatban kényszer hatására való szolgáltatását is diktálhatja. Az eltérő célok ugyanakkor összemósódhatnak, s egységes fogalmi bázisra és egységes gyakorlatra épülve korrigálhatnák ezt. Ugyanannak a fogalomnak ugyanazon a jogterületen más-más tartalommal való megtöltése ugyanakkor elbizonytalaníthatja a jogalkalmazást, eltérő jogértelmezéshez, végső soron széttartó joggyakorlathoz vezethet.⁴⁴

A közhitelesség fogalmának tartalma tehát továbbra is bizonytalan: vélelem-e a helyesség, vagy van, ahol fikció? A közhitelesség fogalma minden nyilvántartott adatra vonatkozik, vagy az adatoknak csupán egy körére? A nyilvántartott adatokat köztudomásúnak fogadjuk el, azaz mindenki által ismertnek, vagy lehet ez alól kivételt állítani időben, tartalomban? Mindezen kérdések a jogszabálmódosításokban sem jelennek meg koherensen, így ellehetetlenítve a gyakorlat egységesülését és ezzel az átláthatóság növekedését.

A közhitelesség kimondása sem teszi azonban a nyilvántartások adatait valóban közhitelessé, a gyakorlatban ugyanis a nyilvántartások rendszerint eseménykövetők, van bizonyos időbeli eltolódás a valóság jelenségeinek bekövetkezése és azok nyilvántartási átvezetése között. Nem elhanyagolható – sőt az elektronikus út kiszélesedése következtében egyre valósabb probléma – az emberi közreműködés sokszínűsége, a tévedés lehetősége és az ellenőrzés hiánya, azaz hogy az adatok bevitelére széleskörű emberi közreműködést kíván, ami magába rejti a hibázás lehetőségét. A különféle

⁴³ Jszny. 10. § (3).

⁴⁴ A „Közhiteles nyilvántartások közhitelessége” tárgykörben felállított joggyakorlat-elemző csoport által készített összefoglaló vélemény kivonata 2021.El.II.JGY.K.2. 11.

hivatalbóli eljárások (törvényességi, felügyeleti) pedig csak utólagos kontrollt jelentenek ad hoc módon a már a nyilvántartásba felvett egyes adatok tekintetében, a jogsértéseket visszamenőleg nem küszöbölik ki, s csak a jövőre nézve vonhatnak csak le következtetéseket.⁴⁵

6. Az elektronikus eljárásrend kérdései

A digitális megoldások, elektronikus közigazgatás széleskörű térnyerése nem vitatható módon a jövő,⁴⁶ ehhez igazodva kellene megtalálnunk a megfelelő megoldásokat, kezelve az adatkezelés célhoz kötöttségi elvén túlmenő tartalmi aggályokat, az adatbevitellel kapcsolatos kérdéseket. Minthogy a digitális állampolgárság az állami nyilvántartásokban kezelt adatokra épül, aminek keretei között *valamennyi állami nyilvántartás* és szakrendszer összehangoltan, együttműködve automatikusan adatot szolgáltat majd, így rendkívüli fontosságúvá váltak az adatok forrásai és helytállósága, hisz egyetlen elírás tévedések hosszú láncolatát indíthatja el.

Az elsőként, 2008-tól a cégeljárásban már ismert módszer – az eljáró ügyvéd által kitöltött blanketta, s az annak alapjául szolgáló iratok ügyvédi ellenőrzése, digitalizálása és megőrzése⁴⁷ – szélesebb körben kerül alkalmazásra, így az ingatlannyilvántartásban való alkalmazása a nyilvántartott adatok minőségének romlását idézhetik elő. A cégeljárás reformja kapcsán felmerült félelem, hogy noha a bejegyzésről bírósági döntés születik, mégis törvényességi kontroll, ami biztosítaná az adatok jogszerűségét,⁴⁸ a módszer kiterjesztett alkalmazása kapcsán is felmerül, de a módszer a gyakorlatban a cégnyilvántartásban jól működik,⁴⁹ így kérdéses, valóban adatminőség-romlás következik-e. Az automatikus döntéshozatal bevezetésének gyorsabb, a döntéshozó személy általi ügyintézés megtakarító eljárási rendje ma már egy modern állam és polgárai igényeit tekintve elengedhetetlen,⁵⁰ s széleskörű kiterjesztése indokolt, az automatizált döntéshozatal hitelességi problémái az adatbevitelben előforduló hibák kiszűrésével valószínűleg minimalizálhatók. A kérdés ezzel kapcsolatban inkább az, mivel a több, mint hetven féle jogi személy-nyilvántartásból egységes rendszert képezni horribilis erőfeszítés, nem kellene-e először a cégek és a civil szervezetek nyilvántartásának egységesítésére törekedni, s csak fokozatosan bevonni a többi nyilvántartást a rendszerbe,⁵¹ az átállítás, a fejlesztés megfelelő szinten áll-e a teljes rendszer egyszerre való átállításához?

⁴⁵ Uo. 16.

⁴⁶ Sárközy Tamás: Merre tovább társasági jog? /A cégtörvény módosítása után/. *Gazdaság és Jog*, 2007/9. 3.

⁴⁷ Wopera Zsuzsa – Nagy Adrienn: E-kapcsolatok a polgári igazságszolgáltatásban. In: Czékmann (szerk.) i. m. 152.

⁴⁸ Tamáné Nagy i. m. 12.

⁴⁹ Gál Judit: Nyilvántartási rendszerek új utakon – a jogi személyek nyilvántartásáról. *Gazdaság és Jog*, 2023/1–2. 22.

⁵⁰ Gál Judit: A jogi személyek egységes nyilvántartásáról. *Gazdaság és Jog*, 2020/11–12. 49.

⁵¹ Gál (2023) i. m. 3. A szerző álláspontja szerint a többi nyilvántartás bevonásának szükségessége eleve kérdéses.

7. Az átláthatóság további kihívásai

Az átláthatóság szempontjából komolyabb aggályokat vet fel a rendszerek összekapcsolása, az adatátadás, amely ezt az automatizált döntéshozatalt segítené. A DÁP szolgáltatója hozzáfér ugyanis minden állami adatbázisban, nyilvántartásban vagy szakrendszerben tárolt adatunkhoz, kezelheti azokat, a szükséges mértékben össze is kapcsolhatja a különböző adatbázisokat.⁵² Ráadásul ezen az aggregát adatmennyiségen túl hatalmas mennyiségű új adat is keletkezik *a használat során az egyes jogalanyok tevékenységének adminisztrálásával*, amely adatok a nyilvántartás fejlesztésén túl az egyes felhasználók profilozására is alkalmasak.

Ennyi személyes adat egy helyen, de már az összegyűjtés lehetősége is, visszaélésekre ad lehetőséget, kiszolgáltatottá teheti az állampolgárokat, és adott esetben teljesen követhetlenné válik, mi történik az adatainkkal. Az összekapcsolás megteremti a lehetőséget arra, hogy az állam az általa ismert adatok alapján kockázati besorolást végezzen, prognózisokat alakítson ki, akár csak általános statisztikai számításokat és becsléseket, amelyet utóbb egyéniesíthet a konkrét jogalanyokra. Durvább beavatkozásként akár magatartásunk jogkövető voltát besorolva (pl. adófizetés) tesz elérhetővé bizonyos szolgáltatásokat (pl. egészségügyi ellátás), vagy rendel el valamely vizsgálatot (pl. ingatlanulajdon megléte – annak hasznosítását ellenőrzi az adóbevallásban erre vonatkozóan nem szereplő adat miatt) úgy, hogy erről előzetesen, az adatok szolgáltatása és nyilvántartásba vételekor nem tájékoztatott – hisz még az állam sem volt tisztában ezzel a lehetőséggel. Csak hogy a fentebb tárgyalt AB határozat alapján ez alapjogsértő, nem átlátható.

A digitális állampolgársággal kapcsolatban számos más aggály is felmerül. A rendszer önkéntes, azaz dönthetők arról, hogy az adatforgalmamat átterelem digitális útra, s hagyom, hogy figyeljenek, vagy kötelező, esetleg később kötelező lesz a részvétel? Egyrészt a törvény leszögezi, hogy az elektronikus ügyintézés elsőbbséget élvez,⁵³ másrészt készül a kizárólagosságra, hisz leszögezi, hogy a kormányrendelettel állapítja majd meg azt az időpontot, amelytől kezdődően minden – az állampolgárok és a vállalkozások széles körét érintő, valamint a mindennapi életét, tevékenységét meghatározó – szolgáltatás kizárólag a digitális térben vehető igénybe,⁵⁴ ami egyrészt bizonytalanságot jelent, másrészt technikai problémát az egyenjogúság tekintetében a digitális megoldásokat nem, vagy nem önállóan használó személyek vonatkozásában. Emellett elrendeli törvény, hogy minden állampolgár egyedi és tartós digitális állampolgári azonosítót kap,⁵⁵ melynek aktiválásáról dönthet,⁵⁶ s csak az aktivált azonosítóval érheti el a szolgáltatásokat, *a contrario* aktiválás nélkül nem érhetőek el a polgár részére a saját adatai, sem a róla összegyűjtött, vele kapcsolatos egyedi azonosítójához kötődő infor-

⁵² DÁP 5. § (1).

⁵³ DÁP 4. § (1).

⁵⁴ DÁP 7. § (3).

⁵⁵ DÁP 3. § (3).

⁵⁶ DÁP 4. § (3).

mációk. (Amennyiben vélelmezhetjük, hogy aktivált azonosítóval a jogszabályoknak megfelelően valamennyi adatunk hozzáférhető és rendelkezhetünk is róla.)

Az aktiválás joghatása ráadásul az, hogy vélelmezzük, hogy a felhasználó valamennyi digitális térben intézhető ügy esetében akként rendelkezett, hogy a DÁP szerint, elektronikus ügyintézés keretében kíván szolgáltatást igénybe venni.⁵⁷ Egyértelmű jogalkotói szándék látszik tehát a digitális útra terelés tekintetében, ami egyrészt technikailag kiszolgáltatottá tesz, másrészt még nehezebben ellenőrizhető és átlátható rendszert jelent.

A digitális állampolgárság kötelekéből való kilépés sem egyszerű. Amennyiben valaki meghal, vagy csupán töröltetné digitális azonosítóját, hogy fenti vélelmet elkerülje, még évekig aktív profilt hagy maga után – ha lett volna kétségünk, hogy vajon a nem aktivált azonosítók mögött folyik-e adatgyűjtés. A digitális állampolgárság-nyilvántartást vezető szerv a természetes személy adatait a digitális állampolgár azonosító törlését követő 5 év elteltével zárolja, ezt követően azokat célhoz kötötten, kizárólag a digitális állampolgársághoz kapcsolódó nyilatkozat, valamint az elektronikus azonosítás hitelességének visszavezethetősége, továbbá a polgárok jogai és jogos érdekeinek védelme érdekében a digitális állampolgár azonosító törlését követő 50 évig kezeli.⁵⁸

Az átláthatóság fogalma nem csupán az egyén, hanem a társadalom szintjén is értelmezhető. Nem csak a konkrét jogalany, a polgár jogosult arra, hogy egyéni képességeinek, motivációinak megfelelően belelásson, beleszólhasson az őt érintő ügyekbe, a rá vonatkozó adatok sorsába. Ugyanez az igény csoportszinten is megjelenhet, amikor nem egyéni, hanem adott földrajzi, társadalmi stb. szempont alapján emberek egy csoportjára gyűjt adatot, állapít meg jelenségeket az adatkezelő. A csoportszinten gyűjtött adatok vajon kihez tartoznak, ki jogosult betekinteni, rendelkezni vele? A csoportszinten gyűjtött anonimizált adatok külső felhasználók számára is hasznosak kereskedelmi, piackutatási, de akár népesedési mozgások tekintetében, az adatvagyon hasznosítása állami feladat.⁵⁹ Természetesen érthető, ha nagy jelentőségű, de társadalmilag hasznos magánfelhasználók számára lehetővé teszi a DÁP a csatlakozást, így pl. közüzemi szolgáltatók számára, de vajon nem lenne-e észszerű korlátozni a szabad csatlakozást? Ezt jelen állapotában minimális technológiai feltételek és díjfizetés mellett szabadon lehetővé teszi a törvény,⁶⁰ 2024-es módosítása óta azonban – egyelőre meg nem született – kormányrendelettel ez további feltételekhez köthető.

Bár az átláthatóság alapvető elv, vannak olyan esetek, amikor más jogai vagy jogos érdekei korlátozhatják azt, így például az egyének személyes adatainak védelme, az üzleti titok vagy nemzetbiztonsági érdek bizonyos információk szabad hozzáférhetőségének észszerű indokai, alapvetően azonban a fenti nyilvántartások nyilvánosak. A nyilvánosság kiszorulása azonban az új jogszabályok kapcsán indokolatlan módon is felbukkan, ami szintén a rendszer átláthatatlanságához vezet. Míg a gazdasági társasá-

⁵⁷ DÁP 11. § (3).

⁵⁸ DÁP 14. § (3).

⁵⁹ Ld. erről a nemzeti adatvagyon hasznosításának rendszeréről és az egyes szolgáltatásokról 2023. évi CI. törvényt.

⁶⁰ DÁP 9. § (4).

gok adataihoz ingyenes, széleskörű a hozzáférés a céginformációs szolgálaton keresztül,⁶¹ addig az új ingatlan-nyilvántartás tovább korlátozná a jelenleg sem teljes hozzáférést. A tulajdoni lap és térkép tekintetében megtartott bárki számára való hozzáférést a lekérdező személy adatainak megadásához köti a törvény, s tartalmát is korlátozza a személyes adatok védelmének elve mentén a név, születési év adata, azon túl csak célhoz kötötten, meghatározott személyek számára teszi elérhetővé az információt, amely rendelkezés megfelel az adatvédelmi jogszabályoknak, s általában elegendő is. Ennél is súlyosabb korlátozás azonban az, hogy a természetes személy kérelmére a *saját* és olyan ingatlan tulajdonilap-másolatába, amelyen *jogosultként* szerepel, a fővárosi és megyei kormányhivatal saját számítástechnikai eszközével betekintést biztosít,⁶² ez alapján ugyanis nem lesz többé lehetőség *más* tulajdonában álló ingatlan tulajdoni lapjának online lekérdezésére. A törvényjavaslat indokolása szerint a jogalkotói szándék, hogy az állampolgárok díjmentesen felügyelhessék a tulajdonukban vagy érdekszférájukban álló ingatlanok viszonyainak alakulását, nem támogatott ugyanakkor, hogy ez az adatszolgáltatási forma azok számára is elérhető legyen, akik üzletszerűen foglalkoznak ingatlanokhoz kapcsolódó tevékenységgel.⁶³ Az üzletszerűség bevett meghatározása – miszerint ugyanolyan vagy hasonló jellegű rendszeres tevékenységek révén haszonszerzésre törekvés – azonban távol áll az egyetlen lakást vásárolni, vagy bérelni kívánó személytől, aki körültekintően utánanézne a kiszemelt ingatlannak, a tulajdonosi körnek, s a törvény hatálybalépése után ezt csak az ingatlanügyi hatósághoz vagy közjegyzőhöz bemenve és jogi érdekét valószínűsítve díjfizetés mellett teheti meg. A nyilvánosság túlzott korlátozásával véleményem szerint itt az átláthatóság is csökken, a forgalom biztonsága sérül, mert bár a személyes adatok védelme talán indokolná a rendelkezést, ugyanakkor a tulajdonhoz vagy más dologi jogi jogosultság érvényesíthetőségéhez fűződő érdek mégis indokolná a tulajdoni lapba való betekintés lehetőségének egyszerű és gyors módjának megtartását.

8. Záró gondolatok

Az információs szabadságjogok közös filozófiája, hogy a polgárt átláthatatlanná, az államot pedig átláthatóvá kell tennünk.⁶⁴ Az alapjogok, így az információs önrendelkezési jog relativizálása, védelmi szintjének általános csökkentése régóta zajló folyamat. Egyes alapjogok korlátozása, az érvényesülésükért felelős intézmények hatásköreinek korlátozása, függetlenségük biztosítékainak leépítése már az Info törvény kapcsán felmerült. A 20. század végére kialakult korszerű technológiák szinte korlátlan lehetőségeket teremtettek az adatbázisok összekapcsolására, az adatok tetszés szerinti feldolgozására, bárki számára hozzáférhetővé tételére. Az elektronikus állami nyilvántartások megjelenésével, a gépi adatfeldolgozással a közigazgatás által kezelt adat-

⁶¹ 47/2007. (X. 20.) IRM rendelet az ingyenes céginformációról.

⁶² Úinytv. 78. §.

⁶³ Úinytv. 78. §-hoz fűzött indoklása.

⁶⁴ Szabó Máté Dániel – Majtényi László – Maksó Bianka: Az információs jogok mint szabadságjogok. In: Czékmann (szerk.) i. m. 203.

mennyiség természetes korlátai is megszűntek.⁶⁵Az egyént és a személyiséget egyre inkább adatok, rá vonatkozó, akár tudta nélkül felismert ismeretek fejezik ki, így az egyén fizikai léte mellett egyre hangsúlyosabbá válik az adatainak összekapcsolásából kirajzolódó volta is, és ezzel párhuzamosan a fizikai léte feletti önrendelkezési joga és információs önrendelkezési joga egybeolvad, egyúttal ez utóbbi egyre kifejezettebb védelemre szorul.⁶⁶

A modern társadalmi berendezkedésre önmagában is veszélyt jelent, hogy az állam működése egyre bonyolultabbá és áttekinthetlenebbé válik. Ez a fejlődés olyan társadalmi tereket alkot, amelyek az állampolgárok számára felfoghatatlanná és követ-hetlenné válnak, aki pedig a nyilvántartások labirintusában elveszti adatai nyomát, önmaga feladására kényszerül, miközben a közadatok ellenőrzésére sem marad lehetősége, bátorsága.⁶⁷ Az információs hatalommegosztás elvének számonkérése – amely a köz- és magánszférára egyaránt kiterjed és megakadályozza az adatok egy kézben való koncentrációját – olyan lényegi követeléssé kell, hogy váljon, ami az állami és magán adatkezelők tevékenységének korlátozását kell, hogy jelentse. Az elmúlt években megjelenő jogszabályok, új jogintézmények a párhuzamosan megjelenő felügyelő hatóságok ellenére egyre átláthatatlanabb szabálytömeget és problémahalmazt jelent. A reformok kivitelezése nem hogy könnyítené, de inkább nehezíti az eligazodást, s nem az egységesítés irányába hat. A rendszereink egyszerűsítése és átláthatóbbá tétele eminens érdeke a jogalanyoknak. Hisz a veszélyek között kiemelkedik a személyeket kényszerpályára állító technikai fejlődés, a fejlődés indukálta elvárásrendszer, ami az állami működésbe, így a nyilvántartások világába is begyűrűzik, a digitalizáció irányába hat, s reális döntés-e az egyéntől, hogy a kockázatokat mérlegelve, az adatai védelme érdekében ne vegyen részt a digitális világban?

⁶⁵ Sólyom László: Adatvédelem és személyiségi jog. *Világosság*, 1988/1. 54.

⁶⁶ Szabó–Majtényi–Maksó i. m. 206.

⁶⁷ Majtényi László: *Az információs szabadságok. Adatvédelem és a közérdekű adatok nyilvánossága*. Budapest, CompLex, 2006. 35.

A SZEMÉLYES ADATOK VÉDELME AZ MI TÉRHÓDÍTÁSÁRA TEKINTETTEL

*A tiltott MI-gyakorlatok és egyes kockázatosnak tekinthető
MI-rendszerek alkalmazásának adatvédelmi szempontjai*

Necz Dániel*

1. Bevezető gondolatok

A mesterséges intelligencia (MI) általi adatkezelés – a technológia alkalmazásával járó számos előny mellett – jelentős kihívást jelent a személyes adatok védelme számára. Mindez különösen igaz a technológia kiterjedt, egyes szenzitívnek mondható területeken való alkalmazására. A fentiekre tekintettel maga az európai mesterséges intelligenciáról szóló rendelet¹ is meghatározza a tiltottnak tekinthető MI-gyakorlatok körét, e körbe értve a demokratikus társadalmak működése szempontjából leginkább kockázatosnak tekinthető rendszereket. A fentiek mellett további olyan MI alkalmazásokról, illetve kapcsolódó adatkezelésekről is beszélhetünk, amelyeket a jogalkotó jellemzően kockázatosnak tekint, és az érintettek jogainak és szabadságainak különös figyelembevételét követeli meg azok alkalmazóitól.² Így ezen alkalmazások, habár nem tekinthetők tiltottnak az MI Rendelet alapján, mégis ebbe a kategóriába eshetnek, vagy egyébként jogsértő adatkezelést valósíthatnak meg.

A fentiekre tekintettel a jelen tanulmányban a tiltott MI-gyakorlatok adatvédelmi szempontjai mellett vizsgáltuk a biometrikus azonosítás adatvédelmi kihívásait, a kockázatértékelésekhez használt MI-rendszerek, valamint a *webscraping* adatvédel-

* Jogász. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6176-1449>

¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról, PE/24/2024/REV/1, HL L, 2024/1689, 2024.7.12. („MI Rendelet”).

² Ideértve az MI Rendelet által meghatározott nagy kockázatú MI-rendszerek körét (MI Rendelet 6. cikk).

mi kihívásait, mivel ezen megoldások, illetve adatkezelések jellemzően a tiltott MI-gyakorlatok alatti kivételek körébe esnek vagy bizonyos alkalmazásaik ezek határán mozognak, így napjainkban különös kihívást támasztanak a személyes adatok védelme szempontjából.

2. A tiltott MI-gyakorlatok és azok adatvédelmi szempontjai

Az MI Rendelet meghatározza azon tiltott MI-gyakorlatok körét, amelyek alkalmazása tilosnak tekinthető. E körben hangsúlyozandó, miszerint az MI-vel kapcsolatos etikai problémák jelentős hangsúlyt élveznek a jogi szabályozás területén is, e körbe értve különösen az érintettek személyes adatainak védelmét, az adatvédelmi jogok biztosítását.³ Így a tiltott MI-gyakorlatok között olyan MI alkalmazási módokat találunk, amelyek a demokratikus társadalmakban megengedhetetlen kockázatot jelentenek, e körbe értve különösen a személyes adatok védelmére, a magánéletre, valamint egyéb alapvető jogokra és szabadságokra jelentett kockázatokat. A fentiekre tekintettel a tiltott MI-gyakorlatok körébe tartozik az alábbiak szerinti MI-rendszerek forgalomba hozatala, üzembe helyezése, illetve használata:

- Szubliminális technikák alkalmazása: olyan MI-rendszerek, amelyek adott személy tudatán kívül, vagy célzottan manipulatív vagy megtévesztő technikákat alkalmaznak abból a célból, hogy lényegesen torzítsák egy személy vagy csoport magatartását, illetve gyengítsék az érintettek döntéshozatali képességét, és számukra kárt okozzanak. Ebbe beletartozhat bármely olyan szubliminális alkotóelem (pl. képi vagy hangingerek) alkalmazása, amelyeket az érintettek nem képesek észlelni, azonban hatással bírnak rájuk, illetve egyéb döntéshozatalt csorbitó, megtévesztő technikák.⁴
- Sebezhetőség kihasználása: olyan MI-rendszerek, amelyek az adott személyek bizonyos helyzetével kapcsolatos sebezhetőségét használják ki abból a célból, hogy lényegesen torzítsák egy személy vagy csoport magatartását, és számukra kárt okozzanak. Fontos hangsúlyozni, hogy a sebezhetőség nem került e körbe meghatározásra az MI Rendeletben,⁵ így bármely fajta sebezhetőség fentiek szerinti kihasználása tiltott MI-használatot, és így tiltott adatkezelést valósíthat meg.
- Társadalmi pontozásra használt rendszerek: olyan MI-rendszerek, amely természetes személyek vagy csoportjaik közösségi magatartása, személyes tulajdonságaik, személyiségjegyeik alapján végez értékelést vagy osztályozást, és amely ez alapján diszkriminatív módon az érintettek számára hátrányos vagy kedvezőtlen bánásmódhoz vezet.

³ Luciano Floridi: Introduction to the Special Issue. The Ethics of Artificial Intelligence: Exacerbated Problems, Renewed Problems, Unprecedented Problems. *American Philosophical Quarterly*, Vol. 61., No. 4. (2024) 302. <https://doi.org/10.5406/21521123.61.4.01>

⁴ Pók László: Felkészülés az MI Rendelet alkalmazására – 5. rész: Tiltott MI-gyakorlatok I. *GDPR Blog*, 2024.07.02, <https://tinyurl.com/2jjwvykd>

⁵ Rostam Josef Neuwirth: Prohibited Artificial Intelligence Practices in the Proposed EU Artificial Intelligence Act. 2022. 7. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4261569>

- Bűnözési kockázatértékeléshez használt rendszerek: olyan MI-rendszerek, amelyek – kizárólag az adott személyekre vonatkozó profilalkotás vagy személyiségjegyeik, tulajdonságaik értékelése alapján – felméri vagy előre jelzik annak kockázatát, hogy az adott személy bűncselekményt követ el. Mindez azért is fontos, mivel a demokratikus társadalmakban kiemelt jelentőséggel bír az ártatlanság védelme, így a büntetőjogi felelősség megállapításával járó döntések kizárólag az érintettek tényleges magatartásán és mulasztásán, nem pedig kockázatelemzésen, illetve személyiségjegyek értékelésén alapulhatnak.⁶ A fenti alkalmazások körébe nem tartoznak azonban a bűnözői tevékenységhez közvetlenül kapcsolódó, objektív tények értékelését végző rendszerek, amelyek adott esetben a bűnüldöző hatóságokat segíthetik nyomozati tevékenységük során.
- Arcképek nem célzott, tömeges lekérdezése arcfelismerő adatbázis létrehozása érdekében: olyan MI-rendszerek, amelyek arcképek internetről vagy kamera-rendszereken keresztül, nem célzott lekérdezését végzik arcfelismerő adatbázis létrehozása érdekében. Hangsúlyozandó, hogy az ilyen megoldások alkalmazásának adatvédelmi szempontjai az EU-n belül és az Egyesült Államokban is jelentős figyelmet kaptak a közelmúltban. Ennek kapcsán például a ClearView AI-al szembeni eljárások jelentősnek mondhatók, amelyek során az eljáró hatóságok, illetve bíróságok adatvédelmi szempontból jogsértőnek találták a társaságok hatóságok támogatása céljára arcképgyűjtéssel és elemzéssel járó tevékenységét.⁷
- Érzelemfelismerő rendszerek használata munkahelyi, illetve oktatási környezetben. E körben hangsúlyozandó, hogy az MI-rendszerek érzelemfelismerési célú felhasználása egyéb kontextusban bár nem minősül az MI Rendelet alapján tiltott MI-gyakorlatnak, bizonyos kivételekkel, továbbra is tiltott adatkezelést valósíthat meg.
- Szenzitív adatok levezetéséhez vagy kikövetkeztetéséhez használt biometrikus kategorizálási rendszerek: olyan MI-rendszerek, amelyek természetes személyeket biometrikus adataik alapján egyénileg kategorizálnak szenzitív adatok levezetése vagy kikövetkeztetése céljából. Ezen tilalom nem terjed ki a jogszerűen megszerzett biometrikus adatok jogszerű címkézéséhez vagy szűréséhez, illetve a bűnüldözés területén való kategorizálás céljára történő felhasználására.
- Biometrikus azonosító rendszerek valós idejű, nyilvános használata bűnüldözési célból: e körbe tartozik bizonyos kivételekkel „valós idejű” távoli biometrikus azonosító rendszerek használata a nyilvánosság számára hozzáférhető helyeken

⁶ Pók i. m.

⁷ A francia adatvédelmi hatóság például 5,2 millió euró összegű adatvédelmi bírságot szabott ki a Clearview AI-al szemben jogsértő adatkezelés okán (ld. <https://tinyurl.com/4569j5fc>). Az Egyesült Államokban az ALCU nevű jogvédő szervezet indított pert a társasággal szemben, amely egyezséggel zárult 2022 májusában, amelynek eredményeként a társaság adatbázisából törölhetik magukat az érintettek Illinois tagállamban, a társaság pedig nem értékesítheti arcképadatbázisát üzleti vállalkozások és magánszervezetek részére, továbbá öt évig Illinois államban sem végezhet ilyen értékesítési tevékenységet a tagállami és helyi rendőrhatalóságok részére (ld. John v. Clearview AI, Inc., 1:20-cv-03481 (District Court, S.D. New York, 2020) [66]–[86]).

bűnüldözési célokból. Ezen tilalom nem vonatkozik eltűnt személyek, illetve bizonyos súlyos bűncselekmények áldozatainak felkutatása céljából, konkrét, jelentős és közvetlen veszély, illetve terrortámadás tényleges és valós, illetve előre látható megakadályozása, illetve bizonyos súlyos bűncselekmények elkövetőinek lokalizálása vagy azonosítása érdekében történő használatra.⁸

Ahogy a fentiekből látható, a tiltott MI-gyakorlatok jellemzően személyes adatok kezelésével járó alkalmazási módokat foglalnak magukban, tekintettel arra, hogy ezen megoldások jellemzően nagyobb kockázatokkal járnak az érintettek, azok csoportjaira vagy magára a társadalomra és a személyes adatok védelmére. Mindez azért is fontos, mivel a fentiek szerinti MI-alkalmazások egy része a hatóságok és egyes szervezetek számára különösen hasznos lehet, azonban azok az érintettek nézve jelentős sérelmekkel járhatnak,⁹ így az európai jogalkotó igyekezett a társadalmi szempontból leginkább károsnak tekinthető megoldások tilalmazására, és e körben észszerű kivételek alkalmazására. Ennek tükrében az MI Rendelet által meghatározott tiltott MI-gyakorlatok az ezen megoldások általi adatkezelések számára is tilalmat, illetve korlátokat jelentenek. Így például az adatvédelmi hatósági gyakorlat jellemzően elutasítónak tekinthető az érzelemfelismerő rendszerek alkalmazásával kapcsolatban. Magyarországon a Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság például 2022-ben 250 millió eurós bírsággal sújtott egy bankot érzelemfelismerő rendszer alkalmazásáért, amely során a rendszer képes volt mind az ügyfelek, mind az ügyfélkapcsolati alkalmazottak érzelmeit észlelni, és az érintetteket egyedileg azonosítani.¹⁰ E körben megemlítendő, miszerint a munkahelyi alkalmazás körében az MI Rendelet kifejezetten megtiltja az érzelemfelismerő rendszerek alkalmazását munkahelyi vagy oktatási környezetben,¹¹ míg annak egyéb körben alkalmazását az adatvédelmi hatósági gyakorlat jellemzően csak korlátozott mértékben teszi lehetővé, ideértve például kutatási célú vagy egészségügyi alkalmazást (például, ha a betegek érzelmi állapotának felismerésére a megfelelő egészségügyi szolgáltatás nyújtása érdekében szükség van).¹²

Kiemelendő továbbá, miszerint a fentiek szerinti kivételek körébe tartozó, illetve egyes, fentiekhez kapcsolódó, MI Rendelet által meghatározott MI-rendszerek és -alkalmazások a nagy kockázatú MI-rendszerek körébe eshetnek, amelyek kapcsán az MI Rendelet további követelményeket támaszt. Így az MI Rendelet értelmében nagy kockázatú MI-rendszernek minősülnek az egyes, uniós harmonizációs jogszabályok hatálya alá tartozó termékek, ezek biztonsági alkotórészei, illetve az ilyen jogszabályok szerinti megfelelésértékelésnek alávetendő termékek vagy alkotórészek, illetve

⁸ MI Rendelet 5. cikk (1) bek.

⁹ Johann Laux – Sandra Wachter – Brent Mittelstadt: Trustworthy artificial intelligence and the European Union AI act: On the conflation of trustworthiness and acceptability of risk. *Regulation & Governance*, Vol. 18., No. 1. (2022) 24.

¹⁰ NAIH-85-3/2022. sz. határozata. (57) bekezdés.

¹¹ MI Rendelet 5. cikk (1) f) pontja.

¹² Az Európai Adatvédelmi Testület és az európai adatvédelmi biztos 5/2021. sz. közös véleménye a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról, 35. pont.

az MI Rendelet vonatkozó mellékletében meghatározott rendszerek.¹³ Amennyiben tehát az adott rendszer nagy kockázatú MI-rendszernek minősül, így ennek szolgáltatója köteles az MI Rendelet ezen rendszerekre irányadó követelményeinek megfelelni, ideértve például a rendszer tervezése és fejlesztése során annak biztosítását, hogy a rendszer működése kellően átlátható legyen ahhoz, hogy az alkalmazók értelmezhessék a rendszer kimenetét és megfelelően alkalmazhassák azt.¹⁴

A fentiekben túl hangsúlyozandó, hogy az MI Rendelet nem alkalmazandó a tudományos kutatás-fejlesztés kizárólagos céljára kifejlesztett és üzembe helyezett MI-rendszerekre vagy MI-modellekre, és azok kimenetére,¹⁵ továbbá szintén nem alkalmazandó – a valós körülmények közti tesztelés kivételével – az MI-rendszerekkel vagy MI-modellekkel kapcsolatos kutatási, tesztelési és fejlesztési tevékenységre azt megelőzően, hogy azokat forgalomba hozzák vagy üzembe helyezik.¹⁶ Így tehát akár egy olyan MI-alkalmazás is az MI Rendelet hatókörén kívül eshet, amelyet kutatási célból, piacra helyezés nélkül vagy azt megelőzően folytatnak (például: MI-rendszer érzelemfelismerési célú alkalmazása). Kiemelendő azonban, hogy az ilyen alkalmazások kapcsán is szükséges az adatkezelőknek az adatvédelmi jogszabályok előírásainak megfelelniük, amennyiben az alkalmazás során személyes adatok kerülnek kezelésre.

Kérdésként merül fel továbbá, hogy amennyiben az adott alkalmazás tiltottnak minősül, azonban az adott esetben mégis szükséges valamilyen nagyobb kár elkerüléséhez, úgy esetleg megengedhető-e mégis annak alkalmazása. Például egy bankrablás esetén a rendőrség alkalmazhat-e olyan szubliminális technikákat, amely a bankrablót megadásra, vagy a túsok elengedésére készítheti? Habár ezen kivételeket az MI Rendelet nem tárgyalja, ilyen eseti kivételek alkalmazására kizárólag az irányadó emberi jogi normákkal, közösségi és tagállami jogszabályokkal összhangban kerülhet sor, kizárva a fenti megoldás széleskörű alkalmazását.¹⁷

3. A biometrikus azonosítás adatvédelmi kihívásai

A gyakorlatban különös kihívást jelenthet a biometrikus azonosítást megvalósító MI-rendszerek megfelelő adatvédelmi értékelésre, különösen az MI Rendelet tiltó, illetve korlátozó szabályaira tekintettel. Így a gyakorlatban, habár az MI Rendelet és az adatvédelmi hatósági gyakorlat az érintettek védelme érdekében megtiltja, illetve korlátozza ezen rendszerek bizonyos esetekben történő alkalmazását, a MI-rendszerek biometrikus azonosítás céljára szolgáló (például: arcfelismerő rendszerek) alkalmazása megengedhető lehet olyan esetekben, ahol ezt az alkalmazás körülményei és a vonatkozó kockázatok köre lehetővé teszi. Így például – megfelelő biztonsági garanciák alkalmazásával, az érintettek jogaira és szabadságaira tekintettel – megengedhető lehet

¹³ MI Rendelet 6. cikk (1)–(2) bekezdései.

¹⁴ MI Rendelet 13. cikk (1) bek.

¹⁵ MI Rendelet 2. cikk (6) bek.

¹⁶ MI Rendelet 2. cikk (8) bek.

¹⁷ Necz Dániel: *Új fajta tudás, új fajta hatalom – a mesterséges intelligencia és a személyes adatok védelme*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, 2024. 35.

a biometrikus azonosítás alkalmazása repülőtéri ellenőrzés során,¹⁸ illetve a lentebb írtak szerint korlátozott esetekben, bűnüldözési célból, amennyiben a rendszer alkalmazása szükséges az adatkezelési cél megvalósításához és azzal arányos.

„Valós idejű” távoli biometrikus azonosító rendszer esetén azonban az ilyen rendszerek alkalmazására csak konkrét célszemély személyazonosságának megerősítése érdekében kerülhet sor, az alkalmazás esetén pedig különösen figyelembe kell venni a használatot eredményező helyzet jellegét, valamint az alkalmazás elmaradásából származó körülményeket, továbbá az érintettek jogaira és szabadságaira gyakorolt következményeket, azok súlyosságát, valószínűségét és mértékét.¹⁹ Emellett az MI Rendelet további biztonsági garanciákat is rögzít a bűnüldöző hatóságok számára, ideértve a vonatkozó uniós adatbázisban történő regisztrációt,²⁰ illetve a tagállam igazságügyi hatósága vagy független közigazgatási hatósága által kiadott előzetes engedélyt, kellően indokolt sürgős esetet leszámítva, amely esetben az engedély utólagos beszerzése is megfelelő lehet, az engedély elutasítása esetén pedig a hatóság köteles az alkalmazást megszüntetni, annak valamennyi eredményét és kimenetét pedig törölni.²¹

A fentiekre tekintettel, amennyiben a „valós idejű” távoli biometrikus azonosító rendszer bűnüldözési célú alkalmazása az MI Rendelet tükrében megengedett, úgy arra a fenti garanciák biztosítása esetén kerülhet sor. Emellett az MI Rendelet nagy kockázatúnak minősíti általánosságban a távoli biometrikus azonosító rendszereket (azon rendszerek kivételével amelyek kizárólagos célja annak megerősítése, hogy egy adott természetes személy azonos azzal a személlyel, akinek állítja magát), az érzékeny vagy védett tulajdonságok vagy jellemzők szerint, ilyen tulajdonságokból vagy jellemzőkből levont következtetések alapján való biometrikus kategorizáláshoz való használatra szánt MI-rendszereket, valamint az érzelemfelismeréshez használt MI-rendszereket.²² Így ezen rendszerek alkalmazása esetén szükséges a nagy kockázatú MI-rendszerek kapcsán irányadó követelményeknek való megfelelés biztosítása.

4. A kockázatértékeléshez használt MI-rendszerek

A fentebb írtakkal összhangban a gyakorlatban szintén jelentős kihívást jelentenek a kockázatértékeléshez használt rendszerek, ezek ugyanis a rendszer jellemzői és hatásai szerint tiltott, nagy kockázatú, vagy egyébként az MI Rendelet hatálya alá nem tartozó megoldásoknak is minősülhetnek. A fentebb írtak tükrében ezen rendszerek egy részének alkalmazását – a fentebb írtakkal összhangban – az MI Rendelet kifejezetten tiltja. Ilyennek minősülhetnek a valójában társadalmi pontozást megvalósító kockázatértékeléshez használt rendszerek, az egyes bűnözési kockázatértékeléshez hasz-

¹⁸ European Data Protection Board, Opinion 11/2024 on the use of facial recognition to streamline airport passengers' flow (compatibility with Articles 5(1)(e) and(f), 25 and 32 GDPR. Version 1.1. Adopted on 23 May 2024. 34–35.

¹⁹ MI Rendelet 5. cikk (2) bek.

²⁰ Uo.

²¹ MI Rendelet 5. cikk (3) bek.

²² MI Rendelet III. Melléklet 1. pontja.

nált rendszerek, illetve egyes fentebb említett biometrikus rendszerek. Mindemellett a bűnüldöző szervek által használt,²³ illetve egyes további (például alapvető magán- és közszolgáltatásokhoz kapcsolódó)²⁴ értékelési rendszerek is magas kockázatú MI-rendszereknek is minősülhetnek. Értelemszerűen a tiltott MI-gyakorlatot megvalósító értékelési rendszerek alkalmazása adatvédelmi szempontból is jogsértést valósít meg személyes adatok kezelése esetén, míg más esetekben a nagy kockázatú MI-rendszerek és az adatvédelmi jogszabályok rendelkezései, vagy – nagy kockázatúnak nem minősülő egyéb rendszerek esetén – kizárólag az adatvédelmi jogszabályok rendelkezései lehetnek alkalmazandók, amennyiben az adott kockázatértékelési rendszert személyes adatok kezelésére használják.

Az Európai Unió Bírósága egy ügyben például egy német hitelértékeléssel foglalkozó társaság, a Schufa adatkezelését vizsgálta. A Schufa természetes személyek fennálló tartozásainak elengedésére vonatkozó, közhiteles nyilvántartásban tárolt információkat gyűjtött és tárolt, a közhiteles nyilvántartásban tárolt időszakon túl is, a saját maga által meghatározott időszakon belül. A fenti adatkezelés kapcsán a Bíróság arra a megállapításra jutott, miszerint a magánvállalatok ezen gyakorlata ellentmond a jogszerűség, a tisztességes eljárás és az átláthatóság elvének.²⁵ Kiemelte továbbá, hogy minél hosszabb ideig tárolják a vonatkozó adatokat a hasonló tevékenységet végző magánvállalatok, az annál nagyobb hatással bír az érintettek érdekeire és magánéletére, és így ezen információk tárolásának jogszerűségére vonatkozó követelmények is annál magasabbak kell, hogy legyenek.²⁶

A fentiekre tekintettel leszögezendő, miszerint az egyes kockázatértékeléshez használt rendszerek jellemzően sokoldalú hatásokkal járnak az érintettek nézve. Az MI-rendszerek egy része ráadásul jelentős személyre szabási képességekkel rendelkezik, így még hatékonyabb értékeléseket végezve, amely rendszerek alkalmazása így jelentős társadalomformáló erővel is bír, illetve segítségükkel az érintettek is könnyebben manipulálhatók.²⁷ Így ezen rendszerek kapcsán is szükséges az adatkezelőknek megfelelő kockázatkezelési intézkedéseket alkalmazniuk. Ennek során azonban az adott rendszer képességének esetleges csökkenését is szükséges figyelembe venniük (például, hogy az adatvédelmi szempontból alkalmazott egyes intézkedések csökkenthetik-e a rendszer képességét a hibalehetőség felismerésére).²⁸

²³ MI Rendelet III. Melléklet, 6. pont a, c, d, e.

²⁴ MI Rendelet III. Melléklet, 5. pont.

²⁵ C-26/22. és C-64/22. sz. egyesített ügyek, SCHUFA Holding, ítélet [EU:C:2023:958] 108. pont.

²⁶ C-26/22. és C-64/22. sz. egyesített ügyek, ítélet, 95. pont.

²⁷ Floridi i. m. 11.

²⁸ Henry Fraser – José-Miguel Bello y Villarino: Acceptable Risks in Europe's Proposed AI Act: Reasonableness and Other Principles for Deciding How Much Risk Management Is Enough. *European Journal of Risk Regulation*, Vol. 15., No. 2. (2024) 440. <https://doi.org/10.1017/err.2023.57>

5. A webscraping-el kapcsolatos meglátások

A gyakorlatban további kihívásokat jelent az ún. *webscraping*, azaz az interneten (például közösségi média oldalakon vagy más weboldalakon, nyilvános adatbázisokban) található adatok tömeges lekérdezése. Hangsúlyozandó, hogy az MI Rendelet az arcképek nem célzott, tömeges lekérdezését arcfelismerő adatbázis építése céljára kifejezetten tiltott MI-gyakorlatnak tekinti,²⁹ egyéb tömeges lekérdezési gyakorlatok azonban nem tekinthetők önmagukban tiltottnak, hacsak egyébként nem tartoznak más, tiltott MI-gyakorlat körébe. Emellett nyilvánosan elérhető adatok MI alkalmazásával való egyes gyűjtési és elemzési megoldásai nagy kockázatú MI-rendszereknek is minősülnek, ideértve például, ha a személyes adatok gyűjtését hitelképesség értékeléséhez, hitelponyszámok megállapítására használják (kivéve a pénzügyi csalás észlelésére használt MI-rendszereket).³⁰ Megállapítható továbbá, hogy a *webscraping* körébe tartozó adatkezelések jelentős segítséget jelenthetnek az MI-rendszerek fejlesztése kapcsán, ugyanis a nagy mennyiségű adat gyűjtésével és feldolgozásával a vonatkozó rendszerek is pontosabbá és hatékonyabbá tehetők. Mindez természetesen jelentős adatvédelmi kockázatokkal is járhat, így a közelmúltban több adatvédelmi hatóság is foglalkozott a kérdéssel.

Az ír adatvédelmi hatóság például a közelmúltban eljárást kezdeményezett az X közösségi médiaoldal szolgáltatójával szemben, amely az unión belüli felhasználók nyilvános posztjait elemezte a Grok nevű MI megoldásának képzése céljából. A hatósági eljárás eredményeként az X végül beleegyezett a fenti tevékenység felfüggesztésébe.³¹ A nyilvánosan elérhető adatok MI-rendszerek képzése érdekében való gyűjtése kapcsán ugyanakkor felmerülhet az a kérdés is, hogy a *webscraping* tevékenység végezhető-e kizárólag üzleti célból, illetve, e körben – ha abból indulunk ki, hogy az adatkezelésre az adatkezelő jogos érdeke³² alapján kerül sor – például magánvállalkozások érdekei felülírhatják-e az érintetti érdekeket. Mindez azért is fontos, mivel a kutatási szempontú felhasználással kapcsolatban jellemzően engedékenyebbnek volt tekinthető a közelmúltbeli adatvédelmi hatósági gyakorlat, míg az üzleti célú felhasználással szemben már szigorúbb követelményeket támasztott. A holland adatvédelmi hatóság például egy korábbi állásfoglalásában akként nyilatkozott, hogy az eredeti adatkezelési cél, valamint a *webscraping* által elérni kívánt további cél jellemzően elkülönül egymástól, s ez utóbbi adatkezelés az érintettek számára jellemzően átláthatatlan marad, így jellemzően jogsértőnek tekinthető³³ (ugyanakkor ezen álláspontját a

²⁹ MI Rendelet 5. cikk (1) bek. e) pontja.

³⁰ MI Rendelet III. Melléklet 5. pont, b).

³¹ Data Protection Commission, The DPC welcomes X's agreement to suspend its processing of personal data for the purpose of training AI tool 'Grok', 2024.08.08. <https://tinyurl.com/4h8d8cxa>

³² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), HL L 119., 2016.5.4, p. 1–88. 04/05/2016 („GDPR”) 6. cikk (1) bek. f) pontja.

³³ Autoriteit Persoonsgegevens, Richtlijnen scraping door private organisaties en particulier, 10–11. <https://tinyurl.com/yc5k6zws>

holland adatvédelmi hatóság az alábbi európai uniós bírósági gyakorlatra tekintettel felülvizsgálta).³⁴ Megemlítendő, hogy a fenti kezdeti holland gyakorlattal szemben a francia adatvédelmi hatóság már megengedőbbnek bizonyult, és megfelelő biztonsági intézkedések alkalmazására helyezte a hangsúlyt a *webscraping* során (ideértve például a megfelelő gyűjtési kritériumok előzetes meghatározását, szükségtelen adatok gyűjtésének elkerülését, illetve haladéktalan törlését).³⁵

A Bíróság C-621/22. sz. ügyben hozott döntésében megerősítette, miszerint önmagában az adatkezelő kereskedelmi érdeke is tekinthető jogos érdeknek.³⁶ A fenti logika természetesen az MI általi adatgyűjtésre, illetve a *webscraping* megoldásokra is alkalmazható, azonban ennek során különös jelentősége van a túlzott mértékű adatgyűjtés elkerülésének, valamint az érintetti jogok védelmét biztosító intézkedések alkalmazásának. A fentiek mellett egyes MI alkalmazások esetén különösen az egymással összeférhető adatkezelések folytatásának, illetve az ún. összeférhetőségi teszt alkalmazásának lehet jelentősége. Erre olyan esetekben kerülhet sor, amikor az adatgyűjtés eredeti céljától eltérő célból is történik adatkezelés (ha az nem hozzájáruláson alapul vagy jogi kötelezettség teljesítéséhez szükséges), és a további cél az eredetivel összeegyeztethető. Ennek kapcsán az adatkezelőnek szükséges figyelembe vennie az eredeti és a további adatkezelési cél közötti esetleges kapcsolatot, az adatgyűjtés körülményeit, a személyes adatok jellegét és az adatkezelés esetleges következményeit az érintettekre nézve, valamint az adatkezeléssel kapcsolatos megfelelő garanciák meglétét.³⁷

A gyakorlatban például az egyes jogszerű célok megvalósulását támogató, illetve technikai folyamatokat segítő adatkezelések tekintetében a gyakorlat megengedőbb lehet, míg az eredetitől merőben eltérő célból folytatott, illetve különösen az érintetti érdekek ellen ható adatkezelések kapcsán az adatvédelmi hatóságok szigorúbban léphetnek fel. Ugyanakkor nem jelenthető ki, hogy az eredetivel össze nem férő célból folytatott *webscraping*-tevékenység feltétlenül adatvédelmi jogsértést valósítana meg, vagy kizárólag az érintett hozzájárulása alapján lehetne folytatható. Ugyanakkor az ilyen adatkezelések jellemzően további garanciák meglétét követelhetik meg (például az adatok megfelelő anonimizálását). Megjegyzendő emellett, hogy a közösségi médiaoldalak *webscraping*-alkalmazási gyakorlata kapcsán vélhetőleg a közeljövőben is fokozott adatvédelmi hatósági figyelem várható, különösen arra tekintettel, mivel az ilyen szolgáltatók általi adatkezelések kiterjedt intenzitással és mértékben történnek. Ezen adatkezelések lényegi korlátozását napjainkban az adatvédelmi szabályok adják, azonban ez gyakran elégtelennek tűnik, így a hatékony adatvédelmi szabályozásnak és jogalkalmazásnak megfelelő tudatosságnöveléssel kell párosulnia, amely segítséget

³⁴ Autoriteit Persoonsgegevens, AP: scraping bijna altijd illegaal, <https://tinyurl.com/544bevdu>

³⁵ CNIL, The legal basis of legitimate interests: Focus sheet on measures to implement in case of data collection by web scraping, <https://www.cnil.fr/fr/node/165906>

³⁶ C-621/22. sz. ügy Koninklijke Nederlandse Lawn Tennisbond kontra Autoriteit Persoonsgegevens, ítélet [ECLI:EU:C:2024:857] 57. pont.

³⁷ GDPR 6. cikk (4) bek.

nyújt a felhasználóknak az adataik gyűjtésének és felhasználásnak tényleges megértéséhez.³⁸

6. Záró gondolatok

A fentebb írtakkal összhangban a tiltott MI-gyakorlatok és a nagy kockázatú MI-rendszerek – ide értve a fentebb tárgyalt különös kihívást jelentő alkalmazásokat – adatvédelmi szempontjai a gyakorlatban jelentős kihívást jelentenek számos adatkezelő számára.

A fentiekre tekintettel az MI Rendelet különös hangsúlyt helyez a biometrikus azonosító rendszerek alkalmazására, különösen ideértve a bűnüldöző hatóságok általi alkalmazást, emellett tilalmakat vagy további követelményeket támaszt az egyes értékelőrendszerek kapcsán. Mindemellett a gyakorlatban egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a *webscraping*gel kapcsolatos adatvédelmi kihívások, ideértve különösen az üzleti célokból történő adatgyűjtést és adatelemzéseket, amelyek kapcsán a jelenlegi adatvédelmi hatósági gyakorlat sem mondható egységesnek, azonban fokozott rugalmasság tapasztalható az érintetti érdekeket megfelelő módon figyelembe vevő üzleti célú felhasználásokkal kapcsolatban.

Meglátásaink szerint az összeférhetőségi teszt alkalmazása egyre jelentősebb szerepet kap majd az egyes kockázatos MI általi adatkezelések esetén, amelyek jellemzően más adatkezelésekhez kapcsolhatók vagy arra támaszkodnak, ideértve különösen a *webscraping* esetét, azonban a kockázatkezelési célú adatkezelések esetén is jelentős szempont lehet. Emellett – az adatkezelők jogos érdeken alapuló adatkezelései esetén – további kihívást jelent a jogos érdek megfelelő igazolása és dokumentálása, amely kapcsán a jogi és az informatikai szakemberek fokozott együttműködésére lesz szükséges egyes, kockázatosnak tekinthető MI-rendszerek kapcsán.

³⁸ Tóth András: Fogyasztóvédelmi, adatvédelmi, médiajogi és versenyjogi eszközök együttes alkalmazása, az online figyelemplacok kudarcainak kiküszöbölésére. *Infokommunikáció és Jog*, 2021/2. 12.

SUMMA

THE PERCEPTION OF THE PERSON IN THE CIVIL CODE

Zoltán Csehi

The study is based on a lecture given at the faculty of law on the ceremony held on the tenth anniversary of the entry into force of the new Civil Code of Hungary. It attempts a new, anthropological approach of the Code. It aims to show what kind of person the rules of the Civil Code show and depict, based on the the family and inheritance rules of the Code. In addition hereto property rules and the business nature of the rules typically dominate the Civil Code, which was strengthened by the incorporation of company law into the Code. The rules on the property and business must be interpreted in the light of the family and inheritance rules. In addition hereto, the Civil Code has created a new liability system with the modified regulation of breach of contract and tort. This new concept of liability manifests by the general rule of the human acts, the so called “standard of expectation of behaviour” at the introductory rules of the Code.

* * *

„PARALLEL (?) BIOGRAPHIES”: 1960–1970 AND 2014–2024

Balázs Landi

The 1959 Civil Code (rPtk.) and the 2013 Ptk. shows many similarities in preparatory work and codification. The duration of the codification was seven years in the case of rPtk. and fifteen years in the case of Ptk. In the case of both codes, the government created a separate codification committee, in addition to which extensive social and professional consultation played an important role. Neither the rPtk. nor the Ptk. its codification period did not fall into a politically favorable period. In addition, rPtk. and the Ptk. its codification was also integrated into the international legislative processes and they followed several foreign “models”. The legislator provided – in the case of rPtk. – 9 months and – in the case of Ptk. – 13 months for entry into force, because both codes resulted significant changes in the legal system. In the first ten years after the entry into force of the two codes, they underwent numerous amendments, which already show several differences. If we compare the temporal distribution of the amendments, it can be concluded that the Ptk. – in the first four years after its

entry into force – was amended more times than the rPtk. in total in the first ten years. Despite all this, the Ptk. continues to self-identify those private law values that help to “keep in check the arrogance and recklessness of a people puffed up in prosperity and arrogant”, as happened in the age of Pericles. Quoting the warning of Lajos Vékás: “More respect for the Ptk.!”

* * *

“SPECIAL” VIRTUES IN THE 10-YEAR-OLD CIVIL CODE – FOLLOWING ANDRÉ COMPTE-SPONVILLE

Zsuzsanna Martonyi

The relationship between law and morality is well known. The virtues are a constituent of morality and are therefore also reflected in law. Not only in positive law, but also behind the letter of the law. Virtue, in the traditional sense of the word, can only be human. Virtue is a necessary condition for man’s becoming man. The 10-year-old Civil Code provides for a human image whose virtues can be revealed. This raises the question of whether it is possible to find the virtues that have been formed over thousands of years of philosophical history in the lines and between the lines of the 10-year-old Covenant. If so, they can be used to refine the general conception of man in the Civil Code.

The history of moral philosophy abounds with lists of virtues, from the ancient Greeks, through the Romans, Christian moral philosophy, the Enlightenment, and the diverse schools of philosophy of the centuries that followed, to contemporary philosophical trends. Of the virtue catalogues available today, it is the popular contemporary French philosopher André Compte-Sponville’s accessible catalogue that has reached a wider audience. From his list of virtues, we seek to identify and briefly explain the virtues of courtesy, loyalty, prudence, temperance, courage, generosity and humour. Some virtues are easier to identify and others are almost impossible to find in the Civil Code. It is by living up to them that one can become what the ideal excellence behind a legal text should be. This experiment – with reference to Montaigne – may help us to play the role of man well and correctly.

* * *

PRACTICAL DILEMMAS OF PERSONALITY RIGHTS IN FAMILY LAW

Sarolta Molnár

The article presents the dilemmas arising at the intersection of personality rights and family law, with special reference to the Hungarian legal system. Family law, which

traditionally reflects moral norms, has undergone a significant transformation in the last century, and this process is still ongoing. The paper points to the problems of dealing with domestic offences such as infidelity, abuse, obstruction of contact and sharenting. These issues often go beyond the traditional family law sanctions, raising the possibility of a personal law-based claim, reflecting a modern, individualistic approach. The article highlights the issues of the unity of family law and civil law and examines the extent to which the use of personal law claims is compatible with the community character and interests of the family.

* * *

‘NUANCES’ OF LEGAL CAPACITY

Towards a broader understanding of the concept of civil legal personality?

Zoltán Navratyil

The study aims to present recent phenomena related to the onset of legal capacity in the areas of abortion and in vitro fertilization. These issues have primarily emerged in the United States’ legislation and jurisprudence in recent years, and have brought the ‘pro life’ and ‘pro choice’ debates back to the surface. In the 2022 Dobbs case, the U.S. Supreme Court overturned long-standing precedents in the field of abortion, leading to fundamental changes at the state level. As a result, significant questions have also arisen regarding the legal status of in vitro embryos in cases of artificial fertilization outside the mother’s body.

While legal regulation and jurisprudence typically treat these two issues separately, the study highlights that the legal environment lacks coherence when the legal status of the embryo and the beginning of legal personhood depend on whether the embryo is physically located inside or outside the mother’s womb. Both legal regulations and jurisprudence show a tendency that emphasize the personhood of the fetus or embryo, extending civil legal personhood to them in some form. Although there is no uniform position, pro-life viewpoints are increasingly articulated in law.

* * *

THE LEGAL CAPACITY OF THE FOETUS IN THE CIVIL CODE

A corrective criticism

András József Pomeisl

The Civil Code, which entered into force ten years ago, has introduced innovations in Hungarian private law in several areas, and has declared the obligation to interpret private law rules in accordance with the constitutional order at a fundamental level. However, it seems that this innovative intention has not been implemented in relation to the much-debated legal status of the foetus. The author of this study, as well as the author of most of the private comments made during the codification of the Civil Code, makes his observations and suggestions on this apparently unchanged issue. The first part of the paper critically analyses the regulation of abortion and the Constitutional Court decisions on the subject, based on the Interim Constitution. Then, based on the provisions of the Fundamental Law, placing it in the context of the historical Constitution, it seeks to answer the question of how the constitutional status of the foetus has changed through the restoration of constitutional continuity. In the second part of the study, the author analyses the beginning of human legal capacity and the legal status of the foetus in the regulation the former Civil Code and the Civil Code in force, examines the concept of so-called conditional legal capacity, and raises some further questions that are actually unsettled regarding the legal status of the foetus. Finally, the author makes *de lege ferenda* proposals to regulate the legal capacity of the foetus more in line with its constitutional status as a human being, and to resolve further problems relating to the legal status of the foetus.

* * *

HUMAN DIGNITY IN TARGET

Observations on judicial practice of human dignity

Helga Kovács

In lawsuits based on defamation, the court cannot avoid clarifying what exactly it considers to be defamatory expression, with which the facts are realized. This is caused by the fact that the old Civil Code over his legal practice - due to the changed legal environment and especially the impact of the Basic Law – time has passed. In order to define the legal concept of human dignity more closely (lacking a legal definition), the Constitutional Court gradually contributed to the development of legal practice with certain interpretation aspects. In this study, I examine how the increasingly permissive interpretation of freedom of speech affected the legal perception of violations of human

dignity. I will also show whether it is conceivable to prevent mass violations in other, indirect ways in order to protect human dignity more effectively.

* * *

CONSUMER RIGHTS TO PROTECT QUALITY – OR IS MORE LESS?

Andrea Gyulai-Schmidt

In civil law the consumer is a legal subject exposed to disadvantages, who needs legal protection not only because of a lack of information, but also of a lack of the appropriate legal competence to prevent poor performance that puts the consumer at a disadvantage. In addition, he or she usually does not have the necessary experience or financial resources to initiate and successfully conduct a legal dispute against a company. If we consider the legal consequences of poor performance for consumers, it can be stated that the EU directives issued in recent years have led to the current Civil Code and the associated government regulations reinterpreting more and more legal redress instruments. Especially in accessory and product liability and warranty, the amending regulations are becoming increasingly dense.

The main goal is to give consumers legal instruments to enforce their primary claim for repairing or replacing defective products as effectively as possible. Recently, in the spirit of the green transition, the EU legislator has increasingly favoured repair and adopted Directive (EU) 2024/1799 on the right to repair, in summer 2024, encourages consumers to use this tool to enforce their claims for the elimination of defects. At first glance, consumers are in an enviable position. However, in the increasingly complex and constantly changing network of measures, consumer confusion can arise, which can easily be exploited by companies or manufacturers to use to their advantage the consumers' right to choose between the remedy options. All of this can undesirably weaken the effectiveness of legal protection.

* * *

NEW DIRECTIONS IN THE CHANGING RULES ON LIABILITY FOR DEFECTIVE PRODUCTS IN THE EU LEGISLATIVE LANDSCAPE

Bálint Bartl

The revision of product liability rules in the European Union began in 2022. The present publication highlights some of the elements of the changing regulation in the context of EU legislation. It shows how the EU is adapting the concept of damage in

product liability, what new conceptual category of psychological illnesses is included in the definition of damage to health, what considerations led to the extension of the objective 10-year limitation period for the enforcement of claims in certain cases, how the EU legislator thinks about software, upgrades and developments, and analyses some of the issues of development risk in the Member States. The legal concept of product liability is of undisputed importance in the 21st century, and it was therefore necessary to examine some of its aspects from an academic point of view and to assess its representation in the current Civil Code from a systematic point of view.

* * *

THE PUBLICIZATION OF PRIVATE LAW IN THE ONLINE SPACE

The Relationship Between Public and Private Law in the DSA

János Tamás Papp

The study examines the phenomenon of the publicization of private law in the online space, with a particular focus on the European Union's Digital Services Act (DSA). In addition to exploring the historical background of the traditional distinction between public and private law, the study demonstrates how the DSA blurs the line between these two areas and how the state intervenes in private legal relationships between digital platforms and users. The increasing number of mandatory rules introduced by the DSA limits private autonomy, especially regarding contractual terms that define the rights and obligations of users. The restriction of platforms' contractual freedom and the integration of fundamental rights protection have become necessary steps to safeguard user rights and ensure the public interest. However, while public law intervention is justified, the enforceability and accountability of fundamental rights requirements raise serious concerns about the regulation's practical effectiveness.

* * *

REFORM OF PUBLIC REGISTERS IN THE NAME OF TRANSPARENCY?

Orsolya Csapó

The article entitled "Reform of Public Registers in the Name of Transparency" examines the transparency of records in relation of the reforms of the two most significant public registries: person and property. Among the legal facts underlying the decisions of legal entities, data from public records are of paramount importance. The meaning of public credibility however, differs from register to register. The article first describes

its normative content, examines the possible approximation of definitions belonging to the meaning range of public credibility on other criteria, including correctness, common knowledge, completeness and good faith through its appearance. The investigation concludes that the legislator did not manage to create a uniform public credibility formula in the laws of both the real estate register and the newly created company register, later the register of legal entities. On the other hand, the article also examines the transparency problems inherent in the electronic process of the already electronically stored data in the procedure. Along the concept of the digital state, digital citizenship aims to connect all state registers and specialist systems, which raises many new questions: the connection itself, the use of data other than their original collection purpose, data different from the original documents entering the system, data transmission, and new ones arising during electronic procedure problems inherent in the data. The article examines the parallels of citizen IDs vs. personal numbers used for data interconnection, the resulting fundamental law problems, and the reservations formulated by the Constitutional Court more than thirty years ago: finding it relevant again, thus it warns of the impairment of the right to informational self-determination.

* * *

DATA PROTECTION IN THE AI AGE

Data protection aspects of prohibited AI practices and the use of certain AI systems generating risks

Dániel Necz

The widespread use of AI today poses particular challenges for the protection of personal data. Thus, through the use of AI systems, the behavior of users can be easily observed, their habits and character can be mapped, from which AI can draw almost innumerable conclusions. The European AI Regulation has defined the scope of AI practices that can be considered prohibited in democratic societies with regard to the risks arising from excessive surveillance and certain other harmful AI practices. In addition, there are other AI applications that can be considered high-risk or potentially harmful and risky, and which have therefore attracted considerable attention in the context of data protection and with respect to the related risks to privacy. In line with the above, the aim of this paper is to present the data protection aspects and main risks associated with the use of prohibited AI practices and certain AI systems, including the challenges of biometric identification, certain risk assessment systems and web scraping.

A folyóiratszámban szereplő tanulmányok a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság támogatásával valósultak meg.